

แนวทางการจัดการเรียนรู้ ธรรมศึกษา ชั้นเอก วิชาพุทธธานุพุทธประวัติ

สำนักส่งเสริมกิจการการศึกษา
สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

แนวทางการจัดการเรียนรู้

ธรรมศึกษา ชั้นเอก

วิชาพุทธธานุพุทธประวัติ

สำนักส่งเสริมกิจการการศึกษา

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

แนวทางการจัดการเรียนรู้ธรรมศึกษา ชั้นเอก

วิชาพุทธานุพุทธประวัติ

ปีที่พิมพ์	พ.ศ. ๒๕๕๘
จำนวนพิมพ์	๑๐๐ เล่ม
ลิขสิทธิ์	สำนักส่งเสริมกิจการการศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
พิมพ์ที่	โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด ๗๙ ถนนงามวงศ์วาน แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร ๑๐๙๐๐ โทร. ๐-๒๕๖๑-๔๕๖๗ โทรสาร ๐-๒๕๖๙-๕๑๐๑ นายโชคดี ออสุวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

คำนำ

ตามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา ระหว่างสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และเข้าใจหลักพุทธธรรม ที่ถูกต้อง มีความรู้คู่คุณธรรม เสริมสร้างศีลธรรม เป็นพลเมืองดีมีคุณภาพ สร้างภูมิคุ้มกันให้ผู้เรียน ห่างไกลอบายมุข สิ่งเสพติด สิ่งผิดกฎหมาย และนำไปสู่ความสงบเรียบร้อยของสังคม

เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนการดำเนินงานตามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพและบังเกิดเป็นรูปธรรม อันจะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันและพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักเรียน นิสิต นักศึกษา ในสถานศึกษา อย่างยั่งยืน กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้จัดทำแนวทางการจัดการเรียนรู้ธรรมศึกษา ชั้นตรี โท เอก เพื่อให้นักเรียน นิสิต นักศึกษา มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิชาธรรม วิชาพุทธ และวิชาวินัย

กระทรวงศึกษาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่า แนวทางการจัดการเรียนรู้ธรรมศึกษา ชั้นตรี โท เอก จะเป็นแนวทางการเรียนการสอนให้กับคณะครู อาจารย์ นำไปสอนได้ตามหลักสูตร เพื่อให้ นักเรียน นิสิต นักศึกษา สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และขอขอบคุณคณะผู้จัด ซึ่งประกอบด้วย สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครปฐม เขต ๒ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครราชสีมา เขต ๓ และโรงเรียนวัดราชบพิธ ที่มีความมุ่งมั่นตั้งใจ พัฒนาเอกสารชุดนี้อย่างเต็มความสามารถจนบรรลุวัตถุประสงค์

(รองศาสตราจารย์กำจร ตติยกวี)

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	
บทที่ ๑ ประวัตินักธรรม ธรรมศึกษา	๑
บทที่ ๒ เทคนิควิธีสอนของพระพุทธรเจ้า	๓
บทที่ ๓ มาตรฐานการเรียนรู้ ผลการเรียนรู้ และสาระการเรียนรู้	๑๐
บทที่ ๔ แผนการจัดการเรียนรู้	๑๖
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๑	๑๗
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๒	๕๔
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๓	๙๗
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๔	๑๓๖
บทที่ ๕ แบบทดสอบ	๑๕๔
แบบทดสอบก่อนเรียน	๑๕๕
เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน	๑๖๐
แบบทดสอบหลังเรียน	๑๖๑
เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน	๑๖๖
ภาคผนวก	๑๖๗
บรรณานุกรม	๑๖๙
คณะผู้จัดทำ	๑๗๐

บทที่ ๑

ประวัตินักธรรม ธรรมศึกษา

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือที่เรียกกันว่า นักธรรม เกิดขึ้นตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาไทย เพื่อให้ภิกษุสามเณรผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนา สามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึง อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สัมมาปฏิบัติ ตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป

การศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยแต่โบราณมา นิยมศึกษาเป็นภาษาบาลี ที่เรียกว่าการศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ยากสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จึงปรากฏว่าภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยอย่างทั่วถึงมีจำนวนน้อย เป็นเหตุให้สังฆมณฑลขาดแคลนพระภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยกิจการพระศาสนาทั้งในด้านการศึกษา การปกครอง และการแนะนำสั่งสอนประชาชน ดังนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงได้ทรงพระดำริวิธีการเล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทยขึ้น สำหรับสอนภิกษุสามเณรวัดบวรนิเวศวิหารเป็นครั้งแรก นับแต่ทรงรับหน้าที่ปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นมา โดยทรงกำหนดหลักสูตรการสอนให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระพุทธศาสนาทั้งด้านหลักธรรม พุทธประวัติ และพระวินัย ตลอดถึงหัตถ์แต่งแก้กระทู้ธรรม

เมื่อทรงเห็นว่า การเรียนการสอนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทยดังนี้ได้ผล ทำให้ภิกษุสามเณรมีความรู้กว้างขวางขึ้น เพราะเรียนรู้ได้ไม่ยาก จึงทรงดำริที่จะขยายแนวทางนี้ไปยังภิกษุสามเณรทั่วไปด้วย ประกอบกับใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ประเทศไทยเริ่มมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ซึ่งภิกษุทั้งหมดจะได้รับการยกเว้น ส่วนสามเณรจะยกเว้นให้เฉพาะสามเณรผู้รู้ธรรม ทางราชการได้ขอให้คณะสงฆ์ช่วยกำหนดเกณฑ์ของสามเณรผู้รู้ธรรม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงกำหนดหลักสูตรรองคสามเณรผู้รู้ธรรมขึ้น ต่อมาได้ทรงปรับปรุงหลักสูตรรองคสามเณรผู้ธรรมนั้นเป็น “**องค์นักธรรม**” สำหรับภิกษุสามเณรชั้นนวกะ (คือผู้บวชใหม่) ทั่วไป ได้รับพระบรมราชานุมัติ เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ และโปรดให้จัดการสอบในส่วนกลางขึ้นเป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน โดยใช้วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตร เป็นสถานที่สอบ การสอบครั้งแรกนี้ ๓ วิชา คือ ธรรมวิภาคในนวโกวาท แต่งความแก้กระทู้ธรรม และแปลภาษามคธ เฉพาะท้องถิ่นทานในอรรถกถาธรรมบท

พ.ศ. ๒๔๕๕ ทรงปรับปรุงหลักสูตรรองคนักธรรมให้เหมาะสมสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไปจะเรียนรู้ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยแบ่งหลักสูตรเป็น ๒ อย่าง คือ **อย่างสามัญ** เรียนวิชาธรรมวิภาค พุทธประวัติ และเรียงความแก้กระทู้ธรรม และ**อย่างวิสามัญ** เพิ่มแปลอรรถกถาธรรมบท มีแก้อรรถบาลีไวยากรณ์และสัมผัส และวินัยบัญญัติที่ต้องสอบทั้งผู้เรียนอย่างสามัญและวิสามัญ

พ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงปรับปรุงหลักสูตรรองคณัฏฐมนีกครั้งหนึ่ง โดยเพิ่มหลักสูตรหมวด คติปฏิบัติเข้าในส่วนของธรรมวิภาคด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการครองชีวิตฆราวาส หากภิกษุ สามเณรรูปนั้น ๆ มีความจำเป็นต้องลาสิกขาออกไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง เรียกว่า **นักธรรมชั้นตรี** การศึกษาพระธรรมวินัยแบบใหม่นี้ได้รับความนิยมจากหมู่ภิกษุสามเณรอย่างกว้างขวางและแพร่หลาย ไปอย่างรวดเร็ว เพียง ๒ ปีแรก ก็มีภิกษุสามเณรสมัครเข้าสอบสนามหลวงเกือบพันรูป เมื่อทรงเห็นว่าการศึกษานักธรรมอำนวยการประโยชน์แก่พระศาสนาและภิกษุสามเณรทั่วไป ในเวลาต่อมาจึงทรง พระดำริขยายการศึกษานักธรรมให้ทั่วถึงแก่ภิกษุทุกระดับ คือ ทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นโท สำหรับภิกษุชั้นมัธยม คือ มีพรรษาเกิน ๕ แต่ไม่ถึง ๑๐ และนักธรรมชั้นเอก สำหรับภิกษุชั้นเถระ คือ มีพรรษา ๑๐ ขึ้นไป ดังที่เป็นหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของคณะสงฆ์สืบมาตราบถึงทุกวันนี้

ต่อมา**พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม** ทรงพิจารณาเห็นว่า การศึกษานักธรรมมิได้เป็นประโยชน์ต่อภิกษุสามเณรเท่านั้น แม้ผู้ที่ยังครองฆราวาสวิสัยก็จะได้รับประโยชน์จากการศึกษานักธรรมด้วย โดยเฉพาะสำหรับเหล่า ข้าราชการครู จึงทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมสำหรับฆราวาสขึ้น เรียกว่า **“ธรรมศึกษา”** มีครบทั้ง ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก ซึ่งมีเนื้อหาเช่นเดียวกันกับหลักสูตรนักธรรมภิกษุสามเณร เว้นแต่ วินัยบัญญัติที่ทรงกำหนดใช้เบญจศีล เบญจธรรม และอุโบสถศีลแทน ได้เปิดสอบธรรมศึกษาชั้นตรี ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ และเปิดสอบครบทุกชั้นในเวลาต่อมา มีฆราวาสทั้งหญิงและชายเข้าสอบ เป็นจำนวนมาก นับเป็นการส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ปัจจุบันการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนี้มี**สมเด็จพระวันรัต (จุนท์ พุทธิมธุโต)** **วัดบวรนิเวศวิหาร** เป็นแม่กองธรรมสนามหลวง เน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณภาพสามารถ ดำรงพระศาสนาไว้ได้ด้วยดี ทั้งถือว่าเป็นกิจการของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน

บทที่ ๒

เทคนิควิธีสอนของพระพุทธเจ้า

๑. การทำนามธรรมให้เป็นรูปธรรม

ทำของยากให้ง่าย ธรรมะเป็นเรื่องนามธรรมที่มีเนื้อหาลึกซึ้ง ยากที่จะเข้าใจ ยิ่งเป็นธรรมะระดับสูงสุดก็ยิ่งลึกล้ำคมกริบยิ่งขึ้น...ความสำเร็จแห่งภารกิจการสอนประชาชนส่วนหนึ่ง เพราะพระองค์ทรงใช้เทคนิควิธีการทำของยากให้ง่าย เช่น

๑.๑ การใช้อุปมาอุปไมย วิธีนี้เป็นวิธีทรงใช้บ่อยที่สุดวิธีหนึ่ง เพราะทำให้ผู้ฟังมองเห็นภาพและเข้าใจง่ายโดยไม่ต้องเสียเวลาอธิบายความให้ยืดเยื้อ

๑.๒ ยกนิทานประกอบ เป็นเทคนิคหรือกลวิธีหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงใช้บ่อย

๑.๓ ใช้อุปกรณหรือสื่อการสอน เทคนิควิธีสอนด้วยการกระทำของยากให้ง่าย หรือทำนามธรรมให้เป็นรูปธรรม นอกจากใช้อุปมาอุปไมยและเล่านิทานประกอบแล้ว ยังมีอีกวิธีหนึ่ง อันเป็นวิธีที่พระพุทธองค์ทรงใช้มากพอ ๆ กับสองวิธีข้างต้น คือ การใช้สื่ออุปกรณ์หรือใช้สื่อการสอน

๒. ทำตนเป็นตัวอย่าง

ในแง่ของการสอนอาจแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๒.๑ ทำให้ดูหรือสาธิตให้ดู

๒.๒ ปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง

๓. ใช้ถ้อยคำเหมาะสม

การสอนที่จะประสบผลสำเร็จ ผู้สอนจะต้องรู้จักใช้คำ ต้องให้ผู้ฟังรู้สึกรู้ว่าผู้พูดพูดด้วยเมตตาจิต มิใช่พูดด้วยความมุ่งร้าย

๔. เลือกสอนเป็นรายบุคคล

ผู้สอนต้องรู้วาคณพจน์ต่างภูมิหลัง ต่างความสนใจ ต่างระดับสติปัญญาการเรียนรู้ เพราะฉะนั้นการเลือกสอนเป็นรายบุคคลจะช่วยให้การสอนประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ถ้าทำได้ ก็ควรใช้วิธีนี้ แม้จะสอนเป็นกลุ่มก็ต้องเอาใจใส่กับนักเรียนที่มีปัญหาเป็นรายบุคคลให้ได้

๕. รู้จักจังหวะและโอกาส

ดูความพร้อมของผู้เรียน รู้จักคอยจังหวะอันเหมาะสม ถ้าผู้เรียนไม่พร้อมก็เหนื่อยเปล่า

๖. ยึดหยุ่นในการใช้เทคนิควิธี

เทคนิควิธีบางอย่างใช้ได้ผลในวันนี้ ต่อไปวันข้างหน้าอาจใช้ไม่ได้ก็ได้ จึงควรยึดหยุ่นวิธีการ

๗. การเสริมแรง

มีคำพูดสรรเสริญพระพุทธเจ้าว่า “ทรงชมคนที่ควรชม ตำหนิคนที่ควรตำหนิ” การชมเป็นการยอมรับความสามารถหรือให้กำลังใจให้ทำอย่างนั้นยิ่ง ๆ ขึ้นไป การตำหนิเป็นการตักเตือนมิให้ประพฤติดุเช่นนั้นอีกต่อไป

หลักสำคัญที่ครูผู้สอนควรทราบ

หลักสำคัญคือหลักการใหญ่ ๆ ของการสอนไม่ว่าจะสอนเรื่องอะไรก็มีอยู่ ๓ หลัก คือ

๑. หลักเกี่ยวกับเนื้อหาที่สอน
๒. หลักเกี่ยวกับตัวผู้เรียน
๓. หลักเกี่ยวกับตัวผู้สอน

ก. หลักเกี่ยวกับเนื้อหาที่สอน

คนจะสอนคนอื่นต้องรู้ว่าเขาเรื่องอะไรมาสอนเขาเสียก่อน ไม่ใช่คิดแต่วิธีการสอนว่าจะสอนอย่างไร ต้องคิดก่อนว่าเขาอะไรไปสอนเขา พระพุทธเจ้าแนะนำว่าผู้สอนต้องคำนึงเสมอว่าต้องสอนสิ่งที่รู้เห็นหรือเข้าใจง่ายไปหาสิ่งที่เข้าใจยาก

๑. สอนเนื้อหาที่ลุ่มลึกลงไปตามลำดับ
๒. สอนด้วยของจริง
๓. สอนตรงตามเนื้อหา
๔. สอนมีเหตุผล
๕. สอนเท่าที่จำเป็นต้องรู้
๖. สอนสิ่งที่มีความหมายและเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียน

ข. หลักเกี่ยวกับตัวผู้เรียน

๑. พระพุทธองค์จะทรงสอนใคร ทรงดูบุคคลผู้รับการสอนหรือผู้เรียนก่อนว่าบุคคลนั้น ๆ เป็นคนประเภทใด มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจหรือความพร้อมแค่ไหน และควรจะสอนอะไรแค่ไหน

๒. นอกจากดูความแตกต่างของผู้เรียนแล้ว ยังต้องดูความพร้อมของผู้เรียนด้วย
๓. สอนให้ผู้เรียนทำด้วยตนเอง
๔. ผู้เรียนจะต้องมีบทบาทร่วมด้วย
๕. ครูต้องเอาใจใส่ผู้เรียนที่มีปัญหาเป็นพิเศษ

ค. หลักเกี่ยวกับตัวผู้สอน

๑. สร้างความสนใจในการสอนคนนั้น (การนำเข้าสู่บทเรียน)
๒. สร้างบรรยากาศในการเรียนการสอนให้ปลอดภัย
๓. มุ่งสอนเนื้อหา มุ่งให้ผู้ฟังเกิดความรู้ความเข้าใจและเปลี่ยนพฤติกรรมในทางที่ดี
๔. ตั้งใจสอน สอนโดยเคารพ ถือว่างานสอนเป็นงานสำคัญ
๕. ใช้ภาษาเหมาะสม ผู้สอนคนอื่นควรมีความสามารถในการสื่อสาร ใช้คำพูดที่ถูกต้องและเหมาะสมกับบุคคลและสถานการณ์

หลักการสอนแนวพุทธวิธี

พระพุทธเจ้านั้นทรงเป็นพระบรมครู ยอดครูของผู้สอน พระองค์ทรงมีหลักการในการสอนมากมายหลายหลักการ เรียกว่า “หลัก ๔ ส” คือ

แนวทางการจัดการเรียนรู้ธรรมศึกษา ชั้นเอก วิชาพุทธานุพุทธประวัติ

๑. สันทัดสนา อธิบายให้เห็นชัดแจ้ง เหมือนจูงมือให้มาดูด้วยตา
 ๒. สมาทปนา ชักจูงให้เห็นจริงเห็นจังตาม ชวนให้คล้อยตาม จนยอมรับเอาไปปฏิบัติ
 ๓. สมุตเตสนา เร้าใจ เกิดความกล้าหาญ มีกำลังใจ มั่นใจว่าทำได้ไม่หวั่นไหว ต่ออุปสรรคที่มีมา
 ๔. สัมปหังสนา มีวิธีสอนที่ช่วยให้ผู้ฟังร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ เปี่ยมล้นไปด้วยความหวัง
- สรุปหลักการทั่วไปของการสอน คือ แจ่มแจ้ง-จูงใจ-หาญกล้า-ร่าเริง

หลักการสอนพุทธวิธีแบบสนทนา (สากัจฉาหรือธรรมสากัจฉา)

เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยที่สุด พระองค์ชอบใช้วิธีนี้อาจเป็นด้วยว่าผู้ฟังได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ทำให้การเรียนการสอนสนุกไม่รู้สีกว่าตนกำลัง “เรียน” หรือกำลัง “ถูกสอน” แต่จะรู้สีกว่าตนกำลังสนทนาปราศรัยกับพระพุทธรูปอย่างสนุกสนาน

หลักการสอนพุทธวิธีแบบตอบปัญหา (ปุจฉา-วิสัชนา)

ผู้ถามปัญหาอาจถามด้วยจุดประสงค์หลายอย่าง เช่น

๑. บางคนถามเพื่อต้องการคำตอบในเรื่องที่สงสัยมานาน
๒. บางคนถามเพื่อลองภูมิว่าคนตอบรู้หรือไม่
๓. บางคนถามเพื่อข่มหรือปราบให้ผู้ตอบอับอาย
๔. บางคนถามเพื่อเทียบเคียงกับความเชื่อหรือคำสอนในลัทธิศาสนาของตน

พระพุทธรูปตรัสรู้ว่าการตอบปัญหาใด ๆ ต้องดูลักษณะของปัญหาและเลือกวิธีตอบให้ถูกต้องเหมาะสม พระองค์จำแนกประเภทของปัญหาไว้ ๔ ประการ คือ

๑. ปัญหาบางอย่างต้องตอบตรงไปตรงมา
๒. ปัญหาบางอย่างต้องย้อนถามก่อนจึงตอบ
๓. ปัญหาบางอย่างต้องแยกความตอบ
๔. ปัญหาบางอย่างต้องตัดบทไปเลยไม่ตอบ

วิธีคิดแบบอริยสัจ ๔/คิดแบบแก้ปัญห

เป็นการคิดแบบแก้ปัญหเรียกว่า “วิธีแห่งความดับทุกข์” จัดเป็นวิธีคิดแบบหลักอย่างหนึ่งเป็นวิธีคิดตามเหตุและผลหรือเป็นไปตามเหตุและผล สืบสาวจากผลไปหาเหตุแล้วแก้ไขและทำการที่ต้นเหตุ จัดเป็น ๒ คู่ คือ

คู่ที่ ๑ ทุกข์เป็นผล เป็นตัวปัญหา เป็นสถานการณ์ที่ประสบซึ่งไม่ต้องการ
สมุทัยเป็นเหตุ เป็นที่มาของปัญหา เป็นจุดที่จะต้องกำจัดหรือแก้ไขจึงจะพ้นจาก
ปัญหาได้

คู่ที่ ๒ นิโรธเป็นผล เป็นภาวะสิ้นปัญหา เป็นจุดหมายซึ่งต้องการจะเข้าถึง
มรรคเป็นเหตุ เป็นวิธีการ เป็นข้อปฏิบัติที่ต้องกระทำในการแก้ไขสาเหตุ เพื่อ
บรรลุดูจุดหมาย คือ ภาวะสิ้นปัญหาอันได้แก่ความดับทุกข์

กระบวนการจัดการเรียนรู้แบบพุทธวิธี ๙ อย่าง

๑. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบอุปมาอุปไมย (การเปรียบเทียบ)

ขั้นสืบค้นและขั้นเชื่อมโยง

- เปรียบเทียบนามธรรมกับรูปธรรมให้ผู้เรียนเห็นชัดเจน ครูผู้สอนและผู้เรียนมีส่วนร่วม
- ความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เป็นนามธรรมกับรูปธรรม

ขั้นฝึก

- ยกตัวอย่างสิ่งที่เป็นนามธรรมกับรูปธรรม
- ผู้เรียนแต่ละรูปหรือแต่ละกลุ่มร่วมอภิปรายหรือนำเสนอสิ่งที่เป็นนามธรรมกับรูปธรรม
- หาข้อสรุปเกี่ยวกับเนื้อหาที่เป็นนามธรรม-รูปธรรม

ขั้นประยุกต์

- ค้นคว้าสิ่งที่เป็นนามธรรมกับรูปธรรมในเนื้อหาอื่น ๆ นอกเหนือจากเนื้อหาที่กำหนดให้

๒. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบปุจฉา-วิสัชนา (การถาม-ตอบ)

ขั้นสืบค้นและขั้นเชื่อมโยง

- การทำหน้าที่เป็นผู้ถาม-ตอบที่ถูกต้องเหมาะสมแก่กาลเทศะ
- วิธีถาม-ตอบ (ตอบทันทีเมื่อมีผู้ถาม ตอบแบบมีเงื่อนไข ย้อนถามผู้ถามก่อน

แล้วจึงตอบ นิ่งเสียไม่ตอบ เป็นต้น)

ขั้นฝึก

- ตัวอย่างการถาม-ตอบ
- ถาม-ตอบแบบคนต่อคน ถาม-ตอบแบบกลุ่มต่อกลุ่ม ถาม-ตอบแบบกลุ่มต่อคน

เป็นต้น

- หาข้อสรุปเนื้อหาที่เกี่ยวกับการถาม-ตอบ

ขั้นประยุกต์

- ค้นคว้าเพิ่มเติมนอกเหนือจากเนื้อหาที่กำหนดไว้ในแผนจัดกิจกรรมการเรียนรู้

๓. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบธรรมสากัจฉา (การสนทนา)

ขั้นสืบค้นและขั้นเชื่อมโยง

- ครูผู้สอนเสนอสถานการณ์ที่เป็นปัญหาหรือจำลองสถานการณ์

ขั้นฝึก

- ผู้เรียน/ครูผู้สอน-อภิปรายในประเด็นที่เป็นปัญหา หัวข้อ หรือสถานการณ์

ตามเนื้อหาที่กำหนด

- หาข้อสรุปในประเด็นที่เป็นปัญหา หัวข้อ หรือสถานการณ์จากการสนทนาอภิปราย

ขั้นประยุกต์

- ศึกษาเพิ่มเติมการสนทนา-อภิปรายของบุคคล กลุ่มคน ละคร องค์กร เป็นต้น

๔. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้พุทธวิธีแบบอริยสัจ ๔ (กำหนดปัญหา ตั้งสมมุติฐาน ทดลอง วิเคราะห์ สรุป)

ขั้นสืบค้น (ทุกข์)

- กำหนดปัญหา ที่มาของปัญหา การเกิดปัญหา (ตามเนื้อหาที่กำหนด)

ขั้นเชื่อมโยง (สมุทัย)

- ตั้งสมมุติฐาน การอนุมาน การคาดคะเน ความน่าจะเป็น ปัจจัยเสี่ยง

ขั้นฝึก (นิโรธ)

- ทดลอง เก็บข้อมูล
- วิเคราะห์ สรุปผล

ขั้นประยุกต์ (มรรค)

- การนำไปประยุกต์ใช้กับสิ่งอื่น ๆ นอกเหนือจากเนื้อหาที่เรียนรู้

๕. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้พุทธวิธีแบบไตรสิกขา (ระเบียบวินัย จิตใจแน่วแน่ แก้ปัญหาถูกต้อง)

ขั้นสืบค้น (ศีล)

- สร้างความมีระเบียบวินัย ความมีศรัทธา ความตระหนัก ความรู้ ให้เกิดกับผู้เรียน พร้อมที่จะเรียน

ขั้นเชื่อมโยง (สมาธิ)

- ให้ผู้เรียนรวมพลังจิต ความคิดอันแน่วแน่ในการตั้งใจฟัง ตั้งใจดู ตั้งใจจดจำ และเห็นความสำคัญต่อเนื้อหาที่จะนำเสนอ

ขั้นฝึก (ปัญญา)

- ใช้สมาธิ จิตใจอันแน่วแน่ทำความเข้าใจกับปัญหา
- ค้นหาสาเหตุที่มาที่ไปของปัญหา
- แก้ไขปัญหาอย่างถูกต้องและถูกวิธี

ขั้นประยุกต์ (ปัญญา)

- ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญา และมีมโนทัศน์ในเรื่องนั้น ๆ ถูกต้อง

๖. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้พุทธวิธีแบบพหุสูตร (ฟังมาก ๆ เขียนมาก ๆ ถามมาก ๆ คิดวิเคราะห์มาก ๆ)

ขั้นสืบค้นและขั้นเชื่อมโยง (การสร้างศรัทธา)

- การจัดบรรยายในการนำเข้าสู่บทเรียน
- การสร้างแรงจูงใจในการนำเข้าสู่บทเรียน
- บุคลิกภาพ ตลอดถึงการวางตัวที่เหมาะสมของผู้สอน
- การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน

ขั้นฝึก (การฝึกทักษะ)

- กิจกรรมกลุ่ม/รายบุคคล
- การปฏิบัติ/การนำเสนอ/การแสดงออก
- ฝึกการเขียน การฟัง การถาม และการคิดวิเคราะห์

ขั้นประยุกต์

- การประเมินตนเอง
- การประเมินของกัลยาณมิตร
- การศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมและการนำไปประยุกต์ใช้

๗. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้พุทธวิธีแบบโยนิโสมนสิการ (การทำไว้ในใจโดยแยบคาย การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี)

แบบที่ ๑

ขั้นสืบค้นและขั้นเชื่อมโยง

- ผู้เรียนรู้จักคิด คิดเป็น คิดอย่างมีระบบ
- ผู้เรียนรู้จักมอง รู้จักพิจารณา ไตร่ตรอง วิเคราะห์ สังเคราะห์

ขั้นฝึก

- ฝึกการคิดหาเหตุผล
- ฝึกการสืบค้นถึงต้นเค้า
- ฝึกการสืบสาวให้ตลอดสาย
- ฝึกการแยกแยะสิ่งนั้น ๆ ปัญหา นั้น ๆ ตามสภาวะแห่งเหตุและปัจจัย

ขั้นประยุกต์

- ผู้เรียนนำการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีไปประยุกต์ใช้กับเหตุการณ์ปัจจุบัน

๘. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้พุทธวิธีแบบโยนิโสมนสิการ (สร้างศรัทธาและวิจิตรให้กับผู้เรียน)

แบบที่ ๒

ขั้นสืบค้นและขั้นเชื่อมโยง

- ครูผู้สอนสร้างเจตคติที่ดีต่อผู้เรียน
- ครูผู้สอนเสนอปัญหาที่เป็นสาระสำคัญ หัวเรื่อง
- ครูผู้สอนแนะแหล่งวิทยาการ แหล่งข้อมูล

ขั้นฝึก

- ผู้เรียนฝึกการรวบรวมข้อมูล
- ครูผู้สอนจัดกิจกรรมให้เกิดกระบวนการคิดแก่ผู้เรียน เช่น คิดสืบค้นต้นเค้า

คิดสืบสาวตลอดสาย คิดสืบค้นต้นปลาย และคิดโยงสายสัมพันธ์

- ฝึกการสรุปประเด็น เปรียบเทียบ ประเมินค่า โดยวิธีอภิปราย ทดลอง ทดสอบ
- ดำเนินการเลือกและตัดสินใจ
- กิจกรรมฝึกปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ผลการเลือกและตัดสินใจ

ขั้นประยุกต์

- สังเกตวิธีการปฏิบัติ ตรวจสอบ ปรับปรุง
- อภิปรายและสอบถาม
- สรุปบทเรียนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
- วัดและประเมินผลตามสภาพจริง

๙. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้พุทธวิธีแบบอิทธิบาท ๔ (พอใจในสิ่งที่เรียนรู้ พากเพียรต่อสิ่งที่เรียนรู้เสมอ มุ่งมั่นและเอาใจใส่ต่อสิ่งที่เรียนรู้ คิดวิเคราะห์ ไตร่ตรอง ก่อนนำไปใช้)

ขั้นสืบค้น (ฉันทะ)

- สร้างความพอใจและความสำคัญต่อสิ่งที่เรียนรู้ และสิ่งที่ได้รับ

ขั้นเชื่อมโยง (วิริยะ)

- ฟังให้หมด จดให้มาก ปากต้องไว ใจต้องคิด (หัวใจบัณฑิต สุ จิ ปุ ลิ)

ขั้นฝึก (จิตตะ)

- มุ่งมั่น โดยฝึกฟังมาก ๆ ฝึกคิดมาก ๆ ฝึกถามมาก ๆ และฝึกเขียนมาก ๆ

ขั้นประยุกต์ (วิมังสา)

- พิจารณา ไตร่ตรอง แยกแยะ อธิบาย นำเสนอ และประยุกต์ใช้

การนิยามศัพท์ขั้นตอน/กระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้พุทธวิธี

สืบค้น หมายถึง สืบสาวเรื่องราว ค้นหาให้ได้เรื่อง

เชื่อมโยง หมายถึง ทำให้ติดเป็นเนื้อเดียวกัน ทำให้ประสานกัน

ฝึก หมายถึง ทำ เช่น บอก แสดง หรือปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ จนเป็นนิสัยหรือมีความชำนาญ

ประยุกต์ หมายถึง นำความรู้ในวิทยาการต่าง ๆ มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์

บทที่ ๓

มาตรฐานการเรียนรู้ ผลการเรียนรู้ และสาระการเรียนรู้

มาตรฐานการเรียนรู้

มาตรฐาน ๑ ๑ รู้ และเข้าใจ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา มีศรัทธาที่ถูกต้อง ยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักธรรม เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

มาตรฐาน ๑ ๒ รู้และเข้าใจพุทธประวัติ ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และดำรงรักษาพระพุทธศาสนา

มาตรฐาน ๑ ๓ รู้ เข้าใจ และปฏิบัติตนตามหลักพระวินัยบัญญัติของพระพุทธศาสนา

มาตรฐานการเรียนรู้ ผลการเรียนรู้ และสาระการเรียนรู้

มาตรฐาน ธศ ๖ รู้และเข้าใจพุทธประวัติ ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชน
ที่ดี และธำรงรักษาพระพุทธศาสนา

ชั้น	ผลการเรียนรู้	สาระการเรียนรู้
ธศ เอก	๑. รู้และเข้าใจพุทธประวัติชาติกถา บรรพชา และเสวยวิมุตติสุข (สัตตมหาสถาน)	ชาติกถา - จุติลงสู่พระครรภ์ - ประวัติชมพู่ทวิปและประชาชน - ความเชื่อของคนในยุคนั้น - การสร้างเมืองกบิลพัสดุ์ และตั้งศากยวงศ์ - ลำดับพระวงศ์ - พระมารดาทรงพระสุบินนิมิต - พระโพธิสัตว์ประสูติ - มหาปรีสลักษณะ ๓๒ - อนุพยัญชนะ ๘๐ - อาสภิวาจา ดำรัสอย่างอาจหาญ - สหชาติ สิ่งที่อยู่บัตินวันเดียวกับพระโพธิสัตว์ - ขนานพระนาม - พราหมณ์ ๘ คน ทำนายพระลักษณะ - พระนางสิริมหามายาทิวงคต - พระราชพิธีวัปปมงคล - ทรงอภิเษกสมรส บรรพชา - ประพาसอุทยาน - ราหุลประสูติ - กีสาโคตรมีชมโฉม - มูลเหตุให้เสด็จออกบรรพชา - เสรีจห้องพระนางพิมพา - เสรีจออกมหาภิเนษกรรม - ทรงทดลองปฏิบัติตามลัทธิต่าง ๆ - อุปมา ๓ ข้อ - ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ๓ วาระ - ปัจจุบันคดีย์ออกบวชตาม

ชั้น	ผลการเรียนรู้	สาระการเรียนรู้
ธศ เอก		- นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส - พระสุบินนิมิต - ทรงลอยถาด - เสร็จสู่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ - ทรงผจญวสวัตติมาร - บำเพ็ญเพียรทางใจและตรัสรู้ เสวยวิมุตติสุข (สัตตมหาสถาน)
	๒. รู้และเข้าใจพุทธประวัติตั้งแต่ การประกาศพระศาสนา ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ศิษย์พราหมณ์พาวรี ๑๖ คน และประทานการบวชด้วยวิธี ญัตติจตุตถกรรมวาจา	การประกาศพระศาสนา - เสร็จโปรดฤๅษีปัญจวัคคีย์ - ทรงแสดงปฐมเทศนา - โกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม - ทรงประทานการบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุ อุปสัมปทา - ทรงแสดงอนัตตลักษณะสูตร - โปรดยสกุลบุตร - ปฐมอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา - สหายพระยสะ ๕๔ คนออกบวช - ส่งพระสาวก ๖๐ องค์ ไปประกาศพระศาสนา - ประทานอุปสมบทแก่ภัททวัคคีย์ - โปรดชฎิล ๓ พี่น้องและบริวาร - ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร - โปรดพระเจ้าพิมพิสาร - ความปรารถนาของพระเจ้าพิมพิสาร - ทรงรับสวนเวฬุวันเป็นอารามสงฆ์

ชั้น	ผลการเรียนรู้	สาระการเรียนรู้
ธศ เอก		ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ - พระอัครสาวกทั้งสอง - พระสารีบุตร - พระมหาโมคคัลลานะ - พระเถระทูลลานิพพาน ศิษย์พราหมณ์พาวรี ๑๖ คน - ทรงแก้ปัญหามาณพ - ปัญหาอชิตมาณพ - ปัญหาติสสเมตเตยมาณพ - ปัญหาปุณณกมาณพ - ปัญหาเมตตคุมาณพ - ปัญหาโรตกมาณพ - ปัญหาอุปสีวมาณพ - ปัญหานันทมาณพ - ปัญหาเหมกมาณพ - ปัญหาโตเทยมาณพ - ปัญหากัปปมาณพ - ปัญหาขตุกัณณิมาณพ - ปัญหาภทราวุธมาณพ - ปัญหาอุทยมาณพ - ปัญหาโปสาลมาณพ - ปัญหาโมฆราชมาณพ - ปัญหาปิงคิยาณพ - มาณพ ๑๖ คน ทูลขออุปสมบท ประธานการบวชด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจา - ประวัติพระราชา - โปรดพระปุลณมณตานีบุตร

ชั้น	ผลการเรียนรู้	สาระการเรียนรู้
ธศ เอก	๓. รู้และเข้าใจพุทธประวัติตั้งแต่ เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ เจ้าศากยะ ออกบวช โปรดพระพุทธมารดา พระสาวกและภิกษุณี	เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ - แสดงธรรมโปรดพระพุทธบิดา - พระเจ้าสุทโธทนะบรรจุนาคามีผล - เสด็จประสาธพระนางยโสธรา - นันทกุมารออกบวช - รับสั่งให้บวชราหุลกุมารเป็นสามเณร - พระเจ้าสุทโธทนะทูลขอพรการบวชกุลบุตร - พุทธบิดาทรงประหารและบรรลुพระอรหันต์ - ถวายพระเพลิงพระบรมศพ - อนาถปิณฑิกะสร้างวัดถวาย เจ้าศากยะออกบวช - มูลเหตุให้อนุรุทธะออกบวช - พระเทวทัตทำอนันตริยกรรม - แผ่นดินสูบพระเทวทัต - ทรงแสดงพระมหาบุริสวิตก ๘ ข้อ - พระอนุรุทธะสรรเสริญสติปัฏฐาน ๔ - พระอานนท์ทูลขอพร ๘ ประการ โปรดพระพุทธมารดา - ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ - แสดงยมกปาฏิหาริย์บนต้นมะม่วง - เสร็จจำพรรษาในดาวดึงส์โปรดพระพุทธมารดา - แสดงพระอภิธรรมปิฎก - เสด็จลงจากดาวดึงส์ - รับผ้าคู่ของพระนางโคตมี โปรดพระสาวก - โปรดพระโสณโกฬิวิสะ - โปรดพระรัฏฐบาล - พระรัฏฐบาลแสดงธรรมเทศ ๔ ประการ ภิกษุณี - การออกบวชของพระปฐุมสาวิกา - ทรงอนุญาตครุธรรมปฏิบัติคณอุปสัมปทา - ทรงแสดงเหตุที่ไม่ยอมให้สตรีบวช - พระนางพิมพาออกบวช

ชั้น	ผลการเรียนรู้	สาระการเรียนรู้
	๔. รู้และเข้าใจพุทธประวัติ เสด็จดับขันธปรินิพพาน	เสด็จดับขันธปรินิพพาน - ทรงปรารภธรรม - ทรงทำนิมิตโอภาส - ปลงอายุสังขาร - บิณฑบาตครั้งสุดท้าย - ทรงรับผ้าสังคิรณ - ผลแห่งบิณฑบาตทาน - ทรงปรารภสักการบูชา - สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล - โปรดสุภททปริพาชก - โปรดให้ลงพรหมทัณฑ์ - ประทานปัจฉิมโอวาท - พระบรมศพไม่เคลื่อนที่ - พระนางมัลลิกาถวายสักการะ - ถวายพระเพลิงไม่ติด - แจกพระบรมสารีริกธาตุ - พระเชี้ยวแก้วประดิษฐานอยู่ทั่วโลก - อันตรธาน ๕

บทที่ ๔

แผนการจัดการเรียนรู้

แผนการจัดการเรียนรู้ ธรรมศึกษาชั้นเอก ประกอบด้วย แผนการจัดการเรียนรู้
จำนวน ๔ แผน ดังนี้

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๑	พุทธประวัติตั้งแต่ชาติกถา บรรพชา และเสวยวิมุตติสุข
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๒	ประกาศพระศาสนา ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ศิษย์พราหมณ์พาวรี
๑๖ คน และประทานการบวช ด้วยวิธีอุตตฺถกกรรมวาจา
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๓	พุทธประวัติตั้งแต่เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ เจ้าศากยะออกบวช
โปรดพระพุทธรูปมารดา พระสาวก และภิกษุณี
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๔	พุทธประวัติ เสด็จดับขันธปรินิพพาน

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๑

ธรรมศึกษาชั้นเอก สารการเรียนรู้วิชาพุทธานุพุทธประวัติ

เรื่อง พุทธประวัติตั้งแต่ชาติกถา บรรพชา และเสวยวิมุตติสุข

เวลา.....ชั่วโมง

๑. มาตรฐานการเรียนรู้

มาตรฐาน ธศ ๒ รู้และเข้าใจพุทธประวัติ ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และธำรงรักษาพระพุทธศาสนา

๒. ผลการเรียนรู้

รู้และเข้าใจ พุทธประวัติตั้งแต่ชาติกถา บรรพชา และเสวยวิมุตติสุข (สัตตมหาสถาน)

๓. สารสำคัญ

พระพุทธเจ้าทรงถือกำเนิดจากพระเจ้าสุทโธทนะแห่งศากยวงศ์ กรุงกบิลพัสดุ์ และพระนางสิริมหามายา เสด็จออกบรรพชา และเสวยวิมุตติสุข

๔. จุดประสงค์การเรียนรู้

๑. นักเรียนสามารถสรุปพุทธประวัติตั้งแต่จุติลงสู่พระครรภ์จนถึงทรงอภิเษกสมรสได้

๒. นักเรียนสามารถสรุปพุทธประวัติตั้งแต่บรรพชาจนถึงเสวยวิมุตติสุข (สัตตมหาสถาน) ได้

๕. สารการเรียนรู้/เนื้อหา

ชาติกถา

- จุติลงสู่พระครรภ์	- ประวัติชมพู่วิปและประชาชน
- ความเชื่อของคนในยุคนั้น	- การสร้างเมืองกบิลพัสดุ์และตั้งศากยวงศ์
- ลำดับพระวงศ์	- พระมารดาทรงพระสุบินนิมิต
- พระโพธิสัตว์ประสูติ	- มหาปุริสลักษณะ ๓๒
- อนุพยัญชนะ ๘๐	- อาสภิวาจา ดำรัสอย่างอาจหาญ
- สหชาติ สิ่งที่อยู่บัตินวันเดียวกับพระโพธิสัตว์	
- ขนานพระนาม	- พราหมณ์ ๘ คน ทำนายพระลักษณะ
- พระนางสิริมหามายาทิวังคต	- พระราชพิธีอุปสมบท
- ทรงอภิเษกสมรส	

บรรพชา

- ประพาสาอุทธาน	- ราहुลประสูติ
- กีสาโคตมีชมโฉม	- มูลเหตุให้เสด็จออกบรรพชา
- เสรีจห้องพระนางพิมพา	- เสรีจออกมหาภิเนษกรรมณ
- ทรงทดลองปฏิบัติตามลัทธิต่าง ๆ	- อุปมา ๓ ข้อ

- ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ๓ วาระ
- นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส
- ทรงลอยถาด
- ทรงผจญวสวัตติมาร
- ปัญจวัคคีย์ออกบวชตาม
- พระสุบินนิมิต
- เสร็จสู่ต้นพระศรีมหาโพธิ์
- บำเพ็ญเพียรทางใจและตรัสรู้

เสวยวิมุตติสุข (สัตตมหาสถาน)

- สหัมบดีพรหมอาราธนา

๖. กระบวนการจัดการเรียนรู้

ขั้นสืบค้นและเชื่อมโยง

๑. นักเรียนดูภาพเกี่ยวกับประวัติพระพุทธเจ้า และสนทนา แสดงความคิดเห็น โดยครูให้นักเรียนตอบคำถาม เพื่อเชื่อมโยงไปสู่การเรียนรู้

- ชมพุทูปอยู่ที่ไหน
- เมืองกบิลพัสดุ์และศากยวงศ์ เกี่ยวข้องกันอย่างไร
- พระโพธิสัตว์ หมายถึงใคร ฯลฯ

ขั้นฝึก

๒. แบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่ม กลุ่มละเท่า ๆ กัน ให้แต่ละกลุ่มศึกษาใบความรู้ที่ ๑ เรื่อง ชาติกถา

๓. ให้นักเรียนแต่ละกลุ่มตั้งคำถามและตอบคำถาม กลุ่มละ ๕ ข้อ ส่งตัวแทนนำเสนอหน้าชั้นเรียนโดยถามทีละข้อ กลุ่มใดตอบถูกมากที่สุดเป็นผู้ชนะ และช่วยกันตอบคำถามในใบกิจกรรมที่ ๑ นำเสนอผลงานหน้าชั้นเรียน ครูตรวจสอบความถูกต้อง แล้วนำไปติดที่ป้ายนิเทศ

ขั้นประยุกต์

๔. นักเรียนกลุ่มเดิมศึกษาใบความรู้ที่ ๒ เรื่อง พุทธประวัติตั้งแต่บรรพชาจนถึงเสวยวิมุตติสุข (สัตตมหาสถาน) แล้วส่งให้ตรวจ และชื่นชมผลงานกลุ่มนักเรียนที่ทำได้ถูกต้องที่สุด

๕. นักเรียนและครูร่วมกันสรุปองค์ความรู้จากบทเรียน โดยสุ่มถามนักเรียนบางคนเพื่อตรวจสอบความเข้าใจอีกครั้ง

๖. นักเรียนทำแบบทดสอบหลังเรียน และตรวจให้คะแนน

๗. ภาระงาน/ชิ้นงาน

ที่	ภาระงาน	ชิ้นงาน
๑	ตอบคำถามพุทธประวัติเกี่ยวกับชาติกถา	ใบกิจกรรมที่ ๑
๒	ตอบคำถามพุทธประวัติตั้งแต่บรรพชาจนถึงเสวยวิมุตติสุข (สัตตมหาสถาน)	ใบกิจกรรมที่ ๒

๘. สื่อ/แหล่งการเรียนรู้

๑. ใบความรู้ที่ ๑ เรื่อง ชาติกถา
๒. ใบความรู้ที่ ๒ เรื่อง พุทธประวัติตั้งแต่บรรพชาจนถึงเสวยวิมุตติสุข (สัตตมหาสถาน)
๓. ใบกิจกรรมที่ ๑
๔. ใบกิจกรรมที่ ๒
๕. แบบทดสอบหลังเรียน

๙. การวัดผลและประเมินผล

สิ่งที่ต้องการวัด	วิธีวัด	เครื่องมือวัด	เกณฑ์การประเมิน
๑. สามารถสรุปพุทธประวัติตั้งแต่จุติลงสู่พระครรภ์จนถึงทรงอภิเษกสมรสได้	- ตรวจผลงาน	- แบบประเมิน	ผ่าน = ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ ๖๐ ขึ้นไป ไม่ผ่าน = ได้คะแนนต่ำกว่าร้อยละ ๖๐
๒. สามารถสรุปพุทธประวัติตั้งแต่บรรพชาจนถึงเสวยวิมุตติสุข (สัตตมหาสถาน) ได้	- ตรวจผลงาน	- แบบประเมินผลงาน	ผ่าน = ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ ๖๐ ขึ้นไป ไม่ผ่าน = ได้คะแนนต่ำกว่าร้อยละ ๖๐

**แบบประเมินผลงาน
ใบกิจกรรมที่ ๑**

ข้อที่	ระดับคะแนน		
	๓ คะแนน	๒ คะแนน	๑ คะแนน
๑-๕	ตอบคำถามถูกต้อง ตรงประเด็น	ตอบคำถามได้ถูกต้อง ตรงประเด็นเป็นส่วนใหญ่	ตอบคำถามได้ถูกต้อง ตรงประเด็นน้อย

เกณฑ์การตัดสิน

เกณฑ์	ร้อยละ	คะแนน
ผ่าน	๖๐ ขึ้นไป	๙-๑๕
ไม่ผ่าน	ต่ำกว่า ๖๐	๐-๘

หมายเหตุ เกณฑ์การตัดสินสามารถปรับใช้ตามความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

**แบบประเมินผลงาน
ใบกิจกรรมที่ ๒**

ข้อที่	ระดับคะแนน		
	๓ คะแนน	๒ คะแนน	๑ คะแนน
๑-๑๐	ตอบคำถามถูกต้อง ตรงประเด็น	ตอบคำถามได้ถูกต้อง ตรงประเด็นเป็นส่วนใหญ่	ตอบคำถามได้ถูกต้อง ตรงประเด็นน้อย

เกณฑ์การตัดสิน

เกณฑ์	ร้อยละ	คะแนน
ผ่าน	๖๐ ขึ้นไป	๑๘-๓๐
ไม่ผ่าน	ต่ำกว่า ๖๐	๐-๑๗

หมายเหตุ เกณฑ์การตัดสินสามารถปรับใช้ตามความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

แบบประเมินผลการเรียนรู้
แบบทดสอบหลังเรียน

เกณฑ์การประเมิน	
ตอบถูกได้ ๑ คะแนน	ตอบผิดได้ ๐ คะแนน

เกณฑ์การตัดสิน

เกณฑ์	ร้อยละ	คะแนน
ผ่าน	๖๐ ขึ้นไป	๑๑-๑๘
ไม่ผ่าน	ต่ำกว่า ๖๐	๐-๑๐

ใบกิจกรรมที่ ๑

ชาติภักดี

กลุ่มที่.....

๑.ประธาน	๒.รองประธาน
๓.สมาชิก	๔.สมาชิก
๕.สมาชิก	๖.เลขานุการ

คำชี้แจง ให้นักเรียนตอบคำถามต่อไปนี้ จำนวน ๕ ข้อ (๑๕ คะแนน)

๑. ปัญจมหาวิโลกนะ มีความหมายว่าอะไร

.....

.....

.....

๒. พระพุทธเจ้าประกอบด้วยสัมปทาคุณอะไรบ้าง แต่ละข้อมีความหมายว่าอย่างไร

.....

.....

.....

๓. ชาวชมพูทวีปนับถือศาสนาอะไร และคตินิธรรมศาสนานั้นเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

๔. ความเห็นของผู้นับถือศาสนาในชมพูทวีป แยกเป็นกี่ประเภท อะไรบ้าง ต่างกันอย่างไร

.....

.....

.....

๕. อุบายที่เจ้าชายสิทธัตถะจะออกไปจากทุกขนั้นคืออะไร

.....

.....

.....

เฉลยใบกิจกรรมที่ ๑

ชาติกลา

๑. ปัญจมหาวิโลกนะ มีความหมายว่าอะไร

ตอบ ปัญจมหาวิโลกนะ คือ การที่พิจารณาเลือกความเหมาะสม ๕ อย่างของพระโพธิสัตว์ก่อนลงมาอุบัติในมนุษยโลก เพื่อตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ

๑. กาล ๒. ทวีป ๓. ประเทศ ๔. ตระกูล ๕. มารดา

๒. พระพุทธเจ้าประกอบด้วยสัมปทาคุณอะไรบ้าง แต่ละข้อมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ ประกอบด้วยสัมปทาคุณ ๓ ประการ คือ

๑. เหตุสัมปทา ได้แก่ พระมหากรุณาสมาโยค และพระอุตสาหะในการบำเพ็ญบารมีเพื่อสัมมาสัมโพธิญาณ

๒. ผลสัมปทา คือ การสำเร็จแห่งรูปกาย อานุภาพพหุหะ การละกิเลส และญาณที่ยังรู้ประจักษ์ชัด

๓. สัตตูปการสัมปทา คือ การทรงบำเพ็ญอุปัการะแก่สัตว์ด้วยโยคะ และอาสยะอันบริสุทธิ์

๓. ชาวชมพูทวีปนับถือศาสนาอะไร และคติธรรมศาสนานั้นเป็นอย่างไร

ตอบ ประชาชนส่วนมากนับถือศาสนาพราหมณ์เป็นพื้นๆ และคติแห่งศาสนาพราหมณ์นั้นถือว่า โลกธาตุและสิ่งทั้งปวง พระอิศวรเป็นเจ้าทรงสร้างขึ้น และถือว่าธาตุทั้งปวง มี ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นต้น ล้วนมีเทวดาประจำอยู่ทั้งสิ้น

๔. ความเห็นของผู้นับถือศาสนาในชมพูทวีป แยกเป็นกี่ประเภท อะไรบ้าง ต่างกันอย่างไร

ตอบ ความเห็นของผู้ถือศาสนาพราหมณ์นั้น เมื่อกล่าวโดยความคงมี ๒ ประเภท คือ พวกหนึ่งเห็นว่าตายแล้วเกิด อีกพวกหนึ่งถือว่าตายแล้วสูญ

๕. อุบายที่เจ้าชายสิทธัตถะจะออกไปจากทุกขนั้นคืออะไร

ตอบ อุบายที่เจ้าชายสิทธัตถะจะออกไปจากทุกข คือ การบรรพชา

ใบกิจกรรมที่ ๒

พุทธประวัติตั้งแต่บรรพชา จนถึงเสวยวิมุตติสุข (สัตตมหาสถาน)

กลุ่มที่.....

๑.ประธาน

๒.รองประธาน

๓.สมาชิก

๔.สมาชิก

๕.สมาชิก

๖.เลขานุการ

คำชี้แจง ให้นักเรียนตอบคำถามต่อไปนี้ จำนวน ๑๐ ข้อ (๓๐ คะแนน)

๑. อุปมา ๓ ข้อ ที่พระองค์ทรงพิจารณาเห็นโทษของการประพฤติกามสุขัลลิกานุโยค นั้นคืออะไร

.....

.....

.....

.....

๒. อัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีความหมายว่าอย่างไร ทางสุดโต่ง ๒ สาย ที่ปรากฏในธรรมนี้คืออะไร

.....

.....

.....

.....

๓. จงอธิบายความหมายของคำว่า “สหชาติเดียวกันกับพระพุทธเจ้า” หมายความว่าอย่างไร และมีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

๔. ลักษณะทั้ง ๒ ที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นในมัชฌิมาภังคราตรีตรัสรู้ คืออะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

๕. พระอุทานที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งในปัจฉิมยาม มีความว่าอย่างไร

.....

.....

.....

๖. ทิว่า “ดวงตาเห็นธรรม” นั้น เป็นธรรมอะไร มีใจความว่าอย่างไร

.....

.....

.....

๗. จงบอกชื่อพระสาวกที่ได้ดวงตาเห็นธรรม ๓ ท่าน และได้จากใคร

.....

.....

.....

๘. ทรงทำอายุสังขารอิฐฐาน หมายถึงอะไร

.....

.....

.....

๙. หลังจากตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้า ประทับอยู่ได้ร่มโพธิ์ ทรงพิจารณาธรรมอะไร มีความหมายว่าอย่างไร

.....

.....

.....

๑๐. ในมรรคมืองค์ ๘ ทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงปัญญาไว้ก่อนศีลและสมาธิ

.....

.....

.....

เฉลยใบกิจกรรมที่ ๒

พุทธประวัติตั้งแต่บรรพชาจนถึงเสวยวิมุตติสุข (สัตตมหาสถาน)

๑. อุปมา ๓ ข้อ ที่พระองค์ทรงพิจารณาเห็นโทษของการประพฤติกามสุขัลลิกานุโยคนั้น คืออะไร

ตอบ อุปมา ๓ ข้อ ที่พระองค์ทรงพิจารณาเห็นโทษของการประพฤติกามสุขัลลิกานุโยคนั้นคือ

๑. สมณะเปรียบเหมือนไม้สดที่แช่น้ำ
๒. สมณะเปรียบเหมือนไม้สดที่มียาง
๓. สมณะเปรียบเหมือนไม้แห้ง

๒. ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีความหมายว่าอย่างไร ทางสุดโต่ง ๒ สาย ที่ปรากฏในธรรมนี้คืออะไร

ตอบ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีความหมายว่า สูตร ว่าด้วยการหมุนพระธรรม (การประกาศธรรม) ทางสุดโต่ง ๒ สาย คือ กามสุขัลลิกานุโยคและอตตกิลมณานุโยค

๓. จงอธิบายความหมายของคำว่า “สหชาติเดียวกันกับพระพุทธเจ้า” หมายความว่าอย่างไร และมีอะไรบ้าง

ตอบ “สหชาติเดียวกันกับพระพุทธเจ้า” หมายความว่า บุคคลที่เกิดในวันเดียวกันกับพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระนางพิมพา พระอานนท์ กาฬุทายี นายฉันทะ ม้ากัณฐกะ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ขุมทองทั้งสี่มุมเมือง

๔. ลักษณะทั้ง ๒ ที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นในมัชฌิมาทางแห่งราตรีตรัสรู้ คืออะไรบ้าง

ตอบ ลักษณะทั้ง ๒ ที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นในมัชฌิมาทางแห่งราตรีตรัสรู้ คือ

๑. ปัจจัตตลักษณะ ได้แก่ การกำหนดโดยความเป็นกอง
๒. สามัญญลักษณะ ได้แก่ การกำหนดโดยความเป็นสภาพเสมอกัน คือ

ความเป็นของไม่เที่ยง

๕. พระอุทานที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งในปัจฉิมยาม มีความว่าอย่างไร

ตอบ พระอุทานที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งในปัจฉิมยามมีความว่า เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏชัดแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ พราหมณ์นั้นย่อมกำจัดเสนามาร คือ ชรา พยาธิ มรณะเสียได้ ดุจพระอาทิตย์อุทัยขึ้นกำจัดมืดทำอากาศให้สว่าง ฉะนั้น

๖. ที่ว่า ดวงตาเห็นธรรม นั้น เป็นธรรมอะไร มีใจความว่าอย่างไร

ตอบ ที่ว่า ดวงตาเห็นธรรม นั้น เป็นธรรม เห็นเกิดและดับ มีใจความว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมตาสีงนั้นทั้งหมด มีความดับเป็นธรรมตา

๗. จงบอกชื่อพระสาวกที่ได้ดวงตาเห็นธรรม ๓ ท่าน และได้จากใคร

ตอบ พระสาวกที่ได้ดวงตาเห็นธรรม ๓ ท่าน ได้แก่

๑. พระอัญญาโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรมจากพระบรมศาสดา
๒. พระสารีบุตร ได้ดวงตาเห็นธรรมจากพระอัสสชิ
๓. พระมหาโมคคัลลานะ ได้ดวงตาเห็นธรรมจากพระสารีบุตร

๘. ทรงทำอายุสังขาราริษฐาน หมายถึงอะไร

ตอบ ทรงทำอายุสังขาราริษฐาน หมายถึง ทรงตั้งพระหฤทัยจักอยู่แสดงธรรมสั่งสอนแก่มหาชน และตั้งพุทธปณิธานใครจะดำรงพระชนม์อยู่ จนกว่าพุทธบริษัทจักตั้งมั่นและได้ประกาศพระศาสนาให้แพร่หลาย ประดิษฐานให้มั่นคงถาวรแก่นิกรทุกหมู่เหล่า

๙. หลังจากตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าประทับอยู่ใต้ร่มโพธิ์ ทรงพิจารณาธรรมอะไร มีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ หลังจากตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าประทับอยู่ใต้ร่มโพธิ์ ทรงพิจารณาปัจจุสมุปบาท มีความหมายว่า ธรรมทั้งหลายอาศัยกัน และกันเกิดขึ้น

๑๐. ในมรรคมืองค์ ๘ ทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงปัญญาไว้ก่อนศีลและสมาธิ

ตอบ ในมรรคมืองค์ ๘ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงปัญญาไว้ก่อนศีลและสมาธิ เพราะเหตุที่ว่า หากไม่ทรงแสดงปัญญาก่อนแล้ว แม้ศีลและสมาธิก็อาจปฏิบัติผิดทางได้เพราะขาดปัญญา ฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงทรงแสดงปัญญาก่อนศีลและสมาธิ

แบบทดสอบหลังเรียน
ผลการเรียนรู้ที่ ๑ รู้และเข้าใจพุทธประวัติตั้งแต่ชาติกถา บรรพชา และเสวยวิมุตติสุข
(สัตตมหาสถาน)

จำนวน ๑๘ ข้อ คะแนน ๑๘ คะแนน

คำชี้แจง ให้นักเรียนเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว

๑. พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เพื่ออะไร
 - ก. เป็นศาสดาสถาบันสันติภาพ
 - ข. เป็นศาสดาคุ้มครองโลก
 - ค. เป็นศาสดาสถาบันโลก
 - ง. เป็นศาสดาสอนเวไนยสัตว์
๒. ความเชื่อถือข้อใดแสดงความเป็นผู้มีมานะถือตัวของชาวชมพูทวีป
 - ก. โลกเที่ยง
 - ข. โลกมีที่สุด
 - ค. แบ่งชั้นวรรณะ
 - ง. ตายแล้วเกิด
๓. ชมพูทวีปแบ่งออกเป็นกี่แคว้นใหญ่
 - ก. ๑๔ แคว้น
 - ข. ๑๕ แคว้น
 - ค. ๑๖ แคว้น
 - ง. ๑๗ แคว้น
๔. ใครประกอบด้วยลักษณะแห่งเบญจกัลยาณี
 - ก. พระนางมามยา
 - ข. พระนางพิมพา
 - ค. พระนางกัญจนา
 - ง. พระนางอมิตา
๕. เมื่ออสิตดาบสให้พระสิทธัตถกุมาร ราชสกุลได้ทำอย่างไร
 - ก. หมดศรัทธา
 - ข. เกิดศรัทธา
 - ค. มอบโอรสเป็นบริวาร
 - ง. ยอมเป็นทาส
๖. พราหมณ์ชื่ออะไรทำนายเจ้าชายสิทธัตถะว่าต้องออกบวชแน่นอน
 - ก. รามะ
 - ข. อัยยัญญะ
 - ค. โกณฑัญญะ
 - ง. สุทัตตะ
๗. เจ้าชายสิทธัตถะมีน้องชายร่วมพระราชบิดาคือใคร
 - ก. พระอนุรุทธะ
 - ข. พระภททิยะ
 - ค. พระอานนท์
 - ง. พระนันทะ
๘. เจ้าชายสิทธัตถะทรงหาอุปนายแก้ความเมา ๓ ประการด้วยวิธีใด
 - ก. ทรงศึกษาไตรเพท
 - ข. ประทับในปราสาท
 - ค. เสด็จออกบรรพชา
 - ง. เสด็จออกไปประพาสป่า
๙. ในวันที่พระมหาบุรุษเสด็จออกผนวช มีใครห้ามปราม
 - ก. พระราชบิดา
 - ข. พระนางพิมพา
 - ค. นายฉันทะ
 - ง. พญาสวตติมาร

เฉลยแบบทดสอบ

ผลการเรียนรู้ที่ ๑ รู้และเข้าใจพุทธประวัติตั้งแต่ชาติกถา บรรพชา และเสวยวิมุตติสุข
(สัตตมหาสถาน)

ข้อ		ข้อ	
๑	ง	๑๐	ง
๒	ค	๑๑	ค
๓	ค	๑๒	ก
๔	ก	๑๓	ก
๕	ค	๑๔	ค
๖	ค	๑๕	ข
๗	ง	๑๖	ข
๘	ค	๑๗	ข
๙	ง	๑๘	ค

ใบความรู้ที่ ๑ ชาตึกถา

ปริณทที่ ๑ ชาตึกถา

จุติล่งสู่พระครรรค์

พระประวัติของพระสัฒมาสัฒพุทเจ้า ผู้ทรงพระกรุณาโปรดสัฒวให้พันทุกั้ทรงพระนามว่า สิทธัตถะ หมายถึง ผู้มีความต้องการสำเร็จ ไม่มีผู้ใดจะเสมอเหมือนพระองค์ใน ๓ ภพ เป็นที่เคารพบูชาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงพระคุณอย่างประเสริฐ ตรัสรู้ธรรมวิเศษพระองค์เป็นผู้สั่งสอนชี้ทางพระนิพพาน ก่อนจะเสด็จจุติมาเพื่อโปรดมนุษย์โลกทั้งหลายนั้นมีเรื่องราวดังต่อไปนี้

พระบรมโพธิสัตว์ ได้บำเพ็ญบารมีทั้ง ๓๐ ประการ บริบูรณ์ในชาติที่เป็นพระเวสสันดร ครั้นทิวกตแล้ว ได้อุบัติเป็นสันดุสิตเทวราช เสดยทิพยสมบัติอยู่ในดุสิตเทวโลก บรรลุถึงกาลแก่กล้าแห่งพระบารมีเพื่อที่จะสำเร็จพระโพธิญาณแล้ว จึงเป็นเหตุให้เกิดปัญจบุพนิมิต เหตุที่ทำให้เทวดา

จุติจากเทวโลก ๕ ประการ คือ

๑. ทิพยบุพผาที่ประดับพระวรกายเหี่ยวแห้ง
๒. ทิพยภาษาที่ทรงเศร้าหมอง
๓. พระเสโท (เหงื่อ) บังเกิดไหลออกทางช่องพระกัฉณะ (รักแร้)
๔. พระสรีระมีอาการเศร้าหมองปรากฏ
๕. มีพระทัยกระสันเป็นทุกข์เบื่อหน่ายเทวโลก

เมื่อปัญจบุพนิมิตปรากฏดังนี้ เทวดาทั้งหลายก็รู้ประจักษ์ว่า สันดุสิตเทวราชของคั้ คือ องค์พระสัฒพัญญโพธิสัตว์ในอนาคตกาลแน่นอน จึงพากันกราบทูลอาราธนาเพื่อให้จุติลงมาบังเกิดในมนุษย์โลก

ลำดับนั้น พระบรมโพธิสัตว์ ยังมิได้รับอาราธนาของเหล่าเทวดา แต่ทรงพิจารณาปัญจมหาวีโลกนะ ๕ ประการ คือ

๑. กาล พระพุทเจ้าจะอุบัติขึ้นในโลก เฉพาะในกาลที่มนุษย์มีอายุระหว่าง ๑๐๐ ปี ถึง ๑๐๐,๐๐๐ ปี
๒. ทวีป ในทวีปทั้ง ๔ จะอุบัติขึ้นเฉพาะในชมพูทวีปเท่านั้น
๓. ประเทศ จะอุบัติขึ้นเฉพาะในมัชฌิมประเทศเท่านั้น
๔. สกฤ ในระหว่างสกฤกษัตริย์กับสกฤกพราหมณ์ในกาลใด ชาวโลกยกย่องสกฤกใดว่าสูงสุด ก็จักอุบัติในสกฤกนั้น

๕. มารดา ธรรมดาสตรีที่จะเป็นพุทมารดานั้ ตั้งแต่เกิดมารักษาเบญจศีลเป็นประจำ และบำเพ็ญบารมีมาถึงแสนกัป

ก่อนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะอุบัติในโลก ทำวมหาพรหมทั้งหลายในชั้นสุทธาวาส ทั้ง ๕ คือ อวิหา อตปปา สุตัสสา สุตัสสี และอกนิษฐา ลงมาเที่ยวโฆษณาทั่วพื้นโลกธาตุ อันเป็นเหตุแห่งพุทธโกลาหลว่า ต่อไปนี้อีกแสนปี พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะบังเกิดขึ้นในโลก ถ้าผู้ใดปรารถนาจะพบเห็น จงบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ให้ถึงพร้อมก็พุทธโกลาหลนั้นเป็นโกลาหลข้อหนึ่งในโกลาหลทั้ง ๕ เหตุที่ทำให้พรหมโลกเกิดโกลาหล คือ

๑. พุทธโกลาหล เกิดก่อนพระพุทเจ้าอุบัติ ๑๐๐,๐๐๐ ปี
๒. กัปโกลาหล เกิดก่อนกัปพินาศ ๑๐,๐๐๐ ปี
๓. จักกวัตติโกลาหล เกิดก่อนพระเจ้าจักรพรรดิอุบัติ ๑๐๐ ปี
๔. มงคลโกลาหล เกิดก่อนพระพุทธองค์แสดงมงคล ๑๒ ปี
๕. โมนะยโกลาหล เกิดก่อนคนทูลถามถึงโมนยะยปฏิบัติ ๗ ปี

ครั้นทรงพิจารณาเห็นบริบูรณ์ จึงรับอาราธนาแล้วจุติลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์แห่งพระนางสิริมหามายาเทวี อัครมเหสีแห่งพระเจ้าสุทโธทนะ ในกรุงกบิลพัสดุ์มahanคร

ประวัติชมพูทวีปและประชาชน

ชมพูทวีปหรือดินแดนประเทศอินเดียในปัจจุบัน ซึ่งตั้งอยู่ในทิศพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) ของประเทศไทย เป็นประเทศที่เจริญสมบูรณ์กว่าประเทศอื่น ๆ มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ปกครองอาณาเขตเป็นสัดส่วน ไม่ได้รวมอยู่ในความปกครองอันเดียวกัน เช่น แคว้นโกศลและแคว้นมคธ เป็นต้น ล้วนเป็นเอกราชด้วยกันทั้งสิ้น

ชมพูทวีปนั้น แบ่งเรียกชื่อเป็น ๒ ส่วน ส่วนที่ตั้งอยู่ในท่ามกลาง เรียกว่า มัชฌิมประเทศ หรือมัธยมประเทศ ส่วนที่ตั้งอยู่ภายนอกขอบเขต เรียกว่า ปัจจันตประเทศ กำหนดที่เรียกว่า มัชฌิมประเทศ

ความเชื่อของคนในยุคนั้น

มัชฌิมประเทศหรือเขตท่ามกลางนั้น เป็นที่นิยมของคนในครั้งนั้น เพราะเป็นท่ามกลางเป็นที่ตั้งแห่งพระนครใหญ่ ๆ และเป็นที่ชุมนุมแห่งนักปราชญ์ผู้มีความรู้ คนในชมพูทวีปนั้นนับถือศาสนาพราหมณ์เป็นพื้นเป็นคนมีทิฐิฐานะแรงกล้า รังเกียจกันด้วยเชื้อชาติและโคตรเป็นอย่างยิ่ง

ส่วนทิฐิ คือ ความเห็นของคนเหล่านั้น ที่ปรารถนาความตาย ความเกิด และสุขทุกข์ ก็เป็นต่าง ๆ กัน แต่ย่นลงก็คงเป็น ๒ อย่าง คือ กลุ่มที่เชื่อถือศาสนาพราหมณ์ และคนบางกลุ่ม ถือว่าตายแล้วเกิด บางกลุ่มที่ไม่ถืออย่างนั้นก็ถือว่าตายแล้วสูญ ในกลุ่มที่มีความเห็นต่างกันเป็น ๒ อย่างนั้น กลุ่มที่เห็นว่าตายแล้วเกิด บางกลุ่มเห็นว่าเกิดแล้วเป็นอะไร ก็เป็นอยู่อย่างนั้นไม่จุติแปรผันต่อไป บางกลุ่มเห็นว่าเกิดแล้วจุติแปรผันได้ต่อไป ส่วนมานะ คือ ความถือตัวของคนเหล่านั้นแรงกล้าเป็นอย่างยิ่ง คนเหล่านั้นถือหมู่และชาติโคตรของตน ๆ ในหมู่คนที่เขานิยมว่าสูง เช่น หมู่อริยกะ ก็รังเกียจคนในหมู่ที่เขาไม่นิยม เช่น หมู่มีลักษะ แม้ในหมู่เดียวกัน คนมีชาติสูง เช่น กษัตริย์และพราหมณ์ ก็รังเกียจคนมีชาติต่ำ เช่น จันทาล ศูทร ปุกกุสะ แม้ในหมู่ที่มีชาติเดียวกัน

คนมีโคตรที่เขานับถือ เช่น โคตมโคตร ก็รังเกียจคนมีโคตรที่เขาไม่นับถือ เช่น การทวาชโคตร โกสิยโคตร มานะความถือตัวของคนเหล่านั้นเป็นอย่างนี้

การสร้างเมืองกบิลพัสดุ์และตั้งศากยวงศ์

พระเจ้าโอกกากราช ดำรงราชสมบัติในพระมหานครแห่งหนึ่ง พระองค์มีพระราชบุตร ๔ พระองค์ พระราชบุตร ๕ พระองค์ ซึ่งประสูติจากพระครรภ์พระมเหสีที่เป็นพระราชภคินีของพระองค์ ครั้นพระมเหสีนั้นทิวคตแล้ว พระเจ้าโอกกากราชได้พระมเหสีใหม่ พระมเหสีใหม่นั้น ประสูติพระราชบุตรพระองค์หนึ่ง พระเจ้าโอกกากราชทรงพระปราโมทย์ปลั่งพระราชทานพรให้พระนางเลือกสิ่งที่ต้องประสงค์ พระนางจึงทูลขอราชสมบัติให้แก่พระโอรสของพระองค์ พระเจ้าโอกกากราชตรัสห้าม หากจะไม่พระราชทานก็จะเสียดัย จึงตรัสสั่งพระราชบุตร ๔ พระองค์ ซึ่งประสูติจากพระครรภ์พระมเหสีเก่าให้พาพระภคินีซึ่งร่วมพระมารดาเดียวกัน ๕ พระองค์นั้น ไปสร้างพระนครอยู่ใหม่ พระราชบุตรทั้ง ๔ พระองค์นั้น ก็ถวายบังคมลาพาพระภคินี ๕ พระองค์นั้น ยกจตุรงค์เสนาออกจากพระนคร ไปสร้างพระนครใกล้เขาหิมวันต์ ซึ่งเป็นภายในมณฑลประเทศ ในที่อยู่แห่งกบิลดาบส จึงให้นามพระนครที่สร้างใหม่ ให้ตรงกับที่อยู่ของกบิลดาบสนั้นว่า กบิลพัสดุ์

ลำดับพระวงศ์

ครั้นการสถาปนาพระนครเสร็จแล้ว อำมาตย์ทั้งหลายปรึกษากันคิดจะทำอวาวะ วิวาหะแก่พระราชบุตรทั้ง ๔ แต่พระองค์ทรงเกรงว่า ถ้าจะทำอวาวะ วิวาหะด้วยสตรีอื่นจากพระภคินีของพระองค์ พระโอรสพระธิดาที่ประสูติในภายหลังจะไม่บริสุทธิ์ ทางฝ่ายพระมารดาจะมีพระชาติเจือคละกัน จึงแสดงพระอภัยาคัยใครจะทำอวาวะ วิวาหะด้วยพระภคินีของพระองค์เอง อำมาตย์ทั้งหลายก็อนุโมทนาตาม พระราชบุตรทั้ง ๔ นั้น จึงทรงทำอวาวะ วิวาหะกับพระภคินีเป็นคู่ ๆ ตั้งศากยวงศ์สืบมา เว้นไว้แต่พระเชษฐภคินีพระองค์เดียว ภายหลังมีพระหฤทัยปฏิพัทธ์กับพระเจ้าเมืองเทวทหะ ได้ทำอวาวะวิวาหะ ด้วยกันแล้ว ตั้งโกถยวงศ์สืบมา กษัตริย์สองพระวงศ์นั้น จึงนับว่าเป็นพระญาติเกี่ยวกันตั้งแต่กาลนั้น กษัตริย์ในวงศ์ศากยะ ได้เป็นใหญ่ปกครองสักกชนบท ดำรงวงศ์สืบมาโดยลำดับ จนถึงพระเจ้าชยเสนะ พระองค์มีพระราชบุตร พระราชบุตรที่ปรากฏพระนาม ๒ พระองค์ คือ พระราชบุตร มีพระนามว่า สีหนุ พระราชบุตร มีพระนามว่า ยโสธรา ครั้นพระเจ้าชยเสนะทิวคตแล้ว สีหนุราชกุมารได้เสวยราชสมบัติสืบพระวงศ์ พระเจ้าสีหนุมีพระมเหสีพระนามว่า กัญจน ซึ่งเป็นพระกนิษฐภคินีของพระเจ้าอัญชนะในเมืองเทวทหะ มีพระราชบุตร พระราชบุตรประสูติแต่พระมเหสีนั้นรวม ๗ พระองค์ คือ พระราชบุตร ๕ พระองค์ ได้แก่ สุทโธทนะ สุกโกทนะ อมิตโธทนะ โรธธนะ และมนิโธทนะ พระราชบุตร ๒ พระองค์ ได้แก่ ปมิตา และอมิตา ส่วนพระนางยโสธรา ซึ่งเป็นพระราชบุตรของพระเจ้าชยเสนะนั้น ได้เป็นพระมเหสีของพระเจ้าอัญชนะในเมืองเทวทหะ มีพระราชบุตร พระราชบุตรรวม ๔ พระองค์ คือ พระราชบุตร ๒ พระองค์ ได้แก่ สุปพุททะ และทัณฑปาณี พระราชบุตร ๒ พระองค์ ได้แก่ มายา และปชาบดี (อีกอย่างหนึ่งเรียก โคตมี)

เมื่อสุทโธทนะราชกุมารมีพระชนมายุเจริญวัย ควรจะมีพระมเหสีได้แล้ว พระเจ้าสีหนุ จึงได้ส่งพราหมณ์ ๘ คน ไปสู่ขอพระนางสิริมหามายา พระราชธิดาของพระเจ้าอัญชนะกับพระนาง ยโสธราแห่งเมืองเทวทหะ ผู้เป็นเบญจกัลยาณี ประกอบด้วย ความงาม ๕ ประการ คือ ๑. เกศกัลยาณัง ผงงาม ๒. ฉวีกัลยาณัง ผิวงาม ๓. มังสกัลยาณัง เนื้องาม ๔. อัมฤตกัลยาณัง พ้นงาม ๕. วัยกัลยาณัง วัยงาม พระเจ้าอัญชนะก็ทรงยกให้เพื่ออภิเชษฐสมรสกับพระเจ้าสุทโธทนะ ครั้นได้ศุภวารฤกษ์ เจ้าเมืองทั้ง ๒ ก็ได้ทำอาวาหะ วิวาหะมงคลแก่พระราชบุตรและพระราชบุตรที่เมืองเทวทหะแล้ว เสด็จกลับมาอยู่เมืองกบิลพัสดุ์ พระเจ้าสุทโธทนะได้ครองราชสมบัติสืบมา

พระมารดาทรงพระสุบินนิมิต

หลังจากอภิเชษฐสมรสแล้วพระนางสิริมหามายากำลังบรรทมอยู่ ได้ทรงพระสุบินนิมิต แปลกประหลาดอย่างหนึ่งว่า มีดวงดาวลอยเด่นเปล่งปลั่งอยู่กลางเวหาดวงหนึ่ง มีรัศมี ๖ อย่าง ดุจไข่มุกสีดอกกุหลาบ ณ เบื้องบนรัศมีอันวิจิตรนั้นปรากฏว่า มีช้างเผือกเชือกหนึ่งมีงา ๖ งา นั้นค่อย ๆ เลื่อนเคลื่อนจากอากาศต่ำมาทุกทีก็ยุรยาตรเข้าสู่พระครรภ์เบื้องขวาของพระนางเมื่อพระนาง ตื่นบรรทม ให้เกิดความปริดาปราโมทย์อย่างเหลือล้นพอดวงอาทิตย์อุทัยไขแสงขึ้นรัศมีแจ่มจรัส รุ่งโรจน์ไปครึ่งหนึ่งของพิภพ พระราชเทวีจึงกราบทูลพระสุบินนิมิตให้พระราชสวามีทรงทราบ พระเจ้าสุทโธทนะจึงตรัสให้หาพราหมณ์โหราจารย์มาทำนาย ได้รับคำพยากรณ์ว่า พระราชโอรส ในพระครรภ์นั้นจะเป็นอัครบุรุษ มีอานุภาพมาก ถ้าดำรงอยู่ในฆราวาสวิสัยจะได้เป็นพระบรมจักรพรรดิ ถ้าออกบรรพชาจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้

พระโพธิสัตว์ประสูติ

ครั้นถึงเวลาพระโพธิสัตว์จะเสด็จสมภพเกิดนิมิตดังนี้ คือ เวลาบ่ายแห่งวันประสูติ พระนางสิริมหามายาเสด็จประพาสพระอุทยาน ประทับอยู่ภายใต้ต้นสาละ มีกิ่งสาขาคุดมดกต้น ไปด้วยใบอันสดใสและดอกอันมีกลิ่นหอม เมื่อจวนจะถึงกาลประสูติ ก็โน้มกิ่งสาขานั้นมาปกป้อง เหนือพระนาง ที่พื้นธรณีมีบุปผชาติงอกขึ้นรองรับ ธาราอันใสดุจแก้วเจียรระในหล่งออกมา เพื่อสระสรงในที่สุด พระนางก็ประสูติพระโอรส ซึ่งประกอบด้วย มหาปुरुสลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ

มหาปुरुสลักษณะ ๓๒

มหาปुरुสลักษณะ หมายถึง ลักษณะของมหาบุรุษ ได้แก่ ลักษณะของผู้มีบุญญาธิการ เกิดจากการรักษาศีลและสั่งสมบารมีมาช้านาน มี ๓๒ ประการ คือ

๑. พระบาทประดิษฐานตั้งลงด้วยดี เมื่อทรงเหยียบพระบาท ทรงจรดพื้นด้วยฝ่าพระบาท ทุกส่วนเสมอกัน เมื่อทรงยกพระบาทขึ้นก็เสมอกัน

๒. ใต้ฝ่าพระบาททั้งสองมีลายจักร ประกอบด้วย มงคล ๑๐๘ ประการ

๓. ส้นพระบาทยาว พระบาทแบ่งออกเป็นสี่ส่วน ปลายพระบาทสองส่วน ถ้าพระชนงษ์ (แข้ง) ตั้งในส่วนที่สามและสี่ ส้นพระบาทนั้นสีแดงงาม

๔. นิ้วพระหัตถ์ และนิ้วพระบาทกลมงามเรียวยาวเสมอกัน
๕. ฝ่าพระหัตถ์ และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่มเป็นนิยต์
๖. ฝ่าพระหัตถ์ และฝ่าพระบาทมีลายดังตาข่าย
๗. หลังพระบาทนูนดุจสังข์คว่ำและมีข้อพระบาทอยู่เบื้องบน
๘. พระขงฆ์เรียวดังแข้งเนื้อทราย
๙. ขณะประทับยืนพระวรกายตั้งตรงพระหัตถ์ยาวจรดพระขานโดยไม่ต้องน้อมพระ

วรกายลง

๑๐. พระคุดหยะเร้นอยู่ในฝัก คือ องค์กำเนิดหดเร้นเข้าข้างใน
 ๑๑. พระวรณະ เหลืองงามดังทองคำ
 ๑๒. พระฉวีวรรณละเอียด ธูสีละอองมิตติดต้องพระวรกายได้
 ๑๓. พระโลมชาติ (ขน) มีขุมละเอียด ๆ
 ๑๔. พระโลมชาติ มีสีเขียวสนิหขดเป็นทักษิณาวรรต (เวียนขวา) ๓ รอบ และมีปลายซ้อนขึ้น
 ๑๕. พระวรกายตรงดุจกายพรหม สง่างาม สมบูรณ์ สมส่วน
 ๑๖. พระมังสะ (เนื้อ) เต็มในที่ ๗ แห่ง ได้แก่ หลังพระหัตถ์ทั้งสอง หลังพระบาททั้งสอง
- พระอังสา (บ่า) ทั้งสอง ลำพระศอก (คอ) มิได้เห็นเส้นปรากฏออกมาภายนอก
๑๗. พระวรกายส่วนหน้าสมส่วนบริบูรณ์สง่างามดุจราชสีห์
 ๑๘. พระปฤษฎางค์ (หลัง) เต็มเสมอกันตั้งแต่บันพระองค์ (เอว) ขึ้นไปถึงต้นพระศอก (คอ)
 ๑๙. พระวรกายกบวของพระองค์เท่ากันเหมือนมณฑลตันนิโครธ
 ๒๐. ลำพระศอกกลมเสมอกัน
 ๒๑. เส้นประสาทสำหรับบริบรสอาหารดีเลิศ
 ๒๒. พระหนุ (คาง) ดุจคางราชสีห์
 ๒๓. พระทนต์มี ๔๐ ซี่ เบื้องบน ๒๐ ซี่ เบื้องล่าง ๒๐ ซี่
 ๒๔. พระทนต์เรียงเรียบเสมอกัน
 ๒๕. พระทนต์สนิทกันดี มิได้ห่าง
 ๒๖. พระทาสฐะ (เขี้ยว) ทั้ง ๔ ซี่ ขาวงามบริสุทธิ
 ๒๗. พระชีวิหาอ่อน กว้าง ยาวกว่าขนทั้งปวง
 ๒๘. พระสุรเสียงก้องกังวาล ดุจเสียงท้าวมหาพรหม และไพเราะดุจเสียงนกลการเวก
 ๒๙. พระเนตรเขียวสนิท
 ๓๐. ดวงพระเนตรสดใสดังตาโค
 ๓๑. พระอุณโหลมสีขาวนวลเหมือนปุยฝ้าย บังเกิดระหว่างพระโขนง (คิ้ว)
 ๓๒. พระเศียรกลมงาม พระพักตร์มีอุณหิส คือ ลักษณะเหมือนมีกรอบหน้า

อนุพยัญชนะ ๘๐

อนุพยัญชนะ หมายถึง ลักษณะข้อปลีกย่อย หรือส่วนประกอบเสริมของพระมหาบุรุษ
ลักษณะมี ๘๐ ประการ คือ

๑. มีนิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเหลืองงาม
๒. นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเรียวยาวออกไปโดยลำดับแต่ต้นจนปลาย
๓. นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทกลมดูจนายช่างกลึงไว้อย่างดี
๔. พระนขา ทั้ง ๒๐ มีสีแดง
๕. พระนขา ทั้ง ๒๐ นิ่งอนงามซ้อนขึ้นเบื้องบนมิได้ค้อมลงเบื้องต่ำ
๖. พระนขาเกลี้ยงกลมสนิทมิได้เป็นริ้วรอย
๗. ข้อพระหัตถ์และข้อพระบาทซ่อนอยู่ในพระมังสะมิได้สูงขึ้นออกมาภายนอก
๘. พระบาททั้งสองเสมอกันมิได้เล็กหรือใหญ่กว่ากัน
๙. พระดำเนินงามดูการเดินแห่งช้าง
๑๐. พระดำเนินงามดูการเดินแห่งสีหราช
๑๑. พระดำเนินงามดูการเดินแห่งหงส์
๑๒. พระดำเนินงามดูการเดินแห่งโคอุสภราช
๑๓. ขณะยืนจะย่างพระบาทนั้น ยกพระบาทเบื้องขวาออกไปก่อนพระกายเยื้องไปเบื้องขวาก่อน
๑๔. พระขานมณฑลเกลี้ยงกลมงามบริบูรณ์มิได้เห็นอัฐิสะบ้าปรากฏออกมาภายนอก
๑๕. มีกิริยาของบุรุษบริบูรณ์ คือ มิได้มีกิริยามารยาทคล้ายสตรี
๑๖. พระนาภมิได้บกพร่อง กลมงามมิได้ผิดปกติในที่ใดที่หนึ่ง
๑๗. พระอุทรมีสัญญาณอันลึก
๑๘. ภายในพระอุทรมีรอยเวียนเป็นทักษิณาวฏ
๑๙. ลำพระเพลทั้งสองกลมงามดูล้ำสุวรรณหกทัฬหี
๒๐. ลำพระกรทั้งสองงามดูจงว่งแห่งช้างเอราวัณ
๒๑. พระอังคาพยพใหญ่น้อยทั้งปวงจำแนกเป็นอันดี คือ งามพร้อมทุกสิ่งหาที่ตำหนิมิได้
๒๒. พระมังสะที่ควรจะหนาก็หนา ที่ควรจะบางก็บางทั่วทั้งพระวรกาย
๒๓. พระมังสะมิได้เหี่ยวยุบในที่ใดที่หนึ่ง
๒๔. พระวรกายทั้งปวงปราศจากต่อม ฝ่ ปาน และมูลแมลงวัน
๒๕. พระวรกายงามบริสุทธิ์ เสมอกันทั้งส่วนบนและส่วนล่าง
๒๖. พระวรกายงามบริสุทธิ์ ปราศจากมลทินทั้งปวง
๒๗. ทรงพระกำลังมาก เท่ากับกำลังช้างพันโกฏิ
๒๘. มีพระนาสิกโด่ง
๒๙. สัญฐานพระนาสิกงามแนลลัม

๓๐. มีพระโอรสทั้งสองส่วนเสมอกัน มีสีแดงงามดุจผลตำลึงสุก
๓๑. พระทนต์บริสุทธ์ปราศจากมูลมลทิน
๓๒. พระทนต์ขาวดุจดังสีสังข์
๓๓. พระทนต์เกลี้ยงสนิทมิได้เป็นริ้วรอย
๓๔. พระอินทรีย์ทั้ง ๕ งามบริสุทธ์
๓๕. พระเพียวทั้ง ๔ กลมบริบูรณ์
๓๖. ดวงพระพักตร์มีสัณฐานยาวสวย
๓๗. พระปรางทั้งสองดูล่งงามเสมอกัน
๓๘. กระพุ่มพระปรางทั้งสองเต็มบริบูรณ์
๓๙. ลายพระหัตถ์มีรอยอันลึก
๔๐. ลายพระหัตถ์มีรอยอันยาว
๔๑. ลายพระหัตถ์มีรอยตรง
๔๒. ลายพระหัตถ์มีรอยสีแดงสดใส
๔๓. รัศมีพระวรกายเป็นปริมณฑลโดยรอบ
๔๔. กระบอกพระเนตรกว้างและยาวงามสมกัน
๔๕. ดวงพระเนตร ประกอบด้วย ประสาททั้ง ๕ ผ่องใสบริสุทธ์
๔๖. ปลายเส้นพระโลมชาติทั้งหลายเหยียดตรง
๔๗. พระชีวหามีสัณฐานงาม
๔๘. พระชีวหาอ่อนมิได้กระด้าง มีสีแดงเข้ม
๔๙. พระกรรมทั้งสองมีสัณฐานยาวดุจกลีบปทุมชาติ
๕๐. ช่องพระกรรมมีสัณฐานกลมงาม
๕๑. พระเส้นเอ็นทั้งปวงเป็นระเบียบสละสลวย
๕๒. แฉกพระเส้นเอ็นทั้งหลายซ่อนอยู่ในพระมังสะมิได้นูนขึ้น
๕๓. พระเศียรมีสัณฐานงามเหมือนฉัตรแก้ว
๕๔. ปริมณฑลพระนลาฏโดยกว้างยาวสมกัน
๕๕. พระนลาฏมีสัณฐานงาม
๕๖. พระโขนงมีสัณฐานงาม ดุจคันธนูที่โค้งไว้
๕๗. พระโลมชาติที่พระโขนงมีเส้นละเอียด
๕๘. เส้นพระโลมชาติที่พระโขนงล้มราบไปทางเดียวกัน
๕๙. พระโขนงใหญ่
๖๐. พระโขนงยาวสุดหางพระเนตร
๖๑. ผิวพระมังสะละเอียดทั่วทั้งพระวรกาย

๖๒. พระวรกายรุ่งเรืองไปด้วยสิริ
๖๓. พระวรกายไม่มีหมองผ่องใสอยู่เป็นนิตย์
๖๔. พระวรกายสดชื่นดุดวงดอกปทุมชาติ
๖๕. พระวรกายมีสัมผัสอ่อนนุ่มสนิทไม่ว่าง
๖๖. กลิ่นพระวรกายหอมฟุ้งดุจกลิ่นกฤษณา
๖๗. พระโลมาชาติมีเส้นเสมอกัน
๖๘. พระโลมาชาติมีเส้นละเอียด
๖๙. ลมอัสสาสะปัสสาสะเดินละเอียด
๗๐. พระโอษฐ์มีสีฐานงามดุษฎี
๗๑. กลิ่นพระโอษฐ์หอมดุจกลิ่นอุบล
๗๒. พระเกศาดำเป็นแสง
๗๓. กลิ่นพระเกศาหอมฟุ้งจรดลบ
๗๔. กลิ่นพระเกศาหอมดุจกลิ่นโกมล
๗๕. พระเกศาทุกเส้นมีสีฐานกลมสลวย
๗๖. พระเกศาดำสนิท
๗๗. พระเกศาเส้นละเอียด
๗๘. เส้นพระเกศาไม่ยุ่งเหยิง
๗๙. เส้นพระเกศาเวียนเป็นทักษิณาวฏ
๘๐. พระเกตุมาลาเป็นระเบียบขึ้น ณ ส่วนบนพระเศียรฯ

อาสภิวาจา ดำรัสอย่างอาจหาญ

พระบรมโพธิสัตว์ เมื่อประสูติแล้วทรงทอดพระเนตรทิศทั้ง ๑๐ มิทรงเห็นผู้ใดจะเสมอเหมือนพระองค์ จึงบ้ายพระพักตร์สู่ทิศอุดร เสด็จดำเนินไป ๗ ก้าว ทรงเปล่งพระสุรเสียงดุจเสียงท้าวมหาพรหมว่า “อโคหมสมิ โลกสส เสฏโหมสมิ โลกสส เสฏโหมสมิ โลกสส ออมนติมา ขาตินตฺถิทานิ ปุนพฺภโว แปลว่า เราเป็นผู้เลิศแห่งโลก เราเป็นผู้เจริญแห่งโลก เราเป็นผู้ประเสริฐแห่งโลก ขาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ไป ไม่มีการเกิดอีก ดังนี้” ขณะนั้น หมื่นโลกธาตูก็หวั่นไหวเกิดโอภาสสว่างไปทั่ว

ธรรมดาว่า พระบรมโพธิสัตว์ พอประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดาแล้วแปลงสีหนาท วาจาได้นั้น มีอยู่ ๓ ขาติ คือ ๑ ขาติที่อุบัติเป็นพระมหากษัตริย์ ๒ ขาติที่อุบัติเป็นพระเวสสันดร ๓ ขาติสุดท้ายที่อุบัติเป็นสิทธัตถกุมารนี้ พระอาสภิวาจาประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือ ๑. แจ่มใส ๒. ชัดถ้อยชัดคำ ๓. หวานกล่อมใจ ๔. เสนาะโสต ๕. หดย้อย ๖. ไม่เครื่อ ไม่พรวด ไม่แหบ ๗. ซึ่ง ๘. มีเสียงกังวาน

สหชาติ สิ่งที่อุบัติในวันเดียวกับพระโพธิสัตว์

ในวันที่พระบรมโพธิสัตว์ประสูติ มีสหชาติที่บังเกิดขึ้นในวันเดียวกัน ๗ สิ่ง คือ ๑. พระนางพิมพา ๒. พระอานนท์ ๓. กาฬุทายีอำมาตย์ ๔. นายฉันทะ ๕. ม้ากัณฐกะ ๖. ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ๗. ขุมทองทั้งสี่มุมเมือง

พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบข่าวการประสูติ จึงตรัสสั่งให้เชิญเสด็จกลับพระราชวัง ฝ่ายอสิตดาบส เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า กาฬเทวิลดาบส ผู้มีความผู้คunningเคยและเป็นทีนั้บถือของราชสกุล อาศัยอยู่เชิงเขาหิมวันต์ ได้ทราบข่าวจึงเข้าไปเฝ้า พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงเชิญให้เข้าไปนั่ง ณ อาสนะ อภิเวท สนทนาตามสมควรแล้วทรงอุ้มพระราชโอรสออกมา เพื่อจะให้เห็นมัสการพระดาบส พระดาบสเห็นพระราชโอรสนั้นมีพระลักษณะต้องตามตำรับมหาบุรุษลักษณะพยากรณ์ศาสตร์ จึงทำนายลักษณะของพระมหาบุรุษเป็น ๒ อย่างว่า ถ้าดำรงในฆราวาสวิสัยจักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ราชปราบปรามชนทั่วปฐพี มีมหาสมุทร ๔ เป็นขอบเขต ถ้าออกบรรพชา ประพฤติพรตพรหมจรรย์ จักเป็นศาสดาเอกในโลก ครั้นเห็นอัศจรรย์อย่างนั้นแล้ว เกิดความเคารพนับถือในพระราชโอรส เป็นอย่างมาก จึงลุกขึ้นกราบลงที่พระบาททั้งสองของพระราชโอรสด้วยศีรษะของตน พระเจ้าสุทโธทนะ ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น จึงยกพระหัตถ์ขึ้นอภิวันทนาการ ฝ่ายพระดาบสถวายพระพรลากลับไป ที่อยู่แห่งตนและดำริว่า อาตมามีชีวิตอยู่ไม่ทันที่จะได้เห็นพระราชกุมารนี้ตรัสรู้เป็นพระสัพพัญญูเจ้า แน่ นาลกะผู้เป็นหลานจะได้ทันเห็น จึงตรงไปยังบ้านน้องสาวแล้วเรียกนาลกะผู้เป็นหลานมา บอก เนื้อความให้ฟังทุกประการ แล้วแนะนำให้บวชอยู่คอยทำตั้งแต่นั้น ฝ่ายนาลกะ ผู้ได้สั่งสมกุศล บารมีมาเป็นอันมากก็เชื่อคำของลุง ปลงผมโกนหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาฬหพัศตร์ อธิษฐานเพศบรรพชาว่า ท่านผู้ใดเป็นอุตมบุคคลในโลก ข้าพเจ้าขอบรรพชาเฉพาะสำนักท่านผู้นั้น แล้วบ่ายหน้าไปยังทิศ อันเป็นที่สถิตแห่งพระบรมโพธิสัตว์ ถวายนมัสการด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วสะพายบาตร ออกจากเคสสถาน ไปเจริญสมณธรรมยังป่าหิมพานต์

ฝ่ายราชสกุลเห็นดาบสซึ่งเป็นทีนั้บถือของตนกราบที่พระบาทของพระราชโอรส แสดงความนับถือและได้ฟังพยากรณ์อย่างนั้น ก็มีจิตนับถือในพระราชโอรสนั้นยิ่งนัก ยอมถวายโอรส ของตน ๆ เป็นบริวาร ตระกูลละคน ส่วนพระเจ้าสุทโธทนะ ก็พระราชทานบริหารจัดการพระพี่เลี้ยง นางนมคอยระวังรักษาพระราชโอรสเป็นนิตย์

ขนานพระนาม

เมื่อประสูติได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะ โปรดให้ประชุมพระญาติวงศ์และเสนาอำมาตย์ พร้อมกัน เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน มาฉันโภชนาหารแล้ว ทำมณฑลขนานพระนามว่า “สิทธัตถ ราชกุมาร” แปลว่า สิ่งที่ต้องการจะสำเร็จตามปรารถนา แต่ประชุมชนมักเรียกตามพระโคตรว่า โคตมะ อีกประการหนึ่ง พระบรมโพธิสัตว์ มีพระรัศมีอภัสสจากพระศรีกาย เหตุนี้ พราหมณ์ทั้งหลาย จึงถวายพระนามว่า อังคิรสาชกุมาร

พราหมณ์ ๘ คน ทำนายพระลักษณะ

พราหมณาจารย์ ๑๐๘ คน ที่สำเร็จไตรเวท คือ ๑ ฤคเวท ๒ สามเวท ๓ ยชุรเวท บริโภคโภชนาหารแล้ว ได้คัดเลือกพราหมณ์ที่มีความรู้เกี่ยวกับทำนายลักษณะ ๘ คน คือ ๑. รามพราหมณ์ ๒. ลักษณะพราหมณ์ ๓. ยัญญพราหมณ์ ๔. ฐพราหมณ์ ๕. โภชนพราหมณ์ ๖. สุตตพราหมณ์ ๗. สยามพราหมณ์ และ ๘. โภณทัณญพราหมณ์ เมื่อพราหมณ์ทั้ง ๗ คนแรก ได้เห็นมหาปฐิสลักษณ์ ๓๒ ประการ กับอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ ของพระโพธิสัตว์แล้ว ได้ยกนิ้วมือชูขึ้น ๒ นิ้ว ทูลทำนายว่า พระราชกุมารนี้ มีคติเป็น ๒ คือ ถ้าดำรงเพศฆราวาสจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าเสด็จออกผนวชจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ส่วนโณณทัณญพราหมณ์ ผู้มีอายุน้อยกว่าพราหมณ์ทั้งหมด เมื่อพิจารณาโดยถี่ถ้วนแล้ว จึงยกชูนิ้วมือขึ้นเพียงนิ้วเดียว โดยทำนายว่า พระราชกุมารจะสถิตอยู่ฆราวาสวิสัยหามิได้ จะทรงออกบรรพชาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยแน่แท้

พระนางสิริมหามายาทิวงคต

ฝ่ายพระนางสิริมหามายาเทวี เมื่อประสูติพระโอรสได้ ๗ วัน ทิวงคตไปบังเกิดในดุสิตเทวโลก พระเจ้าสุทโธทนะจึงจัดพระพี่เลี้ยงนางนมมาให้อวยอภิบาลบำรุงรักษาและทรงมอบพระราชกุมารนั้นให้พระนางปชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นพระน้านาง ภายหลัง พระเจ้าสุทโธทนะทรงอภิเษกสมรสกับพระนางปชาบดีโคตมี มีพระราชบุตรพระองค์หนึ่ง พระนามว่า นันทกุมาร มีพระราชบุตรีพระองค์หนึ่ง พระนามว่า รูปนันทา

เมื่อสิทธัตถกุมารทรงพระเจริญขึ้นโดยลำดับ มีพระชนมายุได้ ๗ ปี พระราชบิดาโปรดให้ชุดสระโบกขรณีในพระราชนิเวศน์ ๓ สระ ปลุกอุบลบัวเขียวสระหนึ่ง ปลุกปทุมบัวหลวงสระหนึ่ง ปลุกบุญทริกบัวขาวสระหนึ่งแล้ว ตกแต่งให้เป็นที่เล่นสำราญพระหฤทัยและจัดเครื่องทรง คือ จันทรสำหรับทา ผ้าโพกพระเศียร ฉลองพระองค์ ผ้าทรงสะพัก พระภูษาล้วนเป็นของมาแต่แว่นแคว้นกาสิ มีคนคอยอภิบาลกันเสวตฉัตร (พระกลดขาวซึ่งนับว่าเป็นของสูง) ทั้งกลางวันกลางคืน เพื่อจะมีให้เย็นร้อนอุลลือละองแดदन้าค้ำมาถูกต้องพระกายได้ ครั้นพระราชกุมารมีพระชนม์เจริญควรจะศึกษาศิลปศาสตร์วิทยาได้ พระราชบิดาจึงทรงพาไปมอบไว้ในสำนักครุวิศวามิตร พระราชกุมารทรงเรียนได้ว่องไวจนสิ้นความรู้อาจารย์

พระราชพิธีวิปสมงคล

สมัยหนึ่ง ในวันทำพิธีวิปสมงคลแรกนาขวัญ พระเจ้าสุทโธทนะ ตรัสให้ประดับตกแต่งพระนคร พระองค์มีหมู่มาตย์ พราหมณ์ คฤหบดีแวดล้อม เสด็จสู่สถานที่กระทำการแรกนาขวัญ ตรัสให้เชิญพระโพธิสัตว์เสด็จไป ณ ที่นั้นด้วย และให้ประทับอยู่ภายใต้ต้นหว้าต้นหนึ่ง ส่วนพระองค์พร้อมด้วยมุขมนตรี ทรงแรกนาขวัญด้วยพระองค์เอง ขณะนั้นพวกพี่เลี้ยงนางนมทั้งหลายละทิ้งพระโพธิสัตว์ไว้แต่ลำพังพระองค์เดียว ชวนกันมาดูการแรกนาขวัญพระโพธิสัตว์ก็เสด็จลุกขึ้นขัดบัลลังก์นั่งสมาธิ เจริญอานาปานสติกัมมัฏฐาน ทำปฐมฌานให้เกิดขึ้นเวลานั้นเป็นเวลาบ่าย

เงาร่มไม้ทั้งหลายก็หายไปตามตะวันทั้งสิ้น แต่เงาไม้หว่านนั้นปรากฏเป็นปริมณฑลตรงอยู่ตลอดเวลาเที่ยงวัน พี่เลี้ยงนางนมทั้งหลายกลับมาเห็นปรากฏการณ์เช่นนั้น จึงไปกราบทูลพระเจ้าสุทโธทนะให้ทรงทราบ พระองค์รีบเสด็จมาทอดพระเนตรเห็นความมหัศจรรย์เช่นนั้น ก็ยกหัตถ์นมัสการและดำรัสว่า กาลเมื่อประสูติใหม่ ๆ ใครจะให้ถวายนมัสการพระดาบสกลับกระทำการปาฏิหาริย์ขึ้นไปยืนบนชฎา เราก็ประณตไหว้เป็นครั้งแรกและครั้งนี้ก็อัญชลีเป็นคารบสองแล้วให้เชิญเสด็จกลับพระนคร

ทรงอภิเษกสมรส

เมื่อพระราชกุมารทรงพระเจริญวัย มีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา ควรมีพระเทวีได้แล้ว พระราชบิดาจึงตรัสสั่งให้สร้างปราสาท ๓ หลัง เพื่อเป็นที่เสด็จอยู่แห่งพระราชโอรสใน ๓ ฤดู คือ ฤดูหนาว ฤดูร้อน ฤดูฝน ตกแต่งปราสาท ๓ หลังนั้น ตามสมควรเป็นที่สบายในฤดูนั้น ๆ แล้ว ส่งทูตเชิญพระราชสาส์นไปขอพระนางยโสธรา (บางแห่งเรียกนางพิมพา) ซึ่งเป็นพระราชบุตรพระเจ้าสุปพุตระในกรุงเทวทหะ อันประสูติแต่พระนางอมิตา ซึ่งเป็นพระกนิษฐภคินีของพระองค์ มาอภิเษกเป็นพระเทวี สิทธัตถราชกุมารนั้นเสด็จอยู่บนปราสาททั้ง ๓ นั้น ตามฤดูกาลบำเรอด้วยดนตรีผู้ประโคมดนตรีมีแต่สตรีล้วน ไม่มีบุรุษเจือปน เสวยสุขสมบัติทั้งกลางวันกลางคืนจนมีพระชนมายุได้ ๒๙ พรรษา

ใบความรู้ที่ ๒
พุทธวัตติตั้งแต่ บรรพชาจนถึงเสวยวิมุตติสุข (สัตตมหาสถาน)

ปริเฉทที่ ๒ บรรพชา

ประพาสอุทยาน

สิทธิธตถราชกุมาร บริบูรณ์ด้วยสุขตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนทรงพระเจริญวัยเป็นพระราชโอรสผู้สุขุมลชาติ (ผู้ละเอียดอ่อน) ทั้งพระราชบิดาและพระราชวงศ์ ได้ทรงฟังคำทำนายของอสิตดาบสว่าท่านผู้มีลักษณะเห็นปานนี้ มีคติเป็น ๒ อย่าง คือ ถ้าอยู่ครองราชสมบัติจักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ปราบปรามชำนะทั่วปฐพีมณฑล ถ้าออกบรรพชาจักเป็นศาสดาเอกในโลก ไม่มีศาสดาอื่นจะยิ่งกว่า พระเจ้าสุทโธทนะ จึงทรงดำริที่จะให้สิทธิธตถกุมารอยู่ครองราชสมบัติมากกว่าที่จะยอมให้บรรพชา จึงต้องคิดรักษาผูกพันให้เพลิดเพลินอยู่ในกามสุขอย่างนี้ พระมหาบุรุษเสด็จประพาสพระราชอุทยานถึง ๓ วาระ ได้พบคนแก่ชรา คนเจ็บป่วย และคนตาย ซึ่งเทวดาเนรมิตในระหว่างทางก็เกิดความสังเวชสลดใจว่า ตัวเรานี้ก็ไม่สามารถจะพ้นเสียจากสภาพเหล่านี้ไปได้ก็เสด็จกลับพระราชวัง ยังมีทันถึงพระราชอุทยาน ในวาระที่ ๔ ทอดพระเนตรเห็นบรรพชิต ทรงดำริว่าการประพาสเป็นสมณเพศเป็นบุญพิธีอันประเสริฐ ควรที่อาตมาจะถือเอาอุดมเพศอย่างนี้ ก็มีพระทัยพอใจในบรรพชาในเวลานั้น เสด็จออกไปถึงพระราชอุทยาน ทรงสำราญอยู่ทั้งวัน พอเวลาเย็นก็เสด็จกลับ

ราหุลประสูติ

ในขณะนั้นราชบุรุษได้นำข่าวไปกราบทูลว่า บัดนี้ พระนางพิมพาเทวี ประสูติพระโอรสแล้ว พระมหาบุรุษได้ทรงทราบจึงออกพระโอษฐ์ตรัสว่า “ราหุล ชาติ พนธน์ ชาติ บ่วงเกิดแล้ว เครื่องพันธนาการเกิดแล้วแก่เรา” จำเดิมแต่นั้น พระกุมารจึงได้พระนามว่า ราหุล

กิสาคอตมิขมโนม

ขณะเสด็จกลับพระราชนิเวศน์นั้น นางชัตติยักัญญาองค์หนึ่ง พระนามว่า กิสาคอตมิ เสด็จเยี่ยมสหายบุตร ได้ทอดพระเนตรเห็นพระมหาบุรุษ ก็ทรงปีติโสมนัส จึงตรัสชมว่า พระราชกุมารนี้เป็นบุตรของพระราชมารดาบิดาพระองค์ใด พระราชมารดาบิดาพระองค์นั้น ก็อาจดับเสียได้ซึ่งทุกข์ทุกข์ อนึ่ง ถ้าว่าเป็นภัสตาของนารีใด นารีนั้นก็อาจดับเสียได้ซึ่งทุกข์ทุกข์ พระโพธิสัตว์ทรงสดับถึงความดับทุกข์ ทรงพอพระทัยในการแสวงหาความดับทุกข์ จึงเปลื้องสร้อยพระศออันประดับด้วยแก้วมุกดา มีราคาถึงแสนกหาปณะส่งให้ราชบุรุษนำไปถวายเพื่อบูชาจริยคุณของพระนาง พระนางกิสาคอตรมามีสำคัญว่าพระสิทธิธตถกุมารมีพระทัยปฏิบัติเพียรหา จึงได้มอบสร้อยพระศอให้ก็เกิดโสมนัสยินดีเป็นอย่างยิ่ง

มูลเหตุให้เสด็จออกบรรพชา

วันหนึ่ง สิทธิธรรมาชกุมาร ทรงรำพึงว่า หมู่ชนที่เกิดมาแล้วต้องมีความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นธรรมดา ทุกคนไม่มีใครไม่ล่วงความแก่ ความเจ็บ ความตายไปได้ แม้เป็นอย่างนั้น เพราะโทษที่ไม่ได้ฟังคำสั่งสอนของนักปราชญ์ เมื่อได้เห็นผู้อื่นแก่ เจ็บ ตายก็เบื่อหน่าย เกลียดชัง ไม่คิดถึงตัวว่าจะต้องแก่ เจ็บ ตายเหมือนอย่างนั้นบ้าง เมาอยู่ในวัย ในความไม่มีโรค และในชีวิตเหมือนหนึ่งเป็นคนจะไม่ต้องแก่ เจ็บ ตาย มัวชวนชวายุแต่ในของที่มีความแก่ เจ็บ ตายเหมือนกับตน ไม่คิดหาอุบายที่จะให้พ้นจากความแก่ ความเจ็บ ความตายเลย ถึงเราก็คือเช่นนั้น ข้อนี้เป็นการณ์สมควรแก่เราเลย เมื่อเราได้รู้เห็นอย่างนี้แล้ว ควรที่จะแสวงหาอุบายที่จะให้พ้นจากความแก่ ความเจ็บ ความตายนี้ เมื่อทรงดำริอย่างนี้ ก็ทรงบรรเทาความเมา ๓ ประการ และความเพลิดเพลินในกามสมบัติ เสียได้ ทรงดำริต่อไปว่า ธรรมดาสภาพทั้งปวง ย่อมมีของแก่กัน เช่น มีร้อนแล้วก็มีเย็นแก่ มีมืดแล้วก็มีสว่างแก่ บางทีจะมีอุบายที่จะแก้ทุกข์ ๓ อย่างนี้ได้บ้างกระมัง ก็แต่ว่าการที่จะแสวงหาอุบายแก้ทุกข์ ๓ อย่างนั้น เป็นเรื่องที่ยากอย่างยิ่ง เรายังอยู่ในเพศฆราวาสเห็นจะแสวงหาไม่ได้ เพราะฆราวาสนี้เป็นที่คับแคบนัก และเป็นที่ตั้งแห่งอารมณ์อันทำให้เศร้าหมองเป็นที่คับแคบนัก และเป็นที่ตั้งแห่งอารมณ์อันทำให้เศร้าหมองเพราะเป็นที่กำหนดรักใคร่ในอารมณ์ซึ่งเป็นที่ตั้งแต่ความกำหนัดรักใคร่ ชัดเคื่องในอารมณ์ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความชัดเจน หลงเพลิดเพลินในอารมณ์ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ดุจเป็นทางที่มุ่งแห่งธุลี บรรพชา คือ การบวชเว้นจากกิจการของคามีเหยาเรือน ประพฤติตนเป็นนักบวชเป็นช่องว่างพอที่จะแสวงหาอุบายนั้นได้ ทรงพระดำริอย่างนี้แล้ว ก็มีพระอัธยาศัยน้อมไปในบรรพชา ไม่ยินดีในฆราวาสสมบัติตั้งแต่นั้นมา

เสด็จห้อยพระนางพิมพา

วันนั้นพระบรมโพธิสัตว์ มีพระทัยยินดียิ่งนักในการบรรพชา ปราศจากอาลัยในเบญจกามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ มิได้ยินดีในการพ่อนรำขับประโคมแห่งนางบำเรอทั้งหลาย ก็ยังลงสู่ความหลับประมาณครู่หนึ่ง เมื่อตื่นบรรทมได้ทอดพระเนตรอาการวิปริตแห่งนางบำเรอทั้งหลายขณะหลับ มีพระทัยสังเวชยิ่งนัก เช่นเดียวกับเห็นซากศพเกลื่อนกลาดในป่าช้า ภาพทั้ง ๓ คือ กามภาพ รูปภาพ และอรูปภาพ ปรากฏดุจเรือนที่ถูกไฟไหม้ จึงตรัสแก่นายฉันทะว่า นี่แน่ฉันทะ เราจะออกบวชในคืนนี้ เจ้าจงไปผูกม้าให้เราตัวหนึ่งโดยเร็ว แล้วจึงเสด็จไปยังห้องพิมพาราชเทวี ด้วยพระประสงค์จะทอดพระเนตรพระพักตร์ของพระราหุลกุมาร แต่พระนางพิมพาทอดพระกายเหนือเศียรพระโอรส โดยมีรู้ว่าพระองค์ทรงประทับยืนเหยียบบนธรรณีพระทวาร ดำริว่า ถ้าเราจะยกพระหัตถ์พิมพา อ้อมองค์โอรส พระนางก็จะตื่น ก็จะเป็นอันตรายต่อบรรพชา อย่าเลย ต่อเมื่อได้สำเร็จพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว จึงจะกลับมาทักสนาจึงเสด็จลงจากปราสาท เสด็จขึ้นม้ากัณฐกะ มีนายฉันทะตามเสด็จออกจากพระนคร

เสด็จออกมหาภิเนษกรรม

ราตรีนั้น เป็นวันอาสาฬหบูชาเต็มเพ็ญเดือน ๘ ขณะนั้นพญาวัสสวดีมาร เห็นพระโพธิสัตว์ จึงดำริว่า สัทธัตถกุมารปรารถนาจะหนีออกจากวิสัยของเรา ควรที่เราจะกระทำอันตรายต่อบรรพชา จึงร้องห้ามว่า ดูก่อนกุมาร ท่านอย่าออกบรรพชาเลย อีก ๗ วัน จักรัตนะอันเป็นทิพย์จะปรากฏแก่ท่าน ท่านจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า ท่านจงไปเสียเถิด เราไม่ปรารถนาสมบัติ พระเจ้าจักรพรรดิ เราปรารถนาที่จะทำหมื่นโลกธาตุให้ห้วนไหวในกาลได้พุทธรัตนสมบัติ แล้วเสด็จผ่านกรุงกบิลพัสดุ์ เมืองสาวัตถีและเมืองเวสาลี สิ้นหนทาง ๓๐ โยชน์ บรรลุถึงฝั่งแม่น้ำอนิมานที ณ พรหมแดนพระนครทั้ง ๓ ในเวลาใกล้รุ่ง เสด็จทรงม้าข้ามไปยังอีกฝั่งหนึ่ง ทรงลงจากหลังม้า ประทับนั่งบนกองทราย ทรงเปลื้องพระภูษาอาภรณ์ทอส่งให้นายฉันทะ ทรงตรัสว่า เจ้าจงนำเครื่องประดับ กับม้ากัณฐกะกลับพระนคร เราจะบรรพชา ณ ที่นี้ ทรงตัดพระเกศโมฬีด้วยพระขรรค์ แล้วจับพระโมฬีนี้ขึ้นขว้างไปในอากาศทรงอธิษฐานว่า ถ้าข้าพเจ้าจะได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ขอจุฬามโฬีนี้จงดลยอยู่ในอากาศ อย่าได้ตกลงมา ปรากฏว่า จุฬามโฬีและผ้าโพกพระเศียรก็ลอยอยู่ในอากาศ สมเด็จพระอินทราชาจึงนำผอบแก้วมารองรับและนำไปบรรจุไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์ ณ ดาวดึงส์เทวโลก เมื่อพระมหาบุรุษทรงบรรพชาแล้วจึงดำรัสให้นายฉันทะนำม้ากัณฐกะกับเครื่องอาภรณ์และนำชาวกลับไปบอกยังกรุงกบิลพัสดุ์ นายฉันทะมีความอาลัยไม่อยากจะจากพระองค์ไป ส่วนม้ากัณฐกะพอพ้นทัศนวิสัยก็ทำกาลกิริยาในระหว่างทาง ด้วยอาณูภาพความสวามิภักดิ์ จึงไปอุบัติในดาวดึงส์เทวโลก ได้นามว่า กัณฐกะเทพบุตร

ในเวลานั้น ท้าวมหาพรหมนามว่า ขฤกการพรหม เคยเป็นสหายพระโพธิสัตว์ครั้งสวयพระชาติเป็นโชติปามาณพ ในกาลแห่งพระกัศสปสัมมาสัมพุทธเจ้าได้นำเครื่องอัฐฐบริขารมาถวายพระโพธิสัตว์ จึงทรงไตรจีวรกาสาฬหพัสดุ์ อธิษฐานเพศบรรพชา และมอบพระภูษาผ้าทรงทั้งคู่ให้ท้าวเธอได้นำพระภูษาทั้งคู่ไปบรรจุไว้ที่สุสเจดีย์ในพรหมโลก

ทรงทดลองปฏิบัติตามลัทธิต่าง ๆ

เมื่อพระมหาบุรุษ ทรงละกามสุขออกบรรพชา เพื่อจะแสวงหาอุบายให้พ้นจากขราความแก่ พยาธิ ความเจ็บไข้ มรณะ ความตาย อย่างนี้แล้ว เพราะพระองค์ยังไม่เคยเสพลัทธิอื่น ๆ ซึ่งเป็นที่นิยมนับถือว่าเป็นบุญอย่างยิ่ง และเป็นเหตุให้สำเร็จสิ่งที่ประสงค์นั้น ๆ ซึ่งคณาจารย์สั่งสอนกันอยู่ในครั้งนั้น ก็จำเป็นที่จะต้องทรงทดลองดูว่าลัทธิเหล่านั้นจะเป็นอุบายที่จะทำให้สำเร็จความประสงค์ได้บ้าง จึงเสด็จไปสู่สำนักแห่งอาฬารดาบส กาลามโคตร ศึกษาสำเร็จสมบัติ ๗ หมดความรู้ของอาจารย์ จึงลาอาจารย์เสด็จไปสู่สำนักของอุทกดาบส รามบุตร ศึกษาสำเร็จสมบัติ ๘ คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ หมดความรู้ของอาจารย์ จึงเรียนถามธรรมพิเศษที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป พระดาบสบอกไม่รู้แล้ว ท่านอาจารย์ทั้งสองสรรเสริญพระผู้มีพระภาคว่า มีความรู้เสมอตนแล้วชวนให้อยู่ช่วยกันสั่งสอนหมู่ศิษย์ต่อไป พระองค์ทรงดำริว่า ทางปฏิบัตินี้หาใช่ทางโพธิญาณไม่มีพระประสงค์ประกอบความเพียรด้วยพระองค์เอง จึงลาออกจากสำนัก จาริกไปสู่อุรุเวลาเสนานิคม พิจารณาเห็นเป็นสถานที่รื่นรมย์เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรจึงยับยั้งอาศัย ณ ที่นั้น เสด็จจาริกไปในมคธชนบท

แนวทางการจัดการเรียนรู้ธรรมศึกษา ชั้นเอก วิชาพุทธานุพุทธประวัติ

บรรลุล่วงอรุณเวลาเสนาบดีคม ได้ทอดพระเนตรเห็นพื้นที่ราบรื่น แนวป่าเขียวสด เป็นที่เบิกบานใจ ใกล้แม่น้ำใสสะอาดไหลไปมา มีท่าอันดี น้ำรินรมย์ หมู่บ้านที่อาศัยเกี่ยวมิทกษาจาร คือ บิณฑบาต ก็ตั้งอยู่ใกล้โดยรอบ ทรงพระดำริว่าสถานที่นั้น ควรเป็นสถานที่บำเพ็ญเพียรของกุลบุตร ผู้มีความต้องการความเพียรได้ จึงเสด็จประทับอยู่ ณ ที่นั้น (ปัจจุบันเรียกว่า พุทธคยารัฐพิหาร อินเดีย)

พระโพธิสัตว์ ประทับอยู่พระองค์เดียว ณ บริเวณนั้น อันได้นามว่า อนุปิยัมพวัน เว้นจากการเสวยพระกระยาหารตลอด ๗ วัน เือบอ้อมไปด้วยบรรพชาสุข ครั้นวันที่ ๘ เสด็จออกจากป่าไปพรสมณที่นั้น จาริกไปโดยลำดับเส้นทาง ๓๐ โยชน์ ก็บรรลุลถึงกรุงราชคฤห์ เสด็จเข้าไปบิณฑบาต ประชาชนทั้งเมืองเห็นเข้า ต่างแตกตื่นโกลาหล คิดกันไปต่าง ๆ นานา ราชบุรุษทั้งหลายจึงกราบทูลเรื่องนี้แก่พระเจ้าพิมพิสาร พระองค์ทรงรับสั่งให้ติดตามดู เมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จออกจากเมืองไป ประทับเสวยพระกระยาหารที่เชิงเขาบัณฑวะ จึงกราบทูลให้พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบ พระองค์จึงเสด็จไปสอบถาม ทราบว่าเคยเป็นพระสหายที่ไม่เคยพบหน้ากัน จึงเชื้อเชิญให้พระโพธิสัตว์ อยู่โดยจะแบ่งสมบัติให้ครองครึ่งหนึ่ง พระโพธิสัตว์ตรัสขอบพระทัย และตรัสบอกความประสงค์ว่าปรารถนาพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณจึงออกบรรพชา พระเจ้าพิมพิสารทรงอนุโมทนาและตรัสว่า ถ้าบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้วขอให้กลับมาโปรดโยมบ้างแล้วทูลลากลับ

อุปมา ๓ ข้อ

ครั้งนั้นอุปมา ๓ ข้อ ที่พระผู้มีพระภาคไม่เคยได้ทรงสดับ ปราภฏแก่พระองค์ว่า

๑. สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ซึ่งมีกายไม่ได้หลีกออกจากกาม และมีความพอใจรักใคร่ในกาม ยังละให้สงบระงับด้วยดีในภายในไม่ได้แล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น แม้ได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้าแสบเผ็ดที่เกิดเพราะความเพียรก็ดี ไม่ได้เสวยก็ดี ก็ไม่ควรจะตรัสรู้อุบายนั้นได้ เหมือนไม้สดที่ชุ่มด้วยยางบุคคลแช่ไว้ในน้ำ บุรุษมีความต้องการด้วยไฟ มาถือเอาไม้สำหรับสไฟเข้าด้วยหวังจะให้เกิดไฟ บุรุษนั้นไม่อาจให้ไฟเกิดขึ้นได้ ต้องเหน็ดเหนื่อยลำบากเปล่า เพราะไม้นั้นยังสดมียางอยู่ทั้งบุคคลตั้งไว้ในน้ำ ฉะนั้น

๒. สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง แม้มีกายหลีกออกจากกามแล้ว แต่ยังมี ความพอใจรักใคร่ในกาม ยังละให้สงบระงับด้วยดีในภายในไม่ได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น แม้ได้เสวยทุกขเวทนาเช่นนั้นที่เกิดเพราะความเพียรก็ดี ไม่ได้เสวยก็ดี ก็ไม่ควรจะตรัสรู้อุบายนั้นได้ เหมือนไม้สดที่ชุ่มด้วยยางแม้ห่างไกลจากน้ำ บุคคลตั้งไว้บนบกบุรุษก็ไม่อาจจะสไฟให้เกิดไฟได้

ถ้าสไฟก็ต้องเหน็ดเหนื่อยลำบากเปล่า เพราะไม้นั้นแม้ตั้งอยู่บนบกแล้วก็ยังเป็นของสดชุ่มด้วยยาง ฉะนั้น

๓. สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ซึ่งมีกายหลีกออกจากกามแล้ว และละ ความพอใจรักใคร่ในกามได้ด้วยดีในภายในแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นได้เสวยทุกขเวทนาเช่นนั้นที่เกิดเพราะความเพียรก็ดี แม้ไม่ได้เสวยเลยก็ดี ก็ควรจะตรัสรู้อุบายนั้นได้ เหมือนไม้แห้งที่ไกลจากน้ำบุคคลตั้งไว้บนบก บุรุษอาจสไฟให้เกิดไฟขึ้นได้ เพราะเป็นของแห้งและตั้งอยู่บนบก ฉะนั้น

ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ๓ วาระ

ในเวลานั้นพระองค์ทรงคิดจะทำความเพียรเพื่อจะป้องกันจิตไม่ให้โน้มไปในกามารมณ์ได้ จึงทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา คือ ทรมานพระกายให้ลำบาก ซึ่งเป็นที่นิยมนับถือกันในครั้งนั้นว่าเป็นกุศลวัตรอันวิเศษ อาจจะทำให้สิ่งที่ปรารถนาสำเร็จได้ก่อน

วาระที่ ๑ ทรงกตพระทนต์ด้วยพระทนต์ (กัดฟัน) กตพระตาลุด้วยพระชีวหา (ใช้ลิ้นกัดเพดาน) ไว้ให้แน่นจนพระเสโท (เหงื่อ) ไหลออกจากพระกัจฉะ (รักแร้) ในเวลานั้นได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้า เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังมากจับบุรุษที่มีกำลังน้อยที่ศีรษะหรือที่คอไว้ บีบให้แน่น แม้พระกายกระวนกระวายไม่สงบระงับอย่างนี้ ทุกขเวทนานั้นก็ไม่อาจครอบงำพระหฤทัยให้กระสับกระส่ายได้ พระองค์มีพระสติตั้งมั่นไม่พินเพื่อนปรารภความเพียรไม่ทอดลอย ครั้นทรงเห็นว่าการทำอย่างนี้ไม่ใช่ทางตรัสรู้จึงทรงเปลี่ยนอย่างอื่น

วาระที่ ๒ ทรงกลั่นลมอัสสาสะปัสสาสะ (ลมหายใจเข้าหายใจออก) ไม่ให้เดินสะดวก โดยช่องพระนาสิก (จมูก) และช่องพระโอษฐ์ (ปาก) ก็เกิดเสียงดังอุ้งทางช่องพระกรรณ (หู) ทั้ง ๒ และปวดพระเศียร เสียดพระอุทรร้อนในพระกายเป็นกำลัง แม้จะประสบทุกขเวทนามากถึงเพียงนี้ ทุกขเวทนานั้นก็ไม่ได้ครอบงำพระทัยให้กระสับกระส่ายได้ มีพระสติตั้งมั่นไม่พินเพื่อนปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อน ครั้นทรงเห็นว่าการทำอย่างนี้ไม่ใช่ทางตรัสรู้จึงทรงเปลี่ยนวิธีอย่างอื่นอีก

วาระที่ ๓ พระโพธิสัตว์ดำริว่า เราจะกระทำทุกรกิริยาให้ถึงที่สุดแห่งความเพียรอย่างอุกฤษฏ์ จึงเสด็จเข้าไปบิณฑบาต แล้วทรงปริวิตกว่า ถ้าเรายังกังวลอยู่กับแสวงหาอาหาร มิเป็นการสมควรตั้งแต่นั้นไป เมื่อพระองค์ประทับนั่งได้ตั้งไม้ใด ก็เสวยผลที่หล่นจากต้นไม้ นั้น ภายหลังไปบิณฑบาตได้อาหารมาก็ผ่อนเสวยให้ลดน้อยลง เสวยแต่วันละน้อย ๆ กระทั่งไม่เสวยเลย จนพระวรกายเหี่ยวแห้ง พระฉวี (ผิวพรรณ) เศร้าหมอง พระอัฐิ (กระดูก) ปรากฏทั่วพระวรกาย เมื่อทรงลูบพระวรกาย เส้นพระโลมา (ขน) มีรากอันเน่าหลุดร่วงจากขุมพระโลมา พระกำลังน้อยถอยลง จะเสด็จไปทางไหนก็ชวนล้า จำเดิมแต่ตัดอาหารเสียทั้งสิ้น มหาปริสัลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ ก็อันตรธานไปสิ้น พระมังสะ (เนื้อ) พระโลหิต (เลือด) ก็เหือดแห้งชুবมอยิ่งนัก ยิ่งแต่พระตจะ (หนัง) หุ้มพระอัฐิ (กระดูก) จนชนทั้งหลายได้เห็นแล้วกล่าวทักว่า พระสมณโคดมดำไป บางพวกกล่าวว่าไม่ดำเป็นแต่คล้ำไป บางพวกกล่าวว่าไม่เป็นอย่างนั้นเป็นแต่พริ้มไป

ปัญจวัคคีย์ออกบวชตาม

ฝ่ายโกณฑัญญะพราหมณ์ ได้สดับข่าวพระมหาบุรุษเสด็จออกบรรพชา จึงไปหาบุตรพราหมณ์ทั้ง ๗ คน ซึ่งทำนายลักษณะด้วยกันกล่าวว่า บัดนี้ สิทธัตถราชกุมาร เสด็จออกบรรพชาแล้ว พระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน ถ้าบิดาของท่านมีชีวิตอยู่จะออกบวชด้วยกัน ถ้าว่าท่านทั้งหลายปรารถนาจะบวชก็จงมาบวชตามพร้อมกันเถิด บุตรพราหมณ์ทั้ง ๗ คน ยอมจะบวชเพียง ๔ คน โกณฑัญญะจึงพามานพทั้ง ๔ คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ อัสสชิ ออกบรรพชา รวมเป็น ๕

ด้วยกัน จึงมีชื่อว่า ปญฺจวัคคีย์ แปลว่า พวกห้าคน ขวนกันสืบเสาะติดตามพระมหาบุรุษในคาม (หมู่บ้าน) นิคม (ตำบล) ต่าง ๆ มาพบพระองค์ ณ อรุณเวลาประเทศ ได้เห็นพระองค์กำลังกระทำความเพียรอยู่ ดำริว่า คงจะได้ตรัสรู้แน่ จึงพากันทำวัตรปฏิบัติอุปัฏฐากต่าง ๆ

พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา นับแต่การทรงผนวยามาได้ ๖ ปี อยู่มาวันหนึ่ง ทรงประจวร บังเกิดพระกายอ่อนเพลียอดโรยทิวโหย จนกระทั่งทรงวิสัญญีภาพ (สลบ) ล้มลงไป เมื่อทรงได้สัญญาฟื้นคืนสติ ทรงดำริว่า เรายังประกอบด้วยลมหายใจ นับว่ายังเป็นความพยายาม ที่หยาบอยู่ จึงทรงกลั่นลมหายใจ เมื่อลมหายใจมีอาจออกช่องนาสิก (จมูก) และพระโอษฐ์ (ปาก) ได้ ก็ดันดันไปจะออกทางโสทวาร (ทวาร) เมื่อมีอาจออกได้ก็ตลบขึ้นไปบนพระเศียร บังเกิดเวทนา อย่างแรงกล้า ทรงพระดำริว่า สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้เสวยทุกขเวทนาอย่างแรงอันกล้า ที่เกิดเพราะความเพียร ในกาลล่วงแล้วก็ดี จักได้เสวยในกาลข้างหน้าก็ดี เสวยอยู่ในกาลบัดนี้ก็ดี ทุกขเวทนานั้นอย่างมากก็เพียงเท่านี้ ไม่เกินกว่านี้ไป ถึงอย่างนั้น เราก็ไม่สามารถจะตรัสรู้ ด้วยทุกรกิริยาที่ยังยวดยินได้ การปฏิบัติเช่นนี้เห็นจะมีใช้ทรงพระโพธิญาณ ชะรอยทางตรัสรู้อย่างอื่น จะพึงมีอยู่กระมัง ครั้นทรงพระดำรินี้แล้วดำริที่จะทรงละความเพียรทรมานพระวรกายให้ลำบากนั้น ทำความเพียรเป็นไปในจิตต่อไป ทรงเห็นว่า ความเพียรเป็นไปในจิตนั้น คนชอบผอมเช่นเรานี้ ไม่สามารถให้เป็นไปได้ จำที่เราจะต้องบริโภคอาหารหยาบ คือ ข้าวสุก ขนหมกumas ให้มีกำลัง ครั้นทรงอธิษฐานอย่างนั้นแล้ว ตั้งแต่นั้นมาก็เสวยพระกระยาหารหยาบ ไม่ทรงอดพระกระยาหารต่อไปอีก

ในขณะนั้นสมเด็จพระนรินทราชา ทรงพิณ ๓ สายมาติดถวาย พระโพธิสัตว์สดับแล้วทรง พิจารณาเห็นว่า มัชฌิมาปฏิบัติเป็นหนทางแห่งโพธิญาณ แต่ร่างกายที่ทรุพล่ออ่อนกำลังเช่นนี้ มีอาจ จะเจริญสมาธิได้ ควรเสวยอาหารบำรุงร่างกายเสียก่อน จึงทรงเสด็จบิณฑบาตต่อไป

ฝ่ายปญฺจวัคคีย์ เห็นเช่นนั้นจึงปรึกษากันว่า พระสัทธัตถกุมาร ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ก็มีอาจจะตรัสรู้ได้ เดี๋ยวนี้ละความเพียรเสียแล้ว มาเสวยพระกระยาหารใหม่ ที่ไหนเลยจะตรัสรู้ พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณได้ เราทั้งหลายจะมาเฝ้าอุปัฏฐากเพื่อประโยชน์อันใด จึงพากันละทิ้ง พระโพธิสัตว์เดินทางไปสิ้นหนทาง ๑๕ โยชน์ ถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี

นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส

กุลธิดาผู้หนึ่งนามว่า สุชาดา เป็นธิดาของเสนกุมมพี อยู่บ้านเสนานิคม แห่งอรุณเวลา ประเทศ เมื่อเจริญวัยนางได้กระทำการบนบานต่อเทวดาที่สิงสถิต ณ ต้นไทรต้นหนึ่งใกล้บ้านว่า ถ้าข้าพเจ้าแต่งงานตั้งแต่มายังอยู่ในวัยรุ่นสาวกับชายที่มีทรัพย์สมบัติ มีชาติสกุลเสมอกัน ๑ และมี บุตรคนแรกเป็นชาย ๑ ข้าพเจ้าจะทำการบวงสรวงแก่นบแก่พระองค์ด้วยสิ่งของมีค่าหนึ่งแสน กหาปณะต่อมานางได้สำเร็จสมปรารถนาทุกอย่างจึงปรารถนาที่จะทำพิธีกรรมบวงสรวงเทวดา จึงให้ ทาสกรรมกรของนาง นำแม่วุ้นนมประมาณ ๑,๐๐๐ ตัว ไปเลี้ยงที่ป่าชะเอม ให้กินเครือเถาชะเอม เพื่อหวังจะได้น้ำมันที่หวาน แล้วจึงแบ่งแม่วุ้นออกเป็น ๒ พวก พวกละ ๕๐๐ ตัว จึงให้รีดเอาน้ำมัน แห่งแม่วุ้น ๕๐๐ ฝ่ายหนึ่ง ไปให้แม่วุ้นนม ๕๐๐ อีกฝ่ายหนึ่งดื่มกิน แล้วให้นำแม่วุ้นที่ดื่มน้ำมันนั้น

ไปเลี้ยงในป่าอะเอม แล้วแบ่งออกเป็น ๒ พวก รีดน้ำนมจากพวกหนึ่งไปให้อีกพวกหนึ่งดื่มกิน ทำอยู่โดยทำนองนี้ จนกระทั่งเหลือแม่วัวนมอยู่ ๘ ตัว ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ในเวลาใกล้รุ่ง นางให้คนไปจับแม่วัวนมทั้ง ๘ ผูกไว้แล้วรีดน้ำนมใส่กระทะบนเตาไปหุงข้าวมธุปายาส พอรাত্রีสว่างขึ้น ๑๕ ค่ำ แห่งวิสาขปุณณมี พระบรมโพธิสัตว์ทรงชำระสรีรกายแล้วประทับนั่งที่โคนต้นไทร ฝ่ายนางสุชาดาใช้นางปทุมณฑาสีไปกวาดใต้ต้นไทร นางไปพบพระโพธิสัตว์เข้าใจว่าเป็นเทวดานั่งคอยรับเครื่องพลีกรรม จึงรีบกลับมาบอกนางสุชาดา นางสุชาดาพร้อมด้วยบริวารนำข้าวมธุปายาสไปยังต้นไทร เห็นพระมหาบุรุษก็เกิดโสมนัสยินดี จึงนำข้าวมธุปายาสเข้าไปถวายพร้อมทั้งถาดทอง ประณตไหว้ แล้วกล่าวว่า มโนรชของข้าสำเร็จฉันใด ขอสิ่งที่พระองค์ประสงค์จงสำเร็จ ฉันนั้น แล้วทูลลากลับ

พระสุบินนิมิต

ในคืนวันนั้นพระบรมโพธิสัตว์บรรทมหลับไป ทรงสุบินนิมิต ๕ ประการ คือ

๑. พระองค์ทรงบรรทมหงายบนพื้นดินมีภูเขาหิมวันต์เป็นขนย พระพาหาซ้ายหยั่งลงไป ในมหาสมุทรทิศบูรพา พระพาหาขวาหยั่งลงไป ในมหาสมุทรทิศปัจจิม พระบาททั้งคู่หยั่งลงไป ในมหาสมุทรทิศทักษิณ

๒. หล้าแพรงอกขึ้นแต่พระนาภี (สะดือ) สูงขึ้นไปถึงท้องฟ้า

๓. หมู่นอนตัวขาวหัวดำไต่ขึ้นมาจากพระบาทจนถึงพระชาณู (เข่า)

๔. นก ๔ จำพวก คือ สีเหลือง สีเขียว สีแดง และสีดำ บินมาจากทิศทั้ง ๔ มาจับพุดอง แทบพระบาท แล้วกลับกลายเป็นสีขาวไปทั้งสิ้น

๕. พระองค์เสด็จขึ้นไปจงกรมบนยอดเขาที่เปราะเปื้อนไปด้วยมูตรคูก แต่พระบาทของพระองค์มิได้เปราะเปื้อน

พระโพธิสัตว์ทรงทำนายด้วยพระองค์เองว่า

ข้อ ๑ เป็นนิมิตที่จะได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

ข้อ ๒ เป็นนิมิตที่เทศนาอริยมรรค ๘ ประการ แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ข้อ ๓ เป็นนิมิตที่หมู่คฤหัสถ์จะมาสู่สำนักของพระองค์เป็นอันมากและบรรลู่ไตรสรณคมน์

ข้อ ๔ เป็นนิมิตว่าวรรณะทั้ง ๔ จะมาบวชในพระธรรมวินัยและตรัสรู้วิมุตติธรรม

ข้อ ๕ เป็นนิมิตว่าพระองค์จะได้ปัจจัย ๔ แต่ไม่ติดอยู่ในปัจจัยเหล่านั้น

ทรงลอยถาด

พระโพธิสัตว์ทรงรับถาดข้าวมธุปายาสแล้วทรงถือถาดข้าว เสด็จมายังริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จทรงชำระพระวรกายให้สะอาดแล้วขึ้นมาประทับนั่งบนข้าวมธุปายาสได้ ๔๙ ปี้น ทรงเสวยจนหมดแล้วถือถาดพลางอธิษฐานว่า ถ้าอาตมาจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบรมโลกนาถ ขอให้ถาดนี้จลอยทวนกระแสแม่น้ำขึ้นไป จึลงลอยถาดในแม่น้ำ ขณะนั้นถาดก็ได้ลอยทวนกระแส น้ำไปไกลประมาณ ๘๐ คอกแล้วจมลง พระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นนิมิต ดังนั้น ก็ทรงโสมนัสเสด็จกลับ ป่าสาละวัน

เสด็จสู่ต้นพระศรีมหาโพธิ์

พอตะวันบ่ายก็เสด็จจากป่ารัง ทรงรับหญ้าคา ๘ กำมือ ที่โสถียพราหมณ์ถวาย ในระหว่างทาง เสด็จไปใกล้บริเวณต้นโพธิ์แล้วทรงปลูดาหญ้าคา อธิษฐานเป็นรัตนบัลลังก์ประทับนั่ง หันพระพักตร์ไปทางทิศบูรพา พระปฤษฎางค์ไปทางลำต้นมหาโพธิ์ ขัดสมาธิตั้งพระกายตรงดำรง พระสติมั่นเจริญอานาปานสติภาวนาแล้วตั้งสัตยาธิษฐานว่า ถ้ากมลสันดานยังไม่พ้นอาสวะกิเลส ตราบใด แม้พระมังสะ (เนื้อ) พระโลหิต (เลือด) จะเหือดแห้งไป เหลือแต่พระตจะ (หนัง) นหารู (เอ็น) พระอัฐิ (กระดูก) ก็ตามที่ อาตมาจะไม่ลุกขึ้นจากบัลลังก์นี้

ทรงผจญวสวัตติมาร

ในกาลนั้น พญาวสวัตติมาร ผู้มีใจบาปติดตามพระมหาบุรุษอยู่ทุกเมื่อ จึงดำริว่า พระสิทธัตถกุมารปรารถนาจะพ้นวิสัยแห่งเรา เราควรจะทำอันตราย อย่าให้พ้นวิสัยเราไปได้ แล้วประกาศให้พลเสนามารมาประชุมพร้อมกัน ให้เนรมิตกาย มีประการต่าง ๆ แล้วยาตราทัพไปสู่ ต้นมหาโพธิ์ กระทำการฟุ้งรบกวนมีประการต่าง ๆ ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์ ทอดพระเนตรเห็นพญามาร ทรงช้างคีรีเมขลาพร้อมด้วยพลเสนามารเป็นจำนวนมาก มีอาวุธครบมือ ทรงรำพึงในพระทัยว่า ข้าศึก เป็นจำนวนมาก จะกระทำการย่ำยีอาตมาเพียงผู้เดียว ในที่นี้ พระประยูรญาติพระราชบิดา และ พี่น้องญาติมิตรผู้ที่จะเป็นที่พึ่งพำนักและช่วยรบป้องกันมิให้มี เว้นเสียแต่พระมารีเท่านั้น

ดังนั้น พระองค์จึงทรงระลึกถึงบารมี ๓๐ ประการ และบุรุษโยธา ๗ ประการ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา หิริ และโอตตปปะ เข้าต่อสู้กับพญามาร จนพญามารพ่ายแพ้ยกหัวถ่อขึ้น นมัสการกล่าวสรรเสริญแล้วกลับไป พระโพธิสัตว์ขจัดมารเสียได้ก่อนที่พระอาทิตย์จะอัสดงคต

บำเพ็ญเพียรทางใจและได้ตรัสรู้

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ครั้นเสวยพระกระยาหารหยาบ ทำพระวรกายให้กลับมีพระกำลังขึ้น ได้อย่างเก่าแล้ว ทรงเริ่มความเพียรเป็นไปในจิตเพ่งอยู่ในอารมณ์อันเดียวจนเป็นสมาธิ พระองค์ ได้บรรลุฌานที่ ๑ ฌานที่ ๒ ฌานที่ ๓ ฌานที่ ๔ โดยลำดับ เมื่อจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิบริสุทธิ์ปราศจาก เครื่องเศร้าหมอง ไม่มีความพอใจรักใคร่ในกาม เป็นต้น อย่างนี้แล้วทรงคำนึงถึงอุบายที่จะให้พ้นจาก ขรา พยาธิ มรณะที่พระองค์ได้แสวงหาอยู่นั้นต่อไป ทรงพระดำริว่า ก็สิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นต้องมีขรา พยาธิ มรณะ เป็นธรรมดา ใคร ๆ จะปรารถนาอย่าให้ขรา พยาธิ มรณะ เลยไม่เป็นที่ตั้งแห่งความสมประสงค์ได้ ความทุกข์หนักพระทัย เพราะขรา พยาธิ มรณะนั้น ย่อมมีเพราะความถือมั่น ว่ามีแก่ตน ถ้าไม่ถือมั่นอย่างนั้นแล้ว ทุกขนั้นก็ไม่ครอบงำจิตได้อย่างนี้แล เป็นอุบายที่จะให้พ้นจาก ขรา พยาธิ มรณะได้ ครั้นเมื่อพระโพธิสัตว์ทรงพระดำริฉะนี้แล้ว จึงทรงแสวงหาอุบายเป็นเหตุ ไม่ถือมั่นต่อไปก็ความไม่ถือมั่นนั้นจะมีได้ ก็เพราะพิจารณาแยกกายใจนี้ออกเป็นส่วน เป็นกอง พิจารณาเห็นแต่เพียงเป็นส่วน เป็นกองทั่วทั้งหมด พระโพธิสัตว์ได้ทรงกำหนดเห็นกายใจ ของพระองค์ ในกาลที่ล่วงไปแล้วก็ดี ที่มีอยู่ ณ บัดนี้ก็ดี เป็นส่วน ๆ เป็นกอง ๆ ทั่วทั้งหมด ตามอย่าง ที่กล่าวแล้ว ข้อนี้เป็นวิชาที่ ๑ พระองค์ได้ตรัสรู้เองโดยลำพังในยามต้นแห่งราตรีนั้น

เมื่อวิชาที่ ๑ เกิดขึ้น กำจัดวิชาความไม่รู้เป็นเหตุให้หลงผิดอยู่ในกายใจอย่างนี้แล้ว พระองค์ทรงปรารภส่วนชั้น (กอง) ของเหล่าสัตว์ ซึ่งได้กำหนดรู้แล้วนั้นซึ่งเรียกโดยสมมติว่า สัตว์อันเกิดแล้ว จุตีเคลื่อนไปเหมือนกันหมด แต่เหตุไฉน บางพวกจึงต่ำช้าเลวทราม บางพวกประณีต บางพวกมีผิวพรรณอันดี บางพวกมีผิวพรรณทราม บางพวกได้สุข บางพวกได้ทุกข์ ทรงเห็นด้วย พระญาณดังจักษุทิพย์อันบริสุทธิ์ ล่วงญาณที่เป็นของมนุษย์สามัญว่า ส่วนชั้น (กอง) ที่เรียกตาม สมมติว่าสัตว์นั้น ที่เกิดแล้วจุตีเคลื่อนไปเหมือนกันหมด แต่เป็นต่างกันดังนี้ เพราะเป็นไปตามกรรม ที่ตัวกระทำ ข้อนี้เป็นวิชาที่ ๒ ในยามเป็นท่ามกลางแห่งราตรีนั้น

เมื่อวิชาที่ ๒ เกิดขึ้น กำจัดวิชาความไม่รู้ ที่เป็นเหตุให้หลงผิดในความเป็นต่าง ๆ แห่งส่วนแห่งชั้น (กอง) ที่เรียกตามสมมติว่าสัตว์อันเกิดขึ้นแล้วจุตีเคลื่อนไปดังนี้แล้ว ก็ชื่อว่าได้ทรง เห็นลักษณะทั้ง ๒ คือ ปัจจัยตลัลักษณะ คือ กำหนดโดยความเป็นส่วนเป็นชั้น (กอง) และสามัญ ลักษณะ คือ กำหนดโดยความเป็นสภาพเสมอกัน คือ ความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตน ครั้นทรงเห็นลักษณะทั้ง ๒ อย่างนี้แล้ว พระองค์ทรงกำหนดเห็นส่วนชั้น (กอง) เหล่านั้นว่า เป็นเพียงทุกข์ คือ สิ่งอันสัตว์ถือมั่นว่าเป็นของตน แล้วก็อดทนได้ยาก ตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก เป็นปัจจัยแห่งความถือมั่นนั้น เป็นเหตุให้ทุกข์นั้นเกิด ความดับแห่งทุกข์ที่เป็นผลนั้น ย่อมมีเพราะ ความดับแห่งตัณหาที่เป็นเหตุ ปัญญาอันเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ ความเพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจไว้ชอบ เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ และทรงกำหนดรู้อาสวะกิเลส ที่หมักคองอยู่ในสันดาน เหตุให้เกิดอาสวะ ความดับอาสวะและข้อปฏิบัติเป็นทางให้ถึงความดับอาสวะ แจ่มชัดตามเป็นจริงแล้วอย่างไร เมื่อพระองค์ทรงรู้เห็นอย่างนี้ จิตก็พ้นจากอาสวะทั้งปวงไม่ถือมั่น ข้อนี้เป็นวิชาที่ ๓ พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วโดยลำพังพระองค์เองในยามเป็นที่สุดแห่งราตรีนั้น กำจัดวิชาความไม่รู้แจ้งที่เหตุให้หลงผิดไม่รู้ในอริยสัจทั้ง ๔ เสียได้

วิชาหรือญาณ ๓ อย่างนี้ พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วในราตรีแห่งวิสาขบูชาบุรณมิตินี้เพื่ย พระจันทร์เต็มดวง ที่ได้รับไม้้อสสัตถพฤกษ์ (โพธิ์) เพราะตรัสรู้วิชา ๓ อย่างนี้ได้ โดยลำพังพระองค์ เองแล้ว ทำจิตให้พ้นจากกิเลสอาสวะได้สิ้นเชิง พระองค์จึงได้พระนามโดยคุณนิมิตว่า อรหิ สมมาสมพุทโธ แปลว่า ผู้ไกล ผู้ควร ผู้ตรัสรู้แล้วเองโดยชอบ ดังนั้น ใน ๓ ยามแห่งราตรี จึงสรุปได้ดังนี้

ปฐมยาม

ในราตรีปฐมยาม พระมหาบุรุษทรงเจริญสมาธิภาวนายังสมาบัติ ๘ ประการ ให้บังเกิดขึ้น แล้วทรงบรรลุญาณที่ ๑ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ระลึกชาติหลังของพระองค์ได้ ด้วย กำลังอภิญญา โดยปฏิโลมตั้งแต่บัลลังก์อาสน์ หนึ่งชาติ สองชาติ จนกระทั่งหาประมาณมิได้

มัชฌิมยาม

ในมัชฌิมยาม ทรงบรรลุจุตูปปาตญาณ หรือทิพยจักษุญาณ พระองค์ทรงมีทิพยจักษุ ล่วงจักษุมนุษย์ เห็นเหล่าสัตว์ที่จุตีและบังเกิด ที่ต่ำช้าและประณีตมีผิวพรรณทรามและดี ในทุกคติ และสุคติ ตามสมควรแก่อกุศลและกุศลที่ตนได้กระทำไว้ เหมือนบุรุษที่อยู่ในที่สูง ไกลทาง ๔ แพร่ง สามารถเห็นเหล่าคนที่สัญจรไปมาจากที่นี้สู่ที่โน้นได้

ปัจฉิมยาม

ในปัจฉิมยาม สมัยใกล้รุ่ง ทรงบรรลูลาสิกขญาณ ทรงพิจารณาปัจจุอาการใน ปฏิจสมุปบาทธรรม คือ อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร เป็นต้น อันเป็นปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นเป็นลำดับ นับว่าเป็นที่เกิดแห่งกองทุกข์ทั้งปวง แล้วพิจารณาถึงการดับทุกข์ทั้งหมดว่า เมื่ออวิชชาดับ สังขารก็พลอยดับตามไปด้วย เป็นต้น ทรงพิจารณาทั้งโดยส่วนอนุโลมและปฏิโลม

พออรุณทอแสงขึ้นจับขอบฟ้า พระบรมโพธิสัตว์ก็ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณดับสิ้นกิเลสอาสวะ เป็นสมุจเฉตปหานพร้อมด้วยความมหัสจรรย์ หมื่นโลกธาตุนับล้านถ้วนไหวทั่วปฐพีตล พระทศพล จึงเปลี่ยนสีหน้า เป็นปฐมอุทานเยาะเย้ยตณหา ด้วยพระคาถาว่า อนเภาชาติ สัสสารี เป็นต้น

ปริเฉทที่ ๓ เสวยวิมุตติสุข (สัตตมหาสถาน)

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้วิชา ๓ ประการ โดยชอบแล้ว ประทับอยู่ ณ ภายใต้อัมระศรีมหาโพธิ์นั้น ซึ่งตั้งอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ (ปัจจุบัน เรียกว่า พุทธคยา รัฐพิหาร อินเดีย)

สัปดาห์ที่ ๑ ทรงเสวยวิมุตติสุข (สุขเกิดแต่ความพ้นจากกิเลสอาสวะ) สิ้นกาล ๗ วัน ครั้งนั้นทรงพิจารณาปฏิจสมุปบาท (สภาพอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น) ที่ทรงกำหนดรู้แล้วนั้นตามลำดับ และถอยกลับทั้งข้างเกิด ทั้งข้างดับ ตลอดยามสามแห่งราตรีแล้ว เปลี่ยนอุทาน (พระวาจาที่เปล่งขึ้น โดยความเบิกบานพระหฤทัย) ในยามละครั้ง

อุทานในปฐมยาม (ยามต้น) ว่า เมื่อใดธรรมทั้งหลาย คือ อริยสัจ ๔ ปรากฏชัด แก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้น ย่อมฉิบหายไป เพราะพราหมณ์นั้นรู้แจ้งธรรม คือ กองทุกข์ทั้งสิ้นกับทั้งเหตุ

อุทานในมัชฌิมยาม (ยามท่ามกลาง) ว่า เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏชัดแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียร เพ่งอยู่ เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เพราะพราหมณ์นั้นได้รู้ ความสิ้นแห่งปัจจัยทั้งหลาย

อุทานในปัจฉิมยาม (ยามที่สุด) ว่า เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏชัดแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียร เพ่งอยู่ เมื่อนั้นย่อมกำจัดมารและเสนามาร คือ ขรา พยาธิ มรณะ เสียได้ ดุจพระอาทิตย์อุทัยกำจัด มืดทำอากาศให้สว่าง ฉะนั้น

สัปดาห์ที่ ๒ เสด็จออกจากกรมภายใต้พระศรีมหาโพธิ์ไปทางทิศอีสานประทับยืน ทอดพระเนตรโดยมิได้กระพริบ บุษาดันพระศรีมหาโพธิ์ ตลอด ๗ วัน สถานที่นั้น จึงได้นามว่า อนิมิสเจตีย์

สัปดาห์ที่ ๓ เสด็จจากที่นั้นกลับมาหยุด ณ ระหว่างต้นพระศรีมหาโพธิ์กับอนิมิสเจตีย์ อธิษฐานสถานที่จงกรม ทรงจงกรมกลับไปกลับมาตลอด ๗ วัน สถานที่นั้น จึงได้นามว่า รัตนจงกรมเจตีย์

สัปดาห์ที่ ๔ เสด็จไปสู่สถานที่ซึ่งเทวดาเนรมิตขึ้นในทิศพายัพแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงพิจารณาพระอภิธรรม เมื่อทรงพิจารณาถึงมหาปฏฐาน ซึ่งมีปัจจัย ๒๔ พระฉัพพรรณรังสี คือ รศมี ๖ ประการ ก็โอภาส แผ่ชานออกจากพระสรีรกายแวดล้อมไปโดยรอบประมาณ ๑๒ ศอก สถานที่นั้น เรียกว่า รัตนขจรเจดีย์ (เรือนแก้ว)

สัปดาห์ที่ ๕ เสด็จออกจากภายใต้ร่มพระศรีมหาโพธิ์ ไปยังภายใต้ร่มไทร ซึ่งเป็นที่พักแห่งคนเลี้ยงแพะ อันได้ชื่อว่า อชปาลนิโครธ ทรงนั่งเสวยวิมุตติสุข ๗ วัน ขณะนั้น มีพราหมณ์คนหนึ่ง มีชาตินิสัยชอบवादคนชื่อว่า หี หี เติมนายที่นั่น ทูลถามถึงพราหมณ์และธรรมซึ่งทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์ว่าบุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์ด้วยเหตุเพียงเท่าไรและธรรมอะไรทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์ พระองค์ตรัสตอบว่า พราหมณ์ ผู้ใดมีบาปกรรมอันล่อยเสียแล้ว ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องชูงคนอื่นว่า หี หี เป็นคำหยาบ และไม่มีกิเลสย่อมจิตให้ติดแน่นดุน้ำฝาด มีตนสำรวมจบเวท คือ วิชชาทั้ง ๓ แล้ว มีพรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว ผู้นั้นไม่มีกิเลสเครื่องฟุ้งขึ้นในโลกแม้หน้อยหนึ่ง ควรกล่าวถ้อยคำว่า ตนเป็นพราหมณ์โดยธรรม

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงสมณะและธรรมที่ทำให้บุคคลให้เป็นสมณะว่า เป็นพราหมณ์ และธรรมที่ทำให้บุคคลให้เป็นพราหมณ์ในพระพุทธศาสนา โดยโวหารว่า เป็นพราหมณ์ ด้วยพระวาจานี้ อธิบายว่า พราหมณ์พวกหนึ่ง ถือตัวว่าเป็นเหล่าก่อบีเนื่องมาแต่พรหม จึงได้นามว่า พราหมณ์ แปลว่า เป็นวงศ์พรหม พราหมณ์นั้นระวางชาติของตนไม่ให้ปนคละด้วยชาติอื่น แม้จะหาสามีภริยากี่หาแต่พวกพราหมณ์เท่านั้น เพราะจะไม่ให้เจือปนด้วยชาติอื่น เขาถือว่าตัวเขาเป็นอุกโทสุชาติ เกิดแล้วดีทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายมารดาบิดาเป็นสังสุทธคณฺธิ มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิมตจติ แม้ชาติอื่นที่นับว่าต่ำกว่าชาติพราหมณ์ ก็นับถือพราหมณ์เหมือนคนนับถือพระพุทธานุสนา นับถือสมณะ พราหมณ์นั้นมีวัตรเครื่องทรมานกายให้ลำบากโดยอาการต่าง ๆ เรียกว่า พรหมจรรย์ ผู้ใดประพฤติวัตรนั้น ชื่อว่าประพฤติพรหมจรรย์ และเขามีวิธีลอบบาป คือ ตั้งพิธีอย่างหนึ่งเป็นการประจำปี ที่เรียกว่า ศิวาราตรี ในพิธีนั้นเขาลงอาบน้ำในแม่น้ำ สระเกล้าชำระกายให้หมดจดแล้ว ถือว่าได้ลอบบาปไปตามกระแสแล้ว เป็นสันบาปกันคราวหนึ่ง ถึงปีก็ทำใหม่ เขามีเวท คือ คัมภีร์แสดงการบูชายัญ และกิจที่จะต้องทำในศาสนาของเขา ๓ อย่าง ชื่อ อิรุพเพท ๑ ยชูปเพท ๑ สามเพท ๑ ถ้าเติมอถัพเพทเข้าด้วย เป็น ๔ ผู้ใดเรียนจบเพททั้ง ๓ หรือทั้ง ๔ นั้นแล้ว ชื่อว่าถึงที่สุดเพท พราหมณ์ก็คือคนชาตินั้น ธรรมที่ทำให้บุคคลให้เป็นพราหมณ์ ก็คือ ไตรเพท

สัปดาห์ที่ ๖ เสด็จออกจากร่มไม้่อชปาลนิโครธ ไปยังไม้จิกซึ่งมีชื่อว่า มุจลินท์ ทรงนั่งเสวยวิมุตติสุข ๗ วันทรงเปล่งอุทาน ณ ที่นั้นว่า ความสงัดเป็นสุขของบุคคลมีธรรมอันได้สดับแล้ว ยินดีอยู่ในที่สงัด รู้เห็นสังขารทั้งปวง ตามเป็นจริงอย่างไร ความเป็นคนไม่มีความเบียดเบียน คือ ความสำรวมในสัตว์ทั้งหลาย และความเป็นคนไม่มีความกำหนดในสันดานแล้ว คือ ความล่วงกามทั้งหลายเสียได้ด้วยประการทั้งปวง เป็นสุขในโลก ความน้อมสมิมานะ คือ ความถือว่าตัวตนให้หมดได้นี้เป็นสุขอย่างยิ่งในที่นั้นมีพญานาคตนหนึ่ง ชื่อ มุจลินท์ บังเกิดอยู่ในสระโบกขรณี อยู่ใกล้ต้นจิกเข้ามาวงขนดกาย ๗ รอบ วงรอบพระวรกายพระพุทธรองค์และแผ่พังพานป้องกันฝนมิให้ถูกพระวรกายเมื่อฝนหายไปแล้ว จึงจำแลงเพศเป็นมาณพ ยืนถวายสักการะเฉพาะพระพักตร์แล้วหลีกไป

สัปดาห์ที่ ๗ เสด็จออกจากกรมไม้มุงลินที่ไปยังไม้เกดซึ่งได้นามว่า ราชายตนะ ซึ่งมีอยู่ทางทิศทักษิณแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงนั่งเสวยวิมุตติสุข ๗ วัน เวลานั้นมีพาดิษสองคน ชื่อต ปุสสะ ๑ ภัลลิกะ ๑ เดินทางไกลมาจากอูกกลชนบทถึงที่นั้น ได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ภายใต้ต้นไม้ราชายตนะ จึงนำสัตตวงส์ตูก้อนซึ่งเป็นเสบียงสำหรับเดินทางเข้าไปถวายแล้ว ขณะนั้นบาตรของพระองค์ไม่มี ท้าวมหาราชทั้ง ๔ จึงได้นำบาตรศีลามาถวาย เมื่อพระพุทธองค์ทรงรับแล้วทำภักติกเสริ่ง พาดิษ ๒ พี่น้องแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระพุทธกับพระธรรมเป็นสรณะที่พึ่ง ประภทเทววาจิกอุบาสก นับว่าเป็นอุบาสกคนแรกในโลก แล้วขอสิ่งของที่ระลึก พระพุทธองค์ทรงประทานพระเกศา ๘ เส้น

สัปดาห์ที่ ๗ สหัมบดีพรหมอาราธนา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จออกจากกรมไม้ราชายตนะเสด็จกลับไปประทับภายใต้ร่มไม้ชบาลนิโครธอีก พระองค์ดำริถึงธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วว่า ธรรมที่ตถาคตตรัสรู้นี้ลึกซึ้งสุขุมยากที่เหล่าสัตว์จะรู้ตามได้ ไม่ทรงเห็นใครที่เหมาะสมขณะนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมได้ทราบพุทธดำริแล้วจึงได้เข้าเฝ้ากราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ ทรงอาศัยพระกรุณาในหมู่สัตว์จึงพิจารณาว่า จะมีผู้รู้ทั่วถึงธรรมนั้นบ้างหรือไม่ เมื่อทรงตรวจดูแล้วทรงดำริต่อไปว่าบุคคลที่มีกิเลสน้อยเบาบางก็มี กิเลสหนักก็มี มีอินทรีย์ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญาแก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อนก็มี มีอาการอันดีก็มี มีอาการอันชั่วก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้โดยง่ายก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้โดยยากก็มี เป็นผู้สามารถจะรู้ได้ก็มี ไม่สามารถจะรู้ได้ก็มี เปรียบด้วยในกอบอุบลหรือในกอบบัวหลวงหรือในกอบบัวขาว ดอกบัวที่เกิดแล้วในน้ำ เจริญแล้วในน้ำ น้ำเลี้ยงอุปถัมภ์ไว้ บางเหล่ายังจมอยู่ในน้ำ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำ บางเหล่าตั้งขึ้นพ้นน้ำ ในดอกบัว ๓ เหล่านั้น ดอกบัวที่ตั้งขึ้นพ้นน้ำแล้วนั้น พอได้รับแสงพระอาทิตย์ก็จักบานในวันนั้น ดอกบัวที่ตั้งอยู่เสมอน้ำนั้นจักบานในวันรุ่งขึ้น ดอกบัวที่ยังจมอยู่ในน้ำ จักบานในวันต่อ ๆ ไป ดอกบัวที่จักบานมี ๓ อย่างฉนั้นใด บุคคลที่สามารถจะรู้ธรรมพิเศษได้ ก็เป็น ๓ จำพวกฉนั้นนั่นคือ อุกขติตัญญู ๑ วิปจิตัญญู ๑ เนยยะ ๑ ในบุคคล ๓ จำพวกนั้น

บุคคลใด มีอุปนิสัยสามารถจะรู้จักธรรมพิเศษได้โดยพลัน พร้อมกันกับเวลาที่ท่านผู้รู้แสดงธรรมสั่งสอน บุคคลนั้นชื่อว่า อุกขติตัญญู

บุคคลใดเมื่อฟังคำอธิบายความแห่งคำที่ย่อให้พิสดารออกไปจึงจะรู้ธรรมพิเศษนั้นได้ บุคคลนั้นชื่อว่า วิปจิตัญญู

บุคคลใด เมื่อปากเพียร จำอุทเทส ถาถามความ ใคร่ครวญโดยอุบายที่ชอบ คบกัลยาณมิตร จึงจะรู้ธรรมพิเศษนั้นได้บุคคลนั้นชื่อว่า เนยยะ

ส่วนบุคคลอีกประเภทหนึ่งแม้ฟังธรรมแล้วจำไว้ได้ บอกกล่าวธรรมแก่ผู้อื่นเป็นอันมากก็ไม่อาจรู้ธรรมพิเศษนั้นได้ บุคคลนั้นเป็นคนอาภัพ เปรียบด้วยบัวที่ไม่มีโอกาสบานได้ จักเป็นอาหารแห่งปลาและเต่า ฉะนั้น

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๒

ธรรมศึกษาชั้นเอก สารการเรียนรู้วิชาพุทธานุพุทธประวัติ

เรื่อง การประกาศพระศาสนา ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ศิษย์พราหมณ์พาวรี ๑๖ คน และประทานการบวช
ด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจา เวลา.....ชั่วโมง

๑. มาตรฐานการเรียนรู้

มาตรฐาน ธศ ๒ รู้และเข้าใจพุทธประวัติ ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตน
เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และธำรงรักษาพระพุทธศาสนา

๒. ผลการเรียนรู้

รู้และเข้าใจพุทธประวัติตั้งแต่การประกาศพระศาสนา ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ
ศิษย์พราหมณ์พาวรี ๑๖ คนและประทานการบวชด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจา

๓. สารสำคัญ

พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ และพระองค์ทรงประกาศศาสนาและเผยแผ่พุทธศาสนา
ทรงบำเพ็ญพุทธกิจกับพระอัครสาวกทั้งสอง คือ พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ศิษย์พราหมณ์พาวรี
และประทานการบวชด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจา

๔. จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนสามารถสรุปพุทธประวัติตั้งแต่การประกาศพระศาสนา ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ
ศิษย์พราหมณ์พาวรี ๑๖ คน จนถึงประทานการบวชด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจาได้

๕. สารการเรียนรู้/เนื้อหา

ประกาศพระศาสนา

- เสด็จโปรดฤๅษีปัญจวัคคีย์
- ทรงแสดงปฐมเทศนา
- โภชนาญญะได้ดวงตาเห็นธรรม
- ทรงประทานการบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา
- ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร
- โปรดยสกุลบบุตร
- ปฐมอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา
- สหายพระยสะ ๕๔ คน ออกบวช
- ส่งพระสาวก ๖๐ องค์ ไปประกาศพระศาสนา
- ประทานอุปสมบทแก่ภัททวัคคีย์
- โปรดชฎิล ๓ พี่น้องและบริวาร

- ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร
- โปรดพระเจ้าพิมพิสาร
- ความปรารถนาของพระเจ้าพิมพิสาร
- ทรงรับสวนเวฬุวันเป็นอารามสงฆ์

ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ

- พระอัครสาวกทั้งสอง
- พระสารีบุตร
- พระมหาโมคคัลลานะ
- พระเถระทุลลानิพพาน

ศิษย์พรหมณ์พาวรี ๑๖ คน

- ทรงแก้ปัญหามานพ
- ปัญหาอชิตมานพ
- ปัญหาติสสเมตเตยยมานพ
- ปัญหาปุณณกมานพ
- ปัญหาเมตตคุมานพ
- ปัญหาโธตกมานพ
- ปัญหาอุปสีวมานพ
- ปัญหานันทมมานพ
- ปัญหาเหมกมานพ
- ปัญหาโตเทยยมานพ
- ปัญหาภัปปมานพ
- ปัญหาชตุกัณณิมานพ
- ปัญหาภัทราวุธมานพ
- ปัญหาอุททยมานพ
- ปัญหาโปสาลมานพ
- ปัญหาโมฆราชมานพ
- ปัญหาปิงคิยมานพ
- มานพ ๑๖ คน ทูลขออุปสมบท

ประทานการบวชด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจา

- ประวัติพระราชา
- การบวชด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจาครั้งแรก
- โปรดพระปุลณณมันตานีบุตร

๖. กระบวนการจัดการเรียนรู้

ขั้นสืบค้นและเชื่อมโยง

๑. นักเรียนและครูสนทนาเกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้า เพื่อทบทวนความรู้และเชื่อมโยงไปสู่การเรียนรู้ ดังนี้

- การประกาศพระศาสนา หมายความว่าอย่างไร
- ใครเกี่ยวข้องกับการประกาศพระศาสนาบ้าง ฯลฯ

ขั้นฝึก

๒. แบ่งนักเรียนออกเป็น ๓ กลุ่ม กลุ่มละเท่า ๆ กัน โดยใช้กระบวนการกลุ่ม ให้ศึกษาความรู้จากใบความรู้ที่ ๓-๕ เรื่อง พุทธประวัติตั้งแต่การประกาศพระศาสนาจนถึงประเพณีการบวช ด้วยวิธีตัดติดเหตุการณ์มา และส่งตัวแทนกลุ่มออกมาเล่าสรุปย่อเรื่องต่อกันจนครบทุกกลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ศึกษาเรื่อง การประกาศพระศาสนา

กลุ่มที่ ๒ ศึกษาเรื่อง ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ

กลุ่มที่ ๓ ศึกษาเรื่อง ศิษย์พราหมณ์พาวรี ๑๖ คน

๓. ให้นักเรียนแต่ละกลุ่มตอบคำถามในใบกิจกรรมที่ ๓ ส่งตัวแทนนำเสนอหน้าชั้นเรียน โดยนำเสนอทีละข้อจนครบทุกกลุ่ม

ขั้นประยุกต์

๔. นักเรียนกลุ่มอื่นและครูร่วมกันประเมินผล พร้อมทั้งคอยแก้ไขเพิ่มเติมให้ถูกต้อง

๕. ครูตรวจผลงานกลุ่มอีกครั้ง และชื่นชมกลุ่มที่ทำได้ดีที่สุด

๖. นักเรียนและครูช่วยกันสรุปองค์ความรู้จากบทเรียนอีกครั้ง โดยใช้คำถามให้นักเรียนทุกคนร่วมกันตอบ เพื่อตรวจสอบความเข้าใจ

๗. นักเรียนทำแบบฝึกเพิ่มเติมเป็นการบ้าน (อยู่ในดุลยพินิจของครู)

๘. นักเรียนทำแบบทดสอบหลังเรียน และตรวจให้คะแนน

๗. ภาระงาน/ชิ้นงาน

ที่	ภาระงาน	ชิ้นงาน
๑	ตอบคำถามพุทธประวัติตั้งแต่การประกาศพระศาสนา ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ศิษย์พราหมณ์พาวรีจนถึงประเพณีการบวชด้วยวิธีตัดติดเหตุการณ์มา	ใบกิจกรรมที่ ๓

๘. สื่อ/แหล่งการเรียนรู้

๑. ใบความรู้ที่ ๓ เรื่อง การประกาศพระศาสนา
๒. ใบความรู้ที่ ๔ เรื่อง ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ
๓. ใบความรู้ที่ ๕ เรื่อง ศิษย์พราหมณ์พาวรี ๑๖ คน
๔. ใบกิจกรรมที่ ๓
๕. แบบทดสอบหลังเรียน

๙. การวัดผลและประเมินผล

สิ่งที่ต้องการวัด	วิธีวัด	เครื่องมือวัด	เกณฑ์การประเมิน
สามารถสรุป พุทธประวัติตั้งแต่ การประกาศพระศาสนา ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ศิษย์พราหมณ์พาวรี จนถึงประทานการบวช ด้วยวิธียุติจุดตุณกรรม วาทะได้	- ตรวจผลงาน	- แบบประเมิน ผลงาน	ผ่าน = ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ ๖๐ ขึ้นไป ไม่ผ่าน = ได้คะแนนต่ำกว่า ร้อยละ ๖๐

**แบบประเมินผลงาน
ใบกิจกรรมที่ ๓**

ข้อที่	ระดับคะแนน		
	๓ คะแนน	๒ คะแนน	๑ คะแนน
๑-๒๐	ตอบคำถามถูกต้อง ตรงประเด็น	ตอบคำถามได้ถูกต้อง ตรงประเด็นเป็นส่วนใหญ่	ตอบคำถามได้ถูกต้อง ตรงประเด็นน้อย

เกณฑ์การตัดสิน

เกณฑ์	ร้อยละ	คะแนน
ผ่าน	๖๐ ขึ้นไป	๓๖-๖๐
ไม่ผ่าน	ต่ำกว่า ๖๐	๐-๓๕

หมายเหตุ เกณฑ์การตัดสินสามารถปรับใช้ตามความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

**แบบประเมินผลการเรียนรู้
แบบทดสอบหลังเรียน**

เกณฑ์การประเมิน	
ตอบถูกได้ ๑ คะแนน	ตอบผิดได้ ๐ คะแนน

เกณฑ์การตัดสิน

เกณฑ์	ร้อยละ	คะแนน
ผ่าน	๖๐ ขึ้นไป	๙-๑๕
ไม่ผ่าน	ต่ำกว่า ๖๐	๐-๘

ใบกิจกรรมที่ ๓

การประกาศพระศาสนา ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ศิษย์พราหมณ์พาวรี ๑๖ คน
และประทานการบวชด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมวาจา

ชื่อกลุ่ม.....

ชื่อ.....ชั้น.....เลขที่.....
ชื่อ.....ชั้น.....เลขที่.....
ชื่อ.....ชั้น.....เลขที่.....

คำชี้แจง ให้นักเรียนตอบคำถามต่อไปนี้ จำนวน ๒๐ ข้อ (๖๐ คะแนน)

๑. พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุปฺพฬิกถา และแสดงอริยสัจ ๔ ตามลำดับ แก่บุคคล
ผู้มีคุณสมบัติเช่นไร

.....
.....
.....
.....

๒. พระพุทธเจ้าทรงประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาแก่พระยสกุลบุตรว่าอย่างไร

.....
.....
.....
.....

๓. ขันธ์ ๕ คืออะไร เป็นอตฺตาหรืออนตฺตา

.....
.....
.....
.....

๔. เทศนาภณทฺที่ไหนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงบอวยิ่งในปฐมโพธิกาล มีใจความว่าอย่างไร

.....
.....
.....
.....

๕. สามก๊กงักสิกเทศนาและอนัตตลักขณสูตร มีความหมายว่าอย่างไร

.....

.....

.....

๖. ขงูฬ ๓ คนพี่น้องคือใคร ตั้งอาศรมอยู่ที่ใด และคนไหนที่มีบรืวารมากที่สุด

.....

.....

.....

๗. ข้อที่ว่า “ขอเรารู้ทั่วถึงธรรมของพระอรหันต์” เป็นความปรารภของใคร และจะเสร็จสมบูรณ์ได้เมื่อไร

.....

.....

.....

๘. ภัททวักคิยกุมารคือใคร มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าอย่างไร

.....

.....

.....

๙. ภัททวักคิยกุมารฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าในครั้งแรก ได้บรรลุมรรคผลชั้นไหน

.....

.....

.....

๑๐. พระอัครสาวก ๒ รูป คือ พระมหาโมคคัลลานะและพระสารีบุตร เดิมมีชื่อเรียกว่าอย่างไร

.....

.....

.....

๑๑. พระอัสสชิแสดงธรรมแก่อุบาสกปริพาชกมีใจความว่าอย่างไร และมีผลอย่างไร
ปรากฏมาในภายหลัง

.....

.....

.....

๑๒. “เรารู้จักไม่ชูงวงไปสู่สกุล” หมายความว่าอย่างไร

.....

.....

.....

๑๓. ในการอนุเคราะห์พรหมจารีเพื่อนบรรพชิตด้วยกันนั้น พระมหาโมคคัลลานะและพระสารี
บุตรได้รับยกย่องในฐานะอะไร

.....

.....

.....

๑๔. พระสารีบุตรนิพพานที่ไหน ผลงานสำคัญครั้งสุดท้ายคืออะไร

.....

.....

.....

๑๕. พระมหาโมคคัลลานะนิพพานหลังพระสารีบุตรกี่วัน ก่อนที่จะนิพพานใครขอให้ท่าน
แสดงธรรมครั้งสุดท้ายให้ปรากฏ และไปนิพพานที่ไหน

.....

.....

.....

๑๖. ปัญหาว่า “หมู่มนุษย์ในโลกนี้เป็นอันมาก อาศัยอะไรจึงบูชาัญญบวงสรวงเทวดา”
ใครเป็นผู้กราบถามพระพุทธเจ้า และพระองค์ทรงตอบปัญหานี้อย่างไร

.....

.....

.....

๑๗. ปัญหาว่า “โลกมีอะไรผูกพันไว้ อะไรเป็นเครื่องสัจจของโลกล้วน ท่านกล่าวว่านิพพาน นิพพาน ดังนี้ เพราะอะไรได้” ใครเป็นผู้กราบทถามพระพุทธเจ้า และพระองค์ทรงตอบปัญหานี้ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๑๘. พราหมณ์พาวรีผูกปัญหาให้ศิษย์ก็คน ไปทูลถามพระพุทธเจ้าเพื่อประสงค์อะไร

.....

.....

.....

๑๙. พระปุนณมนันตานีบุตรมีความเกี่ยวข้องกับพระอัญญาโกณฑัญญะอย่างไร ดำรงตน อยู่ในธรรมที่ประการ

.....

.....

.....

๒๐. การบวชด้วยวิธีอุทตติจตุตถกรรมมาจาคืออะไร ใครได้บวชด้วยวิธีนี้เป็นคนแรก

.....

.....

.....

เฉลยใบกิจกรรมที่ ๓

การประกาศพระศาสนา ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ศิษย์พรหมณ์พาวรี ๑๖ คน และประธานการบวชด้วยวิธีอุตติงคสูตรมาจา

๑. พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุปพุทธานุภาพและแสดงอริยสัจ ๔ ตามลำดับ แก่บุคคลผู้มีคุณสมบัติเช่นไร

ตอบ พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุปพุทธานุภาพ และแสดงอริยสัจ ๔ ตามลำดับ แก่ผู้มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ คือ ๑. เป็นมนุษย์ ๒. เป็นคฤหัสถ์ ๓. มีอุปนิสัยแก้กถา ควรบรรลุลोकุตตรคุณ

๒. พระพุทธเจ้าทรงประธานเอหิภิกขุอุปสัมปทาแก่พระยสกุลบุดรว่าอย่างไร

ตอบ พระพุทธเจ้าทรงประธานเอหิภิกขุอุปสัมปทาแก่พระยสกุลบุดรว่าท่านจงเป็นภิกษุมาเถิดธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด

๓. ชั้น ๕ คืออะไร เป็นอิตตาหรืออนัตตา

ตอบ ชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นอนัตตา ไม่ใช่อิตตา

๔. เทศนาที่ไหนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงบอวยิ่งในปฐมโพธิกาล มีใจความว่าอย่างไร

ตอบ เทศนาที่ทรงแสดงบอวยิ่งในปฐมโพธิกาล คือ อนุปพุทธานุภาพและจตุราริยสัจจ์ เนื้อความย่อ คือ อนุปพุทธานุภาพ ๕ คือ

๑. ทานกถา	กล่าวถึงทาน
๒. สีลกถา	กล่าวถึงการรักษาศีล
๓. สัคคกถา	กล่าวถึงสวรรค์
๔. กามาทินวกถา	กล่าวถึงโทษของกาม
๕. เนกขัมมานิสังสกถา	กล่าวถึงอานิสงส์ของการบวช

๕. สามุกกัณฐิกเทศนาและอนัตตลักขณสูตร มีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ สามุกกัณฐิกเทศนา คือ เทศนาที่เปรียบเทียบเหมือนหงายของที่คว่ำ ได้แก่ อริยสัจ ๔ นั่นเอง อนัตตลักขณสูตร คือ สูตรที่ว่าด้วยสิ่งทั้งปวง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นอนัตตา

๖. ชฎิล ๓ คนพี่น้องคือใคร ตั้งอาศรมอยู่ที่ใด และคนไหนที่มีบิรวารมากที่สุด

ตอบ คือ อรุเวลกัสสปะ นทิกัสสปะ คยาก็สสปะ ตั้งอาศรมอยู่ที่ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอรุเวลาเสนานิคม คนที่มีบิรวารมากที่สุด คือ อรุเวลกัสสปะ

๗. ข้อที่ว่า “ขอเราพึงรู้ทั่วถึงธรรมของพระอรหันต์” เป็นความปรารถนาของใคร และจะเสร็จสมบูรณ์ได้เมื่อไร

ตอบ “ขอเราพึงรู้ทั่วถึงธรรมของพระอรหันต์” เป็นความปรารถนาของพระเจ้าพิมพิสาร ครั้นยังทรงเป็นพระราชากุมาร จะเสร็จสมบูรณ์ในวันที่ได้ฟังอนุปพุททิกถาและอริยสัจ ๔ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโปรด ณ สวนตาลหนุ่มจนได้ดวงตาเห็นธรรม

๘. ภัททวัคคีย์กุมารคือใคร มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าอย่างไร

ตอบ ภัททวัคคีย์กุมาร คือ โอรสของพระเจ้ามหาโกศล เมืองสาวัตถี จำนวน ๓๐ พระองค์ ได้พาชายาของตนไปประพาสป่า ได้เที่ยวตามหลิงแพศยาคนหนึ่ง ซึ่งลักเครื่องประดับหายไปได้พบพระพุทธเจ้าในไร่ฝ้าย และได้ฟังธรรมเทศนาของพระพุทธองค์จนได้บรรลุมรรคผลแล้วได้รับอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาที่เมืองปาวา แคว้นโกศล

๙. ภัททวัคคีย์กุมารฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าในครั้งแรก ได้บรรลุมรรคผลขั้นไหน

ตอบ องค์เล็กสุด (น้องคนสุดท้อง) ได้บรรลุโสดาปัตติผล นอกนั้นได้บรรลุสกทาคามีผล

๑๐. พระอัครสาวก ๒ รูป คือ พระมหาโมคคัลลานะและพระสารีบุตร เดิมมีชื่อเรียกว่าอย่างไร

ตอบ พระมหาโมคคัลลานะ มีชื่อเดิมว่า โกลิตะ พระสารีบุตร มีชื่อเดิมว่า อุปติสสะ

๑๑. พระอัสสชิแสดงธรรมแก่อุปติสสปริพาชกมีใจความว่าอย่างไร และมีผลอย่างไรปรากฏมาในภายหลัง

ตอบ พระอัสสชิแสดงธรรมแก่อุปติสสปริพาชกมีใจความว่า ธรรมใดเกิดแต่เหตุ พระศาสดาทรงแสดงเหตุของธรรมนั้นและความดับแห่งธรรมนั้น พระศาสดาทรงสอนอย่างนี้มีผล คือ อุปติสสปริพาชกได้ดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา

๑๒. “เราจักไม่ชูงวงไปสู่สกุล” หมายความว่าอย่างไร

ตอบ “เราจักไม่ชูงวงไปสู่สกุล” หมายความว่า สมณะพึงเข้าไปสู่สกุลด้วยความสำรวม ไม่มีใจคอยจับผิดสกุล ชาวบ้านมีภาระมากมีกิจที่จะต้องทำมาก อาจขาดความเอาใจใส่ต่อสมณะบ้างเป็นครั้งคราว สมณะไม่พึงยกวงชูงวงเข้าสู่สกุล คือ ไม่พึงทะนงตน ไม่พึงกระทบบุศศรัทธาและโภคะของเขา ไม่ทำให้เขาเสื่อมศรัทธาและไม่เบียดเบียนโภคะของเขา

๑๓. ในการอนุเคราะห์พรหมจารีเพื่อนบรรพชิตด้วยกันนั้น พระมหาโมคคัลลานะและพระสารีบุตรได้รับยกย่องในฐานะอะไร

ตอบ ในการอนุเคราะห์พรหมจารีเพื่อนบรรพชิตด้วยกันนั้น พระโมคคัลลานะเปรียบเหมือนนางนมผู้เลี้ยงทารกที่เกิดแล้ว นั้นย่อมแนะนำให้ตั้งอยู่ในคุณเบื่องบนที่สูงกว่านั้น และพระสารีบุตรเปรียบเหมือนมารดาผู้ให้กำเนิด ย่อมแนะนำให้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

๑๔. พระสารีบุตรนิพพานที่ไหน ผลงานสำคัญครั้งสุดท้ายคืออะไร

ตอบ พระสารีบุตรนิพพานที่บ้านเกิดของท่าน (เมืองนันทา) ในวันเพ็ญ เดือนสิบสอง เดือนกัตติกมาส

๑๕. พระมหาโมคคัลลานะนิพพานหลังพระสารีบุตรกัวัน ก่อนที่จะนิพพาน ใครขอให้ท่าน แสดงธรรมครั้งสุดท้ายให้ปรากฏ และไปนิพพานที่ไหน

ตอบ พระมหาโมคคัลลานะนิพพานหลังพระสารีบุตร ๑๕ วัน ในวันดับ เดือนสิบสอง เดือนกัตติกมาส

๑๖. ปัญหาว่า “หม่มมนุษย์ในโลกนี้เป็นอันมาก อาศัยอะไรจึงบูชาัญญบวงสรวงเทวดา” ใครเป็นผู้กราบทถามพระพุทธเจ้า และพระองค์ทรงตอบปัญหานี้อย่างไร

ตอบ ปัญหาว่า “หม่มมนุษย์ในโลกนี้เป็นอันมาก อาศัยอะไรจึงบูชาัญญบวงสรวงเทวดา” ปุณณมานพเป็นผู้กราบทถามพระพุทธเจ้า และพระองค์ทรงตอบปัญหานี้ โดยทรงพยากรณ์ว่า “หม่มมนุษย์เหล่านั้น อยากได้ของที่ตนปรารถนา อาศัยของที่มีชราภาพทรุดโทรม จึงบูชาัญญบวงสรวงเทวดา”

๑๗. ปัญหาว่า “โลกมีอะไรผูกพันไว้ อะไรเป็นเครื่องสัจจของโลกล้วน ท่านกล่าวว่านิพพาน นิพพานดังนี้ เพราะอะไรได้” ใครเป็นผู้กราบทถามพระพุทธเจ้า และพระองค์ทรงตอบปัญหานี้อย่างไร

ตอบ ปัญหาว่า “โลกมีอะไรผูกพันไว้ อะไรเป็นเครื่องสัจจของโลกล้วน ท่านกล่าวว่านิพพาน ๆ ดังนี้ เพราะอะไรได้” อุทยมานพเป็นผู้กราบทถามพระพุทธเจ้า และพระองค์ทรงตอบปัญหานี้โดยทรงพยากรณ์ว่า “โลกมีความเพติดเพติดผูกพัน ความตรึกเป็นเครื่องสัจจของโลกล้วน ท่านกล่าวว่า นิพพาน นิพพานเพราะละตัณหาเสียได้

๑๘. พราหมณ์พาวรีผูกปัญหาให้ศิษย์ก็คน ไปทูลถามพระพุทธเจ้าเพื่อประสงค์อะไร

ตอบ พราหมณ์พาวรีผูกปัญหาให้ศิษย์ ๑๖ คน ไปทูลถามพระพุทธเจ้าเพื่อประสงค์ให้แน่นอนว่า พระโอรสของศากยราชเสด็จออกบรรพชา ปฏิญญาพระองค์ เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าตามข่าว คือ นั้นเป็นจริงหรือไม่

๑๙. พระปุณณมัตตานีบุตรมีความเกี่ยวข้องกับพระอัญญาโกณฑัญญะอย่างไร ดำรงตนอยู่ในธรรมที่ประการ

ตอบ พระปุณณมัตตานีบุตรมีความเกี่ยวข้องกับพระอัญญาโกณฑัญญะ คือ ท่านเป็นบุตรของนางพราหมณ์มัตตานี ซึ่งเป็นพี่สาวของพระอัญญาโกณฑัญญะ

๒๐. การบวชด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจา คืออะไร ใครได้บวชด้วยวิธีนี้เป็นคนแรก

ตอบ การบวชด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจา คือ ประกาศสงฆ์ให้ทราบว่สงฆ์อุปสมบทคนชื่อนั้น ครั้งหนึ่งก่อนเรียกว่าอุตติ แล้วประกาศสงฆ์รู้ว่า สงฆ์อุปสมบทคนชื่อนั้นอีก ๓ ครั้ง เรียกว่า อนุสสาวนา อย่างนี้เรียกว่า อุปสมบทด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจา ราชพราหมณ์ได้บวชด้วยวิธีนี้เป็นคนแรก

แบบทดสอบหลังเรียน
ผลการเรียนรู้ที่ ๒ ประกาศพระศาสนา ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ
ศิษย์พราหมณ์พาวรี ๑๖ คน และประธานการบวชด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมวาจา
จำนวน ๑๕ ข้อ คะแนน ๑๕ คะแนน

คำชี้แจง ให้นักเรียนเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว

๑. อนุปพุทฺธิกา พระพุทธเจ้าตรัสพรรณนาเรื่องอะไรก่อน

ก. การรักษาศีล	ข. การออกบวช
ค. การให้ทาน	ง. สวรรค์
๒. โกณฑัญญะทักทีกากับใคร ว่าผู้ใดบรรลุธรรมวิเศษก่อนจงบอกแก่กัน

ก. ยสกุณฑล	ข. อัสนชิ
ค. คยากัสสปะ	ง. อุปติสสะ
๓. พระสาวกรูปใดได้ศรัทธาและเป็นการปลงพระศาสนา

ก. พระอัสสชิ	ข. พระยส
ค. พระอานนท์	ง. พระสารีบุตร
๔. ความปรารถนาข้อที่ ๕ ของพระเจ้าพิมพิสาร มีใจความว่าอย่างไร

ก. ขอพระอรหันต์มาสู่แคว้นของเรา	ข. ขอพระอรหันต์แสดงธรรมแก่เรา
ค. ขอให้เราได้รู้ทั่วถึงธรรมพระอรหันต์	ง. ขอให้เราได้นั่งใกล้พระอรหันต์
๕. พระเจ้าพิมพิสารได้ดวงตาเห็นธรรม เพราะฟังธรรมอะไร

ก. รตนสูตร	ข. มหาสมยสูตร
ค. ธัมมจักขุสูตร	ง. อนุปพุทฺธิกาและอริยสัจ
๖. ข้อใดเรียกว่าปฏิปจฉาพยากรณ์

ก. ถามทีละข้อ	ข. ตอบทีละข้อ
ค. ย้อนถามแล้วตอบ	ง. ตอบทันที
๗. พระสาวกรูปใดมีธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอด้วยพระพุทธเจ้า

ก. พระอนุรุทธะ	ข. พระอานนท์
ค. พระมหากัสสปะ	ง. พระอุบาลี
๘. กษัตริย์ผู้ริเริ่มทำบุพเพตปตฺธิในพระพุทธศาสนา พระนามว่าอะไร

ก. พระเจ้าปเสนทิโกศล	ข. พระเจ้าพิมพิสาร
ค. พระเจ้าอชาตศัตรู	ง. พระเจ้าสุทโธทนะ

๙. ใครประกาศว่าการศึกษาเพลิงที่ตนเคยประพาศไม่มีแก่นสาร
 - ก. พระมหากัสสปะ
 - ข. พระยส
 - ค. พระอรุเวลกัสสปะ
 - ง. พระนทิกัสสปะ
๑๐. พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่าอะไรเป็นภัยใหญ่ของสัตว์โลก
 - ก. ลาภ
 - ข. ยศ
 - ค. สุข
 - ง. ทุกข์
๑๑. อะไรเป็นอุปสรรคของพระสาวกที่ไปประกาศพระศาสนาในยุคแรก
 - ก. มีคนคัดค้าน
 - ข. มีคนดูหมิ่น
 - ค. เดินทางลำบาก
 - ง. ให้บวชเองไม่ได้
๑๒. บรรดามานพ ๑๖ คน ใครบรรลुरुธรรมช้ากว่าเพื่อน
 - ก. อชิตมานพ
 - ข. ปิงคิยมานพ
 - ค. อุทยมานพ
 - ง. โปสาลมานพ
๑๓. พระสารีบุตรบรรลुพระอรหัตผลที่ไหน
 - ก. ถ้ำสุกรขาตา
 - ข. ถ้ำสัตตบพณ
 - ค. ภูเขาอิสิคิลิ
 - ง. บ้านกัลลวาลมุตตคาม
๑๔. เหตุใดพระศาสดารับสั่งภิกษุผู้จะจาริกให้ไปลาพระสารีบุตรก่อน
 - ก. เรียนกันมีภูฐาน
 - ข. ให้สั่งสอน
 - ค. ส่งพระไปด้วย
 - ง. ให้คารากันภัย
๑๕. อนาถปิณฑิกเศรษฐีได้ดวงตาเห็นธรรม ณ สถานที่ใด
 - ก. เขตวัน
 - ข. สีตวัน
 - ค. เวฬวัน
 - ง. มิคทายวัน

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน

ผลการเรียนรู้ที่ ๒ และเข้าใจการประกาศพระศาสนา การบำเพ็ญพุทธกิจ
ศิษย์พราหมณ์พาวรี ๑๖ คน และประทานการบวชด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมวาจา

ข้อ		ข้อ	
๑	ค	๙	ค
๒	ง	๑๐	ง
๓	ก	๑๑	ง
๔	ค	๑๒	ข
๕	ง	๑๓	ก
๖	ค	๑๔	ก
๗	ค	๑๕	ข
๘	ข		

ใบความรู้ที่ ๓ การประกาศพระศาสนา

ปริเฉทที่ ๔ ประกาศพระศาสนา

เสด็จโปรดฤๅษีปัญจวัคคีย์

ครั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงทราบด้วยพระปัญญาวุฒาว่า บุคคลผู้ควรจะรู้ทั่วถึงได้ มีอยู่อย่างนี้แล้ว ทรงตั้งพระทัยในอันที่จะแสดงธรรมสั่งสอนมหาชน ทรงพระดำริหาคนที่จะเป็นผู้รับ เทศนาที่แรกว่า เราจะแสดงธรรมแก่ใครก่อนดีหนอ ใครจักรู้ธรรมนี้ได้ฉับพลัน ขณะนั้นทรงระลึกถึง อาฬารดาบสและอุทกดาบส ซึ่งพระองค์เคยไปอาศัยศึกษาลัทธิในสำนักของท่านในกาลก่อนว่า ท่านทั้งสองเป็นคนฉลาด ทั้งมีกิเลสเบาบาง สามารถจะรู้ธรรมนี้ได้ฉับพลัน แต่ท่านทั้งสองสิ้นชีพเสียแล้ว ต่อมาทรงนึกถึงฤๅษีปัญจวัคคีย์ว่า ปัญจวัคคีย์มีอุปการะแก่เรามาก ท่านเหล่านั้นได้เป็นผู้อุปัฏฐาก บำรุงเราเมื่อครั้งบำเพ็ญเพียร เราควรที่จะแสดงธรรมแก่ท่านเหล่านั้นก่อน จึงตัดสินพระทัยจะแสดงธรรม แก่ฤๅษีปัญจวัคคีย์ก่อน อย่างนี้แล้ว ทรงพระดำเนินไปโดยทางที่จะไปยังเมืองพาราณสี ครั้นถึง ระหว่างแม่น้ำคยา กับต้นพระศรีมหาโพธิ์ พบอาชีวกคนหนึ่งชื่อ อุปกะ เดินสวนทางมา อุปกาชีวกเห็น พระฉวีวรรณของพระองค์ผุดผ่อง นึกประหลาดใจ จึงทูลถามว่า ใครเป็นศาสดาผู้สอนของท่าน พระพุทธองค์ตรัสว่า เราเป็นสมณภูมิ ผู้เป็นเองในทางตรัสรู้ ไม่มีใครเป็นครูสั่งสอน อุปกาชีวกไม่เชื่อ สันติระชะแล้วหลีกไป พระองค์เสด็จถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี (ปัจจุบันเรียกว่า สารนาถ อินเดีย) ซึ่งเป็นที่อยู่แห่งฤๅษีปัญจวัคคีย์นั้น

ฝ่ายฤๅษีปัญจวัคคีย์ ได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกล จึงนัดหมายกันว่า พระสมณโคดมนี้ ได้คลายเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก แล้วเสด็จมา ณ บัดนี้ บรรดาพวกเรา ผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่ควรไหว้ ไม่ควรลุกขึ้นต้อนรับเธอ ไม่พึงรับบาตรจีวรของเธอเลย ก็แต่ว่าพวกเราควรตั้ง อาสนะที่นั่งไว้ ถ้าเธอปรารถนา ก็จะนั่ง ครั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปถึง พวกฤๅษีปัญจวัคคีย์ พุดกับพระองค์ด้วยโวหารไม่เคารพ คือ พุดออกพระนามและใช้คำอาวูโส พระองค์ตรัสห้ามเสีย แล้วตรัสบอกว่า เราได้ตรัสรู้มฤตธรรมโดยชอบเองแล้ว ท่านทั้งหลายคอยฟังเถิด เราจักสั่งสอน เมื่อท่านทั้งหลายปฏิบัติตามเราสั่งสอน ไม่ช้าสักเท่าใดก็จักบรรลุมฤตธรรมนั้น

ทรงแสดงปฐมเทศนา

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสเตือนฤๅษีปัญจวัคคีย์ให้คอยฟังอย่างนี้แล้ว ฤๅษีปัญจวัคคีย์ กล่าวคำนล้าเลิกเหตุในปางหลังว่า อาวูโสโคดม แม้แต่ด้วยความประพต้อย่างนั้น ท่านยังไม่ บรรลุมรรคพิเศษได้ บัดนี้ ท่านมาปฏิบัติเพื่อความเป็นคนมักมากแล้ว เหตุไฉน ท่านจักบรรลุธรรม พิเศษได้เล่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเตือนฤๅษีปัญจวัคคีย์พุดคัดค้านโต้ตอบกันอย่างนั้น ถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง พระองค์จึงตรัสเตือนให้เธอตามระลึกในหนหลังว่า เธอทั้งหลายจำได้หรือ วาจาเช่นนี้เราได้เคย พุดแล้วในปางก่อนแต่กาลนี้ ฤๅษีปัญจวัคคีย์นี้ก็ขึ้นได้ว่า พระวาจาเช่นนี้ไม่เคยมีเลย จึงมีความสำคัญ

ในอันจะพึงพระองค์ทรงแสดงธรรมโดยเคารพ พระองค์ทรงประกาศพระสัพพัญญุตญาณ โดยการยังวงล้อแห่งธรรมให้เป็นไปแก่ชาวโลกทั้งปวง ในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ แห่งอาสาฬหมาส (เดือน ๘)

ในวาระแรก ทรงประกาศทาง ๒ สาย ที่ไม่ควรดำเนิน คือ ๑. กามสุขัลลิกายุโยค การหมกมุ่นหาความสุขอยู่ในกาม ๒. อัตตกิลมณายุโยค การกระทำความเพียรโดยการทรมานตนให้ลำบาก

ในวาระที่ ๒ ทรงประกาศทางสายกลางที่ควรดำเนิน คือ มัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ มรรคมืองค์ ๘ ประการ คือ ๑. สัมมาทิฐิ เห็นชอบ ๒. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ ๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ ๔. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ ๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ ๖. สัมมาวายามะ พยายามชอบ ๗. สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ ๘. สัมมาสมาธิ ตั้งมั่นชอบ

ในวาระที่ ๓ ทรงประกาศอริยสัจ ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ว่า ๑. ทุกข์ เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ ๒. สมุทัย เป็นสิ่งที่ควรละ ๓. นิโรธ เป็นสิ่งที่ควรทำให้แจ้ง ๔. มรรค เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดมีขึ้น

ขณะที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมว่า ขอนี้ทุกข์ และทุกข์นี้นั้นควรกำหนดรู้ด้วยปัญญา เราได้กำหนดรู้แล้วขอนี้เหตุให้ทุกข์เกิด เหตุให้ทุกข์เกิดนี้นั้นควรละเสีย เราได้ละแล้วขอนี้เหตุให้ทุกข์ดับ เหตุให้ทุกข์ดับนี้นั้นควรทำให้แจ้งชัด เราได้ทำให้แจ้งชัดแล้วขอนี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ข้อปฏิบัตินี้นั้นควรทำให้เกิด เราได้ทำให้เกิดแล้วและพระพุทธองค์ตรัสว่าภิกษุทั้งหลาย ปัญญาอันรู้อันเห็นตามเป็นจริงแล้วอย่างไร ในของจริงแห่งอริยบุคคลทั้ง ๔ เหล่านี้ ของเราซึ่งมีรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ อย่างนี้ ยังไม่หมดจดเพียงใดแล้ว เรายังยืนยันตนว่าเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ไม่มีความตรัสรู้อื่นจะยิ่งกว่าในโลกไม่ได้เลยเพียงนั้น เมื่อใดปัญญาอันรู้อันเห็นตามเป็นจริงแล้วอย่างไรในของจริงแห่งอริยบุคคลทั้ง ๔ เหล่านี้ ของเราหมดจดดีแล้ว เมื่อนั้นเรายืนยันตนได้ว่าเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ไม่มีความตรัสรู้อื่นจะยิ่งกว่าในโลก อนึ่ง ปัญญาอันรู้อันเห็นได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า ความพ้นพิเศษของเราไม่กลับกำเริบ ความเกิดอันนี้เป็นที่สุดแล้ว บัดนี้ไม่มีความเกิดอีก

โกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม

ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ดวงตาปราศจากธุลีมลทิน ได้เกิดขึ้นแล้วแก่โกณฑัญญะชื่อว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา พระองค์ทรงทราบว่โกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว

เมื่อพระองค์ตรัสจบลง ก็บังเกิดมหัศจรรย์เหมือนโลกธาตุหวั่นไหว ดวงตาเห็นธรรมได้เกิดมีแก่พรหม ๑๘ โกฏิ มีโกณฑัญญะเป็นต้น ดังนั้น พระองค์จึงเปล่งอุทานว่า อญญาสิ วต โภ โกณทญเณ อญญาสิ วต โภ โกณทญเณ แปลว่า โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ ๆ เหตุนี้ ท่านโกณฑัญญะ จึงได้นามว่า อัญญาโกณฑัญญะ ตั้งแต่นั้นมา นับว่าสังฆรัตนะเกิดขึ้นแล้วในโลก เป็นเหตุให้พระรัตนตรัยครบบริบูรณ์

ทรงประทานการบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

ฝ่ายโกณฑัญญะ ได้เห็นธรรมสิ้นความสงสัย ถึงความเป็นคนแก่แล้วกล้า ปราศจากความครั่นคร้ามในอันประพฤติดำตามคำสั่งสอนของพระศาสดา เป็นคนมีความเชื่อในพระพุทธศาสนา ด้วยตนเอง ไม่ต้องเชื่อจากผู้อื่น จึงทูลขออุปสมบทในพระธรรมวินัยว่า ขอข้าพระพุทธเจ้า พึงได้อุปสมบทในสำนักของพระองค์เถิด พระศาสดาทรงอนุญาตให้โกณฑัญญะเป็นภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ด้วยพระวาจาว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด พระวาจานั้นก็ให้สำเร็จอุปสมบทแก่ท่าน ในครั้งนั้นยังไม่ทรงอนุญาตวิธีอุปสมบทอย่างอื่น เป็นแต่ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุในพระธรรมวินัยด้วยพระวาจาเช่นนี้ อุปสมบทอย่างนี้ เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา ส่วนผู้ที่ได้รับอนุญาตเป็นภิกษุด้วยพระวาจาเช่นนี้ เรียกว่า เอหิภิกขุ พระศาสดาทรงอนุญาตให้โกณฑัญญะ เป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ด้วยพระวาจาเช่นนั้น เป็นครั้งแรกในพุทธกาล จำเดิมแต่กาลนั้นมา ทรงสั่งสอนท่านทั้ง ๔ ที่เหลือนั้นด้วยกรรมเทศนา ตามสมควรแก่อัธยาศัย วัปปะและภัททิยะ ได้ดวงตาเห็นธรรมอย่างพระอัญญาโกณฑัญญะ แล้วทูลขออุปสมบท พระศาสดาก็ประทานอุปสมบทแก่ท่านทั้ง ๒ นั้นเหมือนอย่างประทานแก่พระอัญญาโกณฑัญญะ ครั้งนั้นสาวกทั้ง ๓ เทียบวินิตบาต นำอาหารมาเลี้ยงกันทั้ง ๖ องค์ ภายหลังมหานามะและอัสสชิยะ ได้ดวงตาเห็นธรรมเหมือนท่าน ๓ องค์ แล้วทูลขออุปสมบทพระศาสดาก็ทรงอนุญาตอุปสมบทแก่ท่านทั้ง ๒ เหมือนอย่างทรงอนุญาตแก่ท่านทั้ง ๓

ทรงแสดงอนัตตลักษณะสูตร

เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์ตั้งอยู่ในที่แห่งสาวกแล้ว มีอินทรีแยกกล้า ควรเจริญวิปัสสนา เพื่อวิมุตติแล้ว พระศาสดาตรัสธรรมเทศนาสั่งสอนว่า ภิกษุทั้งหลาย รูป คือ ร่างกาย เวทนา คือ ความรู้สึกทุกข์หรือไม่ทุกข์ไม่ทุกข์ สัญญา คือ ความจำได้ สังขาร คือ สภาพที่เกิดกับใจ ประจุใจให้ดับบ้าง ชั่วบ้าง และวิญญาณ คือ ความรู้ที่เกิดจากผัสสะ ๕ ชั้นนี้ เป็นอนัตตาไม่ใช่ตน ถ้าชั้นทั้ง ๕ นี้ จักได้เป็นต้นแล้ว ชั้น ๕ นี้ ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่อความลำบาก อนึ่ง ผู้ที่ถือว่าเป็นเจ้าของก็จะพึงปรารถนาได้ในชั้น ๕ นี้ ตามใจหวังว่า จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าเป็นอย่างนั้นเลย เหตุใดชั้น ๕ นี้ ไม่ใช่ตน เหตุนี้ชั้น ๕ นี้ จึงเป็นไปเพื่อความลำบาก อนึ่ง ผู้ที่ถือว่าเป็นเจ้าของย่อมไม่ปรารถนาได้ในชั้น ๕ นี้ ตามใจหวังว่า จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าเป็นอย่างนั้นเลย

ทรงแสดงชั้น ๕ ว่าเป็นอนัตตา สอนภิกษุปัญจวัคคีย์ให้พิจารณาแยกกายใจอันนี้ออกเป็นชั้น ๕ ทางวิปัสสนาอย่างนี้แล้ว ตรัสถามความเห็นของเธอทั้ง ๕ ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอสำคัญความนั้นเป็นฉน ชั้น ๕ นี้ เที่ยงหรือไม่เที่ยง ไม่เที่ยง พระองค์ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า เป็นทุกข์ พระองค์ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือ จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นตนของเรา ดังนี้ ไม่อย่างนั้น พระองค์

พระศาสดาตรัสสอนเธอทั้ง ๕ ให้ละความถือมั่นในชั้น ๕ นั้น ต่อพระกรรมเทศนา ข้างต้นว่า ภิกษุทั้งหลาย เหตุนี้รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันใดอันหนึ่ง ล่วงไปแล้วก็ดียังไม่มีมาก็ดี เกิดขึ้นจำเพาะบัดนี้ก็ดี หายบก็ดี ละเอียดก็ดี เลวก็ดี งามก็ดี ในที่ไกลก็ดี ในที่ใกล้ก็ดี ทั้งหมดก็เป็นแต่สักว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ส่วนนั้นท่านทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญา

อันชอบ ตามเป็นจริงแล้วอย่างไร ดังนี้ว่า นั่นไม่ใช่เรา นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่ตนของเราเกิด ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้ฟังแล้ว เมื่อเห็นอย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่าย ในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ครั้นเบื่อหน่าย ก็ปราศจากความกำหนัด รักใคร่ เพราะปราศจากความกำหนัด รักใคร่ จิตก็พ้นจากความถือมั่น เมื่อจิตพ้นแล้ว ก็มีญาณรู้ทั่วพ้นแล้ว ดังนี้ อริยสาวกนั้นรู้ชัดว่าความเกิดขึ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้ประพฤติดจบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มี

เมื่อพระศาสดาตรัสธรรมเทศนาอยู่จิตของภิกษุปัญจวัคคีย์ผู้พิจารณาภูมิธรรม ตามกระแสเทศนานั้น พ้นแล้วจากอาสวะ ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน ครั้นนั้นมีพระอรหันต์ขึ้นในโลก ๖ องค์ คือ พระศาสดา ๑ พระสาวก ๕ องค์

โปรดยสกุลบตร

สมัยนั้น มีกุลบตรผู้หนึ่ง เป็นบุตรเศรษฐีในเมืองพาราณสี ชื่อ ยสะ มีเรือน ๓ หลัง เป็นที่อยู่ ใน ๓ ฤดู ครั้งนั้นเป็นฤดูฝน ยสกุลบตรอยู่ในปราสาทที่อยู่ในฤดูฝน บำเรอด้วยดนตรี ล้วนแต่ สตรีประโคน ไม่มีบุรุษเจือปน คำวันหนึ่ง ยสกุลบตรนอนหลับก่อน หมูชนบรีวารหลับต่อภายหลัง แสงไฟยังสว่างอยู่ ยสกุลบตรตื่นขึ้น เห็นหมูชนบรีวารนอนหลับ มีอาการพิกลต่าง ๆ ปรากฏแก่ ยสกุลบตร ดุจฉากศพที่ตั้งอยู่ในป่าช้า ครั้นได้เห็นแล้ว เกิดความสลดใจคิดเบื่อหน่ายออกอุทาน (วาทาที่เปล่งด้วยอำนาจความสลดใจ) ว่า ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ จึงสวมรองเท้าเดินออกจากประตูเรือนเข้าสู่ประตูเมือง ตรงไปทางที่จะไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในเวลานั้นจวนใกล้รุ่ง พระศาสดาเสด็จจงกรมอยู่ในที่แจ้ง ทรงได้ยินเสียงยสกุลบตรออกอุทานนั้น เดินมาอยู่ที่ใกล้ จึงตรัส เรียกว่า ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง ท่านมาที่นี่เกิด นั่งลงเถิด เราจักแสดงธรรมแก่ท่าน ยสกุลบตร ได้ยินอย่างนั้นแล้ว คิดว่า ได้ยินว่า ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง จึงถอดรองเท้าแล้วเข้าไปใกล้ ไหว้แล้ว นั่ง ณ ข้างหนึ่ง พระศาสดาตรัสเทศนาอนุปพิงกา คือ ถ้อยคำที่กล่าวโดยลำดับ พรรณนาทาน คือ การให้ก่อน แล้วพรรณนาศีลการรักษากายวาจาเรียบร้อย เป็นลำดับแห่งทาน พรรณนาสวรรค์ คือ กามคุณที่บุคคลใคร่ ซึ่งจะพึงได้พึงถึงด้วยกรรมอันดี คือ ทานและศีล เป็นลำดับแห่งศีล พรรณนาโทษ คือ ความเป็นของไม่ยั่งยืน และประกอบด้วยความคับแค้นแห่งกาม ซึ่งได้ชื่อว่าสวรรค์นั้น เป็นลำดับ แห่งสวรรค์ พรรณนาอาณิสสแห่งความออกไปจากกาม เป็นลำดับแห่งโทษของกาม พอกจิตของ ยสกุลบตรให้ห่างไกลจากความยินดีในกาม ควรรับธรรมเทศนา ให้เกิดดวงตาเห็นธรรม เหมือนผ้า ที่ปราศจากมลทินควรรับน้ำย้อมได้ ฉะนั้น แล้วจึงทรงประกาศพระธรรมเทศนาที่พระองค์ยกขึ้นแสดงเอง คือ ของจริง ๔ อย่าง คือ ทุกข์ เหตุให้ทุกข์เกิด เหตุให้ทุกข์ดับ และข้อปฏิบัติเป็นทางให้ถึงความดับ ทุกข์ ยสกุลบตรได้เห็นธรรมพิเศษ ณ ที่นั้นนั้นแล้ว ภายหลังพิจารณาอุภูมิธรรมที่ตนได้เห็นแล้ว จิตพ้นจากอาสวะไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน

ปฐมอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา

ฝ่ายมารดาของยสกุลบตร ตื่นนอนเวลาเช้า ขึ้นไปบนเรือนไม่เห็นลูก จึงบอกแก่เศรษฐี ผู้สามีให้ทราบ เศรษฐีใช้คนให้ไปตามหาใน ๔ ทิศ ส่วนตนเที่ยวออกหาด้วย เผอิญเดินไปทางป่า อิสิปตนมฤคทายวัน ได้เห็นรองเท้าของลูกตั้งอยู่ ณ ที่นั้น แล้วตามเข้าไปใกล้ ครั้นเศรษฐีเข้าไปถึงแล้ว พระศาสดาตรัสเทศนาอนุปพิงกาและอริยสัจ ๔ ให้เศรษฐีได้เห็นธรรมแล้ว เศรษฐีทูลสรรเสริญ

ธรรมเทศนาแล้วแสดงตนเป็นอุบาสกว่า ข้าพเจ้าถึงพระองค์กับพระธรรม และภิกษุสงฆ์เป็นที่ระลึก ขอพระองค์จงจำข้าพเจ้าว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึกจนตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้ เป็นต้นไป เศรษฐินันได้เป็นอุบาสก มีพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ทั้ง ๓ เป็นสรณะก่อนกว่าคนทั้งปวงในโลกเรียกว่าเป็นอุบาสกคนแรก ประเภทเตวาจิกอุบาสก

เศรษฐีผู้บิดายังไม่ทราบว่า ยสกุลบุตรมีอาสวะสิ้นแล้ว จึงบอกความว่า พ่อยสะ มารดาของเจ้าเศรฐาโคกพิโรธพินันท์ เจ้าจึงให้ชีวิตแก่มารดาของเจ้าเกิด ยสกุลบุตรแลดูพระศาสดา พระศาสดาจึงตรัสแก่เศรษฐีว่า คุณพ่อบิด ท่านจะสำคัญความนั้นเป็นไฉน แต่ก่อนยสะได้เห็นธรรมด้วยปัญญา อันรู้เห็นเป็นของเสขบุคคล (ผู้ยังต้องศึกษา เป็นชื่อพระอริยเจ้าเบื้องต้น ๓ จำพวก) เหมือนกับท่านภายหลัง ยสะพิจารณาภูมิธรรมที่ตนได้รู้เห็นแล้ว จิตก็พ้นจากอาสวะ มิได้ถือนั่นด้วยอุบาทวนควรหรือยสะจะกลับคืนไปบริโภคคามคุณเหมือนแต่ก่อน ไม่อย่างนั้น พระองค์เป็นลามกแล้ว ความเป็นมนุษย์ พ่อยสะได้ดีแล้ว ขอพระองค์กับพ่อยสะเป็นสมณะตามเสด็จ จงทรงรับบิณฑบาตของข้าพเจ้าในวันนี้เถิด พระองค์ทรงรับด้วยทรงนิ่งอยู่ เศรษฐีทราบว่ายสะรับแล้ว ลุกจากที่นั่งแล้ว ถวายอภิวาทแล้ว ทำประทักษิณ (เดินเวียนขวา) แล้วหลีกไป เมื่อเศรษฐีไปแล้ว ไม่ช้ายสกุลบุตรทูลขออุปสมบท พระศาสดาก็ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยพระวาจาว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด” ในที่นี้ไม่ตรัสว่า เพื่อจะทำที่สุดทุกข์โดยชอบ เพราะพระยสะได้ถึงที่สุดแล้ว สมัยนั้นมีพระอรหันต์ขึ้นในโลก เป็น ๗ ทั้งยสะ

ในเวลาเช้าวันนั้น พระศาสดามีพระยสะตามเสด็จ เสด็จไปถึงเรือนเศรษฐี แล้วประทับนั่ง ณ อาสนะที่แต่งถวาย มารดาและภริยาเก่าของพระยสะเข้าไปเฝ้า พระองค์ทรงแสดงอนุพุทธานุภาพ และอริยสัจ ๔ ให้สตรีทั้งสองเห็นธรรมแล้ว สตรีทั้งสองทูลสรรเสริญธรรมเทศนา แล้วแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึกโดยนัยนหลัง ต่างแต่เป็นผู้ชายเรียกว่าอุบาสก ผู้หญิงเรียกว่าอุบาสิกาเท่านั้น สตรีทั้งสองนั้นได้เป็นอุบาสิกาขึ้นในโลกก่อนกว่าหญิงอื่น ครั้นถึงเวลา มารดา บิดา และภรรยาเก่าของพระยสะ ก็อังกาสพระศาสดาและพระยสะด้วยของเคี้ยวของฉันอันประณีต โดยเคารพด้วยมือของตน ครั้นฉันเสร็จแล้ว พระศาสดาตรัสพระธรรมเทศนาสั่งสอนคนทั้ง ๓ ให้เห็นให้สมทานให้อาจหาญ ให้รื่นเริง แล้วเสด็จไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

สหายพระยสะ ๕๔ คน ออกบวช

ฝ่ายสหายของพระยสะ ๔ คน ชื่อ วิมล ๑ สุพาหุ ๑ ปุณณชิ ๑ คัมปติ ๑ เป็นบุตรแห่งเศรษฐีในเมืองพาราณสี ได้ทราบว่า ยสกุลบุตรออกบวชแล้ว จึงคิดว่า ธรรมวินัย ที่สหายยสกุลบุตรออกบวชนั้น จักไม่เลวทรามแน่ คงเป็นธรรมวินัยอันประเสริฐ ครั้นคิดอย่างนั้นแล้ว พร้อมกัน ทั้ง ๔ คน ไปหาพระยสะ พระยสะก็พาสหาย ๔ คนนั้น ไปเฝ้าพระศาสดา ทูลขอให้ทรงสั่งสอน พระองค์ทรงสั่งสอนให้กุลบุตรทั้ง ๔ นั้นเห็นธรรมแล้ว ประทานอุปสมบทอนุญาตให้เป็นภิกษุแล้ว ทรงสั่งสอนให้บรรลुพระอรหันต์ผล ครั้นนั้นมีพระอรหันต์ขึ้นในโลก ๑๑ องค์ ฝ่ายสหายของยสะอีก ๕๐ คน เป็นชาวชนบทได้ทราบข่าวแล้วคิดเหมือนन्हหลัง พวกนั้นมาบวชตามแล้วได้สำเร็จพระอรหันต์ผล ด้วยกันสิ้น รวมเป็นพระอรหันต์ ๖๑ องค์

ส่งพระสาวก ๖๐ องค์ ไปประกาศพระศาสนา

เมื่อสาวกมีมาก พอดีส่งไปให้เที่ยวประกาศพระศาสนา เพื่อเป็นประโยชน์แก่หมู่ชน ได้แล้ว พระศาสดาตรัสเรียกพระสาวก ๖๐ องค์นั้นมาพร้อม แล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราได้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์และเป็นของมนุษย์ แม้ท่านทั้งหลายก็เหมือนกัน ท่านทั้งหลายจงเที่ยวไปในชนบท เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก แต่อย่าไปรวมกัน ๒ รูป โดยทางเดียวกัน จงแสดงธรรมมีคุณอันงามในเบื้องต้น ท่ามกลางที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ สัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสบังปญญาจตุลฺลีในจักขุน้อย เป็นปกติมีอยู่ เพราะโทษที่ไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อมจากคุณที่จะฟังได้ฟังถึง ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมีอยู่ แม้เราก็จะไปอรุเวลาเสนาณิคม เพื่อจะแสดงธรรม สาวก ๖๐ นั้นรับสั่งแล้ว ก็เที่ยวไปในชนบท ต่อองค์เดียว แสดงธรรมประกาศพรหมจรรย์ ให้กุลบุตรที่มีอุปนิสัยในประเทศนั้น ๆ ได้ความเชื่อในพระพุทธศาสนา น้อมอภัยในอุปสมบทแล้ว ไม่สามารถจะให้อุปสมบทด้วยตนเองได้ จึงพา กุลบุตรเหล่านั้นมา ด้วยหวังจะทูลให้พระศาสดาประทานอุปสมบท ทั้งภิกษุผู้อาจารย์และกุลบุตรเหล่านั้น ได้ความลำบากในทางกันดาร เป็นต้น พระศาสดาทรงดำริถึงความลำบากนั้นแล้ว ยกขึ้นเป็นเหตุ ทรงพระอนุญาตว่า “เราอนุญาต บัดนี้ เธอทั้งหลายจงให้กุลบุตรอุปสมบท ในที่นั้น ๆ ในชนบท นั้น ๆ เองเถิด กุลบุตรนั้น เธอทั้งหลายพึงให้อุปสมบทอย่างนี้ พึงให้ปลงผมและหนวดเสียก่อนแล้ว ให้นุ่งห่มผ้าที่ย้อมด้วยน้ำฝาดแล้ว ให้นั่งกระโหย่ง ประนมมือแล้ว ให้ไหว้เท้าภิกษุทั้งหลาย สอนให้ว่าตามไปว่า ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่ระลึก” ดังนี้ พระศาสดาทรงอนุญาตอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์เป็นครั้งแรกในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ ตั้งแต่กาลนั้นมีวิธีอุปสมบทเป็น ๒ อย่าง คือ เอหิภิกขุอุปสัมปทาที่พระศาสดาทรงเอง ๑ และติสรณคมน์อุปสัมปทาที่ทรงอนุญาตแก่สาวก ๑

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงพิจารณาเห็นความบริบูรณ์แห่งอุปนิสัยของชนชาวมคธเป็นจำนวนมาก จะต้องอาศัยพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ตั้งศาสนาลงในแคว้นมคธก่อน ทรงคิดจะพาอรุเวลกัสสปะ ซึ่งมีอายุมาก เป็นที่นับถือของมหาชนมานาน ไปสั่งสอนให้มหาชนเลื่อมใส ครั้นเสด็จอยู่ในเมืองพาราณสีพอแก่ความต้องการแล้ว เสด็จดำเนินไปยังตำบลอรุเวลา เสด็จแวะออกจากทาง แล้วเข้าไปพักอยู่ในไร่ฝ้าย ทรงนั่งไถ่ร่มไม้แห่งหนึ่ง

ประทานอุปสมบทแก่ภททคคีย์

สมัยนั้น สหาย ๓๐ คน ซึ่งเรียกว่า ภททคคีย์ (แปลว่า พวกเจริญ) พร้อมทั้งภริยากำลังสนุกสนานอยู่ ณ ที่นั้น สหายคนหนึ่งไม่มีภริยา สหายทั้งหลายจึงนำหญิงแพศยามาเพื่อประโยชน์แก่สหายนั้น ครั้นสหายเหล่านั้นประมาท มิได้เอาใจใส่ระวังรักษาทรัพย์สิน หญิงแพศยานั้นลักได้ห่อเครื่องประดับแล้วหนีไป สหายเหล่านั้นชวนกันเที่ยวหาหญิงแพศยานั้น ไปถึงที่พระศาสดาประทับอยู่ เข้าไปใกล้แล้วถามว่า พระผู้มีพระภาค เห็นหญิงผู้หนึ่งบ้างไหม พระศาสดาตรัสว่า กุมารทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย จะต้องการอะไรด้วยสตรีเล่า สหายเหล่านั้นเล่าความถวายตั้งแต่ต้นจนถึงหญิงแพศยา ลักเครื่องประดับแล้วหนีไปให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสถามว่า กุมารทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความนั้นเป็นไฉน ข้อซึ่งท่านพึงจะแสวงหาหญิงนั้นดีกว่า หรือจะพึงแสดงหาตนดีกว่า สองอย่างนี้ไหน

จะดีกว่ากัน ข้อซึ่งข้าพเจ้าจะพึงแสวงหาตนนั่นแลดีกว่า พระองค์ ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายนั่งลงเถิด เราจักแสดงธรรมแก่ท่าน สหายเหล่านั้นถูกรับแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง พระศาสดาตรัสอนุพุทฺธิกา และอริยสัจ ๔ ให้สหาย ๓๐ คนนั้น เกิดดวงตาเห็นธรรมแล้ว ประทานอุปสมบทแล้ว ทรงส่งไปในทิศนั้น ๆ เพื่อแสดงธรรมประกาศพรหมจรรย์อย่างแต่ก่อน

โปรดชฎิล ๓ พี่น้องและบริวาร

ส่วนพระองค์เสด็จไปโดยลำดับถึงอุรุเวลาเสนานิคม ซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่แห่งชฎิล ๓ คนพี่น้อง กับทั้งหมู่ศิษย์บริวาร อุรุเวลกัสสปะเป็นพี่ชายใหญ่ มีบริวาร ๕๐๐ ตั้งอาศรมอยู่ที่ฝั่งต้นน้ำ นทิกัสสปะ เป็นน้องชายกลาง มีบริวาร ๓๐๐ ตั้งอาศรมอยู่ที่ฝั่งกลางน้ำ คยาก็สสปะเป็นน้องชายเล็กมี บริวาร ๒๐๐ ตั้งอาศรมอยู่ที่ฝั่งท้ายน้ำ ทั้ง ๓ คนพี่น้องนี้ สร้างอาศรมอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เป็น ๓ สถาน ตามลำดับกัน ครั้นพระศาสดาเสด็จถึงอุรุเวลาประเทศแล้ว ทรงทรมานอุรุเวลกัสสปะ ด้วยฤทธิ์และด้วยวิธีต่าง ๆ ถึง ๓๕๐๐ ประการ ใช้เวลาถึง ๒ เดือน เพราะอุรุเวลกัสสปะมีทิฐิ มานะอันแรงกล้า ถือตนว่าเป็นพระอรหันต์อยู่ แสดงให้เห็นว่า ลัทธิของอุรุเวลกัสสปะนั้นไม่มีแก่นสาร จนอุรุเวลกัสสปะมีความสลดใจ พร้อมทั้งศิษย์บริวารลอบบริจารของชฎิลเสียในแม่น้ำ แล้วทูลขอ อุปสมบท พระศาสดาก็ประทานอุปสมบทอนุญาตให้เป็นภิกษุทั้งสิ้น ฝ่ายนทิกัสสปะตั้งอาศรมอยู่ภายใต้ ได้เห็นบริจารชฎิลลอบไปตามกระแสน้ำ สำคัญว่าเกิดอันตรายแก่พี่ชายตน พร้อมทั้งบริวารรีบไปถึง เห็นอุรุเวลกัสสปะผู้พี่ชายถือเพศเป็นภิกษุแล้ว ถามทราบความว่า พรหมจรรย์นี้ประเสริฐแล้วลอบ บริจารชฎิลเสียในแม่น้ำ พร้อมด้วยบริวารเข้าเฝ้าพระศาสดา ทูลขออุปสมบท พระองค์ก็ประทาน อุปสมบทแก่เธอทั้งหลายนั้น ส่วนคยาก็สสปะ น้องชายคนเล็ก ได้เห็นบริจารชฎิลลอบไปตามกระแส น้ำ สำคัญว่าเกิดอันตรายแก่พี่ชายทั้งสอง พร้อมกับบริวารรีบมาถึง เห็นพี่ชายทั้งสองถือเพศบรรพชิตแล้ว ถามทราบความว่า พรหมจรรย์นี้ประเสริฐ แล้วลอบบริจารของตนเสียในแม่น้ำ พร้อมด้วยบริวาร เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลขออุปสมบท พระองค์ก็ประทานอุปสมบทให้เป็นภิกษุโดยนัยหนหลัง

ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร

พระศาสดาเสด็จอยู่ในอุรุเวลาเสนานิคม ตามควรแก่ความประสงค์แล้ว พร้อมด้วยหมู่ ภิกษุชฎิลเหล่านั้น เสด็จไปยังคยาสีสะประเทศใกล้แม่น้ำคยา ประทับอยู่ ณ ที่นั้น ตรัสเรียกภิกษุ เหล่านั้นมาพร้อม แล้วทรงแสดงธรรมว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน อะไรเล่าชื่อว่าสิ่งทั้งปวง จักขุ คือ นัยนตา รูป วิญญาณอาศัยจักขุ สัมผัส คือ ความถูกต้องอาศัยจักขุ เวทนาที่เกิดเพราะจักขุ สัมผัสเป็นปัจจัย คือ สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) โสต คือ หู เสียง วิญญาณ อาศัยโสต สัมผัสอาศัยโสต เวทนาที่เกิดเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัยสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) ชานะ คือ จมูก กลิ่น วิญญาณอาศัยชานะ สัมผัสอาศัยชานะ เวทนา ที่เกิดแต่ชานสัมผัสเป็นปัจจัย เป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) ชิวหา คือ ลิ้น รส วิญญาณอาศัยชิวหา สัมผัสอาศัยชิวหา เวทนาที่เกิดเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) กาย คือ อารมณ์ที่จะพึงถูกต้องด้วยกาย วิญญาณอาศัยกาย สัมผัสอาศัยกาย เวทนาที่เกิดเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์บ้าง

(หมวดหนึ่ง) มนะ คือ ใจ ธรรม วิญญาณอาศัยมนะ สัมผัสอาศัยมนะ เวทนาที่เกิดเพราะมนะสัมผัส เป็นปัจจัย สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) ชื่อว่าสิ่งทั้งปวง เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร อะไรมาเผาให้ร้อน เรากล่าวว่าร้อนเพราะไฟ คือ ความกำหนัด ความโกรธ ความหลง ร้อนเพราะความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศกร่ำไรราพัน เจ็บกาย เสียใจ คับใจ ไฟกิเลส ไฟทุกข์เหล่านี้ มาเผาให้ร้อน ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้ฟังแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในสิ่งทั้งปวงนั้น ตั้งแต่ในจักขุจนถึงเวทนาที่เกิดเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมปราศจากกำหนัด รักใคร่เพราะปราศจากกำหนัดรักใคร่ จิตก็พ้นจากความถือมั่น เมื่อจิตพ้นแล้ว ก็เกิดญาณรู้ทั่วแล้ว ดังนี้ อริยสาวกนั้นทราบชัดว่า ความเกิดสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่จำเป็นต้องทำ ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีก เพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มี เมื่อพระศาสดาตรัสธรรม เทศนานี้อยู่ จิตของภิกษุเหล่านั้น พ้นจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน

โปรดพระเจ้าพิมพิสาร

พระศาสดาเสด็จอยู่ ณ คยาสีสะประเทศ ตามควรแก่พระอัยยาคัยแล้ว พร้อมด้วยหมู่ ภิกษุสาวก ๑,๐๐๓ องค์นั้น เสด็จเที่ยวไปโดยลำดับถึงเมืองราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ สวนตาลหนุ่ม ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าแผ่นดินมคธ ทรงทราบว่า พระสมณโคดม ซึ่งเป็นโอรสแห่งศากยราช ละหรวาสสมบัตินี้เสด็จออกบรรพชาจากศากยตระกูล บัดนี้ เสด็จถึงเมืองราชคฤห์ประทับอยู่ ณ สวนตาลหนุ่มแล้ว พระองค์ได้ทรงฟังกิตติศัพท์เสียงสรรเสริญพระคุณของพระศาสดาว่า เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้แล้วเองโดยชอบ เป็นต้น ทรงแสดงธรรมสั่งสอนมหาชนมีคุณควรนับในเบื้องต้น ท่ามกลางที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง จึงทรง พระราชดำริว่า การได้เห็นพระอรหันต์เช่นนั้น เป็นความดี สามารถให้ประโยชน์สำเร็จได้ครั้งทรง พระราชดำริอย่างนี้แล้ว เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยราชบริวารออกไปเฝ้าพระศาสดา ถึงสวน ตาลหนุ่ม ทรงนมัสการแล้วประทับ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ส่วนราชบริวารนั้นก็มีการกายวาจาต่าง ๆ กัน บางพวกถวายเป็นกมล บางพวกเป็นแต่กล่าววาจาปราศรัย บางพวกเป็นแต่ประณมมือ บางพวก ร้องประกาศชื่อและโคตรของตน บางพวกนั่งอยู่ ทั้ง ๕ เหล่านั้น ณ ที่ควรตามลำดับที่นั่ง ซึ่งถึงแล้ว แก่ตน ๆ พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นอาการของราชบริวารเหล่านั้นต่าง ๆ กัน ยังไม่อ่อนน้อม โดยเรียบร้อย ซึ่งควรจะรับธรรมเทศนาได้ มีพระประสงค์จะให้พระอรุณเวลากัสสปะ ซึ่งเป็นที่นับถือของ ชนเหล่านั้น ประกาศความไม่มีแก่นสารแห่งลัทธิเก่า ให้ชนเหล่านั้นทราบ เพื่อจะให้ชนเหล่านั้น สิ้นความเคลือบแคลง แล้วตั้งใจคอยฟังพระธรรมเทศนา จึงตรัสถามพระอรุณเวลากัสสปะว่า กัสสปะ ผู้อยู่ในอุรุเวลาประเทศมานาน ท่านเคยเป็นอาจารย์สั่งสอนหมู่กุลิณผู้พอมเพราะกำลังพรต ท่านเห็น เหตุอะไรแล้วจึงละไฟที่ตนได้เคยบูชา แล้วตามลัทธิแต่ก่อน เราถามเนื้อความนั้นกะท่าน เหตุไฉน ท่านจึงละการบูชาเพลิงของท่านเสีย พระอรุณเวลากัสสปะกราบทูลว่า ยัญทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผล คือ รูป เสียง และรส เป็นอารมณ์ที่สัตว์ปรารถนา และสตรีทั้งหลาย แสดงว่าบูชาแล้วก็จะได้ผล คือ อารมณ์ที่ปรารถนา มีรูปเป็นต้นเหล่านี้ ข้าพเจ้าได้รู้ว่า ผล คือ กามนั้นเป็นมลทินเครื่องเศร้าหมอง ตกอยู่ในกิเลส ยัญทั้งหลายย่อมกล่าวสรรเสริญผลล้วนแต่มลทินอย่างเดียว เหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงมิได้ ยินดีในการเซ่นและการบูชาเพลิงที่ได้เคยทำมาแล้วแต่ปางก่อน พระศาสดาตรัสถามต่อไปว่า กัสสปะ

ก็ใจของท่านไม่ยินดีในอารมณ์เหล่านั้น คือ รูป เสียง และรส ซึ่งเป็นวัตถุมาแล้ว ก็ที่นั่นใจของท่านยินดีแล้วในสิ่งใดเล่า ในเทวโลกหรือในมนุษยโลก ท่านจงบอกข้าพเจ้าว่า พระอรุณเวลกัสสปะ กราบทูลว่า ข้าพเจ้าได้เห็นธรรมอันระจิบแล้วไม่มีกิเลสเครื่องเศร้าหมอง อันเป็นเหตุจักก่อให้เกิดทุกข์ ไม่มีกังวลเข้าพัวพันได้ ไม่ติดอยู่ในกามภพ อันจักไม่แปรปรวนเป็นอย่างอื่น ไม่ใช่ธรรมที่บุคคลผู้อื่นจะพื้งนำไป คือ ไม่เป็นวิสัยที่ผู้อื่นจะมาทำให้ผู้อื่นรู้ได้ต่อผู้ที่ทำให้แจ้ง จึงรู้จำเพาะตัว เหตุฉะนั้น ข้าพเจ้ามิได้ยินดีแล้วในการเช่นและการบูชาเพลิง ซึ่งได้เคยประพุดติมาแล้ว พระอรุณเวลกัสสปะกราบทูลอย่างนี้แล้ว ลูกจากที่นั่งทำผ้าห่มเฉียงบ่าข้างหนึ่ง ชบศิระลงที่พระบาทพระศาสดา ทูลประกาศว่า พระองค์เป็นพระศาสดาผู้สอนของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเป็นสาวกผู้ฟังคำสอนของพระองค์ ดังนี้ ๒ คน เมื่อพระศาสดาตรัสถามให้พระอรุณเวลกัสสปะ กราบทูลประกาศความไม่มีแก่นสารแห่งลัทธิเก่า ให้ราชบริวารทราบแล้ว น้อมจิตคอยฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์ อย่างนี้แล้ว ทรงแสดงอนุปพิทกคาและอริยสัจ ๔ พระเจ้าพิมพิสารและราชบริวารแบ่งเป็น ๑๒ ส่วน ๑๑ ส่วน ได้ดวงจักขุเห็นธรรมส่วนหนึ่งตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์

ความปรารถนาของพระเจ้าพิมพิสาร

ครั้งนั้น พระราชประสงค์ของพระเจ้าพิมพิสาร สำเร็จบริบูรณ์พร้อมทั้ง ๕ อย่าง พระองค์จึงกราบทูลความนั้นแด่พระศาสดาว่า ครั้งก่อนเมื่อข้าพเจ้ายังเป็นราชกุมารยังไม่ได้อภิเษก ได้มีความปรารถนา ๕ อย่าง ข้อต้นว่า ขอให้ท่านผู้เป็นประธานในราชการ พึงอภิเษกเราในราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินมคธนี้เถิด ข้อที่ ๒ ว่า ขอท่านผู้เป็นพระอรหันต์รู้เองเห็นเองโดยชอบ พึงมายังแคว้นแคว้นของเราผู้ได้อภิเษกแล้ว ข้อที่ ๓ ว่า ขอเราพึงได้เข้าไปนั่งใกล้พระอรหันต์นั้น ข้อที่ ๔ ว่า ขอพระอรหันต์นั้นพึงแสดงธรรมแก่เรา ข้อที่ครบ ๕ ว่า ขอเราพึงรู้ทั่วถึงธรรมของพระอรหันต์นั้น บัดนี้ ความปรารถนาของข้าพเจ้าทั้ง ๕ อย่างนั้น สำเร็จแล้วทุกประการความปรารถนาของพระเจ้าพิมพิสาร

ทรงรับสวนเวฬุวันเป็นอารามสงฆ์

ครั้นพระเจ้าพิมพิสาร กราบทูลความสำเร็จพระราชประสงค์อย่างนี้แล้ว ทรงสรรเสริญพระธรรมเทศนา แสดงพระองค์เป็นอุบาสก แล้วกราบทูลเชิญเสด็จพระศาสดากับทั้งหมู่สาวก เพื่อเสวยที่พระราชนิเวศน์ในวันพรุ่งนี้ แล้วเสด็จลุกจากที่ประทับ ถวายอภิวาทพระศาสดา ทำประทักษิณเสร็จแล้ว เสด็จกลับพระราชวัง แล้วตรัสสั่งเจ้าพนักงานให้ตกแต่งอาหาร ของควรเคี้ยวควรฉัน ล้วนแต่งอย่างประณีตเสร็จแล้ว ครั้นล่วงราตรีนั้นแล้ว ตรัสสั่งให้ราชบุรุษไปกราบทูลภักตกาล (เวลานั้นอาหาร) พระศาสดาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นบริวาร เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ ประทับ ณ อาสนะที่แต่งไว้ ถวายแล้ว พระเจ้าพิมพิสารทรงอังคาสภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ให้อิ่มด้วยอาหาร อันประณีตด้วยพระหัตถ์แห่งพระองค์ เสร็จแล้วเสด็จเข้าไปใกล้ประทับ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ทรงพระราชดำริถึงสถานอันควรเป็นที่เสด็จอยู่แห่งพระศาสดา ทรงเห็นว่าพระราชอุทยานเวฬุวันสวนไม้ไผ่ เป็นที่ไม้ไผ่ไม่ไผ่ล้วนกันต่างบ้าน บริบูรณ์ด้วยทางเป็นที่ไปและทางเป็นที่มา ควรที่ผู้มีธรรมาจะพึงไปถึง กลางวันไม่เกลือกกล่นด้วยหม่มมนุษย์ กลางคืนเงียบเสียงที่จะอื้ออึงกึกก้อง ปราศจากลม

แต่คนที่เดินเข้าออก สมควรเป็นที่ประกอบกิจของผู้ต้องการที่สัจ และควรเป็นที่หลีกออกเร้นอยู่ตามวิสัยสมณะ ควรเป็นที่เสด็จอยู่ของพระศาสดา ครั้นทรงพระราชดำริอย่างนี้แล้ว ทรงจับพระเต้าทองเต็มด้วยน้ำหลังลงให้ตกต้องพระหัตถ์ของพระบรมศาสดา ถวายพระราชอุทยานเวฬุวันนั้น แก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ปรากฏว่าพื้นปฐพีก็มปนาทหวั่นไหว พระศาสดาทรงรับแล้ว ทรงแสดงพระธรรมเทศนาให้พระเจ้าพิมพิสารทรงเห็นและทรงสมาทานอาจหาญรื่นเริงในสัมมาปฏิบัติตามสมควรแล้ว เสด็จขึ้นประทับอยู่ ณ เวฬุวันนั้น พระองค์อาศัยเหตุนี้ ทรงพระอนุญาตให้ภิกษุรับอารามที่ทายกถวายตามปรารภณา การถวายอารามเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในกาลนั้น พระศาสดาทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนา ในแคว้นแคว้นมคธอย่างนี้แล้ว เสด็จจาริกไปมาในรัฐชนบทนั้น ๆ ประกาศพระศาสนาให้ประชุมชนได้ความเชื่อความเลื่อมใสแล้วปฏิบัติตามหมู่ชนที่ปฏิบัติตามโอวาทคำสั่งสอนยอมตนเป็นสาวกนั้น แบ่งเป็น ๒ พวก คือ บรรพชิตพวก ๑ คฤหัสถ์พวก ๑

ใบความรู้ที่ ๔ ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ

ปริเฉทที่ ๕ ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ

พระอัครสาวกทั้งสอง

ครั้งก่อนแต่พระพุทธกาล ในที่ไม่ไกลแต่เมืองราชคฤห์ มีบ้านพราหมณ์ ๒ หมู่ ในบ้านหมู่หนึ่ง พราหมณ์ผู้เป็นนายบ้านชื่อ อุปติสสะ (อีกอย่างหนึ่งชื่อ วังคันตะ) มีภริยาชื่อ นางสารี มีบุตรชายคนหนึ่ง เรียกตามโคตรของพ่อว่า อุปติสสะ อีกอย่างหนึ่ง เรียกชื่อตามความที่เป็นลูกของนางสารีว่า สารีบุตร ในบ้านอีกหมู่หนึ่ง พราหมณ์ผู้เป็นนายบ้านชื่อ โกลิตะ มีภริยาชื่อ นางโมคคัลลี มีลูกชายเรียกชื่อตามโคตรของบิดาว่า โกลิตะ อีกอย่างหนึ่ง เรียกตามความที่เป็นลูกของนางโมคคัลลีว่า โมคคัลลานะ สองตระกูลนั้นเป็นสหายเนื่องกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ บุตรของสองตระกูลนั้นมีอายุ รุนราวคราวเดียวกัน จึงได้เป็นเพื่อนเล่นด้วยกันมาแต่เด็ก ครั้นเติบโตใหญ่ได้เรียนศิลปศาสตร์ที่ควรเรียนจบแล้ว อุปติสสะและโกลิตะสองสหายนั้น ได้ไปเที่ยวดูการเล่นที่เมืองราชคฤห์ด้วยกันเนื่อง ๆ เมื่อดูอยู่นั้นย่อมรำเริงในที่ควรรำเริง สดใจในที่ควรสดใจ ให้รางวัลในที่ควรให้ วันหนึ่ง สองสหายนั้นชวนกันไปดูการเล่น แต่ไม่รำเริงเหมือนในวันก่อน ๆ โกลิตะถามอุปติสสะว่า ดูท่านไม่สนุกเหมือนในวันก่อน วันนี้ดูซึมเศร้าไป ท่านเป็นอย่างไรหรือ โกลิตะ อะไรที่เราจะควรดูในการเล่นนี้ มีหรือคนเหล่านี้ทั้งหมด ยังไม่ทันถึงร้อยปี ก็จักไม่มีเหลือ จักล่วงไปหมด ดูการเล่นไม่มีประโยชน์อะไร ควรชวนหาหาธรรมเครื่องพันดีกว่า ช้านั่งคิดอยู่อย่างนี้ ส่วนเจ้าเล่าเป็นอย่างไร อุปติสสะ ข้าก็คิดเหมือนอย่างนั้น สองสหายนั้นมีความเห็นร่วมกันอย่างนั้นแล้ว พาบวิเวกไปขอบวชอยู่ในสำนักกัสติยปริพาชก เรียนลัทธิของกัสติยได้ทั้งหมดแล้ว อาจารย์ให้เป็นผู้ช่วยสั่งสอนหมู่ศิษย์ต่อไป สองสหายนั้นยังไม่พอใจในลัทธิของครูนั้น จึงนัดหมายกันว่า ใครได้ธรรมวิเศษจงบอกแก่กัน

ครั้นพระศาสดาได้ตรัสรู้แล้วทรงแสดงธรรมสั่งสอนประกาศศาสนาเสด็จมาถึงกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ เวฬุวัน วันหนึ่ง พระอัสสชิซึ่งเป็นหนึ่งในปัญจวัคคีย์ เข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ อุปติสสปริพาชกเดินมาแต่ที่อยู่ของปริพาชก ได้เห็นท่านมีอาการน่าเลื่อมใส อยากจะทราบความว่า ใครเป็นศาสดาของท่าน แต่ยังไม่อาจถาม ด้วยเห็นว่าเป็นกาลไม่ควร ท่านยังไปเที่ยวบิณฑบาตอยู่ จึงติดตามไปข้างหลัง ครั้นเห็นท่านกลับจากบิณฑบาตแล้ว จึงเข้าไปใกล้พูดจาปราศรัย แล้วถามว่า ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก สีมวลของท่านหมดจดผ่องใส ท่านบวชจำเพาะใคร ใครเป็นศาสดาผู้สอนของท่าน ท่านชอบใจธรรมของใคร ท่านพระอัสสชิตอบว่า ผู้มีอายุ เราบวชจำเพาะพระมหาสมณะ ซึ่งเป็นโอรสศากยราช ออกผนวชจากศากยตระกูลท่านนั้นแล เป็นศาสดาของเรา เราชอบใจธรรมของท่าน อุปติสสะถามว่า พระศาสดาของท่านสั่งสอนอย่างไร ท่านตอบว่า ผู้มีอายุ เราเป็นคนใหม่ บวชยังไม่นานในพระธรรมวินัยนี้ ไม่อาจแสดงธรรมแก่ท่านโดยกว้างขวาง เราจักกล่าวแก่ท่านแต่โดยย่อพอรู้ความ อุปติสสะกล่าวว่า ผู้มีอายุ ช่างเกิด

ท่านจะกล่าวน้อยก็ตาม มากก็ตาม กล่าวแต่ความเกิด เราต้องการด้วยความ ท่านจะกล่าวคำให้มากประโยชน์อะไร พระอัสสชิแสดงธรรมแก่อุบติสสปริพาชกพอเป็นใจความว่า ธรรมใดเกิดแต่เหตุ พระศาสดาทรงแสดงเหตุของธรรมนั้นและความดับแห่งธรรมนั้น พระศาสดาทรงสั่งสอนอย่างนี้

อุบติสสปริพาชกได้ฟังก็ทราบว่าเป็นศาสนานี้แสดงว่า ธรรมทั้งปวงเกิดเพราะเหตุ และจะสงบระงับไปเพราะดับเหตุก่อน พระศาสดาทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติเพื่อสงบระงับเหตุแห่งธรรมเป็นเครื่องก่อให้เกิดทุกข์ ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดต้องมีความดับเป็นธรรมดา แล้วถามว่าพระศาสดาของเราเสด็จอยู่ที่ไหน ผู้มีอายุ เสด็จอยู่ที่เวฬุวัน ถ้าอย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้าไปก่อนเถิด ข้าพเจ้ากลับไปบอกสหayaแล้วจะพากันไปเฝ้าพระศาสดา ครั้นพระเถระไปแล้ว ก็กลับมาที่อยู่ของปริพาชก บอกข่าวที่ได้ไปพบพระอัสสชิให้โกสิตปริพาชก ทราบแล้วแสดงธรรมนั้นให้ฟัง โกสิตปริพาชกก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเหมือนอุบติสสะแล้วชวนกันจะไปเฝ้าพระศาสดา จึงไปลาสัณชัยผู้อาจารย์ สัณชัยห้ามไว้อ่อนวอนให้อยู่หลายครั้ง ก็ไม่สนใจ พาบบริวารไปเวฬุวันเฝ้าพระศาสดาทูลขออุปสมบท พระองค์ก็ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยกันทั้งสิ้น สองสหayaนั้น ครั้นบวชแล้ว เรียกกันว่า สารีบุตรและโมคคัลลานะ ได้ยินว่า ภิกษุเป็นบริวาร ได้ฟังธรรมเทศนาแล้วบำเพ็ญเพียงได้สำเร็จพระอรหัตก่อน

พระสารีบุตร

เมื่อพระสารีบุตร บวชแล้วได้ ๑๕ วัน พระศาสดาเสด็จอยู่ที่ถ้ำสุกรขาตา เขาคิชฌกูฏ แขวงเมืองราชคฤห์ ปริพาชกผู้หนึ่งชื่อ ทิมนชะ อคคิเวสสนโคตร เข้าไปเฝ้าพระศาสดากล่าวปราศรัยแล้วยืน ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ทูลแสดงทิฎฐิของตนว่า พระโคตมะ ข้าพเจ้ามีความเห็นว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่ชอบใจหมด

พระศาสดาตอบว่า อคคิเวสสนะ ถ้าอย่างนั้นความเห็นอย่างนั้นก็ต้องไม่ควรแก่ท่าน ท่านก็ต้องไม่ชอบความเห็นอย่างนั้น ตรัสตอบอย่างนั้นแล้ว ทรงแสดงสมณพราหมณ์ มีทิฎฐิ ๓ จำพวกว่า อคคิเวสสนะ สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีทิฎฐิว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา เราชอบใจหมด พวกหนึ่งมีทิฎฐิว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา เราไม่ชอบใจหมด พวกหนึ่งมีทิฎฐิว่า บางสิ่งควรแก่เรา เราชอบใจ บางสิ่งไม่ควรแก่เรา เราไม่ชอบใจ ทิฎฐิของสมณพราหมณ์พวกต้น ไกล่ความกำหนด รักใคร่ ยินดีในสิ่งนั้น ๆ ทิฎฐิของสมณพราหมณ์ พวกที่ ๒ ไกล่ข้างความเกลียดชังสิ่งนั้น ๆ ทิฎฐิของสมณพราหมณ์พวกที่ ๓ ไกล่ข้างความกำหนดรักใคร่ในของบางสิ่ง ไกล่ข้างความเกลียดชังของบางสิ่ง ผู้รู้พิจารณาเห็นว่า ถ้าเรารู้จักถ้อยมั่นทิฎฐินั้นอย่างหนึ่งอย่างใด กล่าวว่า สิ่งนี้แท้จริง สิ่งอื่นเปล่าหาจริงไม่ ก็ต้องถ้อยผิดจากคนสองพวกที่มีทิฎฐิไม่เหมือนกับตน ครั้งความถ้อยผิดกันมีขึ้น ความวิวาทเถียงกันก็มีขึ้น ครั้นความวิวาทมีขึ้น ความพิฆาตหมายมั่นก็มีขึ้น ครั้นความพิฆาตมีขึ้น ความเบียดเบียนกันก็มีขึ้น ผู้รู้เห็นอย่างนี้แล้ว ย่อมละทิฎฐินั้นเสียด้วย ไม่ทำทิฎฐิอื่นให้เกิดขึ้นด้วย ความละทิฎฐิ ๓ อย่างนั้น ย่อมมีด้วยอุบายอย่างนี้ ครั้นทรงแสดงโทษแห่งความถ้อยมั่นด้วยทิฎฐิ ๓ อย่างนั้นแล้ว ทรงแสดงอุบายเครื่องไม่ถ้อยมั่นต่อไปว่า อคคิเวสสนะ กาย คือ รูปประชุมมหาภูตทั้ง ๔ (ดิน, น้ำ, ไฟ, ลม) มีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เจริญขึ้นเพราะข้าวสุกและขนมสดนี้ ต้องอบรมกันกลืนเหม็น และขัดสีมลทินเป็นนิตย มีความแตกกระจายจัดกระจายไปเป็นธรรมดา ควรพิจารณาเห็นโดยความเป็นของ

ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ อตฺตหนได้ยาก เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร โดยความยากลำบากชำระทุกข์ตรึง
เป็นของว่างเปล่า ไม่ใช่ตน เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้ ย่อมละความพอใจ รักใคร่ กระวนกระวายในกาม
เสียได้ อนึ่ง เวทนาเป็น ๓ อย่าง คือ สุข ทุกข์ อุเบกขา คือ ไม่ใช่ทุกข์ ไม่ใช่สุข ในสมัยใดเสวยสุข
ในสมัยนั้นไม่ได้เสวยทุกข์และอุเบกขาในสมัยใดเสวยทุกข์ ในสมัยนั้นไม่ได้เสวยสุขและอุเบกขา
สุข ทุกข์ อุเบกขา ทั้ง ๓ อย่างนี้ไม่เที่ยง ปัจจัยประชุมทำ อาศัยปัจจัยเกิดขึ้นแล้ว มีความสิ้นไป
เสื่อมไป คลายไป ดังไปเป็นธรรมดา อริยสาวกผู้ได้ฟังแล้ว เมื่อเห็นอย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่าย
ทั้งในสุข ทุกข์ อุเบกขา เมื่อเบื่อหน่ายก็ปราศจากกำหนด เพราะปราศจากกำหนด จิตก็พ้นจากความถือมั่น
เมื่อจิตพ้นแล้ว ก็เกิดญาณรู้ว่าพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว
กิจที่จำจะต้องทำทำได้สำเร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มีภิกษุผู้พ้นแล้วอย่างนี้
ไม่วิวาทพุ่มเฝ้ายกับผู้อื่นได้ด้วยทฤษฎีของตนไฉนหาไรเขาพูดกันอยู่ในโลก ก็พูดตามไฉนนั้น แต่ไม่ถือมั่น
ด้วยทฤษฎี

เวลานั้น พระสารีบุตรนั่งถวายเป็นงานพักอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์แห่งพระศาสดา
ได้ฟังธรรมเทศนาที่ตรัสแก่ที่ชนขอปริพาชก จึงดำริว่า พระศาสดาตรัสสอนให้ละการถือมั่นธรรม
เหล่านั้น ด้วยปัญญาอันรู้ยิ่ง เมื่อท่านพิจารณาอยู่อย่างนั้น จิตก็พ้นจากอาสวะไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน
ส่วนที่ชนขอปริพาชกนั้นเป็นแต่ได้ดวงตาเห็นธรรม สิ้นความเคลือบแคลงสงสัยในพระพุทธศาสนา
ทูลสรรเสริญธรรมเทศนาและแสดงตนเป็นอุบาสกว่า พระองค์ ภาสิตที่ตรัสนี้เพราะนัก พระองค์
ทรงประกาศธรรมให้ข้าพเจ้าทราบชัด โดยวิธีเป็นอันมาก ไม่ใช่แต่อย่างเดียว ดุจบุคคลหงายของที่คว่ำ
เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงในทาง ส่องไฟในที่มืด ด้วยประสงค์ว่า คนมีดวงตาก็เห็นรูป ฉะนั้น
ข้าพระองค์ ถึงพระองค์กับทั้งพระธรรมพระสงฆ์ว่าเป็นที่ระลึก ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ว่า
เป็นอุบาสก ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึกตลอดชีวิต จำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป

เมื่อพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ สำเร็จพระอรหัตถ์อย่างนี้แล้ว ท่านได้ตั้งอยู่
ในที่ที่เป็นสาวกเลิศในพระศาสนา โดยคุณธรรมที่มีในตนและอนุเคราะห์สพรหมจารีเพื่อบรรพชิตด้วยกัน
ในการให้อาวาสสั่งสอน

พระศาสดาทรงสรรเสริญโดยบรรยายหลายประการ ดังตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย
ท่านทั้งหลาย ควบกับสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด เธอเป็นคนมีปัญญาอนุเคราะห์สพรหมจารี
เพื่อนบรรพชิตทั้งหลาย สารีบุตรเปรียบเหมือนมารดาผู้ให้เกิด โมคคัลลานะเปรียบเหมือนนางนม
ผู้เลี้ยงทารกที่เกิดแล้วนั้น สารีบุตรย่อมแนะนำให้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล โมคคัลลานะแนะนำให้ตั้งอยู่
ในคุณเบื้องบนที่สุดสุดกว่านั้น

เมื่อพระอัครสาวกทั้ง ๒ มาบวชแล้ว กุลบุตรในเมืองราชคฤห์ที่ได้ความเลื่อมใส
มาบวชอีกเป็นอันมากฝ่ายผู้ไม่เลื่อมใสก็พูดตีดุติยานว่าพระสมณโคดมปฏิบัติเพื่อทำชายไม่ให้มีบุตร
ทำหญิงให้เป็นหม้ายเข้าไปตัดตระกูลเสียดังนี้

ฝ่ายพระสารีบุตรเถระถวายเป็นวัตรแด่พระบรมศาสดาแล้ว ถวายบังคมลากลับที่พักขึ้น
บัลลังก์สมาธิ เข้าสมาบัตินั้นแล้วพิจารณาอายุสังขารแห่งตนก็ทราบชัดว่าจะดำรงอยู่ได้อีก ๗ วัน
เท่านั้น จึงดำริต่อไปว่า อาตมาจะมานิพพานในสถานที่ใด พระราहुลเถระก็ไปนิพพานที่ปณทุกัมพล

ศิลาอาสน์ พระอัญญาโกณฑัญญะก็ไปนิพพานที่ฉันทันต์สระ ในหิมวันตประเทศ ต่อนั้นจึงปรารภถึงมารดาว่า มารดาของอาตมานี้ ได้เป็นมารดาพระอรหันต์ถึง ๗ องค์ ถึงอย่างนั้นก็ยังไม่เสื่อมใสในพระรัตนตรัย อุปนิสัยในมรรคผลจะพึงมีแก่มารดาเราบ้างหรือไม่หนอ ครั้นพิจารณาไปก็ทราบชัดว่ามารดานั้นมีอุปนิสัยแห่งพระโสดาบัน ควรอาตมาจะไปนิพพานที่เรือนมารดาเถิด เธอจึงไปบอกภิกษุทั้ง ๕๐๐ ว่า เรามีความประสงค์จะไปนาลันทา พระจุนทเถระรับเถรบัญชาออกไปแจ้งแก่พระสงฆ์ทั้งปวง

เมื่อพระสงฆ์ทั้งหลายมาพร้อมกันแล้วพระสารีบุตรก็พาพระสงฆ์เหล่านั้นไปเฝ้าพระบรมศาสดากราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค บัดนี้ ชีวิตของข้าพระองค์เหลือ ๗ วันเท่านั้น ข้าพระองค์ถวายบังคมลาณิพพาน พระพุทธองค์ตรัสถามว่า สารีบุตร เธอจะไปนิพพานที่ไหน พระเถระกราบทูลว่า ข้าพระองค์จะไปนิพพาน ณ ห้องที่ข้าพระองค์เกิดในเรือนมารดา พระเจ้าข้าสารีบุตร เธอจงกำหนดกาลนั้น โดยควรเถิดสารีบุตรบรรดาภิกษุทั้งหลายชั้นน้อย ๆ ของเธอจะเห็นพื่ออย่างเธอหาได้ยาก ฉะนั้น เธอจงแสดงธรรมแก่น้อง ๆ ของเธอ เพื่อเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงสำหรับครั้งนี้ก่อนเถิด

พระเถระได้รับประทานโอกาสเช่นนั้น จึงแสดงปาฏิหาริย์เหาะขึ้นไปในอากาศ แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย แล้วลงจากอากาศ ถวายบังคมลาออกจากพระคันธกุฏี

ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคทรงพระกรุณาธิคุณ เสด็จลุกออกมาส่งถึงหน้าพระคันธกุฏี พระธรรมเสนาบดี กระทำประทักษิณเวียนรอบ ประคองอัญชลีกราบทูลว่า ในที่สุดอสงไขยแสนกัลปล่วงมาแล้ว ข้าพระองค์ได้หมอบลงแทบบาทมูลพระโอษฐ์สัสสัมมาสัมพุทธเจ้า ตั้งปณิธานปรารภพบพระองค์และแล้วมโนรชของข้าพระองค์ ก็สำเร็จสมประสงค์ ตั้งแต่ได้เห็นพระองค์เป็นปฐมทัศนะ บัดนี้ เป็นปัจฉิมทัศนะแห่งการได้เห็นพระองค์ผู้เป็นนาถของข้าพระพุทธเจ้าทูลเพียงเท่านี้ แล้วถวายบังคมลาออกไปพอควร ก็กราบนมัสการลงที่พื้นพสุธา บ่ายหน้าออกไปจากเขตวนาราม พร้อมด้วยภิกษุบริวาร ๕๐๐ องค์ พระเถระเดินทางไป ๗ วัน ก็ถึงบ้านนาลันทา มารดาพอได้ทราบข่าวก็ดีใจ จึงสั่งให้คนใช้รับจัดแจงห้องพักสำหรับพระเถระและพระภิกษุสงฆ์นั้น ให้อุปเวตมาณพหลายชายไปนิมนต์ให้เข้ามาในบ้าน พระเถระจึงพาภิกษุสงฆ์ขึ้นเรือนมารดาแล้วจัดให้พักภายนอก ส่วนตนเองเข้ามาพักห้องที่ตนเกิด พอเวลาค่ำโรคาพาธกล้าได้เกิดแก้มหาเถระ ถึงอาเจียนเป็นโลหิต มารดาเกิดทุกข์ใจเป็นอย่างมาก

ในคำคิณนั้น เทวดาทั้งหลายได้พากันมาเยี่ยมพระเถระเป็นอันมาก เริ่มต้นตั้งแต่ท้าวจาตุมาหาราช ท้าวโกสีย์ ท้าวสุยาม ท้าวสันดุสิต ตลอดจนท้าวมหาพรหม มารดาได้เห็นเข้าเกิดความสงสัย เมื่อเห็นว่างแล้วจึงเข้าไปไต่ถาม พระเถระก็บอกโดยละเอียด และกล่าวว่า ท้าวมหาพรหมองค์นี้แหละแม่ ในวันที่พระบรมครูของลูกประสูติได้เอาตาข่ายมารองรับถวายการบำรุงรักษาอยู่เป็นนิตย์ ในวันที่เสด็จลงจากเทวโลกยังกั้นฉัตรถวาย นางสารีผู้มารดาได้ฟัง เห็นคุณอันมหาศาล อานุภาพของบุตรเรายังปรากฏถึงเพียงนี้ อานุภาพของพระสัสสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นครูของบุตรเราคงจะสูงกว่านี้เป็นแน่ก็เกิดปิติเบิกบานใจ

พระเถระมหาโมคคัลลานะ

ต่อแต่นั้น พระมหาเถระก็แสดงธรรมโปรดมารดา พรรณนาพระพุทธุคุณแก่นางสารีพราหมณ์ ให้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล เป็นพระอริยบุคคลในพุทธศาสนา สมดังความปรารถนาที่อุตสาหะมาสนอง พระคุณมารดา แล้วก็เชิญมารดาออกไปพัก เมื่อมารดาออกไปแล้วพระเถระจึงถามพระจุณทเถระว่า เวลาเท่าใด เมื่อรับคำตอบว่า ใกล้รุ่ง จึงสั่งให้พระสงฆ์ทั้งหลายเข้ามาประชุมพร้อมกัน ให้พระจุณทเถระขึ้นนั่ง แล้วกล่าวว่า อาวุโส ตลอดเวลา ๔๔ พรรษาที่ท่านทั้งหลายติดตามมา กรรมอันใดที่มีชอบใจ ท่านทั้งหลายจะพึงมีท่านทั้งหลายจงอดโทษแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด ภิกษุทั้งหลายมีความประมาทสิ่งหนึ่ง อนึ่ง ท่านควรสำเหนียกใจอย่างนี้ว่า เราจักไม่พูดคำซึ่งเป็นเหตุเถียงกัน ถือผิดต่อกัน ดังนี้ เพราะว่า เมื่อคำซึ่งเป็นเหตุเถียงกันถือผิดต่อกันมีขึ้น ก็จำจะต้องหวังความพุดมาก เมื่อความพุดมากมีขึ้น ก็เกิดความคิดฟุ้งซ่าน ครั้นคิดฟุ้งซ่านแล้ว ก็เกิดความไม่สำรวม ครั้นไม่สำรวมแล้ว จิตก็จะห่างจากสมาธิ อนึ่ง โมคคัลลานะ เราสรรเสริญความไม่คลุกคลีด้วยประการทั้งปวง แต่มิใช่ว่าจะไม่สรรเสริญ ความคลุกคลีด้วยประการทั้งปวง (เมื่อไร) คือเราไม่สรรเสริญความคลุกคลีด้วยหมู่ชน ทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิต ก็แต่ว่าเสนาสนะที่นอนที่นั่งอันใด เจียบเสียงที่จะอื้ออึงปราศจากลมแต่คนเดินเข้าออก ควรเป็นที่ประกอบกิจของผู้ต้องการที่สงบ ควรเป็นที่หลีกออกเร้นอยู่ตามสมณวิสัยเราสรรเสริญความ คลุกคลีด้วยเสนาสนะเห็นปานนั้น

เมื่อพระศาสดาตรัสสอนอย่างนี้แล้ว พระโมคคัลลานะกราบทูลถามว่า ว่าโดยย่อด้วย ข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร ภิกษุเชื่อว่าน้อมไปแล้วในธรรมที่สิ้นตัณหา มีความสำเร็จล่วงส่วน เกษมจากโยคธรรมล่วงส่วน เป็นพรหมจรรย์บุคคลล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระศาสดาตรัสตอบว่า โมคคัลลานะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ได้สดับว่า บรรดาธรรมทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่น ครั้นได้สดับดังนั้นแล้ว เธอทราบธรรมทั้งปวงชัดด้วยปัญญาอันยิ่ง ครั้นทราบธรรมทั้งปวง ชัดด้วยปัญญาอันยิ่ง ดังนั้นแล้ว ย่อมกำหนดรู้ธรรมทั้งปวง ครั้นกำหนดรู้ธรรมทั้งปวงดังนั้นแล้ว เธอได้เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่ทุกข์ มิใช่สุขก็ดี เธอพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง พิจารณาเห็นด้วยปัญญาเป็นเครื่องหน่าย พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง พิจารณาเห็นด้วยปัญญาเป็น เครื่องหน่าย พิจารณาเห็นด้วยปัญญาเป็นเครื่องดับ พิจารณาเห็นด้วยปัญญาเป็นเครื่องสละคืน ในเวทนาทั้งหลายนั้น เมื่อพิจารณาเห็นดังนั้น ย่อมไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น ย่อมไม่ สะดุ้งหวาดหวั่น เมื่อไม่สะดุ้งหวาดหวั่น ย่อมดับกิเลสให้สงบได้จำเพาะตัว และทราบชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่จำจะต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำอย่างนี้อีกมิได้ มีว่าโดยย่อ ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้แล ภิกษุเชื่อว่าน้อมไปแล้ว ในธรรมที่สิ้นตัณหา มีความสำเร็จล่วงส่วน เกษมจากโยคธรรมล่วงส่วน เป็นพรหมจรรย์บุคคลล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน ประเสริฐสุดกว่าเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย พระโมคคัลลานะปฏิบัติตามโอวาทที่พระศาสดาทรงสั่งสอน ก็ได้สำเร็จพระอรหัต ในวันนั้น

ในกาลที่พระมหาโมคคัลลานะ พักอาศัยอยู่ที่กาฬศิลาในมคธชนบท หมู่เดียรธีย์ เห็นร่วมกันว่า พระมหาโมคคัลลานะมีอาณูภาพมาก สามารถไปสวรรค์ได้ไปนรกได้ ไปแล้วก็นำ เอาข่าวสาส์นมาจากสวรรค์จากนรกมาบอกแก่ญาติมิตรในเมืองมนุษย์ มนุษย์ทั้งหลายก็เลื่อมใส

ในพุทธศาสนา พวกเราทั้งหลายต้องเสื่อมคลายความนับถือจากมหาชน ดังนั้น เราควรฆ่าพระเถระเสียเถิด ครั้นแล้วจึงเรียไรทรีพย์จากอุปัฏฐาก จ้างโจรให้ฆ่าพระเถระ พวกโจรพากันไปล้อมจับพระเถระ พระเถระก็ทำปาฏิหาริย์หนีไปได้ทุกครั้ง พอโจรพยายามล้อมจับอยู่ ๒ เดือน ครั้นเมื่อเดือนที่ ๓ พระเถระพิจารณาเห็นกรรมที่ท่านทำไว้ในชาติก่อนติดตามมา เห็นควรระงับกรรม จึงยอมให้โจรจับโจรเมื่อจับได้จึงทูลตักเตือนพระเถระจนกระดุกแผลกไม่มีขึ้นดี ครั้นแน่ใจว่าตายแน่จึงนำเอาร่างของท่านไปทิ้งไว้ในป่า

พระโมคคัลลานะเป็นผู้ที่พระศาสดาทรงสรรเสริญว่ามีฤทธิ์สามารถให้สิ่งที่ประสงค์ สำเร็จได้ และฉลาดในการแนะนำตระกูลที่ไม่เลื่อมใส ให้เลื่อมใส ไม่ทำศรัทธาและโกศทรีพย์ของเขา ให้เสีย ประหนึ่งแมลงผึ้งอันเที่ยวไปในสวนดอกไม้ ไม่ทำสีและกลิ่นของดอกไม้ให้ซ้ำ ถือเอาแต่รสบินไป ฉะนั้นแล้ว ตรัสสอนให้ภิกษุถือเอาเป็นเยี่ยงอย่างประพฤติตาม

พระเถระทูลลानิพพาน

พระมหาเถระดำริว่า เราควรจะไปทูลลาพระบรมศาสดาเสียก่อนจึงนิพพาน ดำริดังนี้แล้ว ก็รักษากาย ประสานให้มันด้วยกำลังฌาน เหาะมาเฝ้าพระผู้มีพระภาค แล้วทูลลานิพพาน พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า โมคคัลลานะ เธอจะนิพพานเมื่อไร ที่ไหนข้าพระองค์จะนิพพานวันนี้ ที่กาฬศิลา พระเจ้าข้า พระเถระตอบ ถ้าเช่นนั้น เธอจงแสดงธรรมแก่ตถาคตก่อน ด้วยการเห็น พระสาวกเช่นเธอจะไม่มีอีกต่อไปแล้ว

พระเถระรับพุทธบัญชา ได้ทำปาฏิหาริย์เหาะขึ้นไปในอากาศแสดงธรรม เมื่อจบ พระธรรมเทศนาก็ลงจากอากาศ ถวายอภิวาททูลลาไปยังกาฬศิลา ประเทศนิพพานในที่นั้น ในวัน สิ้นเดือน ๑๒ หลังจากพระสารีบุตร ๑๕ วัน

พระผู้มีพระภาคทรงประธานเสด็จ พร้อมด้วยภิกษุทั้งหลาย จุตเพลิงทำฌาปนกิจ ขณะนั้น ฝนดอกไม้ทิพย์ตกลงมาประมาณโยชน์หนึ่งโดยรอบมหาชนประชุมสักการะอัฐิธาตุตลอด ๗ วัน พระพุทธองค์โปรดให้สร้างเจดีย์บรรจุอัฐิไว้ ณ ที่ใกล้ชุมประตู่เวฬุวันมหาวิหาร เมืองราชคฤห์

ใบความรู้ที่ ๕ ศิษย์พราหมณ์พาวรี ๑๖ คน

ปริเฉทที่ ๖ ศิษย์พราหมณ์พาวรี ๑๖ คน

ทรงแก้ปัญหาตาม

ฝ่ายพราหมณ์พาวรีออกบวชประพฤติพรตตามลัทธิของพราหมณ์ ตั้งอาศรมอยู่ที่ ฝั่งแม่น้ำโคธาวารี ในที่พรมแดนแห่งเมืองอัสดกะและเมืองอาฬกะ เป็นอาจารย์ใหญ่บอกไตรเพท แก่หมู่ศิษย์ ได้ทราบว่าพระโอรสของศากยราชเสด็จออกบรรพชา ปฏิญญาพระองค์ว่า เป็นผู้ตรัสรู้เอง โดยชอบ แสดงธรรมสั่งสอนประชุมชน มีคนเชื่อและเลื่อมใส ยอมตนเป็นสาวกปฏิบัติตามคำสั่งสอน เป็นอันมาก พาวรีพราหมณ์คิดหลงใจใคร่จะสืบสวนให้ได้ความ จึงเรียกมาณผู้เป็นศิษย์ ๑๖ คน มือชิดมาณพเป็นหัวหน้า ผูกปัญหาคณละหมวด ๆ ให้ไปทูลถามมาณพทั้ง ๑๖ คน ลาอาจารย์ แล้วพามาณพที่เป็นบริวารไปเฝ้าพระศาสดาที่ป่าสาณเจตีย์ แคว้นมคธ ทูลขอโอกาสถามปัญหาคณละหมวด ๆ ครั้นพระศาสดาทรงอนุญาตแล้ว อชิดมาณพทูลถามปัญหาเป็นที่แรก ๔ ข้อ ดังนี้

ปัญหาอชิดมาณพ

โลก คือ หมูสัตว์ อันอะไรปิดบังไว้ จึงหลงดูอยู่ในที่มืด เพราะอะไรเป็นเหตุ จึงไม่มีปัญญาเห็นปรากฏ พระองค์ตรัสว่า อะไรเป็นเครื่องฉาบไล่สัตว์โลกนั้นให้ติดอยู่ และตรัสว่าอะไรเป็นภัยใหญ่ของสัตว์โลกนั้น

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า โลก คือ หมูสัตว์ อันอวิชชา คือ ความไม่รู้แจ้ง ปิดบังไว้แล้ว จึงหลงดูอยู่ในที่มืด เพราะความอยากมีประการต่าง ๆ และความประมาทเลินเล่อ จึงไม่มีปัญญาเห็นปรากฏ เรากล่าวว่าความอยากเป็นเครื่องฉาบไล่สัตว์โลกให้ติดอยู่ และเรากล่าวว่าทุกข์เป็นภัยใหญ่ของสัตว์โลกนั้น

อ. อะไรเป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่องกั้นความอยากซึ่งเป็นดุจกระแสน้ำหลังไหลไปในอารมณ์ทั้งปวง ความอยากนั้นจะละได้ เพราะธรรมอะไร

พ. เรากล่าวว่า สติเป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่องกั้นความอยากนั้น และความอยากนั้นจะละได้เพราะปัญญา

อ. ปัญญา สติ กับนามรูปนั้น จะดับไป ณ ที่ไหน ข้าพเจ้าทูลถามแล้ว ขอพระองค์ตรัสบอกความข้อนี้แก่ข้าพเจ้า

พ. เราจะแก้ปัญหาคณละที่ท่านถามถึงที่ดับนามรูปสิ้นเชิง ไม่มีเหลือแก่ท่าน เพราะวิญญูณดังไปก่อน นามรูปจึงดับไป ณ ที่นั่นเอง

อ. ชนผู้มีธรรมได้พิจารณาเห็นแล้ว และชนผู้ยังต้องศึกษาอยู่สองพวกนี้มีอยู่ในโลกเป็นอันมาก ข้าพเจ้าขอทูลถามถึงคุณสมบัติของชนสองพวกนั้น พระองค์มีพระปัญญาแก่กล้า ขอจงตรัสบอกแก่ข้าพเจ้า

พ. ภิกษุผู้มีธรรมได้พิจารณาเห็นแล้ว และชนผู้ยังต้องศึกษาอยู่ต้องเป็นผู้ไม่กำหนดในกามทั้งหลาย มีใจไม่ขุ่นมัว ฉลาดในธรรมทั้งปวง มีสติอยู่ทุกอิริยาบถ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก็อชิตมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว โมฆราชมาณพปรารภจะทูลถามปัญหา ได้ยินว่า โมฆราชมาณพนั้น ถือตัวว่าเป็นคนมีปัญญากว่ามาณพทั้ง ๑๕ คน คิดจะทูลถามก่อน แต่เห็นว่าอชิตมาณพเป็นผู้ใหญ่กว่า จึงยอมให้ทูลถามก่อน ครั้นอชิตมาณพทูลถามแล้ว จึงปรารภจะทูลถามเป็นที่ ๒ พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นอาการอย่างนั้นแล้วตรัสห้ามว่า โมฆราช ท่านยอมให้ มาณพอื่นถามก่อนเถิด โมฆราชมาณพก็หยุดนิ่งอยู่

ปัญหาติสสเมตเตยยมาณพ

ลำดับนั้น ติสสเมตเตยยมาณพ ทูลถามปัญหาเป็นที่ ๒ ว่า ใคร ชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ คือ เต็มความประสงค์ในโลกนี้ความอยากซึ่งเป็นเหตุทะเยอทะยานดิ้นรนของใครไม่มีใครรู้ส่วนข้างปลายทั้งสอง (คือ อดีตกับอนาคต) ด้วยปัญญาแล้วไม่ติดอยู่ในส่วนท่ามกลาง (คือ ปัจจุบัน) พระองค์ตรัสว่าใครเป็นมหาบุรุษใครล่วงความอยากอันผูกใจสัตว์ไว้ในโลกนี้ดุจด้ายเป็นเครื่องเย็บผ้าให้ติดกันไปได้

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ภิกษุผู้ประพฤติพรหมจรรย์ สรรวมในกามทั้งหลายปราศจากความอยากแล้ว มีสติระลึกได้ทุกเมื่อพิจารณาเห็นโดยชอบแล้ว ดับเครื่องร้อนกระวนกระวายเสียได้แล้ว ชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ คือ เต็มความประสงค์ในโลกนี้ ความอยากซึ่งเป็นเหตุทะเยอทะยานดิ้นรนของภิกษุนั้นแลไม่มี ภิกษุนั้นแลรู้ส่วนข้างปลายทั้งสองด้วยปัญญาแล้ว ไม่ติดอยู่ในส่วนท่ามกลาง เรากล่าวว่าภิกษุนั้นแลเป็นมหาบุรุษ ภิกษุนั้นแลล่วงความอยากอันผูกใจสัตว์ไว้ในโลกนี้ ดุจด้ายเป็นเครื่องเย็บผ้าให้ติดกันไปได้

ปัญหาปุณณกมาณพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก็ติสสเมตเตยยมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว ปุณณกมาณพทูลถามปัญหาเป็นที่ ๓ ว่า บัดนี้ มีปัญหามาถึงพระองค์ผู้หาความหวาดหวั่นมิได้ รู้เหตุที่เป็นรากเหง้าของสิ่งทั้งปวง ข้าพเจ้าขอทูลถาม หมู่มนุษย์ในโลกนี้ คือ ฤๅษี กษัตริย์ พราหมณ์ เป็นอันมากอาศัยอะไรจึงบูชาัญญบวงสรวงเทวดา ขอพระองค์จงตรัสบอกความข้อนั้นแก่ข้าพเจ้า

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า หมู่มนุษย์เหล่านั้น ยอยากได้ของที่ตนปรารถนา อาศัยของที่มีชราทรุดโทรม จึงบูชาัญญบวงสรวงเทวดา

ปุ. หมู่มนุษย์เหล่านั้น ถ้าไม่ประมาทในอายุของตน จะข้ามพ้นชาติชราได้บ้างหรือไม่

พ. หมู่มนุษย์เหล่านั้น มุ่งลาภที่ตนหวังจึงพูดสรรเสริญการบูชาัญญราพินสิ่งที่ตัวใครก็เพราะอาศัยลาภ เรากล่าวว่า ผู้บูชาัญญเหล่านั้นยังเป็นคนกำหนดยินดีในภพ ไม่ข้ามพ้นชาติชราไปได้

ปุ. ถ้าผู้บูชาัญญเหล่านั้น ข้ามพ้นชาติชรา เพราะอายุของตนไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าในเทวโลก หรือในมนุษยโลก ข้ามพ้นชาติชรานั้นได้แล้ว

พ. ความอยากซึ่งเป็นเหตุทะเยอทะยานดิ้นรน ในโลกไหน ๆ ของผู้ใดไม่มี เพราะได้พิจารณาเห็นธรรมที่ยิ่งและหย่อนในโลก เรากล่าวว่า ผู้นั้นซึ่งสงบระงับได้ ไม่มีทุกข์จิต ความประพฤติชั่วอันจะทำให้มัวหมองดวงควันไฟ อันจับเป็นเขม่า ไม่มีกิเลสอันจะกระทบจิตหาความอยากทะเยอทะยานมิได้ ข้ามพ้นชาติชราไปได้แล้ว

ปัญหาเมตตคฺมาณพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่ปัญณกมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว เมตตคฺมาณพทูลถามปัญหาเป็นที ๔ ว่า ข้าพเจ้าขอทูลถาม ขอพระองค์จงตรัสขอข้อความที่จะทูลถามนั้นแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าทราบ ว่า พระองค์ถึงที่สุดจบไตรเพท มีจิตอันได้อบรมดีแล้ว ทุกข์ในโลกหลายประการ ไม่ใช่แต่อย่างเดียวนี้นี้ มีมาแล้ว แต่อะไร

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านถามเราถึงเหตุเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ เราจักบอกแก่ท่านตามรู้เห็น ทุกข์ในโลกนี้มีอุปธิ คือ กรรมและกิเลสเป็นเหตุ ล้วนเกิดมาก่อนแต่อุปธิ ผู้ใดเป็นคนเขลา ไม่รู้แล้วกระทำอุปธินั้นให้เกิดขึ้น ผู้นั้นย่อมถึงทุกข์เนื่อง ๆ เหตุนั้นเมื่อรู้เห็นว่าอุปธิเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ อย่างกระทำให้เกิดมี

เม. ข้าพเจ้าทูลถามข้อใด ก็ทรงแก้ข้อนั้น ประทานแก่ข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าขอทูลถามข้ออื่นอีก ขอเชิญพระองค์ทรงแก้อย่างใดผู้มีปัญญาจึงข้ามพ้นห้วงทะเลใหญ่ คือ ขาติชราและโสภพิไรราพันเสียได้ ขอพระองค์จงทรงแก้ข้อนั้นประทานแก่ข้าพเจ้า เพราะว่าธรรมนั้น พระองค์คงทรงทราบแล้ว

พ. เราจักแสดงธรรมที่จะพึงเห็นแจ้งด้วยตนเองในอรรถาพนี้ ไม่ต้องพิศวงตามคำของผู้อื่น คือ อย่างนี้ ๆ ที่บุคคลได้ทราบแล้วจะเป็นผู้มีสติ ดำเนินข้ามความอยากอันให้ติดอยู่ในโลกเสียได้

เม. ข้าพเจ้ายินดีธรรม ที่สูงสูดนั้นเป็นอย่างยิ่ง

พ. ท่านรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง ในส่วนเบื้องบน (คือ อนาคต) ในส่วนเบื้องต่ำ (คือ อดีต) ในส่วนท่ามกลาง (คือ ปัจจุบัน) จงบรรเทาความเพลิดเพลน ความยึดมั่นในส่วนเหล่านั้นเสีย วิญญานของท่านจะไม่ตั้งอยู่ในภพ ภิกษุผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ มีสติ ไม่เลินเล่อ ได้ทราบแล้ว ละความถือมั่นของเราเสียได้แล้ว จะละทุกข์ คือ ขาติชราและโสภพิไรราพันในโลกนี้ได้

เม. ข้าพเจ้าขอบใจพระวาทะของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง ธรรมอันไม่มีอุปธิ พระองค์ทรงแสดงชอบแล้ว พระองค์คงละทุกข์ได้แน่แล้ว เพราะว่าพระองค์ได้ทรงทราบธรรมนี้แล้ว แม้ท่านผู้รู้ที่พระองค์ทรงสั่งสอนอยู่เป็นนิตยไม่หยุดหย่อน คงละทุกข์นั้นได้ด้วยเป็นแน่เหตุ นั้น ข้าพเจ้าจึงได้มา ถวายบังคมพระองค์ ด้วยตั้งใจจะให้ทรงสั่งสอนข้าพเจ้าเป็นนิตย ไม่หยุดหย่อนเหมือนอย่างนั้นบ้าง

พ. ท่านรู้ว่าผู้ใดเป็นพราหมณ์ถึงที่สุดจบไตรเพท ไม่กิเลสเครื่องกังวล ไม่ติดข้องอยู่ในกามภพ ผู้นั้นแลข้ามลวงเหตุแห่งทุกข์ดุจห้วงทะเลอันใหญ่นี้ได้แน่แล้ว ครั้นข้ามถึงฝั่งแล้วเป็นคนไม่มีกิเลสอันตรึงจิต ล้นความสงสัยผู้นั้น ครั้นรู้แล้วถึงที่สุดจบไตรเพทในศาสนานี้ ล้นความสงสัยผู้นั้น ครั้นรู้แล้วถึงที่สุดจบไตรเพทในศาสนานี้ ละธรรมที่เป็นเหตุติดข้องอยู่ในภพน้อยภพใหญ่เสียได้แล้วเป็นคนมีความอยากสิ้นแล้ว ไม่มีกิเลสอันจะกระทบจิต หากความอยากทะเยอทะยานมิได้ ไม่มีกิเลสอันจะกระทบจิต หากความอยากทะเยอทะยานมิได้เรากล่าวว่าผู้นั้นแลข้ามพ้นขาติชราได้แล้ว

ปัญหาโธตคฺมาณพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่เมตตคฺมาณพทูลถามแล้ว โธตคฺมาณพทูลถามปัญหาเป็นที ๕ ว่า ข้าพเจ้าทูลถามพระองค์ ขอจงตรัสบอกแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าอยากจะฟังพระวาทะของพระองค์ ข้าพเจ้าได้ฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว จะศึกษาข้อปฏิบัติซึ่งเป็นเครื่องดับกิเลสของตน พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ถ้าอย่างนั้นท่านจงเป็นคนมีปัญญา มีสติ ทำความเพียรในศาสนานี้เถิด

โธ. ข้าพเจ้าได้เห็นพระองค์ผู้เป็นพรหมณ์ หากงวลมิได้เที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก เหตุนั้น ข้าพเจ้าขอถวายบังคมพระองค์ ขอพระองค์ทรงเปลื้องข้าพเจ้าเสียจากความสงสัยเถิด

พ. เราเปลื้องใคร ๆ ในโลก ผู้ยังมีความสงสัยอยู่ไม่ได้ เมื่อท่านรู้ธรรมอันประเสริฐ ก็จะข้ามห้วงทะเลใหญ่ คือ กิเลสอันนี้เสียได้เอง

โธ. ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาแสดงธรรมอันสัจจากกิเลสที่ข้าพเจ้าควรจะรู้ สักสอนให้เป็นคนโปรงไม่ขัดข้องดุจอากาศ สงบระงับกิเลสเสียได้ไม่อาศัยสิ่งหนึ่งสิ่งใดเที่ยวอยู่ในโลกนี้

พ. เราจะบอกอุบายเครื่องสงบระงับกิเลส ซึ่งจะเห็นเองไม่ต้องเชื่อตามตื่นข่าวที่บุคคล ได้ทราบแล้ว จะมีสติข้ามความอยากที่ตรึงใจไว้ในโลกเสียได้แก่ท่าน

โธ. ข้าพเจ้าขอใ้ใจอุบายเครื่องสงบระงับกิเลสอันสูงสุดนั้นเป็นอย่างยิ่ง

พ. ถ้าท่านรู้ว่าความทะยานอยากทั้งเบื้องบนเบื้องต่ำ ท่ามกลางเป็นเหตุให้ติดข้อง อยู่ในโลก ท่านอย่าทำความทะยานอยาก เพื่อจะเกิดในภพน้อยใหญ่

ปัญหาอุปสัิวมาณพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก็อตกมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว อุปสัิวมาณพทูลถาม ปัญหาเป็นที่ ๖ ว่า ลำพังข้าพเจ้าผู้เดียว ไม่ได้อาศัยอะไรแล้ว ไม่อาจข้ามห้วงทะเลใหญ่ คือกิเลสได้ ขอพระองค์ตรัสบอกอารมณ์ที่ห้วงเหนียว ซึ่งข้าพเจ้าจะควรอาศัยข้ามห้วงนี้ แก่ข้าพเจ้าเถิด

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านจงเป็นผู้มีสติเพ่งอาภิกขุจัญญายตนฌาน อาศัยอารมณ์ ว่าไม่มี ๆ ดังนี้ ข้ามห้วงเสียเถิด ท่านจงละกามทั้งหลายเสีย เป็นคนเว้นจากความสงสัย เห็นธรรม ที่สิ้นไปแห่งความทะเยอทะยานอยากให้ปรากฏชัดทั้งกลางคืนกลางวันเถิด

อุ. ผู้ใดปราศจากความกำหนดในกามทั้งปวงแล้วล่วงฌานอื่นได้แล้ว อาศัย อาภิกขุจัญญายตนฌาน (คือ ความเพ่งใจว่าไม่มีอะไรเป็นอารมณ์) น้อมใจแล้วในอาภิกขุจัญญายตนฌาน ซึ่งเป็นธรรมที่เปลื้องสัญญาอย่างประเสริฐสุด ผู้นั้นจะตั้งอยู่ในอาภิกขุจัญญายตนฌานนั้น ไม่มีเสื่อม บ้างหรือ

พ. ผู้นั้นจะต้องอยู่ในอาภิกขุจัญญายตนฌานนั้น ไม่มีเสื่อม

อุ. ถ้าผู้นั้นจะตั้งอยู่ในอาภิกขุจัญญายตนฌานนั้น ไม่มีเสื่อมสิ้นปีเป็นอันมาก เขาจะเป็น คนยังยืนอยู่ในอาภิกขุจัญญายตนฌานนั้น หรือจะดับขันธปรินิพพานวิญญูณของคนเช่นนั้น จะเป็นฉันท

พ. เปลวไฟอันกำลังลมเป่าแล้วดับไป ไม่ถึงความนับว่าได้ไปแล้วในทิศไหน ฉันท ท่านผู้รู้พ้นไปแล้วจากกองนามรูป ย่อมดับไม่มีเชื้อเหลือ (คือ ดับพร้อมทั้งกิเลส ทั้งขันธ) ไม่ถึงความ นับว่าได้เกิดเป็นอะไร ฉันทนั้น

อุ. ท่านผู้นั้นดับไปแล้ว หรือว่าเป็น แต่ไม่มีตัว หรือจะเป็นผู้ตั้งอยู่ยังยืน หออันตรายมิได้ ขอพระองค์ทรงพยากรณ์ความชื่อนั้นแก่ข้าพเจ้า เพราะว่าธรรมนั้นพระองค์ได้ทรงทราบแล้ว

พ. ประมาณแห่งเบญจขันธของผู้ที่ดับปรินิพพานแล้ว มิได้มีกิเลส ซึ่งเป็นเหตุกล่าวผู้นั้น ว่าไปเกิดเป็นอะไรของผู้นั้น ก็มีได้มีเมื่อธรรมทั้งหลาย (มีขันธ เป็นต้น) อันผู้นั้นขจัดได้หมดแล้ว ก็ตัดทางแห่งถ้อยคำที่จะพูดถึงผู้นั้นว่าเป็นอะไรเสียทั้งหมด

ปัญหานันทมานพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่อุปสีวมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว นันทมานพทูลถามปัญหาเป็นที่ ๗ ว่า ชนทั้งหลายกล่าวว่า มุนีมีอยู่ในโลกนี้ ข้อนี้เป็นอย่างไร เขาเรียกคนถึงพร้อมด้วยญาณหรือถึงพร้อมด้วยการเลี้ยงชีวิต ว่าเป็นมุนี

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ผู้ฉลาดในโลกนี้ ไม่กล่าวคนว่าเป็นมุนีด้วยความเห็นด้วยความสดับ หรือด้วยความรู้ เรากล่าวว่า คนใดทำตนให้ปราศจากกองกิเลส เป็นคนหาภิเลสมิได้ ไม่มีความหวั่นหวะยานอยากเที่ยวอยู่ คนผู้นั้นแลชื่อวามุนี

น. สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง กล่าวความบริสุทธิ์ด้วยความเห็น ด้วยความฟัง ด้วยศีลและพรต และด้วยวิธีเป็นอันมาก สมณพราหมณ์เหล่านั้น ประพฤติในวิธีเหล่านั้นตามที่ตนเห็นว่าเป็นเครื่องบริสุทธิ์ ข้ามพ้นชาติชราได้แล้วบ้างหรือหาไม่ ข้าพเจ้าทูลถาม ขอพระองค์ตรัสบอกความข้อนั้นแก่ข้าพเจ้าเถิด

พ. สมณพราหมณ์เหล่านั้น แม้ถึงประพฤติดังนั้น เรากล่าวว่า พ้นชาติชราไม่ได้แล้ว

น. ถ้าพระองค์ตรัสว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นข้ามห้วงไม่ได้แล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าในเทวโลก หรือในมนุษย์โลก ข้ามพ้นชาติชราได้แล้ว

พ. เราได้กล่าวว่า สมณพราหมณ์ อันชาติชราครอบงำแล้วหมดทุกคน แต่เรากล่าวว่า สมณพราหมณ์เหล่าใดในโลกนี้จะอารมณ์ที่ตนได้เห็น ได้ฟัง ได้รู้ และศีลพรตกับวิธีเป็นอันมากเสียทั้งหมด กำหนดรู้ตัตถ์หาว่าเป็นโทษควรละแล้ว เป็นผู้หาอาสวะมิได้สมณพราหมณ์เหล่านั้นแลข้ามห้วงได้แล้ว

น. ข้าพเจ้าขอบใจพระวาจาของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง พระองค์ทรงแสดงธรรมอันไม่มีอุปธิ (กิเลส) ชอบแล้ว แม้ข้าพเจ้าก็เรียกสมณพราหมณ์เหล่านั้นว่า ผู้ข้ามห้วงได้แล้ว เหมือนพระองค์ตรัส

ปัญหาเหมกมาณพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่นันทมานพทูลถามอย่างนี้แล้ว เหมกมาณพทูลถามปัญหาเป็นที่ ๘ ว่า ในปางก่อนแต่ศาสนาของพระองค์ อาจารย์ทั้งหลายได้ยืนยันว่า อย่างนั้นได้เคยมีมาแล้ว อย่างนี้จักมีต่อไปข้างหน้า คำนี้ล้วนเป็นแต่ว่าอย่างนี้ ๆ มิแต่จะทำความตริกให้ฟังมากขึ้น ข้าพเจ้าไม่พอใจในคำนั้นเลย ขอพระองค์ตรัสบอกธรรมเป็นเหตุถอนตัณหา ที่ข้าพเจ้าทราบแล้วจะพึงเป็นคนมีสติ ข้ามล่วงตัณหาอันให้ติดอยู่ในโลก แก่ข้าพเจ้าเถิด

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ชนเหล่าใด ได้รู้ไว้ พระนิพพานเป็นที่บรรเทาความกำหนัดพอใจ ในอารมณ์ที่รัก ซึ่งได้เห็นแล้ว ได้ฟังแล้ว ได้ดมแล้ว ได้ชิมแล้ว ได้ถูกต้องแล้ว และได้รู้แล้ว ด้วยใจ และเป็นธรรมไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นแล้ว เป็นคนมีสติ มีธรรมอันเห็นแล้ว ดังกิเลสได้แล้ว ชนผู้สงบระงับกิเลสได้แล้วนั้น ข้ามล่วงตัณหาอันให้ติดอยู่ในโลกได้แล้ว

ปัญหาโตเทยมาณพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก็หมดมาณพทุกถามอย่างนี้แล้ว โมฆราชมาณพปรารภจะทูลถามปัญหาอีก พระศาสดาตรัสห้ามให้รอก่อนเหมือนหนหลัง โตเทยมาณพจึงทูลถามปัญหาเป็นที่ ๙ ว่า กามทั้งหลายไม่ตั้งอยู่ในผู้ใด ตัณหาของผู้ใดไม่มี และผู้ใดข้ามล่วงความสงสัยเสียได้ ความพ้นของผู้นั้นเป็นเช่นไร

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ความพ้นของผู้นั้น ที่จะเป็นอย่างอื่นอีกมิได้มี (อธิบายว่าผู้หนึ่งพ้นจากกาม จากตัณหา จากความสงสัยแล้ว กามก็ดี ตัณหาก็คดี ความสงสัยก็ดี จะกลับเกิดขึ้น ผู้หนึ่งจะต้องเพียรพยายามเพื่อจะทำตนให้พ้นไปอีก หามิได้ความพ้นของผู้นั้น เป็นอันคงที่ไม่แปรผันเป็นอย่างอื่น)

โต. ผู้หนึ่งเป็นคนมีความหวังทะเยอทะยานหรือไม่ เป็นคนมีปัญญาแท้ หรือเป็นแต่ก่อตัณหาและทิวฐิให้เกิดขึ้นด้วยปัญญา ข้าพเจ้าจะรู้จักท่านผู้นั้นได้ด้วยอย่างไร ขอพระองค์ตรัสบอกแก่ข้าพเจ้าเถิด

พ. ผู้หนึ่งเป็นคนไม่มีความหวังทะเยอทะยาน จะเป็นคนมีความหวังทะเยอทะยานก็หาไม่ เป็นคนมีปัญญาแท้ จะเป็นแต่คนก่อตัณหาและทิวฐิให้เกิดขึ้นด้วยปัญญาก็หาไม่ ท่านจงรู้จักมนุษย์ว่าคนไม่มีกังวล ไม่ติดอยู่ในกามภพอย่างนี้เถิด

ปัญหากัปมาณพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก็โตเทยมาณพทุกถามอย่างนี้แล้ว กัปมาณพทูลถามปัญหาเป็นที่ ๑๐ ว่า ขอพระองค์ตรัสบอกธรรม ซึ่งจะเป็นที่พึงพำนักของชนอันชราและมรณะมาถึงรอบข้าง ดุจเกาะอันเป็นที่พำนักอาศัยของผู้ตั้งอยู่ในท่ามกลางสาคร เมื่อคลื่นเกิดที่น้ำกล้วใหญ่แก่ข้าพเจ้า อย่าให้ทุกขนี้มีได้อีก

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า เรากล่าวว่านิพพานอันไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่มีตัณหาเครื่องถ่วง เป็นที่สิ้นแห่งชราและมรณะนี้แล เป็นดุจเกาะ หาใช้ธรรมอื่นไม่ ชนเหล่าใดรู้นิพพานนั้นแล้ว เป็นคนมีสติ มีธรรมอันเห็นแล้ว ดับกิเลสได้แล้ว ชนเหล่านั้น ไม่ต้องตกอยู่ในอำนาจของมาร ไม่ต้องเดินไปในทางของมารเลย

ปัญหาขตุกณณมาณพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก็กัปมาณพทุกถามอย่างนี้แล้ว ขตุกณณมาณพทูลถามปัญหาเป็นที่ ๑๑ ว่า ข้าพเจ้าได้ทราบว่าคุณพระองค์ไม่ใช่ผู้ใคร่กาม ข้ามล่วงห่วงกิเลสเสียได้แล้ว จึงมาเฝ้าเพื่อจะทูลถามพระองค์ผู้หาภิเลสคามมิได้ ขอพระผู้มีพระภาคผู้มีพระปัญญาดุจดวงตาเกิดพร้อมกับตรัสรู้ จงแสดงธรรมอันระงับแก่ข้าพเจ้าโดยถ่องแท้ เหตุว่า พระองค์ทรงผจญภิเลสคามให้แห่งหายได้ ดุจพระอาทิตย์อันส่องแผ่นดินให้แห้งด้วยรัศมี ขอพระองค์ผู้มีพระปัญญากว้างไพศาลกับแผ่นดิน ตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องละชาติขราในอัตภาพนี้ ที่ข้าพเจ้าควรจะทราบแก่ข้าพเจ้าผู้มีปัญญาน้อยเถิด

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านจงนำความกำหนดในกามเสียให้สิ้น เห็นความออกไปจากกาม โดยเป็นความเกษมเกิด กิเลสเครื่องกังวลที่ท่านยึดไว้ด้วยตัณหาและทิฏฐิ ซึ่งควรจะสละเสียอย่าเสียดแทงใจของท่านได้ กังวลได้มีแล้วในปางก่อน ท่านจงให้กังวลนั้นเหือดแห้งเสีย กังวลในภายหลังอย่าให้มีแก่ท่าน ถ้าท่านจักไม่ถือเอากังวลในท่ามกลาง ท่านจักเป็นคนสงบระงับกังวลได้เที่ยวอยู่ อาสวะ (กิเลส) ซึ่งเป็นเหตุถึงอำนาจมัจจุราขของชนผู้ปราศจากความกำหนดในนามรูปโดยอาการทั้งปวงมิได้มี

ปัญหาภัทราวุธมาณพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่ชตุกัณณิมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว ภัทราวุธมาณพทูลถามปัญหาเป็นที่ ๑๒ ว่า ข้าพเจ้าทูลขออาราธนาพระองค์ ผู้ทรงละอาลัยตัดตัณหาเสียได้ ไม่หวั่นไหว (เพราะโลกธรรม) ละความเพลิดเพลนเสียได้ ข้าพห้วงกิเลสพ้นไปได้แล้ว ละธรรมเป็นเครื่องให้ดำริ (ไปต่าง ๆ) คือ ตัณหาและทิฏฐิได้แล้ว มีพระปรีชาญาณอันดี ชนที่อยู่ชนบทต่าง ๆ อยากจะฟังพระวาจาของพระองค์ มาพร้อมกันแล้วจากชนบทนั้น ๆ ได้ฟังพระวาจาของพระองค์แล้วจักกลับไปจากที่นี่ ขอพระองค์จงทรงแก้ปัญหาเพื่อชนเหล่านั้น เพราะว่าธรรมนั้นพระองค์ได้ทราบแล้ว

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า หมู่ชนนั้นควรจะนำตัณหาที่เป็นเหตุถือนั่น ในส่วนเบื่องบน เบื่องต่ำ เบื่องขวา คือ ท่ามกลางทั้งหมดให้สิ้นเชิง เพราะเขาถือนั่นสิ่งใด ๆ ในโลก มารย่อมติดตามเขาได้โดยสิ่งนั้น ๆ เหตุฉะนั้น เมื่อภิกษุรู้อยู่ เห็นหมู่มสัตว์ผู้ติดอยู่ในวัฏฏะ เป็นที่ตั้งแห่งมารนี้ว่า ติดอยู่เพราะความถือนั่น ดังนี้ ฟังเป็นคนมีสติ ไม่ถือนั่นกังวลในโลกทั้งปวง

ปัญหาอุททยมาณพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่ภัทราวุธมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว อุททยมาณพทูลถามปัญหาเป็นที่ ๑๓ ว่า ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะทูลถามปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ ผู้ทรงนั่งบำเพ็ญฌาน มีพระสันดานปราศจากกิเลสธูลี หอาสวะมิได้ ได้ทรงทำกิจที่จำจะต้องทำเสร็จแล้วบรรลุลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ขอพระองค์จงทรงแสดงธรรมเป็นเครื่องพ้น (จากกิเลส) ที่ควรรู้ทั่วถึง ซึ่งเป็นเครื่องทำลายอวิชชา ความเขลาไม่รู้แจ้งเสีย

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า เรากล่าวธรรมเป็นเครื่องละความพอใจในกามและโหมนัสเสียทั้งสองอย่าง เป็นเครื่องบรรเทาความง่วง เป็นเครื่องห้ามความรำคาญ มีอุเบกขากับสติเป็นธรรมบริสุทธิ์ มีความตริกกอปรด้วยธรรมเป็นเบื่องหน้า ว่าเป็นธรรมเครื่องพ้น (จากกิเลส) ที่ควรรู้ทั่วถึง ซึ่งเป็นเครื่องทำลายอวิชชาความเขลาไม่รู้แจ้งเสีย

อุ. โลกมีอะไรผูกพันไว้ อะไรเป็นเครื่องสัจจของโลกลนั้น ท่านกล่าวกันว่านิพพาน นิพพานดั่งนั้น เพราะละอะไรได้

พ. โลกมีความเพลิดเพลนผูกพันไว้ ความตริกเป็นเครื่องสัจจของโลกลนั้น ท่านกล่าวกันว่านิพพาน นิพพานดั่งนี้ เพราะละตัณหาเสียได้

อุ. เมื่อบุคคลมีสติระลึกอย่างไรอยู่ วิญญาณจึงจะดับ ข้าพเจ้าทั้งหลายมาเฝ้าแล้ว เพื่อทูลถามพระองค์ ขอให้ได้ฟังพระวาจาของพระองค์เถิด

พ. เมื่อบุคคลไม่เพลิตเพลีนเวทนาทั้งภายใน ภายนอกมีสติระลึกอย่างนี้ วิญญาณจึงจะดับ

ปัญหาโปสาลมานพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่อุททมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว โปสาลมานพทูลถามปัญหาเป็นที่ ๑๔ ว่า ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะทูลถามปัญหา จึงได้มาเฝ้าพระองค์ ผู้ทรงสำแดงพระปริชาญาณในกาลเป็นอดีต ไม่ทรงหวั่นไหว (เหตุสุขทุกข์) มีความสงสัยอันตัดเสียได้แล้ว บรรลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ข้าพเจ้าขอทูลถามถึงญาณของบุคคล ผู้มีความกำหนดหมายในรูปแจ้งชัด (คือ ได้บรรลุรูปมานแล้ว) ละรูปอารมณ์ทั้งหมดได้แล้ว (คือ ล่วงรูปมานขึ้นไปแล้ว) เห็นอยู่ทั้งภายในภายนอก ว่าไม่มีอะไรสักน้อยหนึ่ง (คือ บรรลुरुูปมาน ที่เรียกว่า อากิญจัญญายตนะ) บุคคลเช่นนั้นจะควรแนะนำสั่งสอนให้ทำอย่างไรต่อไป

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า พระตถาคตเจ้าทราบภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณทั้งหมด จึงทราบบุคคลผู้เช่นนั้นแม้ยังตั้งอยู่ในโลกนี้ว่า มีอริยาศัยน้อมไปในอากิญจัญญายตนภพ มีอากิญจัญญายตนภพ เป็นที่ไปในเบื้องหน้า บุคคลเช่นนั้นรู้ว่า กรรมอันเป็นเหตุให้เกิดในอากิญจัญญายตนภพ มีความเพลิตเพลีนยินดีเป็นเครื่องประกอบ ดังนี้แล้ว ลำดับนั้น ย่อมพิจารณาเห็นสหชาตธรรมในอากิญจัญญายตนมานนั้น (คือ ธรรมที่เกิดพร้อมกันกับญาณนั้น) แจ้งชัดโดยลักษณะ ๓ (คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัว) ข้อนี้เป็นญาณอันถ่องแท้ของพราหมณ์ เช่นนั้นผู้มีพรหมจรรย์ได้ประพุดิจจบแล้ว

ปัญหาโมฆราชมานพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่โปสาลมานพทูลถามอย่างนี้แล้ว โมฆราชมานพกราบทูลว่า ข้าพเจ้าได้ทูลถามปัญหาถึง ๒ ครั้งแล้ว พระองค์ไม่ทรงแก้ประทานแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้ยินว่า ถ้าทูลถามถึง ๓ ครั้งแล้ว พระองค์จะทรงแก้ ครั้นว่าอย่างนี้แล้ว ทูลถามปัญหาเป็นที่ ๑๕ ว่า โลกนี้ก็ดี โลกอื่นก็ดี พรหมโลกกับทั้งเทวโลกก็ดี ย่อมไม่ทราบความเห็นของพระองค์ เหตุฉะนี้ จึงมีปัญหามาถึงพระองค์ผู้มีพระปรีชา เห็นลวงสามัญชนทั้งปวงอย่างนี้ ข้าพเจ้าจะพิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราช (ความตาย) จึงจะไม่แลเห็น คือว่าจักไม่ตามทัน

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านจงเป็นคนมีสติ พิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของว่างเปล่า ถอนความตามเห็นว่าตัวของเราเสียทุกเมื่อเถิด ท่านจะข้ามลวงมัจจุราชเสียได้ด้วยอุบายอย่างนี้ ท่านพิจารณาเห็นโลกอย่างนี้แล มัจจุราชจึงแลไม่เห็น

ปัญหาปิงคิยมาณพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหากฎิโมฆราชมาณพพุลถามอย่างนี้แล้ว ปิงคิยมาณพพุลถามปัญหาเป็นที่ ๑๖ ว่า ข้าพเจ้าเป็นคนแก่แล้ว ไม่มีกำลัง มีผิวพรรณสิ้นไปแล้ว ดวงตาของข้าพเจ้าก็เห็นไม่กระจ่าง หูก็ฟังไม่สะดวก ขอข้าพเจ้าอย่าเป็นคนหลงฉิบหายเสียในระหว่างเลย ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมที่ข้าพเจ้าควรรู้เป็นเครื่องละชาติขราในอภัพนี้เสีย

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านเห็นว่า ชนทั้งหลายผู้ประมาณแล้ว ย่อมเดือดร้อนเพราะรูปเป็นเหตุ เพราะฉะนั้นท่านจึงเป็นคนไม่ประมาณ ละความพอใจในรูปเสียจะได้ไม่เกิดอีก

ปี. ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อย ๔ เป็น ๑๐ ทั้งทิศเบื้องบน เบื้องต่ำ ที่พระองค์ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ฟังแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้รู้แล้ว แม้น้อยหนึ่งมิได้มีในโลก ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมที่ข้าพเจ้าควรรู้ เป็นเครื่องละชาติขราในอภัพนี้เสีย

พ. เมื่อท่านเห็นหมู่มนุษย์ อันตมหาครอบงำแล้ว มีความเดือดร้อนเกิดแล้ว อันชราถึงรอบข้างแล้ว เหตุนี้ ท่านจึงเป็นคนไม่ประมาณ ละตัณหาเสีย จะได้ไม่เกิดอีก

ในกาลเป็นที่สุดแห่งปัญหา ที่พระศาสดาทรงพยากรณ์แก่ตน ๆ มาณพ ๑๕ คน (เว้นไว้แต่ปิงคิยมาณพ) ส่งใจไปตามธรรมเทศนาก็มีจิตพ้นจากอาสวะไม่ถือนั่นด้วยอุปาทาน ส่วนปิงคิยะเป็นแต่ได้ญาณเห็นในธรรม ได้ยินว่า ปิงคิยมาณพนั่นคิดถึงพราหมณ์พาวรีผู้เป็นอาจารย์ ในระหว่างที่ฟังธรรมเทศนาว่า ลุงของเราหาได้ฟังธรรมเทศนาที่ไพเราะอย่างนี้ไม่ อาศัยโทษที่ฟังชานเพราะความรักอาจารย์นั้น จึงไม่อาจทำจิตให้สิ้นอาสวะได้

มาณพ ๑๖ คน ทูลขออุปสมบท

มาณพ ๑๖ คน กับทั้งบริวารนั้นทูลขออุปสมบท พระศาสดาก็ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยพระวาจาว่า ท่านทั้งหลายเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว ท่านทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์เถิด ดังนี้ ฝ่ายพระปิงคิยะ ทูลลาพระศาสดากลับไปแจ้งข่าวแก่พราหมณ์พาวรี ผู้อาจารย์แล้ว แสดงธรรมเทศนาแก้ปัญหากฎิ ๑๖ ข้อนั้นให้ฟัง ภายหลังได้สดับโอวาทที่พระศาสดาสั่งสอน จึงทำจิตให้พ้นจากอาสวะได้ ส่วนพราหมณ์พาวรีผู้อาจารย์ บรรลุธรรมาภิสัมมัย แต่เพียงชั้นเสขภูมิ

ปริณิเทศที่ ๗ ประทานการบวชด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจา

ประวัติพระราชนิพนธ์

วันหนึ่ง พระศาสดาทรงพระดำเนิรอยู่ในพระวิหาร ทอดพระเนตรเห็นราธพราหมณ์ มีร่างกายอันผอม มีผิวเศร้าหมองไม่สดใสตรัสถามได้ว่า ความว่า ราธพราหมณ์อยากจะบวช ไม่มีใครบวชให้ เมื่อไม่ได้บวชสมประสงค์ จึงได้เป็นเช่นนั้น จึงรับสั่งถามภิกษุทั้งหลายว่า ใครระลึกถึงอุปการะของพราหมณ์ผู้นั้นได้บ้าง พระสารีบุตรทูลว่า ข้าพเจ้านึกได้อยู่ วันหนึ่ง ข้าพเจ้าเที่ยวไปบิณฑบาต ในกรุงราชคฤห์ พราหมณ์ผู้นั้นได้ให้อาหารแก่ข้าพเจ้าทัพพีหนึ่ง พระศาสดาตรัสว่า ดีละ ๆ สารีบุตร สัตบุรุษเป็นคนกตัญญูกตเวที ถ้าอย่างนั้น สารีบุตรให้พราหมณ์นั้นบวชเถิด ครั้นทรงพระอนุญาต ให้พระสารีบุตรบวชราธพราหมณ์อย่างนี้แล้ว ตรัสสั่งให้เลิกอุปสัมปทาด้วยสรณคมน์ ๓ ที่ได้ ทรงอนุญาตไว้แล้วแต่เดิม ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นไป ทรงอนุญาตให้สงฆ์อุปสมบททุกอุปัฏฐาก ด้วยอุตติจตุตถกรรมวาจา คือ ประกาศสงฆ์ให้ทราบด้วยความที่จะอุปสมบทคนชื่อนั้น ครั้งหนึ่งก่อน เรียกว่า อุตติ แล้วประกาศให้สงฆ์รู้ว่า สงฆ์อุปสมบทคนชื่อนั้นอีก ๓ ครั้ง เรียกว่า อนุสสาวนา อย่างนี้เรียกว่า อุปสมบทด้วยอุตติจตุตถกรรมวาจา ภายหลังทรงปรารภเหตุนี้ ๆ ทรง ตั้งแบบแผนสำหรับอุปสมบทขึ้นโดยลำดับ

ฝ่ายพระราชนิพนธ์ ครั้นอุปสมบทแล้ว วันหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลว่า ขอพระองค์ จงแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้าโดยย่อ ๆ ที่ข้าพเจ้าได้ฟังแล้ว จักหลีกเลี่ยงออกจากหมู่อยู่แต่ผู้เดียว เป็นคนไม่ประมาท มีความเพียร สงัดใจไปในภาวนา พระศาสดาตรัสสอนว่า ราชนิพนธ์ สิ่งใดเป็นมาร ท่านจงละความกำหนัดพอใจในสิ่งนั้นเสีย อะไรเล่าชื่อว่ามาร รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่ใช่ตน มีความสิ้นไปเสื่อมไป เกิดขึ้นแล้วดับไปเป็นธรรมดา ชื่อว่ามาร ท่านจง ละความกำหนัดพอใจในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั้นเสีย พระราชนิพนธ์รับโอวาท ที่พระศาสดาตรัสสอนอย่างนี้แล้ว เทียวจาริกไปกับพระสารีบุตร ปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุพระอรหัต พระสารีบุตรพามาเฝ้าพระศาสดา พระองค์ทรงปราศรัยตรัสถามว่า สัททวิหาริกของท่านผู้นี้ เป็นอย่างไร พระสารีบุตรทูลสรรเสริญว่าเป็นคนว่าง่ายอย่างยิ่ง เมื่อแนะนำสั่งสอนว่า สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนั้นไม่ควรทำ ท่านจงทำสิ่งนี้ อย่าทำสิ่งนั้น ดังนี้ ไม่เคยโกรธเลย พระศาสดาตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายถือเอาเป็นต้นอย่างว่า ท่านทั้งหลายจะเป็นคนว่าง่ายอย่างราชนิพนธ์เถิด เมื่อพระอาจารย์ชี้โทษ สั่งสอนอย่าโกรธ ควรคบบัณฑิตที่ตนสำคัญเห็นว่าเป็นคนแสดงโทษ กล่าวข่ม ให้เป็นดุจคนชี้ บอกขุมทรัพย์ให้ เพราะคบบัณฑิตเช่นนั้น มีคุณประเสริฐ ไม่มีโทษลามกเลย และทรงสรรเสริญ พระราชนิพนธ์ว่า เป็นยอดของภิกษุ ที่มีปฏิภาณคือญาณแจ่มแจ้งในธรรมเทศ

โปรดพระปณณมณตานีบุตร

ฝ่ายพระอัญญาโกณฑัญญะ ในสมัยที่พระศาสดาเสด็จอยู่ในกรุงราชคฤห์ ไปกรุงกบิลพัสดุ์ บวชปณณมณพที่เป็นบุตรนางพราหมณ์มณตานี ซึ่งเป็นน้องหญิงของท่าน พระปณณมณนั้น บวชแล้วไปอยู่ในประเทศชือชาติภูมิ ไม่ช้านัก บำเพ็ญเพียรก็สำเร็จพระอรหัต ท่านตั้งอยู่ในคุณธรรม ๑๐ อย่าง คือ มกน้อย สันโดษ ชอบสงัดไม่ชอบเกี่ยวข้องกับหมู่ ปรารภความเพียร บริบูรณ์ด้วยศีล

สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ความรู้เห็นในวิมุตติแม้เมื่อมีบริษัท ท่านก็สั่งสอนให้ประกอบในคุณธรรม ๑๐ ประการนั้น ภายหลังภิกษุที่เป็นบริษัทลาไปเฝ้าพระศาสดา ทูลพรรณนาคุณอุปัชฌายะของตนว่า ตั้งอยู่ในคุณธรรม ๑๐ ประการนั้น และสั่งสอนให้บริษัทประกอบในคุณธรรม ๑๐ ประการนั้น ในเวลานั้นพระสารีบุตรนั่งอยู่ที่นั่น ได้ยินภิกษุเหล่านั้นทูลพรรณนาคุณพระปुณณะประสงคฺจะรู้จัก และจะสังสนทนากัน เมื่อพระศาสดาเสด็จมาเมืองสาวัตถีแล้วท่านมาเฝ้า พอหลีกไปจากที่เฝ้าแล้ว พระสารีบุตรทราบข่าวจึงไปหาปราศรัยกัน แล้วถามว่า ท่านผู้มีอายุ ท่านจะประพฤติพรหมจรรย์ ในพระศาสนาของเราหรือไม่?

ป. อย่างนั้นแหละ ท่านผู้มีอายุ

สา. ท่านประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อศีลบริสุทธิหรือไม่?

ป. ไม่อย่างนั้น

สา. เพื่อความบริสุทธิหรือไม่?

ป. ไม่อย่างนั้น

สา. เพื่อจิตบริสุทธิหรือไม่?

ป. ไม่อย่างนั้น

สา. เพื่อปัญญาเป็นเครื่องข้ามล่วงความสงสัยบริสุทธิหรือไม่?

ป. ไม่อย่างนั้น

สา. เพื่อปัญญาเป็นเครื่องรู้เห็นธรรมที่เป็นทางและไม่ใช่วางอันบริสุทธิหรือไม่?

ป. ไม่อย่างนั้น

สา. เพื่อปัญญาเป็นเครื่องรู้เห็นในข้อปฏิบัติทางอันบริสุทธิหรือไม่?

ป. ไม่อย่างนั้น

สา. เพื่อปัญญาอันเป็นเครื่องรู้เห็นในวิมุตติอันบริสุทธิหรือไม่?

ป. ไม่อย่างนั้น

สา. ข้าพเจ้าถามท่านว่า ท่านประพฤติพรหมจรรย์ เพื่ออย่างนั้นหรือไม่ หรือท่านก็ตอบว่า ไม่อย่างนั้น ๆ เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านประพฤติพรหมจรรย์เพื่ออะไรเล่า?

ป. เราประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อความดับไม่มีเชื้อ

สา. ศีลบริสุทธิหรือไม่ เป็นความดับไม่มีเชื้อหรือธรรมมีจิตบริสุทธิเป็นต้น

ป. ไม่อย่างนั้น

สา. ความดับไม่มีเชื่อนั้น พ้นจากธรรมเหล่านี้หรือไม่?

ป. ไม่อย่างนั้น

สา. ข้าพเจ้าถามท่านว่า อย่างนั้น ๆ หรือ เป็นความดับไม่มีเชื้อ ท่านก็ตอบว่า ไม่ใช่ อย่างนั้น ๆ ความแห่งคำที่ท่านพูดนี้ จะพึงเห็นได้อย่างไรเล่า?

ป. ท่านผู้มีอายุ ถ้าพระศาสดาจักบัญญัติธรรมเหล่านี้ว่า เป็นความดับไม่มีเชื้อแล้ว ก็จะมีชื่อว่าบัญญัติธรรม ที่ยังมีเชื้อว่า เป็นความดับไม่มีเชื้อไป ถ้าความดับไม่มีเชื้อ จักพ้นจากธรรมเหล่านี้ไป บุคคลก็จะพึงชื่อว่า ดับไม่มีเชื้อ เพราะบุคคลไม่มีธรรมเหล่านี้ ถ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าจะทำความเปรียบให้ท่านฟัง คนมีปัญญาบางพวกในโลกนี้ ย่อมรู้ความแห่งคำที่พูดได้ด้วยเปรียบเหมือนราชการ

ริบอย่างหนึ่งในเมืองสาเกตมีขึ้นแต่พระเจ้าปเสนทิ ยังกำลังเสด็จอยู่ที่กรุงสาวัตถี ก็ในระหว่าง
 แห่งกรุงสาวัตถีและในเมืองสาเกตจะต้องเสด็จพระราชดำเนินด้วยรถพระที่นั่ง ๗ ผลัด พระเจ้าปเสนทิ
 ก็เสด็จออกจากกรุงสาวัตถี ทรงรถพระที่นั่งที่ ๑ ที่ประตูพระราชวังถึงรถพระที่นั่งที่ ๒ จึงเสด็จลง
 จากรถพระที่นั่งที่ ๑ ขึ้นรถพระที่นั่งที่ ๒ เป็นผลัด ๆ โดยนัยนี้ จนถึงเสด็จขึ้นรถพระที่นั่งที่ ๗
 ถึงเมืองสาเกตประทับที่ประตูพระราชวัง ถ้ามีพระวงศ์หรือข้าราชการที่คอยรับอยู่ที่ประตูพระราชวังนั้น
 ทูลถามว่า พระองค์เสด็จพระราชดำเนินจากกรุงสาวัตถีถึงเมืองสาเกต ด้วยรถพระที่นั่งผลัดนี้ผลัดเดียว
 หรือพระเจ้าปเสนทิตรัสบอกอย่างไร จึงจะเป็นอันตรัสบอกถูกต้อง

สา. ท่านผู้มีอายุ พระเจ้าปเสนทิตรัสบอกเรื่องที่พระองค์ทรงรถออกจากกรุงสาวัตถี
 เป็นผลัด ๆ ตั้งแต่ผลัดที่ ๑ จนถึงผลัดที่ ๗ จึงถึงเมืองสาเกต จึงจะเป็นตรัสบอกถูกต้อง

ป. ท่านผู้มีอายุ ข้อนี้อันนั้น ธรรม ๗ ประการ มีศีลบริสุทธิ เป็นต้น ก็เป็นประโยชน์
 แก่กันและกันขึ้นไป โดยลำดับ จนถึงความดับไม่มีเชื้อเหมือนกัน

เมื่อพระปुณณะชักความเปรียบเทียบให้ฟังอย่างนี้แล้ว พระสารีบุตรถามว่า ท่านผู้มีอายุ
 มีชื่ออะไร สพรหมจารีเรียกท่านว่าอย่างไร?

ป. ข้าพเจ้าชื่อปุณณะ สพรหมจารีเรียกข้าพเจ้าว่า มันทานิบุตร

สา. เป็นอัครรรยหนอ ธรรมอันลึก ท่านผู้มีอายุ ปุณณมันทานิบุตร ได้ชักมาแก้แล้ว
 ด้วยปัญญาอันลึก เหมือนสาวกผู้ได้สดับแล้วรู้จักคำสอนของพระศาสดาโดยถูกต้องแท้แล้ว

ครั้นพระสารีบุตรว่าอย่างนี้แล้ว พระปุณณะถามว่า ท่านผู้มีอายุมีชื่ออะไร? สพรหมจารี
 เรียกท่านว่าอย่างไร

สา. ข้าพเจ้าชื่ออุปติสสะ สพรหมจารีเรียกข้าพเจ้าว่า สารีบุตร

ป. ถ้าข้าพเจ้ารู้ว่าท่านผู้มีอายุชื่อสารีบุตร คำที่พูดไปเพียงนี้คงจะไม่แจ่มแจ้งแก่ข้าพเจ้า
 ได้ เป็นอัครรรยหนอ ธรรมอันลึก ท่านผู้มีอายุสารีบุตรได้ชักเอามาถามแล้วด้วยปัญญาอันลึก

พระเถระทั้งสอง ก็อนุโมทนาภาสิตของกันและกัน พระปุณณะนั้น อาศัยความที่ตน
 ตั้งอยู่ในคุณเช่นใดแล้ว สอนผู้อื่นให้ตั้งอยู่ในคุณเช่นนั้น พระศาสดาทรงสรรเสริญว่า เป็นยอดธรรมกถึก
 องค์หนึ่งในพระพุทธศาสนา

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๓

ธรรมศึกษาชั้นเอก สารการเรียนรู้วิชาพุทธธานะพุทธประวัติ

เรื่อง พุทธประวัติตั้งแต่เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ เจ้าศากยะออกบวช

โปรดพระพุทธมารดา พระสาวก และภิกษุณี

เวลา.....ชั่วโมง

๑. มาตรฐานการเรียนรู้

มาตรฐาน ธศ ๒ รู้และเข้าใจพุทธประวัติ ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และธำรงรักษาพระพุทธศาสนา

๒. ผลการเรียนรู้

รู้และเข้าใจพุทธประวัติเสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ เจ้าศากยะออกบวช โปรดพระพุทธมารดา พระสาวก และภิกษุณี

๓. สารสำคัญ

พระพุทธเจ้าเสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ เพื่อแสดงธรรมโปรดพระพุทธบิดา พระพุทธมารดา เจ้าศากยะออกบวช โปรดพระสาวก และภิกษุณี

๔. จุดประสงค์การเรียนรู้

๑. นักเรียนสามารถสรุปพุทธประวัติตั้งแต่เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์จนถึงโปรดพระสาวกได้
๒. นักเรียนสามารถอธิบายการออกบวชของภิกษุณีได้

๕. สารการเรียนรู้/เนื้อหา

เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์

- แสดงธรรมโปรดพระพุทธบิดา
- พระเจ้าสุทโธทนะบรรลุนาคามีผล
- รับสั่งให้บวชราหุลกุมารเป็นสามเณร
- พุทธบิดาทรงประหารและบรรลुพระอรหันต์
- อนาถบิณฑิกะสร้างวัดถวาย
- เสด็จประสาธพระนางยโสธรา
- นันทกุมารออกบวช
- พระเจ้าสุทโธทนะทูลขอพรการบวชกุลบุตร
- ถวายพระเพลิงพระบรมศพ

เจ้าศากยะออกบวช

- มูลเหตุให้อนุรุทธะออกบวช
- พระเทวทัตทำอนันตริยกรรม
- พระอนุรุทธะสรรเสริญสติปัฏฐาน ๔
- แผ่นดินสุมพระเทวทัต
- ทรงแสดงพระมหาปุริสวิตก ๘ ข้อ
- พระอานนท์ทูลขอพร ๘ ประการ

โปรดพระพุทธมารดา

- ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์
- เสร็จจำพรรษาในดาวดึงส์โปรดพระพุทธมารดา
- เสด็จลงจากดาวดึงส์
- แสดงยมกปาฏิหาริย์บนต้นมะม่วง
- แสดงพระอภิธรรมปิฎก
- รับผ้าของพระนางโคตมี

โปรดพระสาวก

- โปรดพระโสณโกฬิวิสะ
- โปรดพระรัฐบาล
- พระรัฐบาลแสดงธรรมเทศ ๔ ประการ

ภิกษุณี

- การออกบวชของพระปฐมสาวิกา
- ทรงอนุญาตครุธรรมปฏิบัติคณอุปัชฌา
- ทรงแสดงเหตุที่ไม่ยอมให้สตรีบวช
- พระนางพิมพาออกบวช

๖. กระบวนการจัดการเรียนรู้

ขั้นสืบค้นและเชื่อมโยง

๑. นักเรียนคู่วิเคราะห์เกี่ยวกับประวัติพระพุทธเจ้า แล้วสนทนากับนักเรียน โดยใช้คำถาม พัฒนาทักษะกระบวนการคิด เพื่อเชื่อมโยงไปสู่การเรียนรู้ ดังนี้

- เมืองกบิลพัสดุ์เป็นของใคร มีบุคคลใดบ้างเกี่ยวข้องกับเมืองนี้
- พระเจ้าสุทโธทนะเป็นใคร เกี่ยวข้องกับใคร
- ใครออกบวชตามพระพุทธเจ้าบ้าง ฯลฯ

ขั้นฝึก

๒. แบ่งนักเรียนออกเป็น ๕ กลุ่ม กลุ่มละเท่า ๆ กัน โดยใช้กระบวนการกลุ่ม ให้ศึกษา ความรู้จากใบความรู้ที่ ๖-๑๐ เรื่อง พุทธประวัติตั้งแต่เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์จนถึงโปรดพระสาวก ดังนี้

- กลุ่มที่ ๑ ศึกษาเรื่อง เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์
- กลุ่มที่ ๒ ศึกษาเรื่อง เจ้าชายศากยะออกบวช
- กลุ่มที่ ๓ ศึกษาเรื่อง โปรดพระพุทธมารดา
- กลุ่มที่ ๔ ศึกษาเรื่อง โปรดพระสาวก
- กลุ่มที่ ๕ ศึกษาเรื่อง ภิกษุณี

และส่งตัวแทนกลุ่มเล่าสรุปย่อเรื่องจนครบทุกกลุ่มครูคอยเพิ่มเติม

๓. นักเรียนกลุ่มเดิมช่วยกันตอบคำถามในใบกิจกรรมที่ ๔ และส่งครูตรวจ

ขั้นประยุกต์

๔. ครูตรวจผลงาน และแก้ไขให้ถูกต้อง พร้อมทั้งชื่นชมผลงานกลุ่มที่ทำได้ดีตรงมากที่สุด และนำผลงานติดที่ป้ายนิเทศ

๕. นักเรียนและครูร่วมกันสรุปองค์ความรู้จากบทเรียนอีกครั้ง เพื่อสร้างความเข้าใจให้นักเรียน

๖. นักเรียนทำแบบทดสอบหลังเรียน และตรวจให้คะแนน

๗. แบบทดสอบหลังเรียน

๗. ภาระงาน/ชิ้นงาน

ที่	ภาระงาน	ชิ้นงาน
๑	พุทธประวัติตั้งแต่เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ เจ้าศากยะออกบวช โปรดพุทธมารดา พระสาวก และภิกษุณี	ใบกิจกรรมที่ ๔

๘. สื่อ/แหล่งการเรียนรู้

๑. วัตถุที่เกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้า
๒. ใบความรู้ที่ ๖ เรื่อง เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์
๓. ใบความรู้ที่ ๗ เรื่อง เจ้าชายศากยะออกบวช
๔. ใบความรู้ที่ ๘ เรื่อง โปรดพระพุทธมารดา
๕. ใบความรู้ที่ ๙ เรื่อง โปรดพระสาวก
๖. ใบความรู้ที่ ๑๐ เรื่อง ภิกษุณี
๗. ใบกิจกรรมที่ ๔

๙. การวัดผลและประเมินผล

สิ่งที่ต้องการวัด	วิธีวัด	เครื่องมือวัด	เกณฑ์การประเมิน
๑. สามารถสรุปพุทธประวัติ ตั้งแต่เสด็จเมือง กบิลพัสดุ์จนถึง โปรดพระสาวก	- ตรวจผลงาน	- แบบประเมิน ผลงาน	ผ่าน = ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ ๖๐ ขึ้นไป ไม่ผ่าน = ได้คะแนนต่ำกว่า ร้อยละ ๖๐
๒. สามารถอธิบาย การออกบวชของภิกษุณีได้			

ข้อที่	ระดับคะแนน		
	๓ คะแนน	๒ คะแนน	๑ คะแนน
๑-๑๐	ตอบคำถามถูกต้อง ตรงประเด็น	ตอบคำถามได้ถูกต้อง ตรงประเด็นเป็นส่วนใหญ่	ตอบคำถามได้ถูกต้อง ตรงประเด็นน้อย

แบบประเมินผลงานใบกิจกรรมที่ ๔

เกณฑ์	ร้อยละ	คะแนน
ผ่าน	๖๐ ขึ้นไป	๑๑ คะแนนขึ้นไป
ไม่ผ่าน	ต่ำกว่า ๖๐	๑๐ คะแนนลงมา

เกณฑ์การตัดสิน

หมายเหตุ เกณฑ์การตัดสินสามารถปรับได้ตามความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

แบบประเมินผลการเรียนรู้

แบบทดสอบหลังเรียน

เกณฑ์การประเมิน	
ตอบถูกต้อง ๑ คะแนน	ตอบผิดได้ ๐ คะแนน

เกณฑ์การตัดสิน

เกณฑ์	ร้อยละ	คะแนน
ผ่าน	๖๐ ขึ้นไป	๙-๑๕
ไม่ผ่าน	ต่ำกว่า ๖๐	๐-๘

ใบกิจกรรมที่ ๔
พุทธประวัติตั้งแต่เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ เจ้าศากยะออกบวช
โปรดพระพุทธมารดา พระสาวก และภิกษุณี

ชื่อกลุ่ม.....

ชื่อ.....	ชั้น.....	เลขที่.....
ชื่อ.....	ชั้น.....	เลขที่.....
ชื่อ.....	ชั้น.....	เลขที่.....
ชื่อ.....	ชั้น.....	เลขที่.....

คำชี้แจง ให้นักเรียนตอบคำถามต่อไปนี้ จำนวน ๖ ข้อ (๑๘ คะแนน)

๑. ข้อความว่า ขอย่าให้พระภิกษุทั้งหลายบวชบุตรที่บิดามารดายังไม่อนุญาต เป็นคำพูดของใคร มีความเป็นมาอย่างไร

.....

.....

.....

๒. พระราหุลได้สำเร็จพระอรหันต์ เพราะได้สดับธรรมอะไร

.....

.....

.....

๓. พระอนุรุทธะเป็นบุตรของใคร ท่านมีความเป็นเลิศในด้านใด

.....

.....

.....

๔. มีเหตุผลใดที่พระพุทธเจ้าทรงบวชอุปาสีก่อนเจ้าชายแห่งศากยะ

.....

.....

.....

๕. พระอุปาสี้ออกบวชพร้อมใครบ้าง ที่ไหน ท่านได้รับเอตทัคคะทางใด

.....

.....

.....

๖. เพราะเห็นอนิสงส์อะไร พระอานนท์จึงทูลขอพรข้อที่ ๘

.....

.....

.....

๗. พระโสนโกฬวิสา เป็นศิษย์ของใคร มีเอตทัคคะทางไหน บรรลุพระอรหันต์ด้วยเทศนาอะไร

.....

.....

.....

๘. เหตุคือความเสื่อมที่ทำให้คนออกบวชนั้น พระเจ้าโกรัพยะตรัสถามพระรัฐपालะว่าอย่างไร

.....

.....

.....

๙. พระรัฐपालะทรงแสดงธรรมเทศ ๔ แก่ใคร และมีใจความว่าอย่างไร

.....

.....

.....

๑๐. พระนางมหาปชาบดีโคตมี นางเขมาเถรี นางอุบลวัณณาเถรี เมื่อบวชเป็นพระภิกษุณีได้รับเป็นเอตทัคคะทางด้านใดบ้าง

.....

.....

.....

เฉลยใบกิจกรรมที่ ๔

พุทธประวัติตั้งแต่เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ เจ้าศากยะออกบวช โปรดพระพุทธมารดา พระสาวก และภิกษุณี

๑. ข้อความว่า “ขออย่าให้พระภิกษุทั้งหลายบวชบุตรที่บิดามารดายังไม่อนุญาต” เป็นคำพูดของใคร มีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ ข้อความว่า “ขออย่าให้พระภิกษุทั้งหลายบวชบุตรที่บิดามารดายังไม่อนุญาต” เป็นคำพูดของพระเจ้าสุทโธทนะ มีความเป็นมาอย่างนี้ คือ เมื่อพระนันทะพระราชโอรสทรงผนวช พระเจ้าสุทโธทนะทรงโหม่นสเป็นอันมาก ครั้นราหุลกุมารบวชแล้วสิ้นผู้จะสืบพระวงศ์ ยิ่งโหม่นสมากขึ้น ทรงปรารถนาถึงทุกข์อันนี้ที่จะพึงมีแก่มารดาบิดาในตระกูลอื่นในเวลาเมื่อบุตรออกบวชจึงทูลขอพระนี้

๒. พระราหุลได้สำเร็จพระอรหันต์ เพราะได้สดับธรรมอะไร

ตอบ พระราหุลได้สำเร็จพระอรหันต์ เพราะได้สดับพระโอวาทซึ่งสั่งสอนทางวิปัสสนา คล้ายกับโอวาทที่ทรงสอนพระปัจจุวัคคีย์ ต่างกันแต่ทรงยกอายตนะภายนอก เป็นต้น ขึ้นแสดงแทนขั้น ๕

๓. พระอนุรุทธะเป็นบุตรของใคร ท่านมีความเป็นเลิศในด้านใด

ตอบ พระอนุรุทธะเป็นบุตรของพระเจ้าอมิตตทนะ ท่านได้รับการยกย่องจากพระบรมศาสดาว่าเป็นผู้เลิศในทางมัททิกยักษุ

๔. มีเหตุผลใดที่พระพุทธเจ้าทรงบวชอุปาสีก่อนเจ้าชายแห่งศากยะ

ตอบ เหตุผลที่พระพุทธเจ้าทรงบวชอุปาสีก่อนเจ้าชายแห่งศากยะ เพราะกษัตริย์ศากยะมีมานะถือตัวกล้า อุปาสีเป็นคนรับใช้มานาน ให้อุปาสีบวชก่อนเพื่อเจ้าศากยะที่บวชภายหลังจักได้ทำการกราบไหว้ ลูกต้อนรับ ประนมมือ และกิจที่สมควรอื่นแก่อุปาสี

๕. พระอุปาสีออกบวชพร้อมใครบ้าง ที่ไหน ท่านได้รับเอตทัคคะทางใด

ตอบ พระอุปาสีออกบวชพร้อมกับ พระภททียะ พระอนุรุทธะ พระอานันทะ พระภคคุ พระกิมพิละ พระเทวทัต ที่อนุปิยนิคม ได้รับเอตทัคคะทางเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ทรงพระนัย

๖. เพราะเห็นอานิสงส์อะไร พระอานนท์จึงทูลขอพรข้อที่ ๘

ตอบ เพราะเห็นอานิสงส์ว่าหากมีผู้มาถามว่า ธรรมนี้พระพุทธองค์ทรงแสดงในที่ใด ถ้าท่านตอบไม่ได้ เขาจะพูดได้ว่า ท่านตามเสด็จพระศาสดาตลอดกาลนานไม่รู้แม้แต่เรื่องเท่านี้

๗. พระโสณโกฬิวิสะ เป็นศิษย์ของใคร มีเหตุทักคะทางไหน บรรลุพระอรหันต์ด้วยเทศนาอะไร

ตอบ พระโสณโกฬิวิสะ เป็นศิษย์ของพระมหากัจจายนะ ท่านมีเหตุทักคะทางปรารภความเพียร บรรลุพระอรหันต์ด้วยเทศนาที่ว่าด้วยอุปมาของพิน ๓ สาย ที่พระพุทธรูปทรงยกขึ้นแสดง

๘. เหตุ คือ ความเสื่อมที่ทำให้คนออกบวชนั้น พระเจ้าโกรพยะตรัสถามพระภิกษุปาละว่าอย่างไร

ตอบ เหตุ คือ ความเสื่อมที่ทำให้คนออกบวชนั้น พระเจ้าโกรพยะตรัสถามพระภิกษุปาละว่า สาเหตุที่ทำให้คนออกบวช คือ ความแก่ ความเจ็บ ความสิ้นไปแห่งโภคทรัพย์ ความสิ้นญาติมิตร

๙. พระภิกษุปาละทรงแสดงธรรมเทศ ๔ แก่ใคร และมีใจความว่าอย่างไร

ตอบ พระภิกษุปาละทรงแสดงธรรมเทศ ๔ แก่พระเจ้าโกรพยะ และมีใจความว่า

๑. โลก คือ หมูสัตว์อันขราเป็นผู้นำ นำเข้าไปใกล้ ไม่ยั้งยั้ง
๒. โลก คือ หมูสัตว์ไม่มีผู้ป้องกัน ไม่เป็นใหญ่จำเพาะตน
๓. โลก คือ หมูสัตว์ไม่มีอะไรเป็นของของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป
๔. โลก คือ หมูสัตว์พรวงอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสแห่งตัณหา

๑๐. พระนางมหาปชาบดีโคตมี นางเขมาเถรี นางอุบลวันณาเถรี เมื่อบวชเป็นพระภิกษุณี ได้รับเป็นเหตุทักคะทางด้านใดบ้าง

ตอบ พระนางมหาปชาบดีโคตมี ได้รับเป็นเหตุทักคะทางรัตตัญญู นางเขมาเถรี ได้รับเป็นเหตุทักคะทางมีปัญญา นางอุบลวันณาเถรี ได้รับเป็นเหตุทักคะทางมีฤทธิ์

แบบทดสอบหลังเรียน

ผลการเรียนรู้ที่ ๓ รู้และเข้าใจพุทธประวัติตั้งแต่เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ เจ้าศากยะออกบวช
โปรดพระพุทธมารดา พระสาวก และภิกษุณี

จำนวน ๑๐ ข้อ คะแนน ๑๐ คะแนน

คำชี้แจง ให้นักเรียนเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว

๑. พระอานนท์บรรลุโสดาปัตติผล เพราะฟังธรรมจากใคร

ก. พระพุทธเจ้า	ข. พระวัปปะ
ค. พระปัญณณันทานิบุตร	ง. พระอัสสชิ
๒. เจ้าชายศากยะทั้ง ๖ ให้อุปาลีบวชก่อน เพราะเหตุใด

ก. พระประสงค์ของพระพุทธเจ้า	ข. ต้องการลดทิวิมานะ
ค. ความประสงค์ของอุปาลี	ง. ให้ผู้มีอายุมากบวชก่อน
๓. ใครทูลขอว่ากุลบุตรที่จะบวชต้องให้บิดามารดาอนุญาตก่อน

ก. พระเจ้าสุทโธทนะ	ข. พระอานนท์
ค. นางวิสาขา	ง. อนาถบิณฑิกะ
๔. พระศาสดาเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์ตามคำทูลเชิญของใคร

ก. พระกาฬุทายี	ข. พระอุปาลี
ค. พระอนรุทธะ	ง. พระอานนท์
๕. ธรรมเทศ ๔ ใครแสดงแก่ใคร

ก. พระสารีบุตรแสดงแก่พระเจ้าพิมพิสาร	
ข. พระอานนท์แสดงแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล	
ค. พระวัชชีบุตรแสดงแก่พระเจ้าโกธะ	
ง. พระมหากัจจายณะแสดงแก่พระเจ้าจันทรปัชโชต	
๖. พระสาวกรูปใดอยู่ในครมมารดานานถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน

ก. พระอุปาลี	ข. พระสีวลี
ค. พระวัคคิ	ง. พระโสภิตะ
๗. พระนางมหาปชาตีโคตมิแสดงความตั้งใจจะบวชอย่างไร

ก. อดอาหาร	ข. กลั่นลมหายใจ
ค. ตัดพระเกศา	ง. ออกไปอยู่ป่า

๘. ใครรับครุธรรม ๘ ประการเป็นคนแรก

ก. พระนางปชาบดีโคตมี

ข. นางเขมา

ค. นางโรหิณี

ง. นางปฏาจารา

๙. ภิกษุณีรูปใดได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศด้านพระวินัย

ก. เขมาเถรี

ข. อุบลวรรณาเถรี

ค. ปฏาจาราเถรี

ง. รูปนันทาเถรี

๑๐. พระนางเขมาเถรีได้รับเอตทัคคะด้านใด

ก. มีปัญญามาก

ข. มีฤทธิ์มาก

ค. ชำนาญสมาบัติ

ง. มีความเพียรมาก

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน

ผลการเรียนรู้ที่ ๓ รู้และเข้าใจพุทธประวัติตั้งแต่เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ เจ้าศากยะออกบวช
โปรดพระพุทธรูปมารดา พระสาวก และภิกษุณี

ข้อ		ข้อ	
๑	ค	๖	ข
๒	ข	๗	ค
๓	ก	๘	ก
๔	ก	๙	ค
๕	ค	๑๐	ก

ใบความรู้ที่ ๖

เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์

ปริเฉทที่ ๘ เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์

แสดงธรรมโปรดพระพุทธบิดา

ฝ่ายพระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงทราบว่ พระราชโอรสของพระองค์ ได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษแล้ว เสด็จมาทรงสั่งสอนมหาชนอยู่ที่กรุงราชคฤห์ มีพระราชประสงค์จะใคร่เห็น จัตุรัสให้อำมาตย์ พร้อมกับบริวารหนึ่งพันไปเชิญเสด็จ แต่อำมาตย์และบริวารได้ฟังเทศน์ ก็บรรลุนิพัตต์และทูลขอบวช และได้ทูลเชิญเสด็จ พระพุทธบิดาเห็นหายไปจึงส่งไปใหม่ โดยทำนองนี้ถึง ๙ ครั้ง ครั้งสุดท้าย จัตุรัสสั่งกาฬทายีอมาตย์ ซึ่งเป็นคนคุ้นเคยกับพระศาสนาแต่ครั้งยังเยาว์ด้วยกัน ให้ไปเชิญเสด็จ มายังกรุงกบิลพัสดุ์ กาฬทายีอมาตย์พร้อมทั้งบริวารได้ทูลขอลาบวชแล้วกราบถวายบังคมลาไปถึง กรุงราชคฤห์เข้าไปเฝ้าพระศาสนา ได้ฟังธรรมเทศนาบรรลุนิพัตต์ผล ตั้งอยู่ในความเป็นภิกษุแล้ว พอบวชแล้วได้ ๗ วัน ก็กราบทูลเชิญพระศาสนา พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นพุทธบริวาร เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ พระพุทธองค์ทรงรับแล้วพร้อมด้วยภิกษุ ๒ หมื่นรูปเป็นบริวาร เสด็จวันละหนึ่งโยชน์สิ้นเวลา ๖๐ วัน จึงถึงกรุงกบิลพัสดุ์ ส่วนพระกาฬทายีได้ล่องหน้าไปแจ้งเหตุการณ์เสด็จถวายแด่พระเจ้าสุทโธทนะ ทุกวัน

พระศาสนาเสด็จถึงกรุงกบิลพัสดุ์แล้วประทับอยู่ที่นิโครธาราม ซึ่งพระประยูรญาติ ให้สร้างรับเสด็จพระเจ้าสุทโธทนะพร้อมทั้งพระประยูรญาติทั้งหลายก็มาเฝ้า แต่พระประยูรญาติ ที่เป็นผู้ใหญ่ ไม่ยอมที่จะนมัสการ โดยถือว่าพระพุทธองค์เป็นเด็กคราวน้อย คราวลูกหลาน พระพุทธองค์ ก็ทรงทรมานด้วยอุทธาน จนกระทั่งพระเจ้าสุทโธทนะและพระประยูรญาติยกหัตถ์นมัสการด้วยการ ชื่นชมโสมนัส ลำดับนั้น เมฆฝนโบกขรพรรษก็ตั้งขึ้น ล้างหยาดน้ำฝนมีสีแดงให้ตกลงในหมู่ประยูรญาติวงศ์ น้าอัครจรรย ภิกษุทั้งหลายก็พิศวง เพราะไม่เคยเห็นมาก่อน พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ฝนโบกขรพรรษ ตกในกาลนี้เท่านั้นหาไม่ได้ อดีตกาลก็เคยตกมาแล้วเช่นกัน จัตุรัสเทศนาเวสสันดรชาดก เมื่อจบลง พระประยูรญาติก็ทูลลากลับไม่มีผู้ใดจะทูลอาราธนา เพื่อเสวยโภชนาหารในวันรุ่งขึ้นแม้แต่พระองค์เดียว ดังนั้น ในเช้าวันรุ่งขึ้น พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๒ หมื่นรูป เสด็จโคจรบิณฑบาตตามลำดับ ตรอกตามพุทธประเพณี ยังความโกลาหลให้เกิดแก่ชาวเมืองเป็นอันมาก

ในกาลนั้น พระนางพิมพาพระราชเทวี มารดาแห่งราหุลกุมาร สดับเสียงโกลาหลของ ประชาชน จัตุรัสถามนางกำนัล ทราบว่า พระสวามีทรงบาตรเสด็จเที่ยวภิกขาจาร จึงชวนราหุลกุมาร ไปยังสีหบัญชร ทอดพระเนตรเห็นพระบรมศาสดารุ่งเรืองไปด้วยพระรัศมี ๖ ประการ จัตุรัส สรรเสริญด้วยสุรัสวาทา ๘ คาถา แล้วกราบทูลให้พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบ

พระเจ้าสุทโธทนะเมื่อทรงสดับก็ทรงสังเวชสลดพระทัย เสด็จลงจากพระราชนิเวศน์ โดยด่วนไปประทับยืนอยู่ในที่เฉพาะพระพักตร์แล้วตรัสถามว่า ข้าแต่องค์พระผู้มีพระภาค ไฉนพระองค์จึงมาทำให้โยมได้รับความอัปยศ มาเที่ยวบิณฑบาต หรือเข้าพระทัยว่า โยมไม่สามารถที่จะจัดภัตตาหารแด่ภิกษุมีประมาณเท่านี้ได้ พระพุทธองค์ตรัสว่า มหาบพิตร วัตรนี้เป็นจารีตตามวงศ์ประเพณีของตถาคต คือ พุทธวงศ์ประทับยืนอยู่ในระหว่างวิถีนั่นเอง ตรัสเทศนาโปรดพระพุทธบิดาด้วยสารคาถาว่า อุตติฏฐเนปมขเซยย เป็นต้น ความว่า บุคคลใดไม่ประมาทในบิณฑบาตอันบุคคลพึงลุกขึ้นยืนรับ มีอุตสาหะ ประพฤติสุจริตธรรม บุคคลนั้นพึงอยู่เป็นสุขสำราญทั้งในโลกนี้โลกหน้า พอจบพระคาถาพระบรมกษัตริย์ก็บรรลुโสดาปัตติผล จึงทรงรับบาตรแล้วทูลอาราธนาพระบรมศาสดา พร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ขึ้นสู่ปราสาท อังคาสด้วยโภชนาหารอันประณีต

ครั้นรุ่งขึ้นเป็นวันที่เสด็จพุทธดำเนินไปทรงรับภัตตาหารบิณฑบาตในพระราชนิเวศน์ เมื่อเสร็จภัตกิจแล้วจึงตรัสเทศนาโปรดพระนางมหาปชาบดีด้วยสารพระคาถาว่า ธมมฉจเร สุจิตฺตํ เป็นอาทิ ความว่า บุคคลผู้ใดประพฤติสุจริตธรรม ไม่ประกอบทุจริต บุคคลนั้นย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า พอจบพระธรรมเทศนาพระนางมหาปชาบดี ก็บรรลุโสดาปัตติผล และพระเจ้าสุทโธทนะก็บรรลุสกหาคามีผล

พระเจ้าสุทโธทนะบรรลุนาคามีผล

ในวันที่ ๓ ก็เสด็จไปเสวยโภชนาหารในพระราชนิเวศน์ พร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ทั้งปวง ขณะเสวยอยู่ พระเจ้าสุทโธทนะตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพระองค์กระทำทุกกริยา มีเทวดาองค์หนึ่งมาบอกว่า พระองค์มิได้เสวยพระกระยาหาร บัดนี้ ทำลายพระชนม์ชีพแล้ว ข้าพระองค์ไม่เชื่อจึงมีพุทธดำรัสว่า มหาบพิตรในอดีตกาล เมื่อตถาคตเป็นโพธิสัตว์ อาจารย์ทิศาปาโมกข์นำเอากระดูกแพะแสดงแก่พระองค์และบอกว่า บุตรของท่านตายเสียแล้ว พระองค์ยังไม่เชื่อ ครั้นเสร็จภัตกิจแล้ว ทรงตรัสเทศนามหาธรรมปาสาณก พอจบลงองค์บรมกษัตริย์ก็บรรลุนาคามีผล

เสด็จปราสาทพระนางยโสธรา

สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จเข้าไปเสวยพระกระยาหารในพระราชนิเวศน์เป็นเวลาถึง ๓ วันแล้ว แต่พระนางยโสธราเทวี หาได้มาเฝ้าพระพุทธองค์ไม่ พระเจ้าสุทโธทนะจึงตรัสให้นางสนมคนหนึ่งไปเชิญเสด็จ แต่พระนางหามาไม่ จึงกลับมากราบทูลให้ทรงทราบ สมเด็จพระพุทธบิดาจึงทูลอาราธนาพระพุทธองค์ให้เสด็จเยือนพิมพาเทวี พระองค์ทรงรับ พร้อมอัครสาวกทั้ง ๒ และพระพุทธบิดา เสด็จสู่ห้องพิมพาเทวี ยโสธราทรงทราบพระพุทธองค์เสด็จมา จึงจุพระราหุลกุมารเสด็จถึงครรรทวาร พอเห็นพระพักตร์พุทธองค์น้ำพระเนตรก็หลั่งไหลนองพระพักตร์ จึงคลานเข้าไปชบพระเศียรที่หลังพระบาท กอดข้อพระบาทแล้วทรงพระกรรแสงเกลือกกลิ้งไปมา พระพุทธบิดาจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระสัพพัญญูเจ้า จะหาหญิงใดที่ซื่อสัตย์เหมือนพิมพาไม่มี จำเดิมแต่พระองค์เสด็จออกบรรพชาจะนั่ง นอน ยืน เดินก็ไม่เป็นสุข มีแต่ทุกข์โศกเศร้าทุกเช้าเย็น แม้ขัดติยประยูรญาติจะรับไปเลี้ยงบำรุงรักษาก็ไม่ปรารถนา ตั้งใจสวามีภักดี ซื่อสัตย์ เสนหาเฉพาะพระองค์ผู้เดียว

พระบรมศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร ยโสธราจะมีจิตเสนาหาสวามีภักดีตถาคตในกาลบัดนี้หาไม่ได้ แม้ในอดีตกาลบังเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ก็มียินดีในถ้อยคำแห่งพระเจ้าพาราณสีที่มาวิงวอน ประเล้าประโลม ถวายชีวิตเป็นทานแก่ตถาคต นามหัตถรรยชนทั้งปวงจึงทูลอาราธนาให้ตรัสถึง อดีตภาพ พระองค์ทรงเทศนาจันทกนิรชาดกโดยพิสดาร เพื่อละความเศร้าโศกแห่งพิมพาเทวี พระนางยโสธราทศนาพระพักตร์ไปพลาง สดับพระธรรมเทศนาที่ตรัสด้วยสุรเสียงไพเราะไปพลาง ยังปลาบปลื้มและปีติให้เกิดขึ้นในกมลว่า เรานี้ได้ประสานชีวิตแห่งพระตถาคตให้คืนคงในอดีตภาพ กระทั่งเสียได้ซึ่งความเศร้าโศก ด้วยปีติปราโมทย์บรรลुพระโสดาปัตติผล เป็นอริยบุคคลในพุทธศาสนา

นันทกุมารออกบวช

วันหนึ่ง มีการอวาทะ วิวาทะมวงคณแห่งนันทกุมาร พระองค์เสด็จไปเสวยที่ตำหนักแห่งนันทกุมารเสร็จแล้ว ทรงส่งบาตรให้นันทกุมารถือไว้แล้ว ตรัสอวยชัยมวงคณแล้วเสด็จกลับ ส่วนนันทกุมารถือบาตรตามเสด็จไป ด้วยสำคัญว่าถ้าทรงรับบาตรในที่แห่งใดแล้วก็จะรีบกลับมา แต่ไม่สามารถจะทูลเตือนได้ เพราะมีความเคารพ ส่วนนางที่จะเป็นเทวีของนันทกุมารได้เห็นอาการอย่างนั้นจึงร้องสั่งว่า ขอพระลูกเจ้าจงด่วนเสด็จกลับมา ครั้นพระศาสดาเสด็จถึงวิหารแล้วตรัสถามนันทกุมารว่า นันทะท่านจักบวชหรือ นันทกุมารแม้มีใจไม่สมัครจะบวช แต่ไม่อาจขัด เพราะมีความเคารพมากจึงทูลรับยอมจะบวช ครั้นบวชแล้วหวนระลึกถึงค่านางเทวีที่ร้องสั่งไว้เมื่อมา มีความกระสันไม่เฝ้าสุขในที่ที่จะประพาศพรหมจรรย์ต่อไป คิดจะสึกออกมา ภายหลังพระศาสดาพาเทียวจาริกไปให้เห็นหญิงที่มีรูปงามกว่านางเทวีนั่น ให้พระนันทะละความรักรูปนางเทวีเสีย มุ่งหมายในรูปหญิงที่งาม ๆ กว่านั้นต่อไป ภายหลังพระนันทะเห็นว่า ความรักไม่มีที่สุด ก็บรรเทาเสียได้ เป็นผู้ไม่ประมาทบำเพ็ญเพียร ก็ได้บรรลุพระอรหัตผล

รับสั่งให้บวชราหุลกุมารเป็นสามเณร

วันหนึ่ง พระศาสดาเสด็จไปที่พระราชนิเวศน์ของพระราชบิดา พระนางพิมพาทรงส่งราหุลกุมาร ผู้เป็นโอรสออกมาขอราชสมบัติที่ตนควรจะได้ เพราะว่าพระศาสดาเป็นพระโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าสุทโธทนะ ควรจะได้รับราชสมบัติสืบพระวงศ์ เมื่อพระองค์ไม่ทรงรับแล้ว ก็ควรที่จะประทานให้พระโอรส พระนางเห็นเหตุอย่างนี้จึงส่งราหุลกุมารออกไปทูลขอราชสมบัติ ราหุลกุมารออกไปเฝ้าเจราจาปราศรัย แสดงความรักมีประการต่าง ๆ ครั้นเห็นพระศาสดาจะเสด็จกลับ ก็ร้องทูลขอราชสมบัติ พระศาสดาทรงดำริว่า ก็บรรดาชนสมบัติที่จะถาวรมั่นคง และประเสริฐยิ่งกว่าคุณสมบัติมิได้มี เหตุนั้น จึงตรัสสั่งพระสารีบุตรว่า ถ้าอย่างนั้น สารีบุตรจงบวชให้ราหุลเถิด ครั้นนั้นราหุลกุมารยังเยาว์อยู่ มีอายุยังไม่ครบอุปสมบท พระสารีบุตรจึงทูลถามว่า จะโปรดให้ข้าพเจ้าบวชราหุลกุมารอย่างไร พระศาสดาทรงปรารภเรื่องนี้เป็นเหตุ จึงทรงพระอนุญาตให้ภิกษุบวชกุลบุตรที่มีอายุยังไม่ครบอุปสมบทให้เป็นสามเณรด้วยให้รับไตรสรณคมน์ เหมือนวิธีอุปสมบทที่ทรงอนุญาตแก่ภิกษุ เมื่อครั้งแรกส่งไปประกาศศาสนาในที่นั้น ๆ แล้วรับสั่งให้เลิกเสีย เมื่อครั้งอนุญาตอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

พระเจ้าสุทโธทนะทูลขอพรการบวชกุลบุตร

ฝ่ายพระเจ้าสุทโธทนะ เมื่อพระศาสดาและพระนันทะ ซึ่งเป็นพระโอรสจะได้สืบพระวงศ์ ทรงผนวชแล้ว ทรงพระโหม่นสเป็นอันมากถึงอย่างนั้นก็ยังหวังพระทัยอยู่ว่า ราหุลกุมารจะสืบพระวงศ์ต่อไป ครั้นราหุลกุมารบวชแล้ว สิ้นผู้ที่สืบพระวงศ์ ยิ่งทรงพระโหม่นสมากขึ้น ทรงพระปรารภถึงทุกขอันนี้ที่จะพึงมีแก่มารดาบิดาในตระกูลอื่นในเวลาเมื่อบุตรออกบวช จึงเสด็จไปเฝ้าพระศาสดาทูลขอพรว่า ขออย่าให้พระภิกษุทั้งหลายบวชบุตรที่บิดามารดายังไม่อนุญาตต่อไป พระศาสดาก็ทรงอนุমิตตามาทูลขอ ครั้นเสด็จอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์โดยควรแก่ความต้องการแล้วก็เสด็จเที่ยวจาริกไปในบ้านเมืองนั้น ๆ ตามสมควรแก่เวลา

พระพุทฺธบิดาทรงประชรและบรรลอรหันต์

ครั้นในพรรษาที่ ๕ พระผู้มีพระภาค เสด็จจากกรุงราชคฤห์พร้อมกับด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป ไปยังเมืองเวสาลี ประทับอยู่ที่ภูฏาคารศาลา ป่ามทวัน เพื่ออนุเคราะห์เวไนยสัตว์ พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงพระประชรสวดยุทธทุกขเวทนาอย่างแรงกล้าทรงระลึกถึงองค์พระศาสดา โดยปริวิตกว่า ถ้าว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาที่นี่ทรงลูบศีรษะ พระนันทะลูบกายข้างซ้าย พระอานนท์ลูบกายเบื้องขวา และพระราหุลลูบกายเบื้องหลังของอาตมา ทุกขเวทนาโรคาพยาธิจักบรรเทาโดยแน่แท้

ในยามใกล้รุ่งแห่งราตรีวันนั้น พระบรมศาสดาเข้าสู่พระมหารุกฺษาสมาบัติออกจากสมาบัตินั้น ทรงพิจารณาเวไนยสัตว์ทอดพระเนตรในพระญาณเห็นพุทฺธบิดากำลังประชรหนัก ทรงพุทฺธดำริว่า พระบิดาแห่งตถาคตมีพระโรคาพยาธิอย่างแรงกล้า ประการณะจะเห็นตถาคตในวันนี้ กาลนี้ ควรที่ตถาคตจะไปเยี่ยม จึงเสด็จลุกขึ้นจากอาสน์ตรัสชวนพระอานนท์และให้บอกภิกษุทั้งหลายที่เป็นพระชีนาสพ เมื่อพระชีนาสพทั้งหลายมีอัครสาวก เป็นต้น มาประชุมพร้อมกันแล้ว จึงมีพุทฺธดำริว่า เธอทั้งหลาย จงไปทัศนาศาพุทฺธบิดากับตถาคต อันเป็นปัจฉิมทัศนาศา พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป ไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์ทางอากาศ ครั้นถึงที่ลงที่พระราชมณเฑียรประทับเหนือพระยี่งูเล็งดูพระพุทฺธบิดา แล้วตรัสถามว่า ทุกขเวทนาพอที่จะอดทนหรือพันพระกำลังประการใด พระบรมกษัตริย์ทรงสดับก็สะท้อนพระทัยพระชลนัยน์หลังไหล กราบทูลว่า ทุกขเวทนาแห่งข้าพระพุทธเจ้านี้เหลือกำลังที่จะอดทนพันที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ จึงตรัสว่า มหาบพิตร พระองค์อย่าทรงพระปริวิตกนัก แล้วทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวา กระทำสัตยาธิษฐานและลูบที่พระเศียรแห่งพระบรมกษัตริย์ ขณะนั้นพระอานนท์พุทฺธอนุชาที่ลูบพระกรเบื้องขวา พระนันทเถระก็ลูบพระพาหาเบื้องซ้าย พระราหุลก็ลูบพระปฤษฎางค์ ทุกขเวทนาอันแรงกล้าก็เหือดหายระงับไป พระเจ้าสุทโธทนะก็เสด็จลุกจากพระแท่นบรรทม ถวายบังคมพระบรมศาสดา พระพุทฺธองค์ทรงพิจารณาพระชนมายุสังขารว่า มีประมาณน้อยนักจะดำรงอยู่ได้เพียง ๗ วันเท่านั้น และทรงทราบอุปนิสัยแห่งอริหัตผล โปรดประทานพระธรรมเทศนาทั้งกลางวันกลางคืนด้วยอนิจจา ติปิฏกสังยุตและอริยสัจในวันที ๗

ถวายพระเพลิงพระบรมศพ

ในกาลนั้น พระบรมกษัตริย์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระบรมศาสดา ข้าพระองค์นี้พ้นจาก บ่วงแห่งสงสาร เห็นนิพพานสำเร็จโดยประจักษ์จิต อนึ่ง ชีวิตยังเหลืออยู่น้อยนักจักขอทูลลา นิพพาน อนึ่ง สิ่งอื่นใดที่ข้าพระองค์ประมาณด้วยกายวชิระจิตในพระสุคต ขอจงทรงพระกรุณาอดโทษานุโทษ ทั้งปวงแก่ข้าพระบาท ขอจงทรงอนุญาตแก่ข้าพระพุทธเจ้าอันจะทูลลาสู่ปรินิพพาน ณ กาลบัดนี้ แล้วเอนองค์ลงเหนือพระยี่ภู่ที่นั้นเข้าสู่นิพพาน ในขณะนั้น พระนางปชาบดี พระนางยโสธรา หม่อมสนม นางในกับทั้งหลายศากยวงศ์ก็ทรงโศกาพิไรราพัน พระพุทธองค์ก็ทรงระงับเสียด้วยอนิจจตาปฏิสันยุต แล้วมีพระพุทธดำรัสตรัสสั่งให้พระมหากัสสปเถระไปดูสถานที่จะทำฌาปนกิจ เมื่อพระมหาเถระ กระทำสถานที่ฌาปนกิจเสร็จกลับมากกราบทูล พระพุทธองค์ทรงยกพระเศียรพุทธบิดา ทรงสรง พระบรมศพด้วยสุคนธาวารี ทรงลูบพระเศียรและตรัสกับพระธรรมเสนาบดีว่า บุคคลใดประพฤติกุศลธรรมสุจริต และมีจิตปรารถนาโพธิภูมิবারมีญาณใด ๆ ผู้นั้นจงอุตส่าห์อธิบาลบำรุงเลี้ยงบิดา มารดาจะสำเร็จตามปรารถนาทุกประการแล้วทรงยกพระศพใส่หีบแก้วอัญเชิญไปสู่ฌาปนสถาน ยกขึ้นสู่เชิงตะกอน ทรงจุดพระเพลิงกระทำฌาปนกิจพระบรมศพพร้อมทั้งเชิงตะกอน แล้วเสด็จกลับไปประทับที่นิโครธาราม

อนาถปิณฑิกสร้างวัดถวาย

ในกาลนั้นอนาถปิณฑิกเศรษฐีมายังเมืองราชคฤห์ ได้สดับพระธรรมเทศนาก็บรรลุนิพพานได้ผล แล้วกราบทูลนิมนต์ให้เสด็จพระนครสาวัตถิ แล้วตนเองรีบกลับไปก่อนจัดแจงสร้างพระเชตวันมหาวิหารไว้ถวาย เมื่อพระองค์เสด็จเมืองสาวัตถิก็ประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร

ใบความรู้ที่ ๗

เจ้าศากยะออกบวช

ปริเฉทที่ ๙ เจ้าศากยะออกบวช

ในคราวที่พระผู้มีพระภาคได้เสด็จจาริกไปสู่มหาชนบท ประทับอาศัยอยู่ที่อนุปิยอัมพวัน ใกล้บ้านอนุปิยนิคม ในกาลนั้น กษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ คือ พระภัททิยะ ๑ พระอนุรุทธะ ๑ พระอานนท์ ๑ พระภคคุ ๑ พระกิมพิละ ๑ พระเทวทัต ๑ เป็น ๗ ทั้งนายช่างกลบก คือ อุบาลี พร้อมใจกันออกบรรพชา จึงพากันออกจากกรุงกบิลพัสดุ์เสด็จสู่แคว้นมัลลรัฐชนบทไปยังอนุปิยอัมพวัน

มูลเหตุที่พระอนุรุทธะออกบวช

ครั้งหนึ่ง พระศาสดาเสด็จอยู่ในอนุปิยนิคม ของมัลลกษัตริย์ ในเวลานั้น ศากยกุมาร ซึ่งเป็นคนมีชื่อเสียง คนรู้จักมาก ออกบวชตามพระศาสดาเป็นอันมาก วันหนึ่ง มหานามศากยะ ซึ่งเป็นโอรสของอมิตทศนศากยะ ตรึกถึงเรื่องนี้แล้ว จึงว่าแก่นุรุทธศากยะผู้น้องว่า พ่ออนุรุทธะ ไม่มีใคร ๆ ออกบวช จากตระกูลของเราตามพระศาสดาเลย ควรเจ้าหรือพี่คนใดคนหนึ่งจะออกบวชบ้าง อนุรุทธศากยะตอบว่า น้องเป็นคนเคยตั้งอยู่ในความสุข ไม่สามารถจะบวชได้ พี่บวชเถิด มหานามศากยะ จึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น เจ้าจงเรียนให้รู้จักการงานของผู้อยู่ครองเรือน พี่จะสอนเจ้า ผู้อยู่ครองเรือน เมื่อถึงหน้าที่นาพึงให้ไถนาก่อน ครั้นให้ไถเสร็จแล้ว พึงให้หว่านหรือให้ตกกล้าไว้ พอได้ที่แล้วเอาลงดำ ครั้นให้หว่านหรือดำแล้ว ต้องให้ขุดลาราง ซึ่งเป็นทางไขน้ำเข้าออกเตรียมไว้ ถ้าน้ำน้อยไม่มีพอ เลี้ยงต้นข้าว ต้องให้ไขน้ำเข้า ถ้าน้ำมากเกินไปจนท่วมต้นข้าว ต้องให้ไขน้ำออก เมื่อต้นข้าวออกรวง ต้องคอยระวังให้ขับนกที่มากินข้าว ครั้นรวงข้าวแก่ได้ที่แล้วจึงพึงให้เกี่ยว ครั้นให้เกี่ยวแล้ว พึงให้ขนมารวมทำให้เป็นลอมไว้ ครั้นให้ทำเป็นลอมไว้แล้ว พึงให้ทำลานที่นวด แล้วเอาข้าวนั้นมานวด ครั้นให้นวดแล้ว พึงให้เก็บฟางออกเสีย ครั้นให้เก็บฟางออกแล้ว พึงให้โรยหรือสาดข้าวสับไม่มีเนื้อ ออกเสีย แล้วเลือกตวงไว้แต่ข้าวที่มีเนื้อ เสร็จแล้วให้ขนเอามาเก็บไว้ในฉาง ถึงหน้าฝนอีก ต้องทำอย่างนั้น ถึงหน้าฝนอีกต้องทำอย่างนั้นทุกปีไป มหานามศากยะสอนอนุรุทธศากยะผู้น้อง ในการทำงานของผู้อยู่ครองเรือน ยกการทำนาขึ้นว่าอย่างนี้นั้น เพราะในเวลานั้น การทำนาเป็นกิจสำคัญ ในประเทศนั้น เหมือนในประเทศของเราในบัดนี้ และนับถือว่าข้าวเป็นทรัพย์สำคัญกว่าทรัพย์อื่น พระเจ้าสีหหนุจึงตั้งนามพระโอรสลงท้ายว่า โอทนะ ๆ ว่าข้าวสุก ๆ ดังนี้ทุกองค์ แม้พระศาสดา ตรัสสอนในประโยชน์ธรรมราชส ก็ทรงยกข้าวว่าเป็นทรัพย์ใหญ่ภาคีของคนบางคนที่ บรรดาความรัก ที่จะเสมอด้วยความรักลูกไม่มีบรรดาทรัพย์ที่ควรสงวนที่จะเสมอด้วยโคไม่มี บรรดาแสงสว่างที่เสมอ ด้วยแสงอาทิตย์ไม่มี บรรดาที่ซึ่งน้ำมีบึงหนอง เป็นต้น มีทะเลเป็นอย่างยิ่ง อธิบายความแห่งภาคีนี้ว่า ลูกเป็นผู้ที่จะสืบประเพณีวงศ์ตระกูลจะตั้งอยู่ได้ก็เพราะลูก และลูกนั้นเกิดแต่ตัวและอาศัย

ตัวเกิด เป็นที่สนิทไว้ใจและร่วมสุขทุกข์ได้กว่าผู้อื่น มารดาบิดาจึงได้รักมากกว่าลูกผู้อื่น จึงควรว่า บรรดาความรักที่จะเสมอด้วยความรักลูกไม่มี ส่วนโคนั้นเป็นประโยชน์ที่จะใช้เป็นพาหนะในการทำนา และเป็นสัตว์ที่นิยมเป็นพาหนะของพระอิศวร ทั้งมีน้ำมันได้อาศัยดื่มและทำเป็นเนยบริโภคน้ำมัน ซึ่งนิยมเป็นอาหารวิเศษ แม้แต่โคมัยก็ไม่เสียเปล่าสำหรับใช้เป็นของเจิมหน้าและทาฉาบไล่ฝนและพื่นร้อน เป็นต้น โคเป็นประโยชน์อย่างนี้ จึงควรว่าบรรดาทรัพย์ที่ควรสงวนที่จะเสมอด้วยโคไม่มี ส่วนแสงของสิ่งอื่น ๆ บางสิ่งก็ต้องอาศัยแสงแดดอาทิตย เช่น พระจันทร์และดาว บางสิ่งแม้ไม่ได้อาศัยแสงอาทิตย เช่น ไฟ เป็นต้น ก็ไม่เสมอเท่าแสงอาทิตยได้ จึงควรว่าบรรดาแสงสว่างที่จะเสมอด้วยแสงอาทิตยไม่มี ส่วนทะเลเป็นประเทศมีน้ำใหญ่กว่าประเทศทั้งปวง จึงควรว่าบรรดาที่ขังน้ำมีทะเลเป็นอย่างยิ่ง ส่วนพระศาสดาตรัสภาสิตเทียบตามแบบนี้ แสดงความโดยอย่างอื่นว่า บรรดาความรักที่จะเสมอด้วยความรักตัวไม่มี บรรดาทรัพย์ที่ควรสงวนยิ่งกว่าข้าวไม่มี บรรดาแสงสว่างที่จะเสมอด้วยปัญญาไม่มี บรรดาที่ขังน้ำมีฝนเป็นอย่างยิ่ง อธิบายในพุทธภาษิตนี้ว่า แม้ลูกเป็นที่รักมากกว่าผู้อื่นจริง ถึงอย่างนั้นชนทั้งปวงย่อมปรารถนา เพราะอาศัยสุขทุกข์ก่อนกว่าปรารถนาผู้อื่นมีลูก เป็นต้น จึงควรว่า บรรดาความรักที่จะเสมอด้วยความรักตัวไม่มี ส่วนข้าวเป็นอาหารสำคัญของมนุษย์ทั่วไปที่จะเว้นเลยไม่ได้ เป็นทรัพย์ที่จำจะต้องการแสวงหาไว้บริโภคเลี้ยงชีวิตยิ่งกว่าโค เพราะประโยชน์อันใดที่จะสำเร็จแต่โค ประโยชน์อันนั้นยังมีทางที่จะหาได้แต่สัตว์อื่น มีกระบือและแพะ เป็นต้น จึงควรว่า บรรดาทรัพย์ที่ควรสงวนที่จะเสมอด้วยข้าวไม่มี แสงอาทิตยก็เป็นแสงสว่าง เห็นได้ง่ายอยู่แล้วว่าสว่างกว่าแสงอื่น ถึงอย่างนั้น แสงอาทิตยย่อมส่องให้สว่างได้ในที่ควรจะให้สว่าง ไม่ส่องได้ในที่ทั่วไป เช่น ในถ้ำที่ลึกเกินไปก็ส่องเข้าไปไม่ได้ ส่วนปัญญาอาจพาให้คิดได้ แม้สิ่งที่เหลือคาดคะเนว่าจะคิดได้ ดุจแสงสว่างนำให้เห็นในที่มืด จึงควรว่าบรรดาแสงสว่างที่จะเสมอด้วยปัญญาไม่มี ส่วนทะเลเป็นประเทศมีน้ำใหญ่กว่าประเทศทั้งปวง ก็ปรากฏอยู่แล้ว อนึ่ง แม้ตามตำรานักปราชญ์ว่า บรรดาน้ำทั้งปวงกลายมาแต่น้ำทะเล เป็นต้น ก่อนถึงอย่างนั้นก็ต้องมีฝนตกลงก่อน ถ้าไม่อย่างนั้น ก็ไม่สามารถทำที่ขังน้ำทั้งปวงให้เต็มได้ จึงควรว่าบรรดาที่ขังน้ำมีฝนเป็นอย่างยิ่ง ข้าวเป็นที่นับถือว่าเป็นทรัพย์สำคัญของชาวประเทศนั้นในเวลานั้น อย่างนี้มหานามศากยะ จึงยกการทำงานขึ้นสอน อนรุทธศากยะ ดุจกล่าวแล้ว

ในเวลานั้น อนรุทธศากยะยังเป็นหนุ่มอยู่ ไม่เคยดูการงานมัวแต่เล่น ครั้นได้ฟังมหานามศากยะผู้พี่สอนด้วยเรื่องการงานของผู้ครองเรือนอย่างนี้แล้ว ถามว่า การงานไม่รู้จักสิ้นที่สุดของการงานไม่ปรากฏอย่างนี้ เมื่อไรการงานจักสิ้น เมื่อไรที่สุดของการงานจักปรากฏ เมื่อไรเล่าเราจักได้เป็นผู้ไม่ต้องชวนขวายบำเรอตนด้วยกามคุณ ๕ มหานามศากยะตอบว่า พ่ออนรุทธะ การงานไม่สิ้นสุด ที่สุดของการงานไม่มีปรากฏ พ่อและปู่ของเรา เมื่อกำลังยังไม่สิ้นการงานนั้นเที่ยวตายไปหมดแล้ว อนรุทธศากยะตอบว่า ถ้าอย่างนั้น พี่รู้เอาเองเกิด ด้วยประโยชน์ของผู้ครองเรือนน้องจะบวชละ ครั้นอนรุทธศากยะว่าอย่างนี้แล้ว เขาไปหามารดาบอกว่า แม่ ฉันอยากจะบวช ขอแม่

จงอนุญาตให้ฉันทบวชเถิด มารดาตอบว่า พ่ออนุรุธะ เจ้า ๒ คน เป็นลูกที่รักที่ชอบใจ ไม่เป็นที่เกลียดชังของแม่ แม่เจ้าทั้ง ๒ จักตาย แมก็ไม่อยากจะพลัดพรากจากเจ้าทั้ง ๒ เหตุไฉนจักยอมให้เจ้าซึ่งยังเป็นอยู่ออกบวช อนุรุธะสากะก็อ่อนวอน ขอให้อนุญาตให้บวชเป็นหลายครั้ง

ในเวลานั้น ภัททิสากะ ซึ่งเป็นโอรสของนางกาฬโคธาในพระวงศ์นั้น เมื่อสิ้นสากะที่เป็นผู้ใหญ่แล้ว ได้เป็นเจ้าแผ่นดินปกครองหมู่สากะ

ครั้นอนุรุธะสากะอ่อนวอนเนื่อง ๆ อย่างนั้น มารดาจึงคิดว่าพระเจ้าภัททิยะเป็นสหายของอนุรุธะลูกเรา ท่านคงไม่อาจบวชเป็นแน่จึงพูดว่า พ่ออนุรุธะ ถ้าเจ้าภัททิยะบวชด้วย เจ้าจงบวชเถิด อนุรุธะได้ฟังอย่างนั้นแล้ว ไปเฝ้าพระเจ้าภัททิยะทูลตามโวหารของผู้คนเคยกันว่าเพื่อนเอ๋ย บรรพชาของเราเนื่องด้วยบรรพชาของท่าน

ภ ถ้าอย่างนั้น อย่าเนื่องเลยเพื่อน ท่านจงบวชตามสบายเถิด

อ ไปด้วยกันเถิดเพื่อน เรารักบวชด้วยกันทั้ง ๒ คน

ภ เราไม่อาจบวช ถ้าสิ่งอื่นที่เราอาจ เราจักทำให้แก่ท่านได้ ท่านจงบวชเองเถิด

อ มารดาพูดกะเราว่า ถ้าเจ้าภัททิยะบวชด้วย เจ้าจงบวชเถิด ท่านได้พูดไว้แล้วว่า ถ้าอย่างนั้น อย่าเนื่องเลยเพื่อน ท่านจงบวชตามสบายเถิด ถ้าท่านไม่บวช บรรพชาของเราก็คงต้องเนื่องด้วยท่าน เราจะมิไม่ได้บวชหรือ ไปด้วยกันเถิดเพื่อน เราจะบวชด้วยกันทั้ง ๒ คน

สมัยนั้น ชนทั้งหลาย เป็นคนต้องพูดจริง ได้ปฏิญาณอย่างไรแล้ว ต้องทำอย่างนั้นจริง พระเจ้าภัททิยะพลาดท่าอย่างนั้นแล้ว ก็จำเป็นที่จะต้องบวชด้วย จึงขอผิดว่าเพื่อนรอสัก ๗ ปีก่อนเถิด ต่อล่วง ๗ ปี เราจึงค่อยบวชด้วยกัน ๒ คน

อ นานนักเพื่อน เราไม่อาจรอถึง ๗ ปี

พระเจ้าภัททิยะก็ขอผิดผ่อนลงมา ๆ จนถึงถึงเดือน อนุรุธะสากะก็ไม่ยอมพระเจ้าภัททิยะ จึงตรัสว่า เพื่อน รอสัก ๗ วันเถิด พอเราอบราชสมบัติแก่ลูกและพี่น้องก่อน

อ เพียง ๗ วัน เท่านั้น ไม่นานเลยเพื่อน เราจักรอ

ครั้นพระเจ้าภัททิยะยอมจะบวชด้วย อนุรุธะสากะชวนสากะอื่นได้อีก ๓ คือ อานันทะ ภัคคุ กิมพิละ โกลิยะอีกหนึ่ง คือ เทวทัต รวมเป็น ๗ ทั้ง อุบาสี ซึ่งเป็นภุชามาลา พร้อมใจกันออกจากเมืองไปเฝ้าพระศาสดาที่อนุปิยนคม ทูลขอบวชว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นสากะ มีมานะถือตัวกล้า อุบาสีผู้นี้เป็นคนรับใช้ของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมานานแล้ว ขอพระองค์จงให้อุบาสีบวชก่อนเถิด ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จักได้ทำการไหว้กราบ ลูกต้อนรับ ประณมมือ และกิจที่สมควรอื่น ๆ แก่อุบาสี เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจักละมานะความถือตัวว่าเป็นสากะได้พระศาสดาก็โปรดบวชให้อุบาสีก่อน บวชให้สากะเหล่านั้นภายหลัง

ในภิกษุที่บวชใหม่นั้น พระอุบาสีได้ฟังกัมมฐานที่พระศาสดาตรัสสอน บำเพ็ญเพียรก็ได้สำเร็จพระอรหัต และท่านได้ศึกษาจำทรงวินัยปิฎกแม่นยำชำนาญมาก พระศาสดาตรัสสรรเสริญว่าเป็นยอดของภิกษุผู้ทรงวินัย ภายหลังเมื่อพระศาสดานิพพานแล้ว พระมหากัสสปะ ทำการสังคายนาพระธรรมวินัย สงฆ์สมมติให้ท่านเป็นผู้วิสัชนา

ส่วนพระภททิยะได้บรรลุพระอรหัตต์ในพรราชาที่บวชนั้น แล้วไปโนปาก็ดี อยู่ไต่ร่มไม้ก็ดี อยู่ในที่ว่างจากเรือนแห่งอื่น ๆ ก็ดี มักเปล่งอุทานว่า สุขหนอ ๆ ดังนี้เนื่อง ๆ ภิกษุทั้งหลายจึงนำความทูลพระศาสดาว่า พระภททิยะ เปล่งอุทานอย่างนี้ คงไม่ยินดีประพาสพรหมจรรย์ มัวนึกถึงสุขในราชสมบัติเป็นแน่ไม่ต้องสงสัย พระศาสดารับสั่งให้หาพระภททิยะมาแล้ว ตรัสถามว่า ภททิยะ ได้ยินว่า ท่านเปล่งอุทานอย่างนั้นจริงหรือ จริง พระพุทธเจ้าข้า ท่านเห็นอำนาจประโยชน์อะไร จึงเปล่งอุทานอย่างนั้น เมื่อก่อนข้าพเจ้าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ต้องจัดการรักษาป้องกัน ทั้งภายในวังนอกวัง ทั้งภายในเมืองนอกเมืองจนตลอดทั่วอาณาเขต ข้าพเจ้าแม้มีคนรักษาตัวอย่างนี้แล้ว ยังต้องหวาดกลัว รังเกียจ สะดุ้งอยู่เป็นนิตย์ เดียวนี้ข้าพเจ้าแม่ไปโนป่า แม้อยู่ไต่ร่มไม้ แม้อยู่ในที่ว่างจากเรือนแห่งอื่น ๆ ไม่กลัวแล้ว ไม่หวาดแล้ว ไม่รังเกียจแล้ว ไม่สะดุ้งแล้ว ไม่ต้องชวนชวาย มีชนตกเป็นปกติ ไม่ลูกชั้น เหตุความกลัวอาศัยอาหารที่ผู้อื่นให้เลี้ยงชีวิตมีใจเป็นจุมฤคอยู่ ข้าพเจ้าเห็นอำนาจประโยชน์อย่างนี้ จึงเปล่งอุทานอย่างนั้น

พระเวททัตทำอนันตริยกรรม

เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จจาริกไป ประทับอยู่ ณ เมืองโกสัมพี มีลามกสักการะเกิดขึ้นเป็นอันมาก คนทั้งหลายถือปัจจัย ๔ เข้ามาสู่พระวิหาร และถามถึงแต่อัครสาวกทั้ง ๒ และมหาสาวกองค์อื่น ๆ แต่ไม่มีใครถามถึงพระเวททัต พระเวททัตเกิดน้อยใจว่า อาตมาก็เป็นภิกษุศรัทธาเหมือนกัน ทำไมไม่มีใครถามหา จึงดำริว่า เราจะให้ผู้ใดเลื่อมใส จึงจะบังเกิดลามกสักการะก็พิจารณาเห็นอชาตศัตรูกุมาร จึงเนรมิตกายเป็นกุมารเอาอสรพิษ ๗ ตัวพันกาย แล้วเหาะไปยังกรุงราชคฤห์ แสดงตนให้ปรากฏแก่พระราชากุมารอชาตศัตรูตบพระทัยกลัว จึงพลบโยนว่า อาตมาคือพระเวททัต แล้วแสดงกายเป็นสมณเพศตามปกติ อชาตศัตรูกุมารเลื่อมใสถวายลามกสักการะเป็นอันมาก ภายหลังเกิดอกุศลจิตคิดจะครอบครองภิกษุสงฆ์ทั้งปวง พอดำริเช่นนั้นโลกียฤทธิ์ก็เสื่อมสูญไป จึงไปยังพระเวฬุวันกราบทูลในท่ามกลางบริษัทว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค บัดนี้ พระองค์ทรงพระชราภาพแล้ว ขอจงทรงพระสำราญด้วยทิฏฐธรรมสุขวิหารเถิด ข้าพระองค์จะรับภาระช่วยว่ากล่าวครอบครองพระภิกษุสงฆ์ทั้งปวง ขอพระองค์ทรงมอบพระภิกษุสงฆ์สาวกแก่ข้าพระองค์เถิด พระองค์ไม่ทรงอนุญาต พระเวททัตเสียใจไม่สมหวัง จึงผูกอาฆาตในพระบรมศาสดาเป็นครั้งแรก แล้วออกจากสำนัก ดำริว่า เราจะกระทำอันตรายพระสมณโคดมให้พินาศ จึงเข้าไปหาอชาตศัตรูแล้วและแนะนำให้ปลงพระชนม์ พระเจ้าพิมพิสารผู้บิดาตั้งตนเป็นภิกษุศรัทธา ส่วนตนเองจะปลงพระชนม์พระบรมศาสดาแล้วเป็นพระพุทธเจ้าเสียเอง เมื่ออชาตศัตรูเชื่อกระทำให้พิฆาต ยกตนขึ้นเป็นพระราชาสมปรารถนา จึงร่วมกันคิดใช้นายขมังธนูไปปลงพระชนม์พระพุทธองค์ แต่กลับได้บรรลุโสดาปัตติผลทั้งสิ้น ตนเองจึงขึ้นไปบนยอดเขาชิลขมภูฏกลิ้งศิลาหวังจะให้ทับพระพุทธองค์ แต่สะกิดหินกระทบนิ้วพระบาทเพียงห้องพระโลหิต ภายหลังจึงคบคิดปล่อยช้างนาฬาคีรี ในครั้งนั้น พระอนันตสละชีวิตเข้าขวางหน้าพระสัพพัญญู พระพุทธเจ้าทรงทราบชังจนหายพยศแล้วเสด็จกลับเวฬุวัน

ครั้งนั้น ความชั่วแต่หลังของพระเทวทัตก็ปรากฏแก่มหาชนทั้งสิ้นว่า พระเทวทัตชักชวน พระเจ้าอชาตศัตรูให้ปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า และปลงพระชนม์บิดาตน กระทำกรรมชั่วซ้ำลามก ถึงเพียงนี้ พระเจ้าอชาตศัตรูได้สติคิดทรงละอายพระทัย จึงสั่งเลิกสำหรับเสีย และไม่ไปสู่ที่อุปัฏฐาก พระเทวทัตอีกเลย พระเทวทัตเสื่อมจากลาภอันยิ่งใหญ่ แม้ประชาชนก็ไม่ใส่บาตรให้ฉัน จึงคิดที่จะ เลี้ยงชีพโดยการหลอกลวงต่อไป จึงเข้าเฝ้าพระบรมศาสดาทูลขอวัตถุ ๕ ประการ คือ ๑. อยู่ป่าเป็นวัตร ๒. อยู่โคนไม้เป็นวัตร ๓. นุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ๔. บิณฑบาตเป็นวัตร ๕. เว้นการบริโภคเนื้อ และปลา ถ้าภิกษุรูปใดจะถือข้อใด ก็ต้องถือตลอดชีวิต จะละการปฏิบัติไม่ได้ พระพุทธองค์ไม่ทรง อนุญาต ตามแต่จะปฏิบัติโดยศรัทธา พระเทวทัตก็กล่าวยกโทษพระพุทธองค์ว่า คำของใคร จะประเสริฐกว่ากัน ผู้ใดใคร่พ้นทุกข์จงมาไปกับเราแล้วพาภิกษุที่บวชใหม่มีปัญญาน้อย ที่เชื่อฟัง คำของตนประมาณ ๕๐๐ รูปไป พยายามจะทำให้สังฆเภท พระพุทธองค์รู้เหตุทรงตรัสเตือน ก็ไม่เอื้อเพื่อ พบพระอานนทกล่าวว่า อานนท์ จำเดิมแต่วันนี้ เราแยกจากพระบรมครูและหมู่สงฆ์ ทั้งหมด จะทำอุโบสถสังฆกรรมเฉพาะพวกของเราเท่านั้น พอถึงวันอุโบสถจึงให้ภิกษุเหล่านั้น จับสลากปฏิบัติตามวัตถุ ๕ ประการ แล้วทำลายสงฆ์พาหมู่ภิกษุไปยังคยาสีสประเทศ พระพุทธองค์ ตรัสให้พระอัครสาวกทั้ง ๒ ไปนำกลับมา

แผ่นดินสูบพระเทวทัต

ฝ่ายพระโกกาลิกเห็นเช่นนั้นจึงต่อว่าพระเทวทัตแล้วยกเข้าขึ้นกระทุ้งยอดอก จน พระเทวทัตอาเจียนเป็นโลหิตเกิดอาพาธหนัก พระเทวทัตอาพาธอยู่ถึง ๙ เดือน เห็นชีวิตตนคงจะไม่รอด ใครจะขอขมาพระพุทธองค์ จึงขอร้องให้ศิษย์นำไปเฝ้า แต่พอไปถึงสระโบกขรณีนอกพระเชตวัน ใครจะลงสร้งน้ำ พอห้อยเท้าลงที่พื้นดิน แผ่นดินก็แยกสูบจมลงไป จนกระทั่งกระดูกคางจรดพื้นดิน จึงกล่าวขึ้นว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายลมปราณพร้อมกระดูกคางนี้บูชาพระสัพพัญญูผู้เป็น อัครบรมครู เป็นต้น อาณิสสองค์นี้เป็นปัจจัยให้พระเทวทัตจะได้เป็นพระปัจเจกโพธิ์ในอนาคตที่สุด แสงกัลป์ เมื่อพระเทวทัตกล่าวจบก็จมลงไปเกิดในอเวจีมหานรก

ทรงแสดงพระมหาปริสวิตก ๘ ข้อ

ฝ่ายพระอนูรุทธะ วันหนึ่ง ตรัสถึงธรรมวินัยว่า ธรรมนี้ของผู้มีความปรารถนาล้นน้อย ไม่ใช่ของผู้มีความปรารถนาใหญ่ ของผู้สันโดษยินดีด้วยของที่มีอยู่ ไม่ใช่ของผู้ไม่สันโดษ ของผู้สัจแล้ว ไม่ใช่ของผู้ยินดีในหมู่ ของผู้ปรารถนาความเพียร ไม่ใช่ของผู้เกียจคร้าน ของผู้มีสติตั้งมั่น ไม่ใช่ของผู้มีสติหลง ของผู้มีใจตั้งมั่น ไม่ใช่ของผู้มีใจไม่ตั้งมั่น ของผู้มีสัญญาไม่ใช่ของผู้มีปัญญาทราหม พอพระศาสดา เสด็จไปถึง ทรงทราบว่าพระอนูรุทธะตรัสอย่างนั้น ทรงอนุโมทนาว่าชอบละ ฯ อนูรุทธะ ท่านตรัสธรรม ที่พระมหาบุรุษตรัสชอบละ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงตรัสธรรมที่พระมหาบุรุษตรัสเป็นที่ ๘ นี้ว่า ธรรมนี้ ของผู้ยินดีในธรรมที่ไม่ไฉนเห็นช้า ไม่ใช่ของผู้ยินดีในธรรมที่ให้เห็นช้าเพราะท่านตรัสธรรม ที่พระมหาบุรุษตรัส ๘ ข้อนี้ ท่านจักบรรลุฌานที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ตามที่ท่านจักหวัง แต่นั้นปัจจุลจิวรจักปรากฏ แก่ท่าน (ผู้ยินดีอยู่ด้วยความยินดีอันไม่มีความสะดุ้ง เป็นเครื่องอยู่สำราญหยั่งลงสู่นิพพาน)

เหมือนหีบเก็บผ้าอันเต็มด้วยผ้าที่ย้อมแล้วต่าง ๆ ของคฤหบดี หรือของบุตรคฤหบดี โภชนะ คือ ก้อนข้าวที่ได้ด้วยกำลังปลีแข้งจักปรากฏแก่ท่าน เหมือนข้าวสุกแห่งข้าวสาลีอันปราศจากมลทิน มีแกงและกับมาก ของคฤหบดี หรือของบุตรแห่งคฤหบดี เสนาสนะ คือ โคนต้นไม้จักปรากฏแก่ท่าน เหมือนเรือนยอดมีปูนอันโบกดีแล้วทั้งภายในภายนอก มีบานหน้าต่างอันชิดสนิท กับเช็ดหน้าต่าง ลมเข้าไม่ได้ ของคฤหบดี หรือของบุตรแห่งคฤหบดีที่นึ่ง ที่นอน ที่ลาดด้วยหญ้าจักปรากฏแก่ท่าน เหมือนบัลลังก์อันปูด้วยเครื่องลาดอันวิจิตร ของคฤหบดี หรือของบุตรแห่งคฤหบดี ยาดองด้วยมูลเน่า จักปรากฏแก่ท่าน เหมือนยาต่าง ๆ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ของคฤหบดี หรือของบุตรแห่งคฤหบดี ฉะนั้น

ครั้นตรัสกับพระอนุชานุชานอย่างนี้แล้ว เสด็จกลับมาที่ประทับ ทรงแสดงมหาปริสวิตก ๘ ข้อ แก่ภิกษุทั้งหลาย ในข้อว่า ธรรมนี้ของผู้มีความปรารถนาน้อย ไม่ใช่ของผู้มีความปรารถนาใหญ่นั้น ทรงแสดงลักษณะของผู้มีความปรารถนาน้อยว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นคนมีความปรารถนาน้อย สันโดษสัจ มีความเพียรปรารถนาแล้ว มีสติตั้งมั่น มีใจตั้งมั่น มีปัญญา ยินดีในธรรมที่ไม่เนิ่นช้า ไม่อยากว่า ขอชนทั้งหลายจงรู้ว่าเราเป็นอย่างนี้เถิด อย่างนี้เรียกว่า ผู้มีความปรารถนาน้อย ในข้อว่า ธรรมนี้ของผู้สันโดษยินดีด้วยของอันมีอยู่ ไม่ใช่ของผู้ไม่สันโดษนั้น ทรงแสดงลักษณะของผู้สันโดษว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ยินดีแล้วด้วยจิรวินิบาตเสนาสนะและเภสัชยั้งและหย่อนตามมีตามได้ อย่างนี้เรียกว่าผู้สันโดษ ในข้อว่า ธรรมนี้ของผู้สัจแล้ว ไม่ใช่ของผู้ยิตินในหมู่นั้น ทรงแสดงลักษณะของผู้สัจแล้วว่า เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่สัจ มีภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือพระราชาราชมหาอำมาตย์ ตติยยะ สวากของตติยยะ ผู้ใดผู้หนึ่งเข้าไปหา เธอมีใจน้อมไปในวิเวก ต้องการด้วยวิเวก ยินดีในความหลีกออก กล่าวถ้อยคำประกอบด้วยความสงเขากลับ (ไม่พูดชักช้า) อย่างนี้เรียกว่า ผู้สัจ ในข้อว่า ธรรมนี้ของผู้มีความเพียรปรารถนาแล้ว ไม่ใช่ของผู้เกียจคร้านนั้น ทรงแสดงลักษณะของผู้มีความเพียรปรารถนาแล้วว่า และถึงพร้อมด้วยกุศลธรรม มีความเพียรเป็นดุจเรียวแรง เครื่องก้าวไปสู่คุณเบื้องหน้าอันมั่น ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมเสีย อย่างนี้เรียกว่า มีความเพียรปรารถนาแล้ว ในข้อว่า ธรรมนี้ของผู้มีสติตั้งมั่น ไม่ใช่ของผู้มีสติหลงนั้น ทรงแสดงลักษณะแห่งผู้มีสติตั้งมั่นว่าภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีสติ คือประกอบด้วยสติเป็นธรรมอันรักษา ตนเป็นอย่างยิ่ง ตามระลึกได้ซึ่งกิจที่ได้ทำแล้วนาน และวาทาที่ได้พูดแล้วนาน อย่างนี้เรียกว่า ผู้มีสติตั้งมั่น ในข้อว่า ธรรมนี้ของผู้มีใจตั้งมั่น ไม่ใช่ของผู้ไม่มีใจตั้งมั่นนั้น ทรงแสดงลักษณะของผู้มีใจตั้งมั่นว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้สัจแล้ว จากกาม สัจแล้ว จากอกุศลธรรมได้บรรลุมาน คือ ธรรมอันบัณฑิตเพ่งที่ ๑ พร้อมด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติและสุข เกิดแต่วิเวก ได้บรรลุมานที่ ๒ มีความผ่องใสในภายใน มีความที่แห่งจิตเป็นดวงเดียวเกิดขึ้น ไม่มีวิตกวิจารณ์ เพราะระงับวิตกวิจารณ์เสียได้ มีปิติและสุขเกิดแต่สมาธิ เพราะคลายปิติเสีย เธอเป็นคน อุเบกขาอยู่เฉย ๆ มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย ได้บรรลุมานที่ ๓ ที่พระอริยเจ้ากล่าวว่า ท่านผู้ใดมานั้น เป็นคนอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข ได้บรรลุมานที่ ๔ มีสติเป็นธรรมอันหมดจด เพราะอุเบกขา ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขทุกข์เสียได้ และโสมนัสและโทมนัส ตกล่วงกลับไปก่อนแล้ว

อย่างนี้เรียกว่า ผู้มีใจตั้งมั่น ในข้อว่า ธรรมนี้ของผู้มีปัญญา ไม่ใช่ของผู้มีปัญญาทรามนั้น ทรงแสดงลักษณะของผู้มีปัญญาว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีปัญญา คือประกอบด้วยปัญญาไปยังความเกิดและดับของสังขาร เป็นเครื่องไปจากกิเลสตั้งเข้าศึกษาสามารถจะเจาะชุดกิเลสให้สิ้นได้ ให้ถึงความดับทุกข์โดยชอบ อย่างนี้เรียกว่า ผู้มีปัญญา ในข้อว่า ธรรมนี้ของผู้ยินดีในธรรมไม่ให้เน้นซ้ำ ไม่ใช่ของผู้ยินดีในธรรมให้เน้นซ้ำนั้น ทรงแสดงลักษณะของผู้ยินดีใน ธรรมไม่ให้เน้นซ้ำว่า จิตของภิกษุในธรรมวินัยนี้แล่นไป และเลื่อมใสตั้งอยู่ น้อมไปในความดับธรรมที่ให้เน้นซ้ำ (ตณหา มานะ ทิฏฐิ) อย่างนี้เรียกว่า ผู้ยินดีในธรรมไม่ให้เน้นซ้ำ พระศาสดาทรงแสดงมหาปริสวิตก ๘ ข้อ แก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้

พระอนุรุธะสรรเสริญสติปัฏฐาน ๔

ฝ่ายพระอนุรุธะบำเพ็ญเพียรไป ก็ได้บรรลุพระอรหัตผล วันหนึ่งภิกษุทั้งหลาย ไปหาแล้วถามพระอนุรุธะว่า ท่านผู้มีอายุได้ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่แล้ว เพราะเจริญธรรมอะไรทำให้มาก เพราะเราได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ทำให้มาก คือ พิจารณาเห็นในกายเป็นแต่สักว่ากาย พิจารณาเห็นในเวทนาเป็นแต่สักว่าเวทนา พิจารณาเห็นในจิตเป็นสักแต่ว่าจิต พิจารณาเห็นธรรมที่เกิดกับจิตเป็นแต่สักว่าธรรม มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ นำอภิขณความมุ่งหมายและโหม่นัส ความเสียใจ ใจโลกเสีย ท่านสรรเสริญผู้ที่เจริญสติปัฏฐาน ๔ ให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ด้วยข้ออุปมาว่า เปรียบเหมือนแม่น้ำคงคาอันไหลไปในทิศตะวันออก มหาชนมาด้วยหวังจะทอดให้ไหลกลับไปข้างหลัง ท่านทั้งหลายจะสำคัญข้อนั้นเป็นไฉน จะทำได้เช่นนั้นหรือทำไม่ได้เลย ท่านผู้มีอายุ เพราะเหตุอะไรเล่า เพราะว่าแม่น้ำคงคาที่ไหลไปในทิศตะวันออกนั้นจะทำให้ไหลกลับไปข้างหลังนั้นไม่ถ่วงเลย มหาชนนั้นจะต้องเหน็ดเหนื่อยลำบากเปล่าเท่านั้น ท่านผู้มีอายุ ข้อนี้แลฉนใด ภิกษุผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ทำให้มากก็ฉนนั้น ถ้าจะมีพระราชาหรือราชมหามายาตมยัตติมิตร มาปลอบเล้าโลมด้วยโกศทรัพย์ว่า พ่อเอ๋ย เจ้าจักนุ่งห่มผ้าเยื่อน้ำผาดทำอะไร เจ้าจักโกนหัวถือภาชนะกระเบื้องเที่ยวขอทำอะไร เจ้าจงสีกมาบริโภคสมบัติและทำบุญเถิด ภิกษุนั้นจะลาสิกขาสิกมาตามคำที่ว่านั้น ไม่มีเลย เพราะเหตุอะไรเล่า เพราะจิตของเธอแนบไปในวิเวกเสียนานแล้ว พระอนุรุธะท่านได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ เองแล้ว สรรเสริญผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ดังนี้

พระอานนท์ทูลขอพร ๘ ประการ

ฝ่ายพระอานนท์ได้ฟังโอวาทของพระปุนณมนตานีบุตร ได้บรรลุพระโสดาปัตติผล วันหนึ่งพระศาสดาตรัสขอให้สงฆ์เลือกหาภิกษุซึ่งจะเป็นผู้อุปัฏฐากพระองค์เป็นนิตย์ ด้วยว่าเมื่อก่อนแต่กาลนี้ ภิกษุที่เป็นผู้อุปัฏฐากพระองค์ไม่คงตัวผลัดเปลี่ยนกันไป เวลาผลัดเปลี่ยนกันยังไม่มีผู้รับต่อต้องเสด็จอยู่พระองค์เดียว ได้ความลำบาก สงฆ์จึงเลือกพระอานนท์ถวาย พระอานนท์ทูลขอพร ๘ ประการ

ข้อต้นและข้อที่ ๒ ว่า ถ้าพระองค์จักไม่ประทานจีวรและบิณฑบาตอันประณีตที่พระองค์ได้แล้วแก่ข้าพเจ้า

ข้อที่ ๓ ว่า ถ้าจักไม่โปรดให้ข้าพเจ้าอยู่ในที่ประทับของพระองค์

ข้อที่ ๔ ว่า ถ้าจักไม่ทรงพาข้าพเจ้าไปในที่นิมนต์

ข้อที่ ๕ ว่า ถ้าพระองค์จะเสด็จไปสู่ที่นิมนต์ ที่ข้าพเจ้ารับไว้

ข้อที่ ๖ ว่า ถ้าข้าพเจ้าจักพาบริษัทซึ่งมาเฝ้าพระองค์แต่ที่ไกลเข้าเฝ้าได้ในขณะที่มาแล้ว

ข้อที่ ๗ ว่า ถ้าความสงสัยของข้าพเจ้าเกิดขึ้นเมื่อใด ขอให้ได้เข้าเฝ้าทูลถามเมื่อนั้น

ข้อที่ ๘ ว่า ถ้าพระองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาอันใดในที่ลับหลังข้าพเจ้า จักเสด็จมาตรัสบอกธรรมเทศนาอันนั้นแก่พระเจ้า

ถ้าพระองค์ประทานพร ๘ ประการนี้แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักเป็นผู้อุปฐากพระองค์ อานนท์ ท่านเห็นโทษอะไรใน ๔ ข้อ ข้างต้น เห็นอานิสงส์อะไรใน ๔ ข้อ ข้างปลาย จึงขออย่างนี้ ถ้าข้าพระองค์จักไม่ได้พร ๔ ข้อ ข้างต้น จักมีคนพูดได้ว่า พระอานนท์ได้ลาภอย่างนั้น ๆ จึงบำรุงพระศาสนา บำรุงอย่างนี้จะหนักหนาอะไร ถ้าข้าพระองค์จักไม่ได้พร ๔ ข้อ เบื้องปลาย จักมีคนพูดได้ว่า พระอานนท์บำรุงพระศาสนาทำอะไร เพราะพระองค์ไม่ทรงอนุเคราะห์แม้ด้วยกิจเท่านี้ ถ้าข้าพเจ้า จักไม่ได้พรข้อที่สุด จักมีผู้ถามข้าพเจ้าในที่ลับหลังพระองค์ว่า ธรรมนี้พระองค์ทรงแสดงในที่ไหน ถ้าข้าพเจ้าบอกไม่ได้ เขาจะพูดได้ว่า ท่านไม่รู้แม้แต่เรื่องเท่านั้น ไม่ละพระศาสนาเที่ยวตามเสด็จอยู่ ดุจเงาตามตัวสิ้นกาลนานเพราะเหตุอะไร ครั้นพระอานนท์ทูลแสดงโทษในข้อที่ไม่ควรได้ และอานิสงส์ในข้อที่ควรได้อย่างนี้แล้ว พระศาสนาก็ทรงอนุญาตตามขอตั้งแต่กาลนั้นมา พระอานนท์ ก็อุปฐากพระศาสนาโดยเอื้อเฟื้อ เพราะท่านอยู่ในที่ใกล้พระศาสนา ได้ฟังธรรมที่ทรงแสดง แก่ตนเอง และผู้อื่นมีสติทรงจำไว้ได้มากไม่พลั้งพลาด มีเพียรเอาใจใส่ในการเรียนสาธยายจำทรง จึงเป็นผู้ฉลาดในการที่จะแสดงธรรมมาก พระศาสนาทรงสรรเสริญว่าเป็นยอดของภิกษุพหุสูต มีสติ มีคตติ มีความเพียร ถ้าบริษัทหมู่ใดหมู่หนึ่งเข้าไปหาพระอานนท์ บริษัทนั้นมีใจยินดี แม้ด้วยได้เห็น ถ้าพระอานนท์แสดงธรรม บริษัทนั้นมีใจยินดีแม้ด้วยได้ฟังบริษัทนั้นยังไม่ทันเบื่อในการฟัง พระอานนท์ต้องหยุดก่อน อนึ่ง ท่านเอาในใส่อุปฐากพระศาสนา เป็นที่พอพระทัยและเป็น คนอุปฐากยังยิ่งกว่าภิกษุที่ได้เคยอุปฐากมาแล้ว พระศาสนาจึงทรงยกย่องว่า เป็นยอดของภิกษุ ผู้อุปฐากพระองค์ อนึ่ง เพราะอาศัยคุณ คือ ความเป็นพหุสูต เมื่อพระศาสนานิพพานแล้ว พระมหากัสสปะทำการสังคายนาพระธรรมวินัย สงฆ์ได้เลือกท่านขึ้นเป็นผู้วิสัยนาในส่วนพระธรรม

ส่วนพระภคคุและพระกิมพิละ บำเพ็ญเพียรในวิปัสสนา ก็ได้บรรลุพระอรหัตผล

ใบความรู้ที่ ๘

โปรดพระพุทमारดา

ปริเฉทที่ ๑๐ โปรดพระพุทमारดา

ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์

สมัยหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่เวฬุวันมฬารวิหาร มีเศรษฐีผู้หนึ่งอยู่ในกรุงราชคฤห์ ใครจะเล่นในแม่น้ำคงคา จึงให้ช้างเข้าเป็นรั้วล้อมท่าที่ตนอาบ เพื่อป้องกันอันตรายจากสัตว์น้ำ มิให้จันทน์แดงท่อนหนึ่งลอยมาติดตาชาย เศรษฐีคิดว่าเราจะทำอะไรดี จึงดำริต่อไปว่า ชนทั้งหลายต่างกล่าวอวดตนว่าข้าเป็นพระอรหันต์ เรารู้ได้ว่า ผู้ใดเป็นพระอรหันต์ เราควรให้กลิ้งปุมจันทน์แดงทำเป็นบาตร แล้วแขวนไว้ที่ปลายไม้ไผ่ต่อกันให้สูง ๑๐ ศอก ถ้าผู้ใดเหาะมาเอาบาตรไปได้ จะเชื่อถือว่า ผู้นั้นเป็นพระอรหันต์ เราและบุตร ภรรยา จะถึงผู้นั้นเป็นสรณะที่พึ่งตลอดชีวิต เมื่อคิดเช่นนั้นแล้ว ก็ให้ทำตามที่ตนดำริแล้วให้ร้องป่าวประกาศว่า ผู้ใดเป็นพระอรหันต์ในโลกนี้ ผู้นั้นจงเหาะมาเอาบาตรนี้ไป เราให้เป็นสิทธิ

ครั้งนั้น ครูทั้ง ๖ มีปุณณกัสสปะ เป็นต้น จึงพูดแก่เศรษฐีว่า บาตรนี้สมควรแก่เรา ท่านจงให้แก่เราเถิด เศรษฐีไม่ยอมให้ กล่าวเหมือนดังที่ได้ประกาศไว้ ครั้นถึงวันที่ ๖ นิครนถนาถบุตรใช้ให้ศิษย์บอกกล่าวแก่เศรษฐีว่า บาตรนี้สมควรแก่อาจารย์ของเรา ท่านอย่าต้องให้เหาะมา เพราะเหตุเพียงบาตรซึ่งเป็นวัตถุเล็กน้อยนี้เลย จงมอบให้อาจารย์ของเราโดยเคารพเถิด เศรษฐีก็คำนึงคำพูดเหมือนก่อน นิครนถจึงไปด้วยตนเอง โดยสั่งศิษย์ว่า ถ้าเรายกมือเท้าทำอะไรจะเหาะ พวกเจ้าจงเข้าอุ้มมือเท้าเราไว้ แล้วพึงกล่าวห้ามว่า โฉนท่านอาจารย์จึงทำอย่างนี้ อย่าแสดงอรหันต์คุณที่ปกปิดไว้ เพราะเหตุเพียงบาตรใบนี้ มิบังควร เมื่อสั่งแล้วจึงไปพูดขอบาตร เศรษฐีไม่ยอมให้พูดเหมือนดังก่อนนิครนถจึงยกเท้าทำอะไรจะเหาะ พวกศิษย์ก็หยุดเขาไว้แล้วห้ามดุจสัญญากันไว้ นิครนถจึงกล่าวแก่เศรษฐีว่า เราจะเหาะขึ้นไปเอาบาตรแต่ศิษย์ห้ามไว้ ท่านจงให้บาตรแก่เราเถิด เศรษฐีก็ไม่ยอมให้

ในวันที่ ๗ พระมหาโมคคัลลานเถระกับพระปิณโฑลภารทวาชเถระเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ยืนห่มจีวรอยู่ที่บนหลังแผ่นศิลาใหญ่แห่งหนึ่ง ได้ยินนักเลงทั้งหลายกล่าวว่า ครูทั้ง ๖ กล่าวอวดว่า ตนเป็นพระอรหันต์ จนถึง ๗ วันเข้าวันนี้แล้ว ใครสักคนจะเหาะมาก็ไม่มี พวกเรารู้กันวันนี้เองว่า พระอรหันต์ไม่มีในโลกพระมหาโมคคัลลานเถระจึงกล่าวว่า ภารทวาชะ ท่านได้ยินคำที่นักเลงพูดดูหมิ่นพุทธศาสนาหรือไม่ ท่านจงเหาะไปนำเอาบาตรมาให้ได้พระผู้เป็นเจ้าจึงเข้าจตุตถฌานสมาบัติอันเป็นฐานแห่งอภิฌญาณ กระทำอิทธิฤทธิ์เหาะขึ้นไปในอากาศ พร้อมทั้งแผ่นศิลาที่ยืน เหาะเวียนรอบกรุงราชคฤห์ แล้วเหาะลอยมาอยู่ตรงหลังคาเรือนของเศรษฐี

เศรษฐีเห็นดังนั้น จึงหมอบลงจนแผ่นอกจรดพื้นดินแล้วร้องอาราธนาว่า พระผู้เป็นเจ้าจงลงมาเกิด เมื่อพระมหาเถระลงมาแล้ว จึงนิมนต์ให้นั่งและให้นำบาตรลงมา บรรจด้วยอาหารอันประณีตจนเต็ม ถวายพระมหาเถระรับแล้วก็ปายหน้ากลับพระเวฬุวัน พระบรมศาสดาทรงทราบ ทรงติเตียน แล้วทรงให้ทำลายบาตรไม้จันทน์บดให้เป็นผง ทำเป็นยาใส่ตา และทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามมิให้ พระสาวกทำปาฏิหาริย์ต่อไป เดียรธีย์แห่งฤทธิ์ พวกเดียรธีย์ทราบความ จึงประกาศกับประชาชนว่า จะทำปาฏิหาริย์แข่งกับพระพุทธองค์ พระเจ้าอชาตศัตรูสดับเหตุ จึงไปสู่สำนักกราบทูลถามว่า ได้ยินว่า พระพุทธองค์บัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้พระสาวกกระทำปาฏิหาริย์ แต่บัดนี้ พวกเดียรธีย์จะทำ ปาฏิหาริย์แข่งกับพระองค์ พระองค์จะทำอันใด ทรงตรัสตอบว่า มหาบพิตร ตถาคตบัญญัติห้าม แต่สาวก แต่จะบัญญัติห้ามตนเองหาไม่ได้ พระราชาจึงทูลถามว่า พระองค์จะกระทำเมื่อใด ที่ไหน ทรงตรัสตอบว่า มหาบพิตร แต่นี้ไปแล้วอีก ๕ เดือน ถึงวันอาสาฬหปุณณมีเพ็ญเดือน ๘ ตถาคต จะกระทำปาฏิหาริย์ที่ใกล้เมืองสาวัตถี

พระบรมศาสดาเสด็จไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ เสด็จออกจากเมืองราชคฤห์ไปสู่เมือง สาวัตถีโดยลำดับ พวกเดียรธีย์ก็ติดตามเรื่อยมา พอถึงเมืองสาวัตถีพวกเดียรธีย์ชักชวนอุปัฏฐาก ของตนเรียวยาวทัพยได้ถึงแสนหาปณะ จึงให้สร้างมณฑปและบอกกับมหาชนว่า จะทำปาฏิหาริย์ ในมณฑปนี้ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทราบจึงจะสร้างมณฑปถวาย พระพุทธองค์ทรงห้าม พระราชาจึงทูลถามว่า พระองค์จะทรงกระทำที่ไหนตรัสตอบว่า จะกระทำใกล้ต้นมะม่วงพวกเดียรธีย์ ทราบความจึงสั่งให้ศิษย์ของตนตัดต้นมะม่วงทั้งหลายภายในบริเวณ ๑ โยชน์มิให้เหลือ

แสดงยมกปาฏิหาริย์บนต้นมะม่วง

ครั้นถึงวันเพ็ญเดือน ๘ ตอนเช้า กำลังเสด็จเข้าไปยังพระนคร นายคณทชะคนเฝ้า พระราชอุทยาน เห็นมะม่วงสุกผลใหญ่ผลหนึ่ง จึงสอยเอามาหวังจะนำไปถวายพระราชา มาพบ พระพุทธองค์เข้าจึงนำเข้าไปถวาย พระองค์ทรงรับแล้วประทับนั่ง พระอานนทจึงทำเป็นน้ำอัฐรูปานะ ถวาย ทรงเสวยแล้วสั่งให้นายคณทชะคู้ดินแล้วเอาเมล็ดเพาะ นายคณทชะทำตาม ทรงล้างพระหัตถ์ รดลงไป ในขณะนั้นก็เกิดเป็นต้นมะม่วงสูง ๕๐ ศอก มีกิ่งแตกออกไป ๔ ทิศ และเบื้องบน ได้นามว่า คณทชามพฤกษ์ พอตะวันบ่าย พระพุทธองค์ทรงดำริว่า เวลานี้สมควรที่จะกระทำปาฏิหาริย์ได้แล้ว จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎีประทับอยู่ที่หน้ามุข ขณะนั้น นางขรณินนทมารดาเป็นพระอนาคามี จุลอนาถปิณฑิกคหบดีเป็นพระอนาคามี จิรสามณเฑียร อายุ ๗ ขวบ เป็นพระอรหันต์ จุนทสามเณร อายุ ๗ ขวบ เป็นพระอรหันต์ อุบลวรรณาเถรี อัครสาวิกาเบื้องซ้าย พระโมคคัลลานเถระ และ พระอสีติมหาสาวก ได้เข้ามารับอาสาจะทำปาฏิหาริย์แข่งกับพวกเดียรธีย์ พระองค์ทรงห้ามและตรัสว่า มิใช่วิสัยของสาวก แล้วพระพุทธองค์ทรงเข้าสู่จุดตุณมานสมาบัติ อันเป็นที่ตั้งแห่งอภิญาเหาะขึ้นไปในอากาศ เสด็จจงกรมไปมาด้วยปฐวีกลีสณบริกรรมทรงเนรมิตพระพุทธรูป พระองค์เสด็จจงกรม พระพุทธรูป ๓๒ แสดงอาการไสยาสน์พระมุนินารถ ตรัสถามปัญหา พระพุทธรูป ๓๒ วิสัชนา เป็นต้น แล้วเสด็จลงจากอากาศ ประทับนั่งที่รัตนบัลลังก์อันปรากฏบนยอดมะม่วงท่ามกลางบริษัททั้ง ๔ ทิศ

โปรดประทานพระธรรมเทศนาโดยสมควรแก่อัธยาศัยแห่งเวไนยสัตว์ เมื่อจบพระธรรมเทศนา การบรรลุมรรคผลได้เกิดมีแก่เหล่าสัตว์ประมาณ ๘๔ โกฎิ กาลนั้น เติรยถียทั้งหลายอันมีครูทั้ง ๖ เป็นหัวหน้าก็หลีกหนีไปด้วยกลัวพุทธานุภาพ

เสด็จจำพรรษาในดาวดึงส์โปรดพุทธมารดา

ลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงพุทธดำริว่า พุทธประเพณีแห่งพระพุทธเจ้า ในอดีตกาล เมื่อทำยมกปาฏิหาริย์แล้ว เสด็จจำพรรษา ณ ที่ใด ทรงพิจารณาด้วยอดีตตังสญาณ ก็เห็นแจ้งประจักษ์ว่า เสด็จจำพรรษาในดาวดึงส์พิภพ แล้วตรัสแสดงอิทธิธรรมปฏิภพทั้ง ๗ ประการ ถวายในไตรมาส เพื่อกระทำการสนองพระคุณพุทธมารดาอีกประการหนึ่ง ความปรารถนาอันใด ที่พระชนนีตั้งไว้แทบบาทมูลพระพุทธรูปสี่สัณฐิกาสัมพุทธเจ้าว่า ขอให้นางได้เป็นมารดาพระบรมครู เห็นปานดังพระพุทธองค์ความปรารถนาอันนั้นก็สำเร็จสมประสงค์และพระชนนีมีพระคุณแก่ตถาคต เป็นอันมาก ยากที่จะได้ตอบสนองพระคุณพระมารดาทรงจินตนาการดังนี้ แล้วเสด็จลุกจาก รัตนบัลลังก์ขึ้นสู่ดาวดึงส์พิภพ ประทับนั่งเหนือกัมพลศิลาอาสน์ ภายใต้ปาริฉัตรรุกขชาติ อันเป็น ธงแห่งดาวดึงส์เทวโลก

แสดงพระอิทธิธรรมปฏิภพ

ในกาลนั้น ท้าวสหัสสนัยเทวราช เมื่อทอดพระเนตรเห็น จึงประกาศใช้เหล่าทวยเทพ ได้ทราบทั่วกัน เทพเจ้าทั้งหลายตลอดหมื่นจักรวาลถือทิพยมาลาสักการะมาสโมสรสันนิบาต ถวายนมัสการ แล้วประทับนั่งอยู่โดยรอบพระพุทธรองค์ เมื่อไม่ทรงเห็นพุทธมารดา จึงตรัสถามท้าว สักกเทวราช พระองค์จึงเสด็จไปตามพระสิริมหายาเทวบุตร ณ ดุสิตพิภพ พระพุทธมารดา ได้สดับ ทรงประปิตีปราโมทย์ เสด็จมายังดาวดึงส์เทวพิภพสู่สำนักพระบรมครู ถวายนมัสการประทับนั่งอยู่ เบื้องขวาแห่งพระผู้มีพระภาค พลาญดำริว่า อาตมานี้มีบุญยิ่งนัก มีเสียที่ที่อาตมาอุ้มท้องมา ได้พระโอรสอันประเสริฐ เห็นปานนี้ ส่วนสมเด็จพระชินสีห์มีพระทัยปรารถนาจะสนองคุณ พระมารดาจึงดำริว่า พระคุณแห่งมารดาที่ทำไว้แก่ตถาคตนี้ยิ่งใหญ่นัก สุดที่จะคณานับได้ว่า กว้างหนาและลึกซึ้งปานใด และธรรมอันใดจึงจะสมควรที่จะทดแทนพระคุณได้ พระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎกก็ยังน้อยนัก มิเท่าคุณแห่งพระมารดา เห็นควรแต่พระอิทธิธรรมปฏิภพที่จะพอยกขึ้น ชั่งเท่ากันได้ ดำริดังนี้แล้ว กวักพระหัตถ์เรียกพระพุทธรมารดาว่า ดูกรชนนี มาเถิดเกิดตถาคตจะใช้ ค่าน้ำนมข้าวป้อนของมารดา อันเลี้ยงตถาคตนี้มาแต่เนกชาติในอดีตภพ แล้วกระทำพุทธมารดา เป็นประธาน ตรัสอิทธิธรรมปฏิภพ ๗ คัมภีร์ ให้สมควรแก่ปัญญาบารมี มีสังคณี วิภังค์ ชาตุกถา ปุคคัลลปัญญติ กถาวัตถุ ยมก และมหาปัญฐาน กาลเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง สัตตปกรณาภิธรรมเทศนาจบลง องค์พระสิริมหายาเทวบุตรพุทธมารดา ก็บรรลุโสดาปัตติผล ประกอบด้วยนัย ๑ พันบริบูรณ์

เสด็จลงจากดาวดึงส์

กาลเมื่อพระผู้มีพระภาค ทรงกระทำปาฏิหาริย์แล้วขึ้นไปสู่ดาวดึงส์เทวโลก ครั้นนั้น มหาชนทั้งหลาย ที่มาประชุมกันอยู่ในที่นั้นและดูพระพุทธรูปสรีรกายหายไปบนเทวโลก ก็เศร้าโศกปริเทวนาการว่า พระบรมครูขึ้นไปสู่ภูเขาคิรกูฏหรือไกรลาส หรือคันธมาสประการใด เราทั้งหลายมิได้เห็นพระองค์ในกาลบัดนี้ แล้วเข้าไปถามพระมหาโมคคัลลานะ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระบรมครูแห่งเราเสด็จไปสถิตอยู่ ณ ที่แห่งใด พระมหาเถระจึงกล่าวว่า พวกท่านจงถามท่านพระอนุรุธะ ก็จะทราบ มหาชนก็ไปถามพระอนุรุธเถระ ท่านก็บอกว่า พระพุทธรูปเสด็จขึ้นไปจำพรรษาที่ บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ในดาวดึงส์เทวโลก เพื่อจะตรัสพระธรรมเทศนาอภิธรรม ๗ คัมภีร์ โปรดพุทธมารดา ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ก็เมื่อใดเล่าจะกลับมาสู่มนุษยโลก ดูของท่านทั้งปวง พระบรมครูตรัสเทศนาพระอภิธรรมปิฎกถ้วนไตรมาสแล้ว พอถึงวันปวารณาจึงจะกลับมายังมนุษยโลกนี้ ชนทั้งหลายจึงกล่าวแก่พระมหาโมคคัลลานะว่า ถ้ามิได้เห็นองค์พระสัพพัญญู ข้าพเจ้าทั้งหลายจะไม่ไปจากที่นี่แล้วชวนกันพักแรม ตั้งทัพและขมรมพักอาศัยมิได้มีหลังคา

เมื่อเวลาเหลืออยู่อีก ๗ วันจะออกพรรษา ประชาชนเข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานะ และกล่าวว่า พระผู้เป็นเจ้า ควรที่จะรู้วันที่พระสัพพัญญูจะเสด็จลงจากเทวโลกให้แน่นอน และพวกข้าพเจ้ามิได้เห็นพระบรมครูแล้ว จะไม่ไปจากที่นี่พระมหาเถระจึงสำแดงฤทธิ์ขึ้นไปยังชั้นดาวดึงส์กระทำอัญชลีแล้วทูลว่า พระพุทธรูปจะเสด็จลงจากเทวโลกในกาลเมื่อใด จึงมีพระดำรัสว่า โมคคัลลานะ แต่นี้ไปอีก ๗ วัน จะถึงวันมหาปวารณา ตถาคตจะลงจากเทวโลก ณ ที่ใกล้ประตูเมืองสังกัสสนคร ในวันนั้นมหาชนใครจะได้เห็นตถาคตลงไปที่นี่ เธอจงไปแจ้งแก่มหาชนตามคำตถาคตสิ่งนี้ พระมหาเถระก็กลับมาแจ้งแก่ประชาชนทุกประการ

ครั้นถึงวันอัสดยขุปณณมีเพ็ญเดือน ๑๑ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงปวารณาพรรษาแล้ว จึงตรัสบอกแก่สมเด็จพระมรินทราธิราชว่า ดูก่อนท้าวเทวราช ตถาคตจะลงไปสู่มนุษยโลกในเวลาวันพรุ่งนี้ ท้าวโกสีย์จึงเนรมิตบันไดทิพย์ทั้ง ๓ คือ บันไดทองอยู่เบื้องขวา บันไดเงินอยู่เบื้องซ้าย บันไดแก้ว อยู่ท่ามกลางเชิงบันไดทั้ง ๓ จรดพื้นภูมิภาค ณ ที่ใกล้เมืองสังกัสสนคร หัวบันไดเบื้องบนจรดยอดเขาสิเนรุราช อันเป็นที่ตั้งแห่งดาวดึงส์พิภพ บันไดทองเป็นที่ลงแห่งหมู่เทวดา บันไดเงินเป็นที่ลงแห่งหมู่พรหม ส่วนบันไดแก้วนั้นเป็นที่เสด็จลงแห่งพระบรมศาสดา

สมเด็จพระบรมครูเสด็จสถิตเหนือยอดเขาสิเนรุ ทอดพระเนตรเห็นเครื่องสักการบูชาแห่งเทวดาทั้งหลายหมื่นโลกธาตุ ก็ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ซ้ำอีก และทรงแสดงโลกวิธรูปปาฏิหาริย์ บันดาลเปิดโลก ยังสวรรค์ มนุษย์ และนรก ทั้งหมื่นโลกธาตุให้แลเห็นกันปรากฏทั่วทั้งสิ้นอันเป็นมหาอัศจรรย์ เทวดาทั้งหลายในหมื่นจักรวาลก็มาประชุมพร้อมกัน พระองค์ก็เสด็จลงจากเทวโลก พร้อมด้วยทวยเทพตามส่งเสด็จเป็นจำนวนมาก ครั้นนั้น สรรพสัตว์ทั้งหลายซึ่งได้เห็นองค์พระชินสีห์ผู้ใดแม้สักคนหนึ่ง ที่ไม่ปรารถนาพุทธภูมิไม่มีเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เสด็จลงจากเทวโลกถึงเชิงบันไดแล้วประทับยืนอยู่พระธรรมเสนาบดีก็ถวายอัญชลีพระโลกนาถแล้วประกาศความยินดี

พระพุทธรูปองค์ประธานพระธรรมเทศนา เมื่อแสดงจบ ภิกษุ ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นสัทธินาหาริก
แห่งพระสารีบุตรก็บรรลुरुหัตถผล ประชาชนก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นจำนวนมาก

รับผ้าคู่ของพระนางโคตมี

สมัยหนึ่ง พระบรมครูเสด็จสู่กรุงกบิลพัสดุ์เป็นวาระที่ ๒ พระนางมหาปชาบดีโคตมี
พระน้านางทรงจินตนาว่า จำเดิมแต่พระลูกเจ้ามาสู่พระนครนี้ เราได้ถวายสิ่งใดเลย ฉะนั้น เราจะ
ถวายจีวรสาฎกเถิด แล้วจึงทรงเพาะเม็ล็ดฝ้ายในอ่างทอง เมื่อต้นฝ้ายออกปอย ทรงเก็บใส่ลงใน
ผอบทอง ทรงเลือกหีบติดปิ่นด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง เส้นด้ายละเอียดยิ่งนัก มีสีเหลืองดุจทอง
ให้หาช่างหูกฝีมือเยี่ยมมา เสด็จทอดพระเนตรการทอผ้านั้นเป็นนิตย์ทุกวัน เมื่อสำเร็จได้ผ้า ๒ ผืน
ผืนละ ๑๔ สอก โดยความยาว เป็นพระภุชชาติคำนวณค่ามิได้ จึงพับใส่ผอบแก้วยกขึ้นทูลเหนือเศียรเกล้า
พร้อมกับบริวารนำไปถวายพระบรมศาสดาที่นิโครธาราม ถวายนมัสการแล้วทรงจับผ้าทั้งคู่
น้อมเข้าไปถวายว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ภุชชาติทั้งนี้ข้าพระองค์กระทำด้วยมือตนเอง ขอทรง
พระมหากรุณานุเคราะห์รับผ้าทั้งคู่นี้ เพื่อประโยชน์สุขแก่ข้าพระพุทธเจ้าสิ้นกาลนานเถิด
พระพุทธรูปตรัสว่า โคตมี เธอจงถวายแก่สงฆ์เถิด จะมีผลานิสงส์มาก และได้ชื่อว่าบูชาตถาคต
และสงฆ์ทั้งปวงพระนางปชาบดีทูลอ้อนวอนถึง ๓ ครั้ง เมื่อพระองค์ไม่รับ ก็เสียพระทัยโทมนัสอาดูร
จึงเข้าไปหาพระอานนท์เล่าเรื่องทั้งหมดให้ฟัง พระอานนท์จึงเข้าไปทูลวิงวอนให้พระองค์ทรงรับ
พระองค์จึงตรัสเทศนาทักขิณาวีรังกสูตร จำแนกทักขิณาทานที่เป็นปาฏิบุคลิกทาน ๑๔ ประการ
สังฆทาน ๗ ประการ แล้วทักขิณาทานอันบริสุทธิ ๔ ประการ พระนางโคตมีได้สดับพระธรรมเทศนา
ก็บังเกิดปริดาปราโมทย์ จึงน้อมนำผ้าเข้าไปถวายพระธรรมเสนาบตีพระผู้เป็นเจ้าก็ไม่รับ จึงถวายแก่
พระมหาโมคคัลลานะ พระอสีติมหาสาวกทั้ง ๘๐ องค์ พระคุณเจ้าทั้งหมดก็มียอมรับ จนกระทั่ง
ถึงอชิตภิกษุ ซึ่งเป็นนวกภิกษุหนึ่งอยู่ท้ายสงฆ์ทั้งปวง พระผู้เป็นเจ้าก็รับ พระนางทรงโทมนัส
จนน้ำพระเนตรนองพักตร์ ด้วยคิดว่า ตัวเรานี้บุญน้อย อุตส่าห์ทำผ้าคู่นี้ตั้งจิตว่าจะถวายพระชินสีห์
ทั้งพระองค์อัครสาวก และพระมหาเถระ ก็มียอมรับ บัดนี้ ภิกษุหนุ่มเป็นนวกะมารับผ้าของอาตมา
พระพุทธรูปทรงเห็นเช่นนั้น จึงทรงพุทธานุญาตว่า ตถาคตจะทำให้พระนางโคตมีบังเกิดโสมนัส
ในวิตุทาน จึงตรัสให้พระอานนท์ไปนำบาตรของพระองค์มา แล้วทรงทำอธิษฐานว่า ขอพระสาวก
ทั้งปวง จงอย่าหาบาตรนี้เห็น เว้นเสีย อชิตภิกษุหนุ่มผู้เดียว แล้วทรงขว้างบาตรไปในอากาศ
บาตรนั้นก็ลอยหายลับเข้ากลีบเมฆไป พระธรรมเสนาบตีก็กราบทูลว่าจะนำบาตรกลับมาถวาย
แล้วก็เหาะขึ้นไปในอากาศ เทียวค้นหา ก็ได้พบ จึงกลับลงกราบทูลพระมหาสาวกทั้งหลายล้วนเป็น
เอตทัคคะต่าง ๆ ก็มีความจะค้นหาได้พบ พระพุทธรูปจึงตรัสสั่งว่า อชิตะเธอจงไปค้นหาบาตร
ตถาคตพระผู้เป็นเจ้าดำริว่า น้าอัสจรรยียิ่งนัก โฉนพระมหาเถระทั้งหลายมีอาณภาพมากจึงมีอาหา
บาตรได้พบ ส่วนอาตมานี้ยังมีจิตอันกิเลสมลทินครอบงำอยู่ พระสัพพัญญูตรัสสั่งให้ไปหาบาตร
คงจะมีเหตุใดเหตุหนึ่งอย่างแน่นอน ฉะนั้น อาตมาจะเทียวค้นหาบาตรบังเกิดปริดาปราโมทย์จึงเข้าไป
กราบทูลรับอาสาแล้วออกมายืนในที่สุตบรีขัณฑ์ มองดูนวกภิกษุแล้วตั้งสัตยาธิษฐานว่า อาตมา

บรรพชาในพุทธศาสนาด้วยปรารถนาปัจจัยลาภ และมีอาจจะเลี้ยงชีพในฆราวาสได้ก็หาไม่
 อาตมาตั้งใจประพาศพรหมจรรย์ เพื่อหมายมั่นที่จะตรัสรู้ธรรมทั้งปวง ผิวนิลาของอาตมามีขาด
 มีทำลายบริสุทธิ์เป็นอันดี ขอให้บาตรแห่งองค์พระชินสีห์ จงมาประดิษฐานในมือแห่งอาตมาที่เหยียด
 ออกไปโดยพลัน พอเสร็จคำอธิษฐาน บาตรก็พลันตกลงมาจากอากาศประดิษฐานอยู่ในหัตถ์
 แห่งอชิตภิกษุเป็นที่น่าอัศจรรย์ พระนางปชาบดีได้ทอดพระเนตร ดังนั้น ก็เกิดปีติโสมนัสเป็นกำลัง
 เกิดศรัทธาปสาทะอย่างแรงกล้า จนน้ำพระเนตรหลั่งไหล ยอหัตถ์อันมีสารพระบรมศาสดาจารย์
 แล้ว ๆ เล่า ๆ ก็เสด็จคืนพระราชนิเวศน์

ส่วนพระอชิตภิกษุ จินตนาการว่าประโยชน์อันใดแก่อาตมาด้วยผ้าที่เลิศคุณนี้ด้วย
 จะปิดกายก็มีสมควร อาตมาจะนำผ้าคุณนี้ไปกระทำบูชาพระพุทธชินสีห์ จะเป็นการสมควรยิ่ง เมื่อดำริ
 เช่นนั้น ก็ถือผ้าผืนหนึ่งเข้าไปคาดเป็นเพดานเบื้องบนพระคันธกุฎี อีกผืนหนึ่งฉีกเป็น ๔ ชิ้น ทำเป็น
 ม่านห้อยลงทั้ง ๔ มุม แห่งเพดาน แล้วจึงเปล่งวาจา วัตถุบูชานี้เจริญจิตยิ่งนัก ด้วยอาณิสสส์วัตถุนี้
 อาตมามีได้ปรารถนาสิ่งอื่น นอกเสียจากพระโพธิญาณ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทอดพระเนตร
 เห็นการกระทำของอชิตภิกษุนั้น ก็กระทำพระอาการแย้มพระโอษฐ์ พระอานนท์กราบทูลถามเหตุผล
 แห่งการแย้มให้ปรากฏพระบรมสุขต จึงตรัสว่า อานนท์ อชิตภิกษุนี้นี้จะได้ตรัสรู้เป็นองค์พระชินสีห์
 ทรงพระนามว่า เมตไตย ในอนาคตในมหาภักทกัปนี้

ในการนั้น พระเมตไตยบรมโพธิสัตว์ จะปฏิสนธิในครรภ์แห่งสุพรมหวัติพรหมณี
 ภรรยาแห่งสุพรมพรหมณี ผู้เป็นปุโรหิตาจารย์แห่งพระเจ้าสังขบรมจักรพรรดิ เมื่อครบเทศมาส
 ก็ประสูติ ณ ที่ป่าอสิปตนมฤคทายวัน เมืองเกตุมวดี เมื่อเจริญวัย บริโภคสมบัติอยู่ในปราสาท
 ทั้ง ๓ หลัง มีจันทรมุขีพรหมณีเป็นอัครภรรยา ครอบครองสมบัติอยู่ในเทศมราวาส ๗ หมื่นปี
 ได้ทัศนาวเทวทูตทั้ง ๔ เมื่อนางจันทรมุขีคลอดบุตรนามว่า พรหมพัฒน์กุมาร จึงดำริในการจะออก
 บรรพชา ขณะนั้นปราสาทจะเลื่อนลอยขึ้นบนอากาศ ลงมาประดิษฐาน ณ ปฐพีใกล้พระศรีมหาโพธิ์
 คือ ต้นกาคทิง พระโพธิสัตว์จะลงจากปราสาทถือเอาผ้าทิพย์กาสาฬพัสดุแล้วทรงบรรพชา
 บุรุษที่เป็นบริวารจะบรรพชาตามทั้งหมด พระองค์จะบำเพ็ญทุกกรกิริยา ๗ วัน พอถึงวันวิสาขบูชาจะมี
 จะเสวยข้าวมธุปายาสแห่งนางสุนันทาพรหมณี ครั้นเวลาเย็นทรงรับหญ้าจากโสถียพรหมณี ๘
 กำมืออธิษฐานเป็นรัตนบัลลังก์สูง ๑๕ ศอก สถิตบนบัลลังก์ พิจารณาปัจจัยการก็สำเร็จ
 พระสัพพัญญุตญาณในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรีนั้นแล

ใบความรู้ที่ ๙

โปรดพระสาวก

ปริณิเทศที่ ๑๑ โปรดพระสาวก

โปรดพระโสณโกฬิวิสะ

ครั้งหนึ่ง พระศาสดาเสด็จอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ แขวงกรุงราชคฤห์ ชาวบ้านเป็นอันมาก เข้าไปเฝ้าฟังธรรมเทศนาแล้ว กลับไปแล้วกลุบุตรผู้หนึ่งชื่อ โสณะ เป็นโคตรโกฬิวิสะ ซึ่งอยู่ในหมู่บ้านนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลว่า ข้าพเจ้าได้ฟังธรรมที่พระองค์ทรงแสดง เห็นว่า ผู้อยู่ครองเรือน จะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ดุจสังข์ที่ขัดแล้ว ไม่ทำได้ด้วยง่ายเลย ข้าพเจ้าอยากจะได้ใคร่บวช ขอพระองค์จงโปรดให้ข้าพเจ้าบวชเถิด พระศาสดาก็โปรดให้บวชตามประสงค์ ครั้นพระโสณโกฬิวิสะบวชแล้ว ทำความเพียรเกินขนาดเดินจงกรมไม่หยุด จนเท้าแตกก็ไม่ได้บรรลุนิพพานพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงดำริในใจว่า บรรดาสาวกของพระศาสดาที่ปรารภความเพียรแล้ว เราก็เป็นคนหนึ่ง ถึงอย่างนี้ จิตของเราก็งงไม่พ้นไปจากอาสวะทั้งปวงได้ สมบัติในตระกูลของเราก็งงมีอยู่ ถ้าอย่างใดเราจะสึกออกไปบริโภคสมบัติและบำเพ็ญกุศลเถิด จะเป็นการดีกว่า ฝ่ายพระศาสดาได้ทรงทราบข่าว พระโสณโกฬิวิสะ ปรารภความเพียรเดินจงกรมจนเท้าแตกแล้ว ดำริเช่นนั้น จึงเสด็จไปถึงที่อยู่แห่งพระโสณโกฬิวิสะ ตรัสถามว่า โสณะ เมื่อก่อน แต่ครั้งเมื่อท่านยังเป็นคฤหัสถ์ ท่านฉลาดเข้าใจในเสียงแห่งสายพิณหรือ พระพุทธเจ้าข้า เมื่อใดสายพิณของท่านจะตึงเกินไป เมื่อนั้นสายพิณของท่านมีเสียงควรฟังได้หรือ ไม่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า เมื่อใดสายพิณของท่านหย่อนเกินไป เมื่อนั้นสายพิณของท่านมีเสียงควรฟังได้หรือ ไม่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า เมื่อใดสายพิณของท่านไม่ตึงนักไม่ หย่อนนักตั้งอยู่ในขั้นที่เสมอแต่พอดี เมื่อนั้นสายพิณของท่านมีเสียงควรฟังได้หรือ อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า โสณะ ข้อนี้แลฉันใด ความเพียรก็ฉันนั้น ความเพียรที่ปรารภเกินไปนั้นก็เกินไปเพื่อความฟังชาน ที่ย่อหย่อนนักก็เกินไปเพื่อเกียจคร้าน เหตุนี้ท่านจงตั้งความเพียรแต่พอเสมอและจงทราบความที่อินทรีย์ต้องเป็นของเสมอ ๆ กัน คือ ศรัทธากับปัญญา ความเพียรกับสมาธิ ต้องพอดี ๆ กันให้ตลอด แล้วกำหนดหมายในข้อนี้ พระศาสดาตรัสสอนพระโสณโกฬิวิสะอย่างนี้แล้ว เสด็จกลับไปประทับที่ประทับ พระโสณโกฬิวิสะ ตั้งอยู่ในโอวาทที่พระศาสดาประทาน ตั้งความเพียรแต่พอประมาณไม่ยิ่งหย่อนนัก เจริญวิปัสสนา ได้บรรลุพระอรหัตผลแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลว่า พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้อรหันต์มีอาสวะสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้วมีกิจที่จำจะต้องทำ ได้ทำเสร็จแล้ว มีภาระของหนักอันว่างแล้วมีประโยชน์ของตนได้ถึงแล้ว มีธรรมที่ประกอบไว้ในภพสิ้นรอบแล้วรู้ชอบ จึงพ้นแล้วจากอาสวะ ภิกษุผู้อรหันต์นั้นน้อมเข้าไปแล้วในคุณ ๖ สถาน คือ น้อมไปแล้วในบรรพชา ออกจากกาม ในที่สัจ ในความสำรวมไม่เบียดเบียน ในความสิ้นแห่งความถือมั่น ในความสิ้นแห่งความอยาก ในความไม่หลง ความสำคัญอย่างนี้ จะพึงมีแก่ท่านบางคนว่า ท่านผู้นี้อาศัยคุณ

แต่เพียงสักว่าความเชื่ออย่างเดียวเป็นแน่ จึงน้อมไปในบรรพชา ขอนี้ไม่ควรเห็นอย่างนั้น ภิกษุผู้นั้นไม่เห็นวาทนยังมีกิจที่จำจะต้องทำ หรือจะต้องกลับสะสมทำกิจที่ได้ทำแล้วอีก เพราะราคะ โทสะ โมหะ สิ้นแล้ว จึงเป็นผู้น้อมไปในบรรพชา ความสำคัญอย่างนี้ จะพึงมีแก่ท่านบางคนว่า ท่านผู้นี้ใคร่ลาภสักการะและความสรรเสริญเป็นแน่ จึงน้อมไปในที่สงัด ขอนี้ไม่ควรเห็นอย่างนั้น ภิกษุผู้นั้นเพราะสิ้นราคะ โทสะ โมหะแล้ว จึงเป็นผู้น้อมไปในที่สงัด ความสำคัญอย่างนี้จะพึงมีแก่ท่านบางคนว่า ท่านผู้นี้เชื่อถือสัสสพตปรามาส โดยความเป็นแก่สารเป็นแน่ จึงน้อมไปในความสำรวม ขอนี้ไม่ควรเห็นอย่างนั้น ภิกษุผู้นั้นเพราะสิ้นราคะ โทสะ โมหะแล้ว จึงเป็นผู้น้อมไปในความสำรวม อนึ่งเป็นผู้น้อมไปแล้วในความสิ้นแห่งความถือมั่น ในความสิ้นแห่งความอยาก ในความไม่หลง ก็เพราะสิ้นราคะ โทสะ โมหะแล้ว ถ้าอารมณ์มีรูปเป็นต้นที่กล้ำมากระทบคลองทวารจักขุ เป็นต้น แห่งภิกษุผู้มีจิตน้อมพ้นไปแล้วโดยชอบอย่างนี้ อารมณ์นั้น ก็ไม่ครอบงำจิตของเธอตั้งอยู่ได้ จิตของเธออันอารมณ์นั้น ไม่ทำให้เจือติดอยู่ได้ เป็นจิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหวเปรียบเหมือนภูเขาศิลาล้วน ไม่มีช่อง ไม่มีโพรง แห่งเดียวทิบ แม้มลมพัดมาใน ๔ ทิศ แต่ทิศใดทิศหนึ่ง ก็ไม่อาจทำให้หวั่นไหวสะเทือนสะท้านได้ฉนั้น เธอเห็นความเสื่อมสิ้นแห่งสังขารอยู่โดยปกติพระศาสดาได้ทรงฟังตรัสสรรเสริญว่า พระโสมโกฬิวิสะพยากรณ์ พระอรหันต์กล่าวแต่เนื้อความไม่นำตนเข้าไปเปรียบและเพราะท่านได้ปรารภความเพียรด้วยอุตสาหะแรงกล้า แต่ครั้งยังไม่ได้บรรลुพระอรหันต์จึงได้เป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่องว่าเป็นยอดของภิกษุผู้ปรารภความเพียรในพุทธศาสนา

โปรดพระภิกษุบาล

สมัยหนึ่ง พระศาสดาเสด็จจาริกไปในแคว้นแคว้นกูร พร้อมด้วยภิกษุหมู่ใหญ่ ถึงอุลลโกฏฐิตนิคม พราหมณ์ และคฤหบดีชาวอุลลโกฏฐิตนิคมทราบบว่า พระศาสดาเสด็จมาถึง พร้อมกันเข้าไปเฝ้า บางพวกถวายบังคม บางพวกเป็นแต่พูดปราศรัย บางพวกเป็นแต่ประณมมือ บางพวกร้องประกาศชื่อและโคตรของตน บางพวกนั่งอยู่ ทุกหมุ่หนึ่งนั่งในที่อันสมควร ส่วนข้างหนึ่งพระศาสดาทรงแสดงธรรมเทศนา และนำให้พราหมณ์และคฤหบดีชาวนิคมนั้นเห็นบาปบุญและสมาทานอาจหาญร่าเริงในการละบาปบำเพ็ญบุญแล้ว ทูลลากลับไป ก็แลในเวลาที่พระศาสดาทรงแสดงธรรมอยู่นั้น กุลบุตรผู้หนึ่งชื่อภิกษุบาละ เป็นบุตรแห่งตระกูลที่เป็นหัวหน้าในนิคมนั้น นั่งอยู่ในหมู่ชาวนิคมนั้น ภิกษุบาละได้ฟังธรรมเทศนา เกิดศรัทธาเลื่อมใสคิดจะใคร่บวช พอชาวนิคมนั้นกลับไปแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลขอบรรพชา พระองค์ตรัสถามว่า มารดาบิดาอนุญาตยอมให้ท่านบวชแล้วหรือ ภิกษุบาละทูลว่า ยังไม่ได้อนุญาต ครั้นได้ฟังรับสั่งว่า ไม่ทราบบวชกุลบุตรที่มารดาบิดายังไม่อนุญาต จึงทูลลากลับบ้านเข้าไปถามมารดาบิดาจะออกบวช มารดาบิดาตอบว่า พ่อภิกษุบาละ เจ้าเป็นลูกคนเดียวและเป็นที่ยรักที่ชบใจของเรา เคยตั้งอยู่ในสุข เราเลี้ยงมาให้สุขแล้ว เจ้าไม่เคยรู้จักทุกข์แม้สักน้อยหนึ่ง เจ้าจงอยู่กินดื่มบำรุงตนให้สบายเถิด จงยินดีบริโภคกามคุณและทำบุญกุศลอยู่ในที่นี้เถิด เราไม่ยอมให้เจ้าบวช แม้จะตายเรายังไม่ยอมพลัดพรากจากเจ้า จะป่วยกล่าวไปย ถึงจะยอมให้เจ้าซึ่งยังเป็นอยู่ออกไปบวช ภิกษุบาละพูดอ่อนวอนเป็นหลายครั้ง มารดาบิดาก็ไม่ยอม ภิกษุบาละ เสียใจลงนอนไม่ลุกขึ้น

อดอาหารเสียไม่กิน คิดว่าจักตายเสียในที่นี้ หรือจักบวชเท่านั้น มารดาบิดาปลอบใจให้ลุกขึ้น กินอาหาร ราษฎรปาละก็นั่งเสีย มารดาบิดาจึงไปหาสหายของราษฎรปาละ ขอให้ช่วยกันห้ามราษฎรปาละ สหายเหล่านั้นก็ไปช่วยห้าม และพูดปลอบด้วยคำต่าง ๆ เห็นราษฎรปาละนั่งเสีย จึงคิดว่าราษฎรปาละไม่ได้ บวช ก็จักตายเสีย หากเป็นคุณอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ ถ้าราษฎรปาละได้บวช มารดาบิดาและเราจักได้เห็น ราษฎรปาละตามเวลาที่สมควร ก็เชื่อว่าการบวชนี้เป็นการหนักไม่เบาเลย ผู้บวชจะต้องถือบาตรเดิน เทียวบิณฑบาตทุกวัน ๆ เมื่อต้องการด้วยของร้อน ย่อมได้ของเย็น เมื่อต้องการด้วยของเย็นย่อมได้ ของร้อน ต้องประพุดิพรหมจรรย์ นอนเวลาเดียว กินเวลาเดียว ก็ราษฎรปาละนี้เป็นคนอ่อนเคยตั้งอยู่ เป็นสุข เป็นชาติชาวเมืองเมื่อไม่อาจประพุดิอย่างนั้นได้ ก็จักกลับมาที่นี้อีก ควรเราจักพูดให้มารดา บิดาของราษฎรปาละยอมให้บวช ครั้นคิดอย่างนั้นแล้ว จึงเข้าไปหามารดาบิดาของราษฎรปาละ ชี้เหตุผล ให้ฟัง มารดาบิดาของราษฎรปาละเห็นด้วยแล้วยอมตาม แต่บวชแล้วขอให้กลับมาเยี่ยมบ้างสหายเหล่านั้น ก็กลับไปบอกความแก่ราษฎรปาละ ๆ ทราบว่ามารดาบิดายอมแล้ว ดีใจลุกขึ้นเช็ดตัวแล้ว อยู่บริโภคาอาหาร พอร่างกายมีกำลังสักไม่กี่วันแล้ว ไปเฝ้าพระศาสดาทูลว่า มารดาบิดาอนุญาตแล้ว พระศาสดาก็โปรด ให้บวช ครั้นพระราษฎรปาละบวชได้ไม่นาน ประมาณสักกึ่งเดือน พระศาสดาเสด็จจากกุสุมินิคม ไปประทับเมืองสาวัตถี ส่วนพระราษฎรปาละตามเสด็จไปด้วย ท่านตั้งอยู่ในความไม่ประมาท เจริญวิปัสสนา ได้สำเร็จพระอรหัตตผลซึ่งเป็นที่สุดของพรหมจรรย์แล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลลากลับไปเยี่ยมมารดาบิดา พระศาสดาทรงทราบ ว่า พระราษฎรปาละไม่ควรจะกลับสึกออกไป เป็นคฤหัสถ์แล้วก็ทรงอนุญาตให้ไป พระราษฎรปาละถวายบังคมลา ออกจากเมืองสาวัตถี เทียวจาริก ไปถึงกุสุมินิคม พักอยู่ที่พระราชนิเวศน์ของพระเจ้าโกศกนิคม ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินกรุง ซึ่งชื่อมคิจวัน ครั้นเวลาเช้า ท่านเข้าไปบิณฑบาตในนิคมนั้น ในเวลานั้นบิดาของพระราษฎรปาละดู การเขียนอยู่ที่ศาลากลาง เห็นพระราษฎรปาละจำไม่ได้ นึกน้อยใจเพราะลูกของตนออกบวช จึงร้องว่า สมณะหัวโล้นเหล่านี้ที่เดียว บวชลูกคนเดียวซึ่งเป็นที่รักของเรา พระราษฎรปาละไปถึงเรือนบิดา ไม่ได้อะไรที่เขาให้ แม้แต่คำบอกส่งให้กลับก็ไม่ได้ ได้อยู่แต่คำคำเท่านั้น เวลานั้น ทาสีแห่งญาติ ของราษฎรปาละคนหนึ่ง กำลังจะทิ้งขมมบูตซึ่งค้างคืน พระราษฎรปาละจึงพูดกะทาสีนั้นว่า ถ้าของนี้มีอัน จะต้องทิ้งเสียเป็นธรรมดา ท่านจงเทลงในบาตรของเรานี้เถิด ทาสีนั้นจำเสียงของพระราษฎรปาละได้ เมื่อเทขมมนั้นลงในบาตรก็จำลักษณะมือและเท้าได้ จึงไปบอกมารดาของพระราษฎรปาละว่า แม่เจ้า ทราบเถิดลูกเจ้ามาถึงแล้ว มารดาทราบแล้วมีความยินดีพูดว่า ถ้าเองพูดจริงเองจักเป็นไทไม่ต้องเป็น ทาสีแล้ว จึงไปบอกบิดาของราษฎรปาละให้ทราบ บิดารับตามไปพบราษฎรปาละนั่งฉันขมมบูตหนึ่ง จึงถามว่า พ่อราษฎรปาละ เคยมีหรือ เจ้ากินขมมบูตเช่นนี้ ควรเจ้าจะไปเรือนของตนมิใช่หรือ คฤหบดี เรือนของเราผู้บวชแล้ว จักมีแต่ที่ไหน เราเป็นคนไม่มีเรือน เราได้ไปเรือนของท่านแล้ว ไม่ได้อะไร ที่เขาให้ แม้แต่คำบอกส่งให้กลับก็ไม่ได้ ได้อยู่แต่คำคำเท่านั้นพ่อไปเรือนด้วยกันเถิดคฤหบดี อย่าเลย วันนี้เราฉันทแล้ว ถ้าอย่างนั้นขอพ่อจงรับไปฉันในวันพรุ่งนี้เถิด พระราษฎรปาละก็รับด้วยอาการที่นิ่งอยู่ บิดาก็ลากลับไป ครั้นรุ่งขึ้น พระราษฎรปาละไปถึงเรือนแล้ว บิดาก็นำเอาสมบัติซึ่งมีอยู่ในเรือนออกแล้ว

อ่อนวอนให้สีกออกมาบริโภคสมบัติ พระรัฐपालะพูดว่า คฤหบดี ถ้าท่านจะทำตามคำเรา เราจะพูดจนพูดเถิดพอ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงให้ทำถุงใหญ่ ๆ แล้ว กรอกเงินทองนี้ให้เต็ม แล้วให้บรรทุกเกวียนขนไปถ่วงเสียในกระแสน้ำในท่ามกลางแม่น้ำ เราพูดอย่างนี้เพราะเหตุอะไร เพราะเหตุทุกข์กายทุกข์ใจ ซึ่งมีเงินทองนั้นเป็นเหตุ จักไม่เกิดแก่ท่าน ครั้นพระรัฐपालะพูดอย่างนี้แล้ว บิดาเสียใจว่าเหตุไฉน พ่อรัฐपालะพูดแล้วอย่างนี้ ฝ่ายภริยาเก่าเข้าจับเท้าแล้วถามว่า ลูกเจ้า นางฟ้าที่เป็นเหตุให้ท่านประพบัติพรหมจรรย์นั้นมีรูปร่างเช่นไหน น้องหญิง เราไม่ได้ประพบัติพรหมจรรย์ เพราะเหตุนางฟ้าภริยาเก่าท่านนั้น ได้ฟังพระรัฐपालะเรียกตนว่าน้องหญิงอย่างนั้นก็เสียใจ พระรัฐपालะพูดกะบิดาว่า คฤหบดี ถ้าโภชนะจำจะต้องให้ ท่านจงให้เถิด อย่าเบียดเบียนเราให้ลำบากเลย ฉันทเกิดพ่อข้าวเสร็จแล้ว บิดาว่าอย่างนี้แล้ว ก็เลี้ยงพระรัฐपालะ ด้วยของเคี้ยวของฉันอย่างประณีตด้วยมือของตนเองจนอิ่มแล้ว พระรัฐपालะกล่าวคาถาอนุโมทนาพอเป็นทางให้เกิดสังเวชในร่างกายแล้ว กลับไปมคิจิวัน

พระรัฐपालะแสดงธรรมเทศ ๔ ประการ

ฝ่ายพระเจ้าโกรัพยะ เสด็จไปประพาสพระราชอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นพระรัฐपालะทรงจำได้ เพราะทรงรู้จักมาแต่เดิม เสด็จเข้าไปใกล้ตรัสปราศรัยแล้ว ประทับราชอาสน์ ตรัสถามว่า รัฐपालะผู้เจริญ ความเสื่อมมี ๔ อย่าง ที่คนบางพวกต้องเข้าแล้วจึงออกบวชคือ แก่ชรา ๑ เจ็บ ๑ สิ้นโภคทรัพย์ ๑ สิ้นญาติ ๑ คนบางคนแก่เฒ่าเป็นผู้ใหญ่ล่วงถึงกาลปัจฉิมวัยแล้ว คิดว่า เตี้ยวันนี้เราแก่แล้ว ความที่เราจะแสวงหาได้ซึ่งโภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้ หรือจะทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้เจริญขึ้น ไม่ทำได้ง่ายเลย ควรเราจะบวชเสียดีกว่า ครั้นคิดอย่างนี้แล้ว ก็ออกบวช ถึงคนที่เจ็บไข้และคนมีโภคทรัพย์สิ้นแล้ว คนมีญาติสิ้นแล้ว ก็คิดเหมือนอย่างนั้นจึงออกบวช ส่วนท่าน บัดนี้กำลังเป็นหนุ่มยังเยาว์มีผมยังดำสนิท ประกอบด้วยเยาว์อันเจริญ ตั้งอยู่ในวัยที่แรก มีความเจ็บไข้น้อย มีไพศาลย่อยอาหารพอเสมอ รักษาร่างกายให้เป็นปกติ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก อนึ่ง ท่านก็เป็นลูกแห่งตระกูลที่เป็นหัวหน้าในอุลลโกฏฐิตินิคมนี้ ไม่มีความเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ ชนในนิคมนี้เป็นญาติมิตรของท่านโดยมาก ความเสื่อม ๔ อย่างนี้ไม่มีแต่ท่าน ท่านรู้เห็นหรือได้ฟังอย่างไรจึงได้ออกบวช มหาบพิตร มีอยู่ธรรมเทศ (ธรรมที่แสดงขึ้นเป็นหัวข้อ) ๔ ข้อ ที่พระศาสดาซึ่งเป็นผู้รู้เห็น เป็นพระอรหันต์ จึงออกบวชธรรมเทศ ๔ ข้อนั้น คือ

ที่ ๑ ว่า โลก คือ หมูสัตว์อันชราเป็นผู้นำ ๆ เข้าไปใกล้ ไม่ยั่งยืน

ที่ ๒ ว่า โลก คือ หมูสัตว์ไม่มีผู้ป้องกัน ไม่เป็นใหญ่จำเพาะตน

ที่ ๓ ว่า โลก คือ หมูสัตว์ไม่มีอะไรเป็นของ ๆ ตน จำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป

ข้อที่ ๔ ว่า โลก คือ หมูสัตว์พร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสแห่งตัณหาดังนี้

ผู้เจริญ ท่านพูดว่า โลก คือ หมูสัตว์ อันชราเป็นผู้นำ ๆ เข้าไปใกล้ไม่ยั่งยืน ความแห่งคำที่ท่านพูดนี้ จะพึงเห็นได้อย่างไร มหาบพิตร เมื่อครั้งพระองค์ยังมีพระชนมายุได้ ๒๐ ปี หรือ ๒๕ ปี ทรงชำนาญในศิลปศาสตร์ ช่าง ม้า รถ ธนู ศัสตรา พระองค์อาจจะสู้สงครามด้วยกำลังพระอรุ

และกำลังพระพาหาได้หรือไม่ ข้าพเจ้าอาจสู้สงครามได้บางที ข้าพเจ้าไม่เห็นการพลาดพลั้งเสียทั่วทั้งที่ ด้วยกำลังของตนเลย บัดนี้ พระองค์อาจสู้สงครามด้วยกำลังพระอรุและกำลังพระพาหา เหมือนอย่างนั้นได้หรือไม่ เดี๋ยวนี้ ข้าพเจ้าแก่เฒ่า มีอายุได้ ๘๐ ปี ล่วงวัยแล้วบางทีคิดว่า จะเหยียดเท้าเข้าไปข้างนี้ เหยียดไปเสียข้างอื่น มหาบพิตรพระศาสดาทรงอาศัยเหตุผลนี้แล จึงตรัสธรรมเทศนาข้อที่ ๑ แล้ว ผู้เจริญขอนี้หน้าอัสจรรย์ พระผู้มีพระภาคตรัสชอบแล้ว เพราะสัตว์โลก อันชวนำไปเสมอ ไม่ยั่งยืน อีกข้อหนึ่ง ในราชตระกูลนี้ มีหมู่ช้าง ม้า รถ พล ไว้เพื่อสำหรับต่อยุทธ์ ในเวลาที่มีอันตรายเกิดขึ้นแก่เรา ท่านพูดว่า โลกไม่มีผู้ป้องกัน ไม่เป็นใหญ่จำเพาะตน ความแห่งคำที่ท่านพูดนั้นจะพึงเห็นได้อย่างไร มหาบพิตร พระโรคสำหรับพระองค์อย่างใดอย่างหนึ่งของพระองค์ มีบ้างหรือไม่ โรคสำหรับ ตัวของข้าพเจ้ามีอยู่บางคราว ญาติมิตรต้องยืนล้อมข้าพเจ้า ด้วยเข้าใจว่าข้าพเจ้าจักตายพระองค์ เรียกให้พระญาติมิตรมาช่วยแบ่งทุกขเวทนาไป ให้พระองค์ต้องทนรู้สึกทุกขเวทนาแต่น้อยได้ หรือพระองค์ต้องเสวยทุกขเวทนา แต่ผู้เดียว ข้าพเจ้าเรียกให้เขาช่วยไม่ได้ ข้าพเจ้าต้องเสวย ทุกขเวทนา แต่ผู้เดียว มหาบพิตร พระศาสดาทรงอาศัยเหตุนี้แล จึงตรัสธรรมเทศนาข้อที่ ๒ แล้ว ผู้เจริญ ขอนี้หน้าอัสจรรย์ พระผู้มีพระภาคตรัสชอบแล้ว เพราะโลกไม่มีผู้ป้องกัน ไม่เป็นใหญ่จำเพาะตน ยังอีกข้อหนึ่ง ในราชตระกูลนี้มีเงินและทองเป็นอันมาก ตั้งอยู่ทั้งที่พื้นและเวหาส ท่านพูดว่า โลก ไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป ความแห่งคำที่ท่านพูดนั้นจะพึงเห็นได้อย่างไร มหาบพิตร ในเวลานี้พระองค์ถึงพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรอพระองค์อยู่ พระองค์จักปรารถนาได้หรือว่า ข้างหน้าเราก็จักอย่างนี้ หรือว่าผู้อื่นจะครอบครองสมบัติอันนี้ ส่วนพระองค์ก็จะเสด็จไปตามกรรม ข้าพเจ้าจักปรารถนาอย่างนั้นไม่ได้ ผู้อื่นเขาจักครอบครองสมบัตินี้ ส่วนข้าพเจ้าก็จักไปตามกรรม มหาบพิตร พระศาสดาทรงอาศัยเหตุนี้แล จึงตรัสธรรมเทศนาข้อที่ ๓ แล้ว ผู้เจริญ ขอนี้หน้าอัสจรรย์ พระผู้มีพระภาคตรัสชอบแล้วเพราะโลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป ยังอีกข้อหนึ่ง ท่านพูดว่า โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสแห่งตัณหาความแห่งคำที่ท่านพูดนั้นจะพึงเห็นได้อย่างไร มหาบพิตร พระองค์ทรงครองแห่งคำที่ท่านพูดนั้นจะพึงเห็นได้อย่างไร มหาบพิตร พระองค์ ทรงครองแฉ่นแคว้นกรูอันกว้างใหญ่นี้หรือ อย่างนั้นพระเจ้าข้า ถ้ามีคนที่ควรเชื่อได้ มาแต่ทิศตะวันออก แล้วทูลว่า ขอเดชะ ข้าพเจ้าไปในทิศตะวันออก ได้พบชนบทใหญ่อันหนึ่ง มันค้ำกว้างขวาง มีหมู่มนุษย์เกลื่อนกล่น หมู่ช้าง ม้า รถ พล และเงินทองที่ยังไม่ได้ทำเป็นรูปพรรณบ้าง ทำเป็นรูปพรรณ แล้วบ้าง ในชนบทนั้นมีอยู่มาก สตรีในชนบทนั้นก็มีมาก พระองค์อาจชำนะได้ด้วยหมู่พลประมาณเท่านี้ พระองค์จะทรงทำอย่างไรข้าพเจ้าจักปราบชนบทนั้นครอบครองเอา เป็นของข้าพเจ้า ถ้ามี คนที่ควรเชื่อถือได้ มาแต่ทิศตะวันตก แต่ทิศเหนือ แต่ทิศใต้ แต่ฝั่งทะเลปากโน้นแล้ว ทูลเหมือน อย่างนั้นอีก พระองค์จะทรงทำอย่างไร ข้าพเจ้าก็จักปราบชนบทนั้น ๆ ครอบครองเอาเป็น ของข้าพเจ้าอีก มหาบพิตร พระศาสดาทรงอาศัยเหตุนี้แล จึงตรัสธรรมเทศนาข้อที่ ๔ แล้ว ผู้เจริญ ขอนี้เป็นอัสจรรย์ พระผู้มีพระภาคตรัสชอบแล้ว เพราะโลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาส แห่งตัณหา พระรัฐपालะทูลเหตุที่ให้ตนออกบวชแก่พระเจ้าโกรัพยะอย่างนี้แล้ว กลับมาอยู่ในสำนัก

พระศาสดา ท่านผู้นั้นเป็นผู้บวชด้วยศรัทธามาแต่เดิม และกว่าจะบวชได้ก็แสนจะลำบาก พระศาสดา ทรงยกย่องว่าเป็นยอดของภิกษุผู้บวชด้วยศรัทธา

ส่วนกุลบุตรอื่น ๆ ได้ฟังธรรมเทศนา ได้ความเชื่อความเลื่อมใสแล้วบวชในพระศาสนา ก็ยังมีอีกเป็นอันมาก ได้บรรลุพระอรหัตผลบ้าง ได้บรรลุแต่เพียงผลเบื้องต้นบ้าง ไม่ได้บรรลุมรรคผล เป็นแต่ตั้งตนไว้ในกัลยาณคุณบ้าง ในหมู่ภิกษุพุทธสาวกนั้น มีภิกษุที่ยกขึ้นเป็นสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ รูป ในบางแห่งก็ทราบชัดว่า ใครแก่ใครอ่อนตามที่ปรากฏในเรื่อง เช่น ปัญจวัคคีย์ พระยสะกับสหาย ชฎิลเก่า ๓ คนพี่น้อง พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ เหล่านี้แก่อ่อนกว่ากันโดยลำดับ ทราบชัดโดยโวหาร พูดเช่นพระมหากัสสปะแก่กว่าท่าน ที่เหลือนั้นเป็นต้นในสาวกเหล่านี้บางองค์ก็นิพพาน ก่อนพระศาสดา มีพระอัญญาโกณฑัญญะ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระราहुล เป็นต้น บางองค์ก็นิพพานทีหลังพระศาสดา มีพระมหากัสสปะ พระอุปาลี พระอนรุทธะ พระอานนท์ เป็นต้น บางองค์ก็ไม่ปรากฏว่านิพพานก่อนหรือหลังพระศาสดา

ใบความรู้ที่ ๑๐

ภิกษุณี

ปริเฉทที่ ๑๒ ภิกษุณี

การออกบวชของพระปฐมสาวิกา

ครั้งหนึ่ง เมื่อพระศาสดาเสด็จอยู่ที่นิโครธาราม แขวงกรุงกบิลพัสดุ์ พระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นพระน้านาง เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะเสด็จทิวงคตแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลขออนุญาตให้ผู้หญิงได้บวชในพระธรรมวินัยนี้ พระศาสดา ไม่ทรงอนุญาต พระนางเจ้าทูลอ้อนวอนหลายครั้งก็ไม่ทรงอนุญาต พระนางเจ้าเสียพระหฤทัยทรงกันแสงเสด็จกลับไป ครั้นพระศาสดาเสด็จจากกรุงกบิลพัสดุ์ ถึงเมืองเวสาลีประทับอยู่ที่ป่ามทวัน ณ พระตำหนักมียอด ฝ่ายพระนางมหาปชาบดีโคตมี มีพระกมลสันดานยินดีในการบรรพชา จึงปลงพระเกศา นุ่งห่มผ้ากาสาฬหพัสดุ์ พร้อมกับนางกษัตริย์ศากยวงศ์เป็นจำนวนมากเสด็จบวชตามพระโลกนารถถึงเมืองเวสาลี เสด็จสู่กุฎาคารศาลापามทวัน มีพระบาทบอบช้ำ พระวรกายหมองคล้ำไปด้วยธุลี มีพระชลนัยน์นองเนตรเสด็จไปยืนทรงกันแสงอยู่ที่ซุ้มพระทวาร พระอาณนทได้เห็นแล้ว ถามทราบความว่า พระนางทรงกันแสง เพราะเสียพระหฤทัย เหตุพระศาสดาไม่ทรงอนุญาตให้ผู้หญิงบวชในพระธรรมวินัย ท่านสั่งให้พระนางทรงรออยู่ครู่หนึ่งกว่าท่านจะทูลขออนุญาตได้ แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลเรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมีตัดพระเมาลีทรงผ้ากาสาฬหพัสดุ์ พร้อมด้วยนางสาวิกยานีเป็นอันมาก เสด็จมายืนทรงกันแสงอยู่ที่ซุ้มพระทวารพระตำหนักให้ทรงทราบแล้ว ทูลขอให้ทรงอนุญาตให้ผู้หญิงได้บวชในพระธรรมวินัยเป็นหลายครั้ง ในลำดับนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมีเสด็จไปสู่สำนักถวายนมัสการและกราบทูลว่า ข้าแต่พระบรมศาสดา สตรีนี้จะบวชในพระพุทธศาสนาได้หรือไม่ประการใด จึงมีพุทธปฏิภาตรัสว่า เธอจงอย่าได้ขอบในบรรพชาเลย มาตุคามจะบวชไม่ควรถึงแม้พระนางจะกราบทูลถึง ๓ ครั้ง ก็ตรัสห้ามมิทรงอนุญาต พระน้านางทรงโหม่นสรวายอภิวาทเสด็จกลับไป

ครั้นออกพรรษาเสด็จไปสู่เมืองสาวัตถี พระศาสดาก็ไม่ทรงอนุญาต พระอาณนทคิดจะทูลขอโดยอุบายอย่างอื่น จึงทูลถามว่า พระองค์ผู้เจริญ ผู้หญิงถ้าได้บวชในพระธรรมวินัยแล้วควรจะทำมรรคผลให้แจ้งได้หรือไม่ ควร อาณนท ถ้าควร พระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นพระน้านางของพระองค์ทรงมีอุปการะมาก เมื่อพระชนนีของพระองค์สิ้นพระชนม์ได้เป็นผู้เลี้ยงและถวายนมมาขอผู้หญิงฟังได้บวชในพระธรรมวินัยนี้เกิดอาณนท ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมี ยอมรับครุธรรม ๘ ประการ จงเป็นอุปสัมปทาของนางเถิด ครุธรรม ๘ ประการนั้น คือ

ข้อที่ ๑ ภิกษุณีแมंबวชได้ ๑๐๐ ปี ต้องทำการกราบไหว้ ลูกต้อนรับ ประนมมือและทำการอันสมควรอื่น ๆ แก่ภิกษุแมंबวชแล้วในวันนั้น

ข้อที่ ๒ ภิกษุณีอย่าพึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ

ข้อที่ ๓ ภิกษุณีต้องหวังธรรม ๒ ประการ คือ ถามวันอุโบสถ ๑ เข้าไปฟังคำสอน ๑ จากภิกษุสงฆ์ ทุกกึ่งเดือน

ข้อที่ ๔ ภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย โดยสถานทั้ง ๓ คือ โดยได้เห็น โดยได้ยิน หรือโดยรังเกียจ

ข้อที่ ๕ ภิกษุณีต้องธรรมที่หนัก (อาบัติหนัก) แล้ว ต้องประพุดิมานัตในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ปักข์หนึ่ง (๑๕ วัน)

ข้อที่ ๖ ภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย เพื่อนางสิกขมานาผู้ศึกษาในธรรม ๖ ประการ (ตั้งแต่ปาณาติปาตา เวรมณี ถึง วิกาลโภชนา เวรมณี) ครบ ๒ ปีแล้ว

ข้อที่ ๗ ภิกษุณีอย่าพึงดำ ออย่าพึงเมินเฉยต่อภิกษุ ด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง

ข้อที่ ๘ ตั้งแต่วันนี้ไปห้ามไม่ให้ภิกษุณีว่ากล่าวภิกษุ ให้ภิกษุว่ากล่าวภิกษุณีได้ฝ่ายเดียว

ครุธรรม ๘ ประการนี้ ภิกษุณีพึงสักการะเคารพนับถือบูชา ไม่ก้าวล่วงจนตลอดชีวิต ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมี ยอมรับครุธรรม ๘ ประการนี้ จงเป็นอุปสัมปทาของนางเถิด

ทรงอนุญาตครุธรรมปฏิกคณอุปสัมปทา

พระอานนท์จำครุธรรม ๘ ประการนั้นได้แล้ว ไปบอกแก่พระนางตามรับสั่ง พระนางตรัสตอบว่า พระอานนท์ผู้เจริญ ข้าพเจ้ายอมรับครุธรรม ๘ ประการนี้ ปฏิบัติไม่ก้าวล่วงจนตลอดชีวิต ด้วยความยินดี เปรียบเหมือนหญิงหรือชายที่ยังรุ่นสาวรุ่นหนุ่ม กำลังรักแต่งกายอาบน้ำสระเกล้าแล้ว ได้พวงดอกอุบล หรือพวงมะลิ พวงลำดวนแล้วจะพึงรับด้วยมือทั้ง ๒ แล้วตั้งไว้บนศีรษะด้วยความยินดีฉันนั้น พระอานนท์ก็กลับมาทูลความที่พระนางยอมรับครุธรรม ๘ ประการนั้นแล้ว นับว่าเป็นอุปสัมบันของพระศาสดา

ทรงแสดงเหตุที่ไม่ยอมให้สตรีบวช

พระองค์ตรัสว่า อานนท์ ถ้าผู้หญิงจักไม่ได้บวชในพระธรรมวินัยนี้แล้ว พรหมจรรย์จักตั้งอยู่ได้นานเพราะผู้หญิงได้บวชแล้ว พรหมจรรย์จักไม่ตั้งอยู่นาน เหมือนตระกูลใดตระกูลหนึ่งที่มีผู้หญิงมาก ผู้ชายน้อย ตระกูลนั้นใจกำจัดได้ง่าย อีกอย่างหนึ่ง เหมือนขยอก (ตัวเปลี้ย) ที่ลงในข้าวสาลีที่บริบูรณ์ และเปลี้ยที่ลงในไร่อ้อย ทำให้ข้าวสาลีในนาและอ้อยในไร่เสียไปไม่ตั้งอยู่นานได้ เราบัญญัติครุธรรม ๘ ประการนี้ ไม่ให้ภิกษุณีก้าวล่วงตลอดชีวิตเสียก่อน เหมือนบุรุษกันทำนบแห่งสระใหญ่กันน้ำไม่ให้ไหลออกฉันนั้น

ครั้นพระนางมหาปชาบดีโคตมี ได้เป็นภิกษุณี ด้วยยอมรับครุธรรม ๘ ประการนี้แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลถามว่า ข้าพเจ้าจะปฏิบัติในนางสาิกยานีเหล่านั้นอย่างไร พระศาสดาทรงอาศัยเหตุนี้ ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ทรงอนุญาตให้อุปสมบทนางสาิกยานีเหล่านั้น นางภิกษุณีเหล่านั้น ได้อุปสมบทแต่ในภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวก่อน เพราะภิกษุณียังมีไม่ครบคณะสงฆ์ ภายหลังเมื่อภิกษุณีสืบมีครบคณะสงฆ์แล้ว ทรงอนุญาตให้ภิกษุณีสงฆ์ อุปสมบทหญิงที่ใครจะอุปสมบท

เสียก่อนแล้ว จึงพาไปอุปสมบทในภิกษุสงฆ์อีกเที่ยวหนึ่ง ตามแบบครุธรรมข้อที่ ๖ นั้น และทรงอนุญาตให้ภิกษุณีบวชกุมาริที่มีอายุยังไม่ครบอุปสมบทเป็นสามเณรี สามเณรีนั้น เมื่อมีอายุจนอุปสมบทได้ ให้รับสิกขาสมมติแต่ภิกษุณีสงฆ์แล้วรักษาสิกขาบท ๖ ประการ ตั้งแต่เว้นปาณาติบาต จนถึงเว้นจากวิกาลโภชนาให้ครบ ๒ ปีก่อน จึงจะอุปสมบทได้ นางสามเณรีที่ได้รับสิกขาสมมติอย่างนี้ เรียกว่า สิกขมานา ในระหว่าง ๒ ปีนั้น ถ้าล่วงสิกขาบท ๖ นั้น แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องนับวันตั้งต้นไปใหม่ ส่วนสิกขาบทของสามเณรีอีก ๔ อย่างนั้น ก็ต้องรักษาเหมือนกัน แต่ไม่กวัดขันเช่นสิกขาบท ๖ นั้นด้วยประการฉะนี้

พระนางพิมพาออกบวช

ในกรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อพระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงผนวชแล้ว ขนทั้งหลายมีอำมาตย์และปุโรหิต เป็นต้น ประชุมปรึกษาพร้อมใจกันยกพระมหานามโอรสของพระเจ้าอมิโตทนะ ทำพิธีราชาภิเษกครอบครองราชสมบัติแห่งกรุงกบิลพัสดุ์สืบต่อไป ส่วนพระนางยโสธราทรงจินตนาว่า ราชสมบัติไม่แน่นอน เป็นมรดกแห่งพระสวามีของเรา เมื่อเราดำรงชีวิตอยู่ยังตกไปเป็นของผู้อื่น พระสวามีก็มีทรงอาลัยเสด็จออกบรรพชา จะมีประโยชน์อะไรแก่เราในเพศฆราวาส เราควรสละสมบัติแล้วบรรพชา โดยเสด็จพระภักดาในบัดนี้ จึงไปทูลลาพระมหานามราชา พร้อมด้วยนางสนมกำนัล ประมาณ ๕๐๐ คน เสด็จไปพระเชตวันมหาวิหาร เมืองสาวัตถี ถวายอัญชลีแล้ว ทูลขออุปสมบท พระพุทธองค์ก็ทรงประทานให้ด้วยครุธรรม ๘ ประการ พระนางเล่าเรียนกัมมัฏฐาน ณ สำนักพระบรมศาสดา เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานบรรลुพระอรหัตผล เป็นพระอริยบุคคลในพุทธศาสนาหญิงที่ได้ความเชื่อความเลื่อมใสออกบวชเป็นภิกษุณี ได้บรรลुพระอรหัต มีจำนวน ๑๓ องค์ คือ

๑. นางมหาปชาบดีโคตมี	๒. นางเขมา
๓. นางอุปปลวันณา	๔. นางปฐาจารา
๕. นางธัมมทินนา	๖. นางนันทา
๗. นางโสณา	๘. นางพุกลา
๙. นางภัททา กุณฑลเกสา	๑๐. นางภัททาปิลาณี (ที่ออกบวชพร้อมกับพระมหากัสสปะ)
๑๑. นางภัททากัจจนา	๑๒. นางกิสาโคตมี
๑๓. นางสีกาลมาตา	

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๔

ธรรมศึกษาชั้นเอก สารการเรียนรู้วิชาพุทธานุพุทธประวัติ

เรื่อง พุทธประวัติ เสด็จดับขันธปรินิพพาน

เวลา.....ชั่วโมง

๑. มาตรฐานการเรียนรู้

มาตรฐาน ธศ ๒ รู้และเข้าใจพุทธประวัติ ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และธำรงรักษาพระพุทธศาสนา

๒. ผลการเรียนรู้

รู้และเข้าใจพุทธประวัติ เสด็จดับขันธปรินิพพาน

๓. สารสำคัญ

พระพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา พระองค์ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานในวันเพ็ญเดือน ๖ ได้มีการถวายพระเพลิง และแจกจ่ายพระบรมสารีริกธาตุให้แก่กษัตริย์ต่าง ๆ รวม ๘ นคร

๔. จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนสามารถสรุปพุทธประวัติเกี่ยวกับเสด็จดับขันธปรินิพพานได้

๕. สารการเรียนรู้/เนื้อหา

เสด็จดับขันธปรินิพพาน

- ทรงปรารภธรรม
- ทรงทำนิมิตโอภาส
- ปลงอายุสังขาร
- บิณฑบาตครั้งสุดท้าย
- ทรงรับผ้าสังคิรวรรณ
- ผลแห่งบิณฑบาตทาน
- ทรงปรารภสักการบูชา
- สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล
- โปรดสุภทัตปริพาชก
- โปรดให้ลงพรหมทัณฑ์
- ประทานปัจฉิมโอวาท
- พระบรมศพไม่เคลื่อนที่
- พระนางมัลลิกาถวายสักการะ
- ถวายพระเพลิงไม่ติด
- เตะโชธาตุโพล่งขึ้นเอง

- แจกพระบรมสารีริกธาตุ
- พระเชี้ยวแก้วประดิษฐานอยู่ทั่วโลก
- อันตรธาน ๕
- ลำดับพระราชากาล

๖. กระบวนการจัดการเรียนรู้

ขั้นสืบค้นและเชื่อมโยง

๑. นักเรียนฟังครูเล่าสรุปย่อเรื่องประวัติพระพุทธเจ้า เพื่อทบทวนความรู้และเชื่อมโยงไปสู่การเรียนรู้

๒. ให้นักเรียนทุกคนร่วมกันอภิปรายคำว่าเสด็จดับขันธและปรินิพพาน จนนักเรียนเกิดความเข้าใจ

ขั้นฝึก

๓. แบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่ม กลุ่มละเท่า ๆ กัน โดยใช้กระบวนการกลุ่ม ให้ศึกษาความรู้จากใบความรู้ที่ ๑๑ เรื่อง เสด็จดับขันธปรินิพพาน

๔. ให้นักเรียนแต่ละกลุ่มตอบคำถามลงในใบกิจกรรมที่ ๕ ส่งตัวแทนนำเสนอหน้าชั้นเรียน โดยนำเสนอทีละกลุ่ม จนครบทุกกลุ่ม

ขั้นประยุกต์

๕. นักเรียนและครูร่วมกันประเมินผล พร้อมทั้งแก้ไขเพิ่มเติมให้ถูกต้อง และชื่นชมผลงานกลุ่มนักเรียนที่ทำได้ดีที่สุด

๖. นำผลงานมาติดที่ป้ายนิเทศ และร่วมกันจัดนิทรรศการเกี่ยวกับพุทธประวัติที่สำคัญ

๗. นักเรียนทำแบบทดสอบหลังเรียน และตรวจให้คะแนน

๗. ภาระงาน/ชิ้นงาน

ที่	ภาระงาน	ชิ้นงาน
๑	ตอบคำถามพุทธประวัติเกี่ยวกับเสด็จดับขันธปรินิพพาน	ใบกิจกรรมที่ ๕

๘. สื่อ/แหล่งการเรียนรู้

๑. ใบความรู้ที่ ๑๑ เรื่อง เสด็จดับขันธปรินิพพาน
๒. ใบกิจกรรมที่ ๕
๓. ป้ายนิเทศ
๔. อุปกรณ์การจัดนิทรรศการ
๕. แบบทดสอบหลังเรียน

๙. การวัดผลและประเมินผล

สิ่งที่ต้องการวัด	วิธีวัด	เครื่องมือวัด	เกณฑ์การประเมิน
ความสามารถสรุป พุทธประวัติเกี่ยวกับ เสด็จดับขันธปรินิพพานได้	- ตรวจผลงาน	- แบบประเมิน ผลงาน	ผ่าน = ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ ๖๐ ขึ้นไป ไม่ผ่าน = ได้คะแนนต่ำกว่า ร้อยละ ๖๐

แบบประเมินผลงาน ใบกิจกรรมที่ ๕

ข้อที่	ระดับคะแนน		
	๓ คะแนน	๒ คะแนน	๑ คะแนน
๑-๑๐	ตอบคำถามถูกต้อง ตรงประเด็น	ตอบคำถามได้ถูกต้อง ตรงประเด็นเป็นส่วนใหญ่	ตอบคำถามได้ถูกต้อง ตรงประเด็นน้อย

เกณฑ์การตัดสิน

เกณฑ์	ร้อยละ	คะแนน
ผ่าน	๖๐ ขึ้นไป	๑๘-๓๐
ไม่ผ่าน	ต่ำกว่า ๖๐	๐-๑๗

หมายเหตุ เกณฑ์การตัดสินสามารถปรับใช้ตามความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

แบบประเมินผลการเรียนรู้ แบบทดสอบหลังเรียน

เกณฑ์การประเมิน	
ตอบถูกได้ ๑ คะแนน	ตอบผิดได้ ๐ คะแนน

เกณฑ์การตัดสิน

เกณฑ์	ร้อยละ	คะแนน
ผ่าน	๖๐ ขึ้นไป	๕-๘
ไม่ผ่าน	ต่ำกว่า ๖๐	๐-๔

ใบกิจกรรมที่ ๕
พุทธประวัติ เสด็จดับขันธปรินิพพาน

ชื่อกลุ่ม.....

ชื่อ.....ชั้น.....เลขที่.....
 ชื่อ.....ชั้น.....เลขที่.....
 ชื่อ.....ชั้น.....เลขที่.....
 ชื่อ.....ชั้น.....เลขที่.....

คำชี้แจง ให้นักเรียนตอบคำถามต่อไปนี้ จำนวน ๑๐ ข้อ (๓๐ คะแนน)

๑. เหตุที่ทำให้เกิดแผ่นดินไหวหลังจากที่พระพุทธเจ้าปลงอายุสังขารเคยเกิดมาแล้ว
รวมครั้งนี้มีจำนวนกี่ครั้ง อะไรบ้าง

.....

๒. พระฉวีวรรณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมส่องไสยงขึ้นเป็นพิเศษในกาลใดบ้าง

.....

๓. พระพุทธเจ้าก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ประทานโอวาทโดยสรุปไว้ว่าอย่างไร

.....

๔. สังฆนิยสถาน ๔ ตำบลมีอะไรบ้าง

.....

๕. พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วกี่วัน จึงถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ

.....

๖. มีเหตุการณ์ใดที่น่าสลดใจเกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน

.....

.....

.....

๗. ในขณะที่อัญเชิญพระบรมศพออกจากพระนครเกิดเหตุการณ์อะไร และมีวิธีการแก้ไขอย่างไร

.....

.....

.....

๘. เหตุใดจึงไม่สามารถถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้าไม่ได้

.....

.....

.....

๙. สิ่งที่เหลือหลังจากถวายพระเพลิงพระสรีระของพระพุทธสรีระ ได้แก่ อะไรบ้าง

.....

.....

.....

๑๐. สถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุมีกี่แห่ง ที่ไหนบ้าง

.....

.....

.....

เฉลยใบกิจกรรมที่ ๕

พุทธประวัติ เสด็จดับขันธปรินิพพาน

๑. เหตุที่ทำให้เกิดแผ่นดินไหวหลังจากที่พระพุทธเจ้าปลงอายุสังขารเคยเกิดมาแล้ว
รวมครั้งนี้มีจำนวนกี่ครั้ง อะไรบ้าง

ตอบ เหตุที่ทำให้เกิดแผ่นดินไหวหลังจากที่พระพุทธเจ้าปลงอายุสังขารเคยเกิด
มาแล้ว รวมครั้งนี้มีจำนวน ๘ ครั้ง ได้แก่

๑. ลมกำเริบ
 ๒. ท่านผู้มีฤทธิ์บันดาล
 ๓. พระโพธิสัตว์จุติจากดุสิตลงสู่พระกรรม
 ๔. พระโพธิสัตว์ประสูติ
 ๕. พระตถาคตเจ้าตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
 ๖. พระตถาคตเจ้าแสดงธรรมจักรกัปวัตตนสูตร
 ๗. พระตถาคตเจ้าปลงอายุสังขาร
 ๘. พระตถาคตเจ้าปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ
๒. พระฉวีวรรณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมผ่องใสยิ่งขึ้นเป็นพิเศษในกาลใดบ้าง
- ตอบ** พระฉวีวรรณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมผ่องใสยิ่งขึ้นเป็นพิเศษใน ๒ กาล

คือ

๑. ในคืนตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า
 ๒. ในคืนที่เจ้าปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ
๓. พระพุทธเจ้าก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ประทานโอวาทโดยสรุปไว้ว่าอย่างไร
- ตอบ** พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประทานโอวาทว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เรา
ขอเตือนท่านทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความ
ไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด”

๔. สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล มีอะไรบ้าง

ตอบ สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล มี

๑. สถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ
๒. สถานที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้
๓. สถานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา
๔. สถานที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน

๕. พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วกี่วัน จึงถวายพระเพลิงพระพุทธรูป

ตอบ พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ๗ วัน จึงถวายพระเพลิงพระพุทธรูป

๖. มีเหตุการณ์ใดที่น่าสลดใจเกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน

ตอบ มีเหตุการณ์ที่น่าสลดใจเกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน คือ มีพระภิกษุชื่อ สุภททะ กล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย

๗. ในขณะที่อัญเชิญพระบรมศพออกจากพระนครเกิดเหตุการณ์อะไร และมีวิธีการแก้ไขอย่างไร

ตอบ ในขณะที่อัญเชิญพระบรมศพออกจากพระนครเกิดเหตุการณ์ คือ ไม่สามารถอัญเชิญพระบรมศพออกจากพระนครได้โดยตรง และมีวิธีการแก้ไขโดยการอัญเชิญพระบรมศพเข้าทางทิศอุดร เชิญไปท่ามกลางพระนคร แล้วออกทางประตูทิศบูรพา

๘. เหตุใดจึงไม่สามารถถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้าไม่ได้

ตอบ สาเหตุที่ไม่สามารถถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้าไม่ได้ เพราะเทวดาให้คอยพระมหากัสสปเถระที่กำลังเดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้า

๙. สิ่งที่เหลือหลังจากถวายพระเพลิงพระสรีระของพระพุทธเจ้า ได้แก่ อะไรบ้าง

ตอบ สิ่งที่เหลือหลังจากถวายพระเพลิงพระสรีระของพระพุทธเจ้า ได้แก่

๑. ผ้าห่มหุ้มพระบรมศพ ชั้นใน ๑ ผืน ชั้นนอก ๑ ผืน

๒. พระเขี้ยวแก้วทั้ง ๔

๓. พระรากขวัญทั้ง ๒

๔. พระอุณหีส ๑ รวมเป็นพระบรมธาตุ ๗ องค์ ยังคงอยู่เป็นปกติไม่

กระจัดกระจาย

๑๐. สถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุมีกี่แห่ง ที่ไหนบ้าง

ตอบ สถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ มี ๘ แห่ง ได้แก่ พระบรมสารีริกธาตุที่แบ่งให้กษัตริย์ ๗ เมือง คือ พระเจ้าอชาตศัตรูผู้ครองราชคฤห์ พระมหานามราชาแห่งกบิลพัสดุ์ พระเจ้ากุสยราชแห่งอัลลกะปนนคร พระเจ้าลิฉฉวีแห่งเวสาลี พระเจ้าโกลิยะแห่งรามคาม พระเจ้ามัลลราชแห่งปาวานนคร พระมหาพราหมณ์แห่งเวฏฐทีปนนคร และกษัตริย์แห่งโมรียนคร

แบบทดสอบวัดผลการเรียนรู้
ผลการเรียนรู้ที่ ๔ รู้และเข้าใจพุทธประวัติ เสด็จดับขันธปรินิพพาน
จำนวน ๘ ข้อ คะแนน ๘ คะแนน

คำชี้แจง ให้นักเรียนเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว

๑. ดอกไม้ชนิดใดตกจากสวรรค์ในวันพระศาสดาปรินิพพาน

ก. ดอกปาริฉัตร	ข. ดอกสาละ
ค. ดอกบัวสวรรค์	ง. ดอกมณฑารพ
๒. พระกายของพระศาสดาแฝงไสยงักในกาลใด

ก. ประสูติ	ข. ตรัสรู้
ค. ปรินิพพาน	ง. ตรัสรู้และปรินิพพาน
๓. ใครเป็นผู้ถวายผ้าสังคิรวรรณ

ก. ตปุสสะ	ข. ปุกกุสะ
ค. ภัลลิกะ	ง. จุนทกัมมารบุตร
๔. ข้อใดไม่จัดเป็นอุบายการหลอกลวง

ก. พระพุทธเจ้า	ข. พระอรหันต์
ค. พระเจ้าจักรพรรดิ	ง. พระอนาคามี
๕. พุทธที่มาขอแบ่งพระสารีริกธาตุครั้งแรก มีกี่พระนคร

ก. ๖ พระนคร	ข. ๗ พระนคร
ค. ๘ พระนคร	ง. ๙ พระนคร
๖. ใครเป็นอัครศาสนูปถัมภกในคราวทำสังคายนาครั้งแรก

ก. พระเจ้าอชาตศัตรู	ข. พระเจ้าอโศก
ค. มัลลกะชัตริย์	ง. เจ้าลิจฉวี
๗. พระสาวกรูปใด บรรลุพระอรหันต์ในคืนก่อนทำปฐมสังคายนา

ก. พระอุบาลี	ข. พระอานนท์
ค. พระสุภัททะ	ง. พระฉนันทะ
๘. สังเวชนียสถานทั้ง ๔ ตำบล จัดเป็นเจดีย์ประเภทใด

ก. ธาตุเจดีย์	ข. บริโภคเจดีย์
ค. ธรรมเจดีย์	ง. อุทเทสิกเจดีย์

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน

ผลการเรียนรู้ที่ ๔ รู้และเข้าใจพุทธประวัติ เสด็จดับขันธปรินิพพาน

ข้อ		ข้อ	
๑	ง	๕	ข
๒	ง	๖	ก
๓	ข	๗	ข
๔	ง	๘	ข

ใบความรู้ที่ ๑๑

เสด็จดับขันธปรินิพพาน

ปริเฉทที่ ๑๓ เสด็จดับขันธปรินิพพาน

ทรงปรารภธรรม

พระผู้มีพระภาคประทับนั่ง ณ ริมพระวิหาร พระอานนท์เข้าเฝ้าถวายนมัสการกราบทูลถึงความที่ตนหนักใจในพระอาการประชวรของพระพุทธองค์ในระหว่างพรรษา แต่ก็ดีใจอยู่หน่อยหนึ่งว่า พระองค์ยังไม่ปรารภภิกขุสงฆ์ตรัสพระพุทธวจนะอันใดอันหนึ่งแล้ว ยังจักไม่ปรินิพพานก่อน พระองค์ก็ตรัสว่า ภิกขุยังจะมาหวังอะไรในพระองค์อีก ธรรมทุกอย่าง พระองค์ก็แสดงเปิดเผย ไม่มีข้อลับหรือจะเก็บไว้ เพื่อภิกษุบางพวกก็ไม่มี ความอาลัยในภิกษุก็ไม่มี เดียวนี้อายุตกาศ ๘๐ ปีแล้ว เหมือนเกวียนเก่าที่ชำรุด เขาตามไถด้วยไม้ไผ่ ล่วงเข้าสู่้วยชรา อาศัยสมาธิภาวนาก็พอพวยงไปได้ เธอจงอาศัยตนเป็นที่พึ่งแห่งตนเถิด

ครั้นวันรุ่งขึ้น เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี เมื่อเสด็จกลับทำภติกกิจเสร็จแล้วก็เสด็จไปเมืองเวสาลี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป ประทับที่กุฎาคารศาลา ปามหาวัน พวกกษัตริย์ลิคนวิสตัดบ่าว มีความยินดีนำสักการะมาถวาย สดับพระธรรมเทศนา ทูลอาราธนารับอาหารบิณฑบาตในตอนเช้าวันรุ่งขึ้น

พอรุ่งเช้า เสด็จไปบิณฑบาตในพระราชนิเวศน์ ทรงทำภติกกิจเสร็จแล้วอนุโมทนาเสด็จออกจากพระนคร หันพระกายกลับมามองดูกรุงเวสาลีเป็นครั้งสุดท้าย แล้วเสด็จไปยังกุฎาคารศาลา ปามหาวัน

ทรงทำนิมิตโอภาส

ครั้นถึง จึงรับสั่งให้พระอานนท์ถือผ้าสีทนะตามไปยังปาวาลเจดีย์ประทับนั่ง แล้วทรงตรัสว่า อานนท์ ถ้าบุคคลใดเจริญอิทธิบาท ๔ ประการ ปรารถนาจะดำรงอยู่ประมาณกับปีหนึ่งหรือมากกว่านั้นก็สามารถจะอยู่ได้ถึง ๓ ครั้ง พระอานนท์ก็ไม่สามารถจะรู้ทันจึงทรงขับไล่ไปเสีย

ปลงอายุสังขาร

เมื่อพระอานนท์หลีกไป มารได้เข้ามาเฝ้าทูลอาราธนาให้ปรินิพพาน พระองค์ทรงรับและตรัสว่า ต่อไปนี้อีก ๓ เดือน ตกาศจะปรินิพพาน พอมารไปแล้ว พระองค์ทรงปลงอายุสังขาร จึงเกิดแผ่นดินไหว พระอานนท์เกิดความสงสัยเข้าไปทูลถาม พระองค์ตรัสตอบว่า เหตุที่ทำให้แผ่นดินไหว มี ๘ ประการบัดนี้ ตกาศปลงอายุสังขาร อีก ๓ เดือนจะปรินิพพาน แผ่นดินจึงได้ไหว พระอานนท์ทูลวิงวอนขอให้พระองค์ดำรงอยู่ต่อไปอีก พระพุทธองค์ทรงห้ามเสีย และตรัสว่า พระองค์ทรงทำนิมิตโอภาสแก่พระอานนท์ถึง ๑๖ ตำบล ในกรุงราชคฤห์ ๑๐ ตำบล ในกรุงเวสาลี ๖ ตำบล แต่พระอานนท์รู้ไม่ทัน จึงเป็นความเขลาของพระอานนท์

แนวทางการจัดการเรียนรู้ธรรมศึกษา ชั้นเอก วิชาพุทธาณพุทธประวัติ

บิณฑบาตครั้งสุดท้าย

ต่อแต่นั้น ตรัสสั่งให้พระอานนท์บอกแก่ภิกษุสงฆ์เตรียมตัวเดินทาง เมื่อพร้อมกันแล้วก็เสด็จไปยังบ้านภัณฑุคาม หัตถิคาม อัมพคาม ชัมพูคาม โภคนคร ปาวานคร โดยลำดับ ประทับอยู่ที่สวนมะม่วงของนายจุนทกัมมารบุตร นายจุนทะทราบข่าว มีความยินดีออกไปเฝ้า ได้สดับพระธรรมเทศนา ก็สำเร็จโสตปาตติผล แล้วทูลนิมนต์ให้เข้าไปรับอาหารบิณฑบาตในบ้านวันรุ่งขึ้น พร้อมกับภิกษุทั้งหลาย ในคืนวันนั้นนายจุนทะให้ตระเตรียมโภชนาหารอันประณีตพร้อมทั้งสุกรมัททวะประกอบด้วยรสอันโอชา

ในวันรุ่งขึ้น เสด็จไปบ้านของนายจุนทะ ประทับนั่งแล้วตรัสให้นายจุนทะนำเอาสุกรมัททวะอังคาสแก่พระองค์แต่ผู้เดียว ที่เหลือให้ชุดหลุมฝังเสีย และให้อังคาสภิกษุสงฆ์ด้วยโภชนาอย่างอื่น ครั้นกระทำภารกิจเสร็จ ตรัสอนุโมทนาแล้วเสด็จกลับ ในวันนั้นเองทรงประจวบด้วยพระโรคโลหิตปักษันทิกาพาธ มีกำลังกล้ำลงพระโลหิตเสวยทุกขเวทนาอย่างแรงกล้า ได้แสดงบุรพกรรมที่ได้กระทำไว้ในชาติก่อนของพระองค์และตรัสว่า อานนท์ เรามาไปเมืองกุสินารากันเกิด

ทรงรับผ้าสังคิรวรรณ

ในระหว่างทาง พระพุทธองค์ทรงกระหายน้ำเป็นกำลัง จึงเสด็จแวะยังร่มไม้ริมทาง พลาจตรัสให้พระอานนท์นำน้ำมาให้เสวย ในขณะนั้น ปุกกุสบุตรมัลลกษัตริย์ เดินทางมาจากเมืองกุสินารา เพื่อจะไปเมืองปาวา โดยทางนั้นได้เห็นพระองค์จึงเข้าไปเฝ้า ได้สดับสันติวิหารธรรมเกิดความเลื่อมใส ได้น้อมผ้าคู่สังคิรวรรณมีค่ามากถวาย พระองค์ตรัสให้ถวายพระองค์ผืนหนึ่ง พระอานนท์ผืนหนึ่ง แล้วแสดงธรรมีกถา ปุกกุสะเร็นเริงในกุศลจริยา แล้วทูลลาจากไป

ผลแห่งบิณฑบาตทาน

เมื่อปุกกุสะหลีกไป พระอานนท์ได้นำผ้าสังคิรวรรณผืนหนึ่งเข้าไปถวาย พระองค์ทรงนุ่งผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง ปรากฏผิวกายของพระองค์งามยิ่งนัก พระอานนท์ออกปากชม พระองค์ตรัสว่า ผิวกายของตถาคตงามบริสุทธิ์ ๒ คราว คือ ในคืนตรัสรู้และในคืนที่จะปรินิพพาน แล้วได้เสด็จดำเนินต่อไปยังแม่น้ำกกุธานที เสด็จลงเสวยและทรงสนานสำราญพระกายตามพุทธานุญาตแล้วเสด็จประทับยังร่มไม้ ตรัสสั่งให้พระจุนทะปลาดสังฆาฏิถวาย ทรงบรรทมเพื่อระงับความลำบากพระวรกาย เมื่อหายเหน็ดเหนื่อยแล้ว ตรัสแก่พระอานนท์ว่า ดูกรอานนท์อาจะมีคนทำความร้อนใจให้กับจุนทะว่า เพราะบิณฑบาตที่เขาถวาย พระผู้มีพระภาคตรัสสรรเสริญว่า บิณฑบาตที่หายถวายพระตถาคต ๒ ครั้ง มีผลมาก มีอานิสงส์มาก คือ ครั้งที่ตถาคตเสวยแล้วได้ตรัสรู้ และครั้งที่ตถาคตเสวยแล้วปรินิพพาน

ทรงปรารภสักการบูชา

ต่อแต่นั้น พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุทั้งหลาย เสด็จข้ามแม่น้ำหิรัญญวดีไปเมืองกุสินารา เสด็จเข้าไปยังศาลาโนทยานแห่งมัลลกษัตริย์ โปรดให้พระอานนท์ปลาดเตียงบรรทม ณ ระหว่งนางรังทั้งคู่ แล้วเสด็จบรรทมสหัสยาสน์โดยมิได้คิดที่จะลุกขึ้นอีก ครั้นนั้น นางรังทั้งคู่ผลิดอกบานเต็มต้นหล่นลงมายังพุทธสรีระ แมื่อดอกมณฑารพในสวรรค์ ตลอดทิพยสุคนธชาติก็ตกลงแนวทางการจัดการเรียนรู้อรรถธรรมศึกษา ชั้นเอก วิชาพุทธานุพุทธประวัติ

มาจากอากาศเป็นมหัศจรรย์ พระองค์จึงแสดงแก่พระอานนทว่า การบูชาตถาคตด้วยอามิสบูชา แม้มากมาย เห็นปานนี้ก็ไม่เชื่อว่าบูชาตถาคต อานนท ผู้ใดแลปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ในธรรม ผู้นั้นชื่อว่าบูชาตถาคต ในขณะนั้น พระองค์ทรงให้พระอุปัชฌายะที่ยืนถวายงานพัดอยู่เฉพาะ พระพักตร์ให้หลีกไป พระอานนททูลถาม พระองค์ตรัสว่า เทวดาทุกห้องชั้นฟ้าได้มาประชุม เพื่อดูตถาคตเป็นครั้งสุดท้าย แต่อุปัชฌายะยืนบังเสีย จึงพากันยกโทษ เพราะไม่สนใจที่จะตั้งใจ มาเฝ้าตถาคต

สังเขปนียสถาน ๔ ตำบล

พระอานนทกราบทูลว่า ครึ่งก่อน พุทธบริษัททั้งหลายย่อมเดินทางมาเฝ้าพระผู้มีพระภาค ได้สนทนาปราศรัยแล้วได้โอกาสอันดีเช่นนั้น ตรัสว่า อานนท สังเขปนียสถาน ๔ ตำบล คือ สถานที่ประสูติ ๑ สถานที่ตรัสรู้ ๑ สถานที่แสดงปฐมเทศนา ๑ สถานที่ ปรีณิพพาน ๑ ควรที่พุทธบริษัทจะไปดูไปเห็นและควรให้เกิดสังเวททั่วกัน

พระอานนททูลถามเกี่ยวกับการปฏิบัติในพระพุทธรูปพระองค์ตรัสให้ปฏิบัติ เช่นเดียวกับพระเจ้าจักรพรรดิ และตรัสอุปารหบุคคล คือ บุคคลผู้ควรแก่การประดิษฐานในสถูป ๔ ประเภท คือ ๑. พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒. พระปัจเจกพุทธเจ้า ๓. พระอรหันตสาวก ๔. พระเจ้าจักรพรรดิ แล้วตรัสเรื่องเมืองกุสินารา พระอานนทกราบทูลให้เสด็จไปปรีณิพพานในเมืองใหญ่ ๆ เช่น พระนครราชคฤห์ เป็นต้น ไม่ควรปรีณิพพานที่เมืองกุสินารา เพราะเป็นเมืองเล็กเมืองดอน พระพุทธองค์ทรงรับสั่งว่า กุสินารานี้ แต่ปางก่อนเคยเป็นมหานครราชธานีนามว่ากุสาวดี พระเจ้ามหาสุทนต์ จักรพรรดิราชทรงครอบครอง มีประชาชนหนาแน่น สงบสุขสมบูรณ์ด้วยสรรพสิ่งทั้งปวง ไม่เคยขาดเสีย ๑๐ ประการ มีเสียงช้าง เป็นต้น ทั้งกลางวันกลางคืน

ครั้นแล้วทรงรับสั่งให้พระอานนทเข้าไปบอกพวกมัลลกะชัตริย์ให้ทราบ ว่า ตถาคตเจ้าจักปรีณิพพานยามที่สุตแห่งราตรีในวันนั้น เมื่อพวกมัลลกะทราบได้พากันมาเฝ้า พระอานนทก็จัดให้เข้าเฝ้าเป็นสกุล ๆ เสร็จเรียบร้อยแล้วภายในปฐมยามนั้นเอง

โปรดสุภัททปริพาชก

สมัยนั้น สุภัททปริพาชกได้ไปพบพระอานนทเพื่อขอโอกาสเข้าเฝ้า ถูกพระอานนททัดทาน อยู่ ๒-๓ ครั้ง พระพุทธองค์ทรงสดับจึงตรัสแก่พระอานนทให้สุภัททะเข้าเฝ้า สุภัททะถามถึงครูทั้ง ๖ เป็นพระอรหันต์จริงหรือไม่ พระองค์ตรัสว่า อริยมรรค ๘ ประการ เป็นมรรคอันประเสริฐ ในธรรมวินัยนี้ สมณะ คือ ท่านผู้สงบระงับกิเลสได้ก็มีอยู่เฉพาะในธรรมวินัยนี้ หากภิกษุทั้งหลายจะพึงปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในธรรมวินัยนี้ไซ้ โลกนี้จะไม่ถึงความว่างเปล่าจากพระอรหันต์ สุภัททะเลื่อมใสทูลขอบวช เมื่อบวชแล้วหลีกออกจากหมู่บำเพ็ญสมณธรรม ก็ได้บรรลุอรหันต์ในราตรีวันนั้น ได้เป็นอรหันตปัจฉิมสาวก

โปรดให้ลงพรหมทัณฑ์

พระอานนท์ทูลถามถึงพระฉันทะว่า เป็นคนถือตัว ว่าเป็นข้าเก่า เป็นผู้ว่ายาก สอนยาก ไม่ยอมรับโอวาทใคร เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้วจะเป็นผู้ว่ายากหนักขึ้น ด้วยหาคนยำเกรงมิได้ พวกข้าพระองค์จะพึงปฏิบัติเช่นไร พระองค์แนะนำให้ลงพรหมทัณฑ์ คือ ภิกษุทั้งหลายไม่พึงว่ากล่าว ไม่พึงโอวาท ไม่พึงสั่งสอน ไม่พึงเจรจาใด ๆ ด้วยทั้งสิ้น เว้นแต่คำอันเป็นกิจธุระโดยเฉพาะ ต่อแต่นั้นทรงประทานโอวาทว่า เมื่อตถาคตทรงปรินิพพานแล้ว เธอทั้งหลายไม่ควรดำริว่า บัดนี้ ศาสดาของเราไม่มีแท้จริง วินัยที่เราบัญญัติแก่เธอทั้งหลายก็ดี ธรรมที่เราได้แสดงแก่เธอทั้งหลายก็ดี เมื่อเราล่วงไปแล้ว ธรรมและวินัยนั้นแลจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย

ประทานปัจฉิมโอวาท

ลำดับนั้น พระองค์ตรัสเตือนว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังฆารทั้งหลายมีความเสื่อมความสิ้นไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงบำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้บริบูรณ์โดยความไม่ประมาทเถิด เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสพระโอวาทเป็นวาระสุดท้ายเพียงเท่านี้ ก็มีได้ตรัสอะไรอีกเลย ทรงทำปรินิพพานกรรมด้วยอนุปปพวิหารธรรมทั้ง ๙ โดยอนุโลมและปฏิโลม เป็นลำดับ เมื่อออกจากจตุตถฌานแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานในปัจฉิมยามแห่งราตรีวิสาขปุรณมี วันเพ็ญเดือน ๖ ขณะนั้นหมื่นโลกธาตูก็หวั่นไหวทั่วพื้นปฐพี

พระบรมศพไม่เคลื่อนที่

ขณะนั้น บรรดาพุทธบริษัททั้งปวง ต่างก็เศร้าโศกร่ำไรราพัน มีประการต่าง ๆ เป็นที่น่าสลดใจยิ่งนัก มหาชนเป็นอันมากแม้จะอยู่ห่างไกล พอได้ทราบข่าวต่างก็ถือดอกไม้ของหอมนานาชนิดพากันมาบูชาพระบรมศพไม่ขาดสายตลอด ๖ วัน

ครั้นในวันที่ ๗ มัลลกะศตริย์ได้ปรึกษาพร้อมใจกัน ในการที่จะอัญเชิญพระบรมศพไปโดยทิศทักษิณแห่งพระนคร เพื่อถวายพระเพลิงภายนอกพระนคร แต่ก็ไม่สามารถจะอัญเชิญไปได้ แม้แต่จะให้เขยื้อนให้เคลื่อนที่สักน้อยหนึ่งก็ไม่ได้ จึงได้เรียนถามท่านพระอนุรุทธะ พระเถระตอบว่า เพราะไม่ต้องประสงค์ของเทวดา เทวดาทุกองค์ประสงค์จะให้อัญเชิญพระพุทธรูปเสด็จเข้าพระนครก่อน โดยทางทิศอุดร เชิญไปท่ามกลางพระนครแล้วออกโดยทางประตูทิศบูรพา แล้วอัญเชิญไปประดิษฐานถวายพระเพลิงที่มกุฏพันธเจดีย์ พวกมัลลสะได้ทราบเถรานุเถระเช่นนั้นก็ผ่อนตามอัญเชิญพระบรมศพจากสถานทีนั้นไปได้อย่างง่ายดาย ประชาชนทั่วหน้าพากันสักการบูชาทั่วทุกสถานตลอดทางที่พระบรมศพผ่านไป

พระนางมัลลิกาถวายสักการะ

ขณะนั้น นางมัลลิกาทราบว่า ขบวนพระศพจะผ่านมาก็ดีใจ ดำริขึ้นว่านับตั้งแต่พันธูล่วงไปแล้ว เครื่องประดับอันมีชื่อว่ามहाลดาประสาธน์ เราก็มิได้แต่งมิได้ประดับ คงเก็บรักษาไว้อย่างดี ควรจะถวายเป็นอาภรณ์ประดับพุทธรูปพระชินสีห์ในอวสานกาลบัดนี้เถิด ครั้นเมื่อ

ขบวนพระศพผ่านมา นางจึงแจ้งความประสงค์ให้ทราบ เมื่อเขาวางเตียงประดิษฐานพระบรมศพลง นางก็ถวายอภิวาทแล้วเชิญเครื่องมโหรีมาประสาธน์คลุมพระบรมศพเป็นเครื่องบูชา ปรากฏว่า พระพุทธสิริระงามเจริญตาเจริญใจยิ่งนัก

ถวายพระเพลิงไม่ติด

ครั้นมหาชนอัญเชิญพระบรมศพไปทั่วพระนครแล้ว ก็อัญเชิญออกจากพระนครโดยทาง ประตูทิศบูรพาไปสู่มกุฏพันธนเจดีย์ ซึ่งเป็นที่ตั้งจิตกาธาร อันสำเร็จด้วยไม้จันทร์หอมงามวิจิตร ที่ได้จัดทำไว้แล้ว ก็จัดการห่อพระศพด้วยทูลผา ๕๐๐ ชั้น แล้วอัญเชิญประดิษฐานในหีบทอง ซึ่งเต็มไปด้วยน้ำมันหอม ตามคำที่พระอานนทเถระแจ้งทุกประการ ครั้นเรียบร้อยแล้ว ก็อัญเชิญหีบทองนั้นขึ้นประดิษฐานบนจิตกาธาร ทำการสักการบูชาแล้ว กษัตริย์มีลละทั้ง ๘ องค์ ก็นำเอาเพลิงจุดเพื่อถวายพระเพลิง พระเพลิงก็ไม่ติดตามประสงค์ จึงได้เรียนถามพระอนรุทธเถระ พระเถระกล่าวว่า เทวดาต้องการให้ค้อยพระมหากัสสปเถระ เวลานั้น พระมหากัสสปเถระพาภิกษุสงฆ์ เดินทางจากปาวามายังเมืองกุสินาราเพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาค แต่ขณะนั้นเป็นเวลาเที่ยงวัน แสงแดดกล้า พระเถระจึงพาภิกษุสงฆ์เข้าหยุดพักร่มไม้ริมทาง พอพระเถระพักอยู่สักครู่หนึ่ง ก็เห็นอาชีวกผู้หนึ่ง เดินถือดอกมณฑารพก้านศึรชะมาตามทาง ก็ยั้งฉงนใจ ด้วยดอกมณฑารพนี้ หามีในมนุษย์โลกไม่เป็นของทิพย์ในเทวโลก จะตกมาในเฉพาะเวลาอันสำคัญ ๆ เท่านั้น หรือว่าพระบรมศาสดา ปริณิพพานเสียแล้ว นึกสงสัยจึงลุกขึ้นเดินเข้าไปใกล้อาชีวกผู้นั้นแล้วจึงถามดู ก็ได้ทราบว่าพระบรมครู ปริณิพพานเสียแล้วได้ ๗ วัน ถึงวันนี้ พวกภิกษุทั้งหลายที่ยังเป็นปุถุชน ได้ฟังแล้วก็โทมัสเศร้าโสภกปริเวทนาการ ส่วนที่เป็นพระชีณาสพก็เกิดสังเวชสดจิต

ในที่นั้น มีภิกษุรูปหนึ่ง บวชเมื่ออายุแก่ชื่อว่า สุภทัสสะ ลุกขึ้นกล่าวห้ามภิกษุว่า ท่านทั้งหลาย อย่าร้องไห้ไปเลย บัดนี้เราสบายแล้ว เมื่อพระองค์อยู่ยอมจำใจ เบียดเบียนบังคับห้ามปรามพวกเราต่าง ๆ นานาว่า สิ่งนี้ควรสิ่งนี้ไม่ควร บัดนี้ พระองค์ปริณิพพานแล้ว เราปรารถนาจะทำสิ่งใด ก็ทำได้ ตามชอบใจ พระมหากัสสปเถระได้ฟังก็สลดใจยิ่งนักว่า ดูเถิดพระพุทธองค์ปริณิพพานเพียง ๗ วัน เท่านั้น ก็เกิดอลัชชิตคิดลามกถึงปานนี้ ต่อไปเบื้องหน้าจะหาผู้เคารพในธรรมวินัยไม่ได้ เราควรจะทำสังคายนา พระเถระทำไว้ในใจแล้วกล่าวลอบประโลมภิกษุให้หายเศร้าโสภก แล้วรีบเดินทางตรงไปมกุฏพันธนเจดีย์

เตโชธาตุโผลงขึ้นเอง

ครั้นถึง จึงทำจีวรเฉวียงบ่า ประคองอัญชลี กระทำประทักษิณจิตกาธาร ๓ รอบ เข้าสู่เบื้องยุคลบาท น้อมนมัสการพระยุคลบาท กราบขอขมาโทษต่อองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาค เมื่อพระมหาเถระพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์กราบนมัสการเสร็จเรียบร้อยแล้ว เตโชธาตุก็บันดาลเกิดขึ้นเอง ด้วยอาณูภาพของเทวดา พระเพลิงได้ลุกพวยพุ่งเผาพระสรีระ พร้อมทั้งคูผ้า ๕๐๐ ชั้น กับทั้งหีบทอง แต่ยังมีสิ่งที่พระเพลิงมิได้เผาให้ย่อยยับด้วยอาณูภาพพุทธอธิษฐาน คือ

๑. ผ้าห่มหุ้มพระบรมศพ ชั้นใน ๑ ผืน ชั้นนอก ๑ ผืน
๒. พระเชี้ยวแก้วทั้ง ๔
๓. พระรากขวัญทั้ง ๒
๔. พระอุณหิส ๑ รวมเป็นพระบรมธาตุ ๗ องค์นี้ ยังคงอยู่เป็นปกติดีไม่กระจัดกระจาย

แจกพระบรมสารีริกธาตุ

ครั้นเสร็จการถวายพระเพลิงแล้ว มัลลกษัตริย์ทั้งหลายได้นำธาตุทองซึ่งเต็มไปด้วยสุคนธาวารี มาใส่สรสรงลงที่จิตกาธาร แล้วเก็บพระบรมสารีริกธาตุใส่ไว้ในพระหีบทองน้อย อัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้ ณ เบื้องบนรัตนบัลลังก์ ภายใต้เศวตฉัตร ณ พระโรงราชสัณฐานาคาร ทั้งภายในภายนอกพระนคร และจัดให้มีการสมโภชบูชาด้วยดุริยางค์ดนตรีฟ้อนรำ ขับร้อง ทั้งกีฬา นกัษัตร นานาประการ อย่างมโหฬารตลอด ๗ วัน

ครั้งนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูผู้ครองนครราชคฤห์ ๑ พระเจ้าลิจณวีแห่งเวสาลี ๑ พระมหานามราชาแห่งกบิลพัสดุ์ ๑ พระเจ้ากุสิยราชแห่งอัลลกะปนคร ๑ พระเจ้าโกลิยะแห่งรามคาม ๑ พระเจ้ามัลลราชแห่งปาวานคร ๑ พระมหาพราหมณ์แห่งเวฏฐทีปนคร ๑ รวมเป็น ๗ ด้วยกัน ได้แต่งราชทูตและกองทัพไปขอส่วนแบ่งพระสารีริกธาตุ เพื่อมาบรรจุไว้บูชาที่พระนครแห่งตน มัลลกษัตริย์แห่งกุสินาราไม่ยอมให้กองทัพทั้ง ๗ พระนคร ก็ประชิดติดเมืองกุสินารา

ฝ่ายโณพราหมณ์ผู้บัณฑิต เป็นอาจารย์สอนไตรเพทแก่กษัตริย์ทั้งหลาย เห็นเหตุการณ์เช่นนั้น จึงได้เกลี้ยกล่อมกษัตริย์ทั้งหลายเลิกการประหัตประหารกัน เพราะพระบรมสารีริกธาตุเป็นต้นเหตุ ขอให้มีความสามัคคีกัน ขอให้ทุกพระองค์มีส่วนได้พระบรมสารีริกธาตุ อัญเชิญไปสักการะร่วมกัน ขอพระบรมสารีริกธาตุแพร่ออกไปยังพระนครต่าง ๆ เพื่อเป็นที่สักการบูชาเคารพของมหาชนทั่วไปเกิด

กษัตริย์ทั้งหลายได้สดับคำแห่งพราหมณ์ ก็พอพระทัย จึงพร้อมกันขอให้โณพราหมณ์เป็นผู้แบ่งปันพระบรมสารีริกธาตุ พราหมณ์ได้สดับคำยินยอมเช่นนั้น ก็ให้เปิดประตูเมืองเชิญเสด็จกษัตริย์และเจ้านครทุกพระองค์เข้าภายในเมืองและให้เปิดพระหีบทองน้อย กษัตริย์ทุกพระองค์นมัสการพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อพวกกษัตริย์เหล่านั้นมัวโศกเศร้ารันทดอยู่ จึงได้หีบพระเชี้ยวแก้วข้างขวาเบี่ยงบนซ่อนไว้ในมวยผมแล้วจัดการตวงพระบรมสารีริกธาตุด้วยทะนานทอง ถวายกษัตริย์ ๗ พระนคร ได้พระนครละ ๒ ทะนานเท่า ๆ กันพอดี

พระเชี้ยวแก้วประดิษฐานอยู่ทั่วโลก

ขณะที่โณพราหมณ์กำลังตวงพระบรมสารีริกธาตุอยู่นั้น ท้าวสักกเทวราชทราบด้วยทิพยจักขุว่า โณพราหมณ์ลอบหีบพระเชี้ยวแก้วซ่อนไว้ในมวยผม ทรงดำริว่า กำลังโณพราหมณ์ไม่สามารถจะทำได้สักการบูชาพระเชี้ยวแก้วให้สมพระเกียรติอันสูงได้ สมควรจะเอาไปประดิษฐานบูชาพระเชี้ยวแก้วให้สมพระเกียรติ สมควรเอาไปประดิษฐานไว้ยังเทวโลกให้เทวดาและพรหมทั้งหลายบูชาเถิด ครั้นดำริแล้ว ก็แผ่พระกายลงมาหีบเอาพระเชี้ยวแก้วเชิญลงพระโกศทองน้อย อัญเชิญไปบรรจุไว้ที่จุฬามณี ณ ดาวดึงส์พิภพ

ฝ่ายโทณพราหมณ์ เมื่อแบ่งปันพระสารีริกธาตุเสร็จแล้ว ค้นหาพระเขี้ยวแก้วที่ม้วยผม ไม่พบก็เสียใจ จะถามหาใครก็ได้ ก็จะไม่ยอมเสียเกียรติของตน จึงกล่าวขอร้องนางทองที่ดวงพระบรมสารีริกธาตุแก่กษัตริย์ทั้งปวง แล้วนำไปสร้างพระสถูปเจดีย์บรรจุไว้เพื่อสักการบูชาของตนต่อไป

ภายหลังกษัตริย์แห่งโมรียนครได้ทราบข่าว จึงได้ส่งทูตและกองทัพบาหุลขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ กษัตริย์กุสินาราจึงแจ้งให้ทราบว่าเป็นไปหมดแล้วยังอยู่แต่พระอังคาร ดังนั้นทูตโมรียนครจึงได้อัญเชิญพระอังคารกลับไปสร้างสถูปบรรจุไว้เพื่อสักการบูชายังพระนครของตน

อันตรธาน ๕

แท้จริงอันตรธานมี ๕ ประการ คือ ๑. ปริยัตอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งพระปริยัติ ๒. ปฏิปัตติอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติ ๓. ปฏิเวธอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งการตรัสรู้ มรรค และผล ๔. ลิงคอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งสมณเพศ ๕. ธาตุอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งพระบรมธาตุ ในบรรดาอันตรธาน ๕ นั้น ปริยัตอันตรธานก่อน ต่อไปปฏิบัติอันตรธาน เมื่อการปฏิบัติไม่มี การบรรลุธรรมก็ไม่มี เมื่อการบรรลุธรรมไม่มี ต่อนาน ๆ ไปเพศสมณะก็ผันแปร และในการสิ้นสุดแห่งพุทธศาสนาพระบรมสารีริกธาตุก็อันตรธานไปจากโลก

ลำดับพระชาຍุกาล

จำเดิมแต่พระผู้มีพระภาคตรัสรู้อุত্তมสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว คำวณพระชนมายุกาล ได้ ๓ พระวัสสาแล้ว ก็เริ่มบำเพ็ญพรตประโยชน์โปรดเวไนยสัตว์ ดังนี้

พรรษาที่ ๑ เสด็จจำพรรษาที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี

พรรษาที่ ๒, ๓, ๔ เสด็จจำพรรษาที่พระเวฬุวันมหาวิหาร ณ กรุงราชคฤห์

พรรษาที่ ๕ เสด็จจำพรรษาที่ภูฏาคารศาลา ป่ามทวัน ใกล้เมืองเวสาลี

พรรษาที่ ๖ เสด็จจำพรรษาที่มฤกษบรรพต ทรมานอสูร เทวดา และมนุษย์

พรรษาที่ ๗ เสด็จจำพรรษาที่ปณฑุกัมพลศิลาอาสน์ภายใต้ร่มไม้ปาริชาติดาวดึงส์พิภพ

พรรษาที่ ๘ เสด็จจำพรรษาที่เภสกลาวน ป่าไม้สีเขียว ใกล้กรุงสุสมาธิรัคครรัฐ

พรรษาที่ ๙ เสด็จจำพรรษาที่ปาลิไลวัน อาศัยข้างชื่อปาลิไลยหัตถิทำวัตรปฏิบัติ

พรรษาที่ ๑๐ เสด็จจำพรรษาที่บ้านนาลายพราหมณ์

พรรษาที่ ๑๑ เสด็จจำพรรษาที่ภายใต้ร่มไม้ปฐิมณฑพฤกษ์ไม้สะเดา ใกล้เมืองเวรัญชา

พรรษาที่ ๑๒ เสด็จจำพรรษาที่ปาลิยบรรพต

พรรษาที่ ๑๓ เสด็จจำพรรษาที่พระเชตวันมหาวิหาร ณ พระนครสาวัตถี

พรรษาที่ ๑๔ เสด็จจำพรรษาที่นิโครธารามมหาวิหาร ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์

พรรษาที่ ๑๕ เสด็จจำพรรษาที่อัคคาฬเจดีย์ ใกล้เมืองอาฬวี และทรมานอาฬวกยักษ์

พรรษาที่ ๑๖, ๑๗, ๑๘ เสด็จจำพรรษาที่เวฬุวันมหาวิหาร

พรรษาที่ ๑๙ ถึง ๔๔ เสด็จจำพรรษาที่พระเชตะวันมหาวิหารและบุพพาราม สลับกัน คือ ทรงจำพรรษาที่เชตะวันอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวายเป็น ๑๙ พรรษา ที่บุพพาราม นางวิสาขาสร้างถวายเป็น ๖ พรรษา ครั้นในพรรษาที่ ๔๕ ซึ่งเป็นพรรษาสุดท้าย ทรงจำพรรษา ณ บ้านเวฬุคาม ใกล้พระนครเวสาลี ภายในพรรษาทรงประจวบอรอาพาธหนักครั้งหนึ่ง ทรงเยียวยาบำบัดให้ระงับไปด้วยโอสถ คือ สมบัติ ครั้นออกพรรษาแล้ว ได้รับสั่งแก่พระสารีบุตรว่าไม่ช้าแล้ว ตถาคตจะปรินิพพาน สารีบุตรตถาคตจะไปพระนครสาวัตถี พระเถระรับแล้วออกมาสั่งพระสาวกให้เตรียมการตามเสด็จ พระพุทธองค์ พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกเสด็จประทับ ณ พระเชตะวันมหาวิหาร

บทที่ ๕

แบบทดสอบ

แบบทดสอบธรรมศึกษา ชั้นเอก ประกอบด้วย

- แบบทดสอบก่อนเรียน
- เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน
- แบบทดสอบหลังเรียน
- เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน

แบบทดสอบก่อนเรียน
วิชาพุทธานุพุทธประวัติ ธรรมศึกษา ชั้นเอก

จำนวน ๕๐ ข้อ ๕๐ คะแนน

คำชี้แจง ให้นักเรียนเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียว

๑. พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เพื่ออะไร

ก. เป็นศาสดาสันตติภาพ	ข. เป็นศาสดาคัมภีร์ครองโลก
ค. เป็นศาสดาสรรสร้างโลก	ง. เป็นศาสดาสอนเวไนยสัตว์
๒. ความเชื่อถือข้อใดแสดงความเป็นผู้มีมานะถือตัวของชาวชมพูทวีป

ก. โลกเที่ยง	ข. โลกมีที่สิ้นสุด
ค. แบ่งชั้นวรรณะ	ง. ตายแล้วเกิด
๓. ชมพูทวีปแบ่งออกเป็นกี่แคว้นใหญ่

ก. ๑๔ แคว้น	ข. ๑๕ แคว้น
ค. ๑๖ แคว้น	ง. ๑๗ แคว้น
๔. ใครประกอบด้วยลักษณะแห่งเบญจกัลยาณี

ก. พระนางมามยา	ข. พระนางพิมพา
ค. พระนางกัญจนา	ง. พระนางอมิตา
๕. เมื่ออสิตดาบสให้พระสิทธัตถกุมาร ราชสกุลได้ทำอย่างไร

ก. หมดศรัทธา	ข. เกิดศรัทธา
ค. มอบโอรสเป็นบริวาร	ง. ยอมเป็นทาส
๖. พรหมณ์ชื่ออะไรทำนายเจ้าชายสิทธัตถะว่าต้องออกบวชแน่นอน

ก. รามะ	ข. อัยยัญญะ
ค. โกณฑัญญะ	ง. สุทัตตะ
๗. เจ้าชายสิทธัตถะมีน้องชายร่วมพระราชนิดาชื่อใคร

ก. พระอนุรุทธะ	ข. พระภัททิยะ
ค. พระอานนท์	ง. พระนันทะ
๘. เจ้าชายสิทธัตถะทรงหาอุบายแก้ความเมา ๓ ประการด้วยวิธีใด

ก. ทรงศึกษาไตรเพท	ข. ประทับในปราสาท
ค. เสด็จออกบรรพชา	ง. เสด็จออกไปประพาสป่า

๙. ในวันที่พระมหาบุรุษเสด็จออกผนวช มีใครห้ามปราม
 ก. พระราชบิดา ข. พระนางพิมพา
 ค. นายฉันทะ ง. พญาสุวัตดีมาร
๑๐. การบำเพ็ญทุกรกิริยาในวาระที่ ๓ พระมหาบุรุษทรงทำอย่างไร
 ก. กัดพระทนต์ ข. กัดพระตาลุ
 ค. กลืนลมหายใจ ง. อดพระกระยาหาร
๑๑. ข้อใดไม่ใช่ทศบารมีที่พระมหาบุรุษทรงใช้ผจญมาร
 ก. ทาน ข. ศีล
 ค. สมาธิ ง. ปัญญา
๑๒. ญาณใดเป็นเหตุให้รู้การตายและเกิดของสัตว์ทั้งหลายได้
 ก. จุตูปปาตญาณ ข. ทิพพจักขุ
 ค. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ง. อาสวักขยญาณ
๑๓. หลังจากตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาปฏิจกสมุทธานที่ร่มไม้ใด
 ก. พระศรีมหาโพธิ ข. ต้นราชายตะนะ
 ค. ต้นอชปาลนิโครธ ง. ต้นมจลินท์
๑๔. ขณะเสวยวิมุตติสุขที่รัตนฆรเจดีย์ พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาอะไร
 ก. พระสูตร ข. พระวินัย
 ค. พระอภิธรรม ง. เวไนยสัตว์
๑๕. ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับใต้ต้นราชายตะนะ ทรงพบใคร
 ก. พรหมณ์หูกชาติ ข. ตปุสสะภัลลิกะ
 ค. พระยามจลินท์ ง. ยสกุลบบุตร
๑๖. ผู้ที่เข้าใจธรรมได้เมื่อผู้อื่นอธิบายความ เปรียบกับดอกบัวเหล่าใด
 ก. บัวพ่นน้ำ ข. บัวเสมอน้ำ
 ค. บัวไม่พ่นน้ำ ง. บัวในตม
๑๗. มัชฌิมาปฏิปทา มีความหมายตรงกับข้อใด
 ก. ทรมานตน ข. ทางสายกลาง
 ค. ที่สุดโต่ง ง. ที่สุดแห่งทุกข์
๑๘. อนุปุปพิกา พระพุทธเจ้าตรัสพรรณนาเรื่องอะไรก่อน
 ก. การรักษาศีล ข. การออกบวช
 ค. การให้ทาน ง. สวรรค์
๑๙. โกลิตะทำกติกากับใคร ว่าผู้ใดบรรลุธรรมวิเศษก่อนจงบอกแก่กัน
 ก. ยสกุลบบุตร ข. อัสนชิ
 ค. คยากัสสปะ ง. อุปติสสะ

๒๐. พระสาวกรูปใดได้ศิษย์ดีและเป็นกำลังพระศาสนา

ก. พระอัสสชิ ข. พระยส
ค. พระอนานห์ ง. พระสารีบุตร

๒๑. ความปรารถนาข้อที่ ๕ ของพระเจ้าพิมพิสาร มีใจความว่าอย่างไร

ก. ขอพระอรหันต์มาสู่แคว้นของเรา ข. ขอพระอรหันต์แสดงธรรมแก่เรา
ค. ขอให้เราได้รู้ทั่วถึงธรรมพระอรหันต์ ง. ขอให้เราได้นั่งใกล้พระอรหันต์

๒๒. พระเจ้าพิมพิสารได้ดวงตาเห็นธรรม เพราะฟังธรรมอะไร

ก. รตนสูตร ข. มหาสมยมสูตร
ค. ธัมมจักขุสูตร ง. อนุปปฬิกถาและอิริยาจ ๔

๒๓. ข้อใดเรียกว่าปฏิบัติญาณพยากรณ์

ก. ถามทีละข้อ ข. ตอบทีละข้อ
ค. ย้อนถามแล้วตอบ ง. ตอบทันที

๒๔. พระสาวกรูปใดมีกรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอด้วยพระพุทธเจ้า

ก. พระอนุรุทธะ ข. พระอนนท์
ค. พระมหากัศสปะ ง. พระอุบลี

๒๕. เจ้าชายสาकยะทั้ง ๖ ให้อุปาลิบวชก่อน เพราะเหตุใด

ก. พระประสงค์ของพระพุทธเจ้า ข. ต้องการลดทิฐิมานะ
ค. ความประสงค์ของอุปาลิ ง. ให้ผู้มีอายุมากบวชก่อน

๒๖. กษัตริย์ผู้ริเริ่มทำบุพเพตพลีในพระพุทธศาสนา พระนามว่าอะไร

ก. พระเจ้าปเสนทิโกศล ข. พระเจ้าพิมพิสาร
ค. พระเจ้าอาชาตกศัตรู ง. พระเจ้าสุทโธทนะ

๒๗. ใครประกาศว่าการบูชาเพลิงที่ต้นเคยกประพฤติไม่มีแก่นสาร

ก. พระมหากัศสปะ ข. พระยส
ค. พระอรูเวลกัสสปะ ง. พระนทีกัสสปะ

๒๘. พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่าจะไรเป็นภัยใหญ่ของโลก

ก. ลาง ข. ยศ
ค. สุข ง. ทุกข์

๒๙. อะไรเป็นอุปสรรคของพระสาวกที่ไปประกาศพระศาสนาในยุคแรก

ก. มืดคนคัดค้าน ข. มีคนดูหมิ่น
ค. เดินทางลำบาก ง. ให้บวชเองไม่ได้

๓๐. บรรดาภณพ ๑๖ คน ใครบรรลุธรรมช้ากว่าเพื่อน

ก. อจิตตามณฑ ข. ปิงคียามณฑ
ค. อุทยามณฑ ง. โปสามณฑ

๓๑. พระสารีบุตรบรรลุประอรหัตผลที่ไหน
 ก. ถ้ำสุกรขาตา ข. ถ้ำสัตตบรรณ
 ค. ภูเขาอิสิคิลิ ง. บ้านกัลลวาลมุตตคาม
๓๒. เหตุใดพระศาสดารับสั่งภิกษุผู้จะจาริกให้ไปลาพระสารีบุตรก่อน
 ก. เรียนกัมมัฏฐาน ข. ให้สั่งสอน
 ค. ส่งพระไปด้วย ง. ให้คาถากันภัย
๓๓. อนาถปิณฑิกเศรษฐีได้ดวงตาเห็นธรรม ณ สถานที่ใด
 ก. เขตวัน ข. สีตวัน
 ค. เวฬุวัน ง. มิคทายวัน
๓๔. พระอานนท์บรรลุโสดาปัตติผล เพราะฟังธรรมจากใคร
 ก. พระพุทธรเจ้า ข. พระวัปปะ
 ค. พระปุลณณมันตานีบุตร ง. พระอัสสชิ
๓๕. ใครทูลขอว่ากุลบุตรที่จะบวชต้องให้บิดามารดาอนุญาตก่อน
 ก. พระเจ้าสุทโธทนะ ข. พระอานนท์
 ค. นางวิสาขา ง. อนาถปิณฑิกะ
๓๖. พระศาสดาเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์ตามคำทูลเชิญของใคร
 ก. พระกาฬุทายี ข. พระอุบาลี
 ค. พระอนรุทธะ ง. พระอานนท์
๓๗. ธรรมเทศ ๔ ใครแสดงแก่ใคร
 ก. พระสารีบุตรแสดงแก่พระเจ้าพิมพิสาร
 ข. พระอานนท์แสดงแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล
 ค. พระรัฐบาลแสดงแก่พระเจ้าโกรัพยะ
 ง. พระมหากัจจายณะแสดงแก่พระเจ้าจันทรปัชโชต
๓๘. พระสาวกรูปใดอยู่ในครมมารดานานถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน
 ก. พระอุบาลี ข. พระสีวลี
 ค. พระวักกิสิ ง. พระโสภิตะ
๓๙. พระนางมหาปชาบดีโคตมีแสดงความตั้งใจจะบวชอย่างไร
 ก. อดอาหาร ข. กลั่นลมหายใจ
 ค. ตัดพระเกศา ง. ออกไปอยู่ป่า
๔๐. ใครรับครุธรรม ๘ ประการเป็นคนแรก
 ก. พระนางปชาบดีโคตมี ข. นางเขมา
 ค. นางโรหิณี ง. นางปฏาจารา

- [illegible]

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน
 วิชาพุทธานุพุทธประวัติ ธรรมศึกษา ชั้นเอก
 จำนวน ๕๐ ข้อ ๕๐ คะแนน

ข้อ		ข้อ		ข้อ		ข้อ		ข้อ	
๑	ง	๑๑	ค	๒๑	ค	๓๑	ก	๔๑	ค
๒	ค	๑๒	ก	๒๒	ง	๓๒	ก	๔๒	ก
๓	ค	๑๓	ก	๒๓	ค	๓๓	ข	๔๓	ง
๔	ก	๑๔	ค	๒๔	ค	๓๔	ค	๔๔	ง
๕	ค	๑๕	ข	๒๕	ข	๓๕	ก	๔๕	ข
๖	ค	๑๖	ข	๒๖	ข	๓๖	ก	๔๖	ง
๗	ง	๑๗	ข	๒๗	ค	๓๗	ค	๔๗	ข
๘	ค	๑๘	ค	๒๘	ง	๓๘	ข	๔๘	ก
๙	ง	๑๙	ง	๒๙	ง	๓๙	ค	๔๙	ข
๑๐	ง	๒๐	ก	๓๐	ข	๔๐	ก	๕๐	ข

แบบทดสอบหลังเรียน
วิชาพุทธานุพุทธประวัติ ธรรมศึกษา ชั้นเอก
จำนวน ๕๐ ข้อ ๕๐ คะแนน

คำชี้แจง ให้นักเรียนเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียว

๑. พราหมณ์ชื่ออะไรทำนายเจ้าชายสิทธัตถะว่าต้องออกบวชแน่นอน

ก. รามะ	ข. อัยยัญญะ
ค. โกณฑัญญะ	ง. สุทัตตะ
๒. เจ้าชายสิทธัตถะมีน้องชายร่วมพระราชบิดาคือใคร

ก. พระอนุรุทธะ	ข. พระภัททิยะ
ค. พระอานนท์	ง. พระนันทะ
๓. เจ้าชายสิทธัตถะทรงหาอุบายแก้ความเมา ๓ ประการด้วยวิธีใด

ก. ทรงศึกษาไตรเพท	ข. ประทับในปราสาท
ค. เสด็จออกบรรพชา	ง. เสด็จออกไปประพาสป่า
๔. ในวันที่พระมหาบุรุษเสด็จออกผนวช มีใครห้ามปราม

ก. พระราชบิดา	ข. พระนางพิมพา
ค. นายฉันทะ	ง. พญาสุวัตติมาร
๕. การบำเพ็ญทุกรกิริยาในวาระที่ ๓ พระมหาบุรุษทรงทำอย่างไร

ก. กตพระทนต์	ข. กตพระตาลุ
ค. กลั่นลมหายใจ	ง. อดพระกระยาหาร
๖. พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เพื่ออะไร

ก. เป็นศาสดาสั่งสร้างสันติภาพ	ข. เป็นศาสดาค้ำครองโลก
ค. เป็นศาสดาสั่งสร้างโลก	ง. เป็นศาสดาสอนเวไนยสัตว์
๗. ความเชื่อข้อใดแสดงความเป็นผู้มีมานะถือตัวของชาวชมพูทวีป

ก. โลกเที่ยง	ข. โลกมีที่สุด
ค. แบ่งชั้นวรรณะ	ง. ตายแล้วเกิด
๘. ชมพูทวีปแบ่งออกเป็นกี่แคว้นใหญ่

ก. ๑๔ แคว้น	ข. ๑๕ แคว้น
ค. ๑๖ แคว้น	ง. ๑๗ แคว้น

๓๑. พระศาสดาเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์ตามคำทูลเชิญของใคร
 ก. พระกาฬทายี
 ข. พระอุบาลี
 ค. พระอนนรุทธะ
 ง. พระอานนท
๓๒. ธรรมทูตเทศ ๔ ใครแสดงแก่ใคร
 ก. พระสารีบุตรแสดงแก่พระเจ้าพิมพิสาร
 ข. พระอานนทแสดงแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล
 ค. พระรัฐบาลแสดงแก่พระเจ้าโกธัพพะ
 ง. พระมหากัจจายะนะแสดงแก่พระเจ้าจันชปัชโชต
๓๓. พระสาวกรูปใดอยู่ในครุฑมารดานานถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน
 ก. พระอุบาลี
 ข. พระสีวลี
 ค. พระวักกลี
 ง. พระโสภิตะ
๓๔. พระนางมหาปชาติโคตมีแสดงความตั้งใจจะบวชอย่างไร
 ก. อดอาหาร
 ข. กลั้นลมหายใจ
 ค. ตัดพระเกศา
 ง. ออกไปอยู่ป่า
๓๕. ใครรับครุฑธรรม ๘ ประการเป็นคนแรก
 ก. พระนางปชาติโคตมี
 ข. นางเขมา
 ค. นางโรหิณี
 ง. นางปฐาจารา
๓๖. พระสารีบุตรบรรลุพระอรหัตผลที่ไหน
 ก. ถ้ำสุกรขาตา
 ข. ถ้ำสัตตบรรณ
 ค. ภูเขาอิสิคิลิ
 ง. บ้านกัลลวาลมุตตคาม
๓๗. เหตุใดพระศาสดารับสั่งภิกษุผู้จะจาริกให้ไปลาพระสารีบุตรก่อน
 ก. เรียนกัมมัฏฐาน
 ข. ให้สั่งสอน
 ค. ส่งพระไปด้วย
 ง. ให้คาถากันภัย
๓๘. อนาถปิณฑิกเศรษฐีได้ดวงตาเห็นธรรม ณ สถานที่ใด
 ก. เขตวัน
 ข. สีตวัน
 ค. เวฬุวัน
 ง. มิคทายวัน
๓๙. พระอานนทบรรลุโสดาปัตติผล เพราะฟังธรรมจากใคร
 ก. พระพุทธเจ้า
 ข. พระวัปปะ
 ค. พระปุลณณมันตานีบุตร
 ง. พระอัสสชิ
๔๐. ใครทูลขอว่ากุลบุตรที่จะบวชต้องให้บิดามารดาอนุญาตก่อน
 ก. พระเจ้าสุทโธทนะ
 ข. พระอานนท
 ค. นางวิสาขา
 ง. อนาถปิณฑิก

๔๑. ข้อใดไม่จัดเป็นอุปารหุบุคคล
ก. พระพุทธเจ้า	ข. พระอรหันต์
ค. พระเจ้าจักรพรรดิ	ง. พระอนาคามี
๔๒. พุทธที่มาขอแบ่งพระสารีริกธาตุครั้งแรก มีกี่พระนคร
ก. ๖ พระนคร	ข. ๗ พระนคร
ค. ๘ พระนคร	ง. ๙ พระนคร
๔๓. ใครเป็นอัครศาสนูปถัมภกในคราวทำสังคายนาครั้งแรก
ก. พระเจ้าอชาตศัตรู	ข. พระเจ้าอโศก
ค. มัลลกะชัตริย์	ง. เจ้าลิฉวี
๔๔. พระสาวกรูปใดบรรลุพระอรหันต์ในคืนก่อนทำปฐมสังคายนา
ก. พระอุบาลี	ข. พระอาณนที
ค. พระสุภัททะ	ง. พระฉันทะ
๔๕. สังเขปนียสถานทั้ง ๔ ตำบล จัดเป็นเจดีย์ประเภทใด
ก. ธาตุเจดีย์	ข. บริโภคเจดีย์
ค. ธรรมเจดีย์	ง. อุทเทสิกเจดีย์
๔๖. ภิกษุณีรูปใดได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศด้านพระวินัย
ก. เขมาเถรี	ข. อุบลวรรณาเถรี
ค. ปุณณาสกเถรี	ง. รูปนันทาเถรี
๔๗. พระนางเขมาเถรีได้รับเอตทัคคะด้านใด
ก. มีปัญญามาก	ข. มีฤทธิ์มาก
ค. ชำนาญสมาบัติ	ง. มีความเพียรมาก
๔๘. ดอกไม้ชนิดใดตกจากสวรรค์ในวันพระศาสดาปรินิพพาน
ก. ดอกปาริฉัตร	ข. ดอกสาละ
ค. ดอกบัวสวรรค์	ง. ดอกมณฑารพ
๔๙. พระกายของพระตถาคตผ่องใสยิ่งนักในกาลใด
ก. ประสูติ	ข. ตรัสรู้
ค. ปรินิพพาน	ง. ตรัสรู้และปรินิพพาน
๕๐. ใครเป็นผู้ถวายผ้าสังคิรวรรณ
ก. ตปุสสะ	ข. ปุกกุสะ
ค. ภัลลิกะ	ง. จุนทกัมมารบุตร

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน
 วิชาพุทธานุพุทธประวัติ ธรรมศึกษา ชั้นเอก
 จำนวน ๕๐ ข้อ ๕๐ คะแนน

ข้อ		ข้อ		ข้อ		ข้อ		ข้อ	
๑	ค	๑๑	ป	๒๑	ป	๓๑	ก	๔๑	ง
๒	ง	๑๒	ป	๒๒	ค	๓๒	ค	๔๒	ป
๓	ค	๑๓	ค	๒๓	ง	๓๓	ป	๔๓	ก
๔	ง	๑๔	ง	๒๔	ง	๓๔	ค	๔๔	ป
๕	ง	๑๕	ก	๒๕	ป	๓๕	ก	๔๕	ป
๖	ง	๑๖	ค	๒๖	ค	๓๖	ก	๔๖	ค
๗	ค	๑๗	ก	๒๗	ง	๓๗	ก	๔๗	ก
๘	ค	๑๘	ก	๒๘	ค	๓๘	ป	๔๘	ง
๙	ก	๑๙	ค	๒๙	ค	๓๙	ค	๔๙	ง
๑๐	ค	๒๐	ป	๓๐	ป	๔๐	ก	๕๐	ป

ภาคผนวก

บรรณานุกรม

- กองพุทธศาสนศึกษา. (๒๕๕๗). **คู่มือการจัดการเรียนการสอนและสอบธรรมศึกษาในสถานศึกษา (พิมพ์ครั้งที่ ๑)**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา. (๒๕๕๗). **หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๗ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓)**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. (๒๕๕๗). **ผลการสอบธรรมสนามหลวง ฉบับตีพิมพ์ ประจำปี ๒๕๕๔-๒๕๕๖**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. (๒๕๕๖). **เรื่อง สอบธรรมของสนามหลวง แผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๕๖ (พิมพ์ครั้งที่ ๑)**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. (๒๕๕๘). **เรื่อง สอบธรรมของสนามหลวง แผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๕๗ (พิมพ์ครั้งที่ ๑)**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

คณะผู้จัดทำ

๑. นางจำเริญ สีมารัตน์	ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดมะเกลือ
๒. นายชนกฤต ธรรมวณิชย์	รองผู้อำนวยการโรงเรียนวัดมะเกลือ
๓. นางวิไลวรรณ โอรส	ศึกษานิเทศก์ สพป.นครปฐม เขต ๒
๔. นางวิไลวรรณ ตรีชั้น	ศึกษานิเทศก์ สพป.นครปฐม เขต ๒
๕. นางกฤษณา มัทวัจ	ครู คศ ๓ โรงเรียนวัดมะเกลือ
๖. นางอัญชี สวัสดิ์ไทร	ครู คศ ๓ โรงเรียนวัดมะเกลือ
๗. นางจำเริญ พุ่มรินทร์	ครู คศ ๓ โรงเรียนวัดมะเกลือ
๘. นางสาวทอง อินทรมณี	ครู โรงเรียนวัดมะเกลือ
๙. นางจริยา ศรีเพชร	ครู คศ ๔. โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบมอญ
๑๐. ว่าที่ร้อยตรีสนอง บัวงาม	ครู คศ ๓ โรงเรียนวัดจินดาราม
๑๑. นางเพ็ญศรี แต่งรุ่ง	ครู คศ ๓ โรงเรียนวัดโคกพระเจดีย์

